

М.М. КОЦУПАТРИЙ, В.Ю. ІЛЬІН, О.В. ІЛЬІНА

**ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ**

Монографія

Київ - 2016

УДК 631.15:338.12

ББК 65.29

I - 43

Рецензенти: **О.О. Єранкін**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і менеджменту агробізнесу КНЕУ імені Вадима Гетьмана;
І.В. Охріменко, доктор економічних наук, професор, Київський кооперативний інститут бізнесу і права Київської регіональної спілки споживчої кооперації, проректор з навчальної роботи;
І.Л. Федун, доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет.

Рекомендовано до друку вченою радою КНЕУ ім. Вадима Гетьмана
 (протокол від 24 жовтня 2016 р. № 4)

**Коцупатрий Михайло Миколайович,
 Льїн Валерій Юрійович, Льїна Олена Василівна**

Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств: монографія /
 М.М. Коцупатрий, В.Ю. Льїн, О.В. Льїна – К.: КНЕУ, 2016. – 408 с.

ISBN 978

Висвітлено наукові засади забезпечення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції. Обґрунтовано науково-методичні засади організації ефективного виробництва сільськогосподарської продукції. Визначено вплив інвестиції на інноваційний конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств.

Розроблено методику оцінки конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств. Проведена оцінка конкурентоспроможності продукції на рівні аграрних підприємств. Надані рекомендації з питань оптимізації розмірів аграрних формувань та виробничих підрозділів з урахуванням їх спеціалізації і особливостей природно-економічних зон. Розроблено методику прогнозування і планування розвитку галузей рослинництва і тваринництва на короткострокову, середньострокову і довгострокову перспективу.

Надана економічна оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств. Розроблені організаційно-економічні заходи забезпечення потреби внутрішнього і зовнішнього ринку в продукції рослинництва і тваринництва. Визначено рівень продуктивності і ефективності використання комплексу вітчизняних і зарубіжних машин при вирощуванні різних сільськогосподарських культур з урахуванням зональних особливостей.

Розроблені пропозиції з підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Представлено прогноз розвитку аграрного сектору на короткострокову, середньострокову і довгострокову перспективу. Надані пропозиції з підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції рослинництва і тваринництва в аграрних підприємствах, фермерських і особистих селянських господарствах. Визначені шляхи підвищення ефективності і конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств. Розрахована на спеціалістів сільського господарства, науковців, викладачів вищих і середніх навчальних заходів, аспірантів, студентів.

УДК 339.137.2: 631.11:

ББК 65.29

Коцупатрий М.М., Льїн В.Ю.,

Льїна О.В. 2016

ISBN 978

ЗМІСТ

	ВСТУП	5
Розділ 1.	Наукові засади забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва	6
1.1.	Теоретичні засади конкурентоспроможності аграрного виробництва України	6
1.2.	Організація ефективного виробництва сільськогосподарської продукції	28
1.3.	Інвестиції як фактор переходу до інноваційного конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств	70
Розділ 2.	Методика оцінки конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств	92
2.1.	Методика оцінки конкурентоспроможності продукції на рівні аграрних підприємств	92
2.2.	Методичні засади оптимізації розмірів аграрних формувань та виробничих підрозділів з урахуванням їх спеціалізації і особливостей природно-економічних зон	100
2.3.	Методика прогнозування і планування розвитку галузей рослинництва і тваринництва на короткострокову, середньострокову і довгострокову перспективу	116
Розділ 3.	Економічна оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств	146
3.1.	Оцінка конкурентоспроможності продукції у аграрних підприємствах	146
3.2.	Організаційно-економічні заходи забезпечення потреби внутрішнього і зовнішнього ринку в продукції рослинництва і тваринництва	196
3.3.	Визначення рівня продуктивності і ефективності використання комплексу вітчизняних і зарубіжних машин при вирощуванні різних сільськогосподарських культур з урахуванням зональних особливостей	220

Розділ 4. Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств	238
4.1. Прогноз розвитку аграрного сектору на короткострокову, середньострокову і довгострокову перспективу	238
4.2. Напрями підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції рослинництва і тваринництва в сільськогосподарських підприємствах і особистих селянських господарствах	285
4.3. Шляхи підвищення ефективності і конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств	299
ВИСНОВКИ	320
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	330
ДОДАТКИ	348

ВСТУП

Для розбудови в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки особливого значення набуває впровадження сучасної моделі конкурентоспроможного аграрного виробництва, яка створює передумови поглиблення євро інтеграційних відносин. Шляхи забезпечення стійкого економічного зростання, запровадження інноваційних технологій виробництва та забезпечення оптимального використання ресурсів визначені у програмі розвитку сільських територій до 2020 р.

Основні теоретичні положення та методологічні засади формування конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств розглянуті в працях вітчизняних вчених: В.Г. Андрійчука, В.Я. Амбросова, В.О. Білика, А.В. Вовчака, В.А. Гайдука, О.Д. Гудзинського, Л.А. Євчук, О.О. Єранкіна, О.Ю. Єрмакова, Р.В. Камишнікова, П.К. Канінського, С.М. Кваші, І.Г. Кириленка, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, С.І. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка, Л.І. Михайлової, І.В. Охріменка, В.А. Рудьова, П.Т. Саблука, Б.К. Супіханова, О.В. Ульяновченка, В.В. Холода, І.І. Червена, І.Л. Федуна, О.О. Шкільного та інших, які розкривають концепції маркетингового, інвестиційного, інноваційного, технологічного, ринкового та державного спрямування конкурентоспроможності країни.

Разом з тим, у сучасній науковій літературі недостатньо розкриті деякі аспекти ефективного формування стратегії конкурентоспроможного виробництва в аграрних підприємствах.

Важливість розв'язання цієї проблеми дало підстави стверджувати про необхідність проведення окремого дослідження.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

1.1. Теоретичні засади конкурентоспроможності аграрного виробництва України

Важливою ознакою і запорукою успішного соціально-економічного розвитку сучасних аграрних підприємств є їх здатність адаптуватись до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі й адекватно реагувати на потреби та виклики часу. В умовах становлення нової моделі господарювання та активізації глобалізаційних процесів, що виступають головними ендогенною та екзогенною детермінантами розвитку України, особливої актуальності набувають питання, пов'язані з розвитком та підтримкою конкуренції. Адже конкуренція є основою функціонування ринкового механізму, забезпечує ефективне використання ресурсів, стимулює виробництво та інноваційні процеси, підвищення конкурентоспроможності (товарів, підприємств, національної економіки), найбільш повне і якісне задоволення потреб споживачів, зростання добробуту нації. За висловом батька «німецького економічного дива» Людвіга Ерхарда, конкуренція є «найбільш ефективним засобом для досягнення добробуту», вона «дає можливість всім людям користуватися господарським прогресом, особливо в їх ролі споживачів. Вона ж знижує привілеї, які не є безпосереднім результатом підвищення продуктивності праці» [1, с. 13].

Сьогодні існує багато наукових праць, присвячених вивченню конкуренції. В різні часи аналізом та вивченням практичного матеріалу, опрацюванням теоретичної бази займалися як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці.

Вагомий внесок у дослідження питань конкуренції зробили А. Сміт, А. Маршал, Ф. Еджуорт, А. Курно, Дж. Робінсон, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер, Ф. Хайек, М. Портер та інші, які заклали фундамент теорії конкуренції і сформулювали її теоретичні засади. Конкуренцію досліджували також такі науковці, як Н. Верхоглядова, М. Виноградський, Ю. Іванов, Б. Кваснюк, М. Книш, О. Тищенко, Р. Фатхутдінов, А. Юданов. Проблемам економічної конкуренції присвячені дослідження вітчизняних вчених: В. Гейця, О. Костусєва, З. Борисенко, О. Шнипко та інших.

Але слід зазначити, що на сьогоднішній день в сучасній економічній теорії немає єдиного визначення терміну конкуренції. В економічній літературі дається різна інтерпретація цієї дефініції.

Ми пропонуємо узагальнити відомі конкурентні концепції.

Сучасний економічно – фінансовий словник визначає поняття «конкуренція» (з лат. *Concurrentia* «суперництво», «змагання», «зіткнення») як суперництво між виробниками (продавцями) товарів за кращі, економічно вигідніші умови виробництва та реалізації продукції, за отримання найвищого прибутку чи інших переваг [2].

Теоретичні дослідження поняття «конкуренції» було започатковано до середини XVIII ст. Але найбільш ґрунтовні дослідження конкуренції належать класичній політичній економії, яка розглядала конкуренцію як важливий елемент ринкового механізму.

Англійський економіст, філософ, видатний представник класичної школи в економічній теорії Адам Сміт, якого вважають засновником теорії конкуренції в роботі «Дослідження про природу і причину багатства народів» провів детальний аналіз конкуренції [3]. А.Сміт трактував конкуренцію як категорію, коли індивідуальні продавці і покупці суперничають на ринку за більш вигідні продажі і покупки відповідно [3].

Трактування конкуренції через призму поведінкового аспекту полягає в ринковій боротьбі за максимізацію прибутку за рахунок постійного задоволення зростаючих потреб споживачів.

Новизна теорії конкуренції А. Сміта полягає в тому, що він вперше :

- 1) сформував поняття конкуренції як суперництва, що підвищує ціни (при скороченні пропозиції) і знижує ціни (при надлишку пропозиції):
- 2) визначив головний принцип конкуренції - принцип «невидимої руки», яка, смикаючи за потрібні ниточки, витісняє з ринку фірми, зайняті виробництвом непотрібної продукції
- 3) розробив теоретично дуже тонкий і гнучкий механізм конкуренції, який об'єктивно врівноважує галузеву норму прибули, приводить до оптимального розподілу ресурсів між галузями;
- 4) визначив основні умови ефективної конкуренції, що включають наявність великої кількості продавців і покупців, вичерпну інформацію, мобільність використаних ресурсів;
- 5) визначив основні умови конкуренції, що включають наявність великої кількості продавців і покупців, і на останку розробив модель посилення й розвитку конкуренції, довів, що в умовах ринкових відносин можливе максимальне задоволення потреб споживачів і найкраще використання ресурсів у масштабі суспільства в цілому.

Надалі поведінкове розуміння конкуренції досліджувалося і доповнювалося науковцями політичної економії. Видатний представник класичної школи політекономії Д. Рікардо, розвиваючи ідеї цінового регулювання ринку за допомогою конкуренції, побудував більш повну теоретичну модель досконалої конкуренції, сконцентрувавши увагу на тому, як функціонує ця модель у довгостроковій перспективі. Узагальнюючим елементом дослідження Д. Рікардо став «закон ринків», який постулює тенденцію рівноважного стану при повній зайнятості [4].

Значний внесок в розвитку теорії конкуренції внесли Й. Шумпетер, Д. Мур, М. Брандербургер і Б. Дж. Нейлбафф, Ф.А. Хайєк.

Видатний австрійський економіст, засновник еволюційної теорії економічного розвитку Й. Шумпетер визначає конкуренцію як суперництво старого з новим, з інноваціями [5, с. 74].

Намагаючись вирішити дилему «конкуренція чи співробітництво», психолог Д. Мур створив теорію підприємницьких екосистем [6], в якій порівняв умови ведення бізнесу з живою природою (екосистемою). Ця система, в якій має місце не тільки боротьба, але й еволюція, взаємозалежність та співробітництво (вченим феномен названо «кoeволюцією»), розвивається циклічно. Тому на кожному етапі фірма, формуючи свою стратегію, повинна усвідомлювати себе частиною цієї системи й спрямовувати зусилля не на створення односторонніх переваг, а на підтримку її функціонування шляхом розвитку відносин підтримки й координації з іншими учасниками.

Новаторський підхід продемонстрували також американські вчені А.М. Брандербургер і Б.Дж. Нейлбафф, запропонувавши теорію співконкуренції (співробітництво плюс конкуренція) на основі використання теорії ігор, яка дає можливість проводити гнучкі комбінації щодо учасників, правил гри, її рамок тощо. Вони вважають, що в бізнесі немає фатальної невідворотності виграшу одних і програшу інших: раціонально вибудувавши свої відносини з партнерами, вигоду можуть отримати багато учасників. В ряді випадків їм потрібно кооперуватись на основі спільних інтересів для вирішення загальних проблем [7].

Австрійський вчений економіст і соціолог, видний представник неолібералізму Ф.А. Хайєк відзначав, що конкуренція – це процес, за допомогою якого люди отримують і передають знання. Він називав її «методом виховання людського розуму» [8, с. 51].

М. Портер у своїй книзі «Міжнародна конкуренція» відзначає, що конкуренція – динамічний і такий, що розвивається процес, безперервно змінний ландшафт, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси і нові ринкові сегменти [9].

В економічній літературі існують різноманітні авторські трактування терміну «конкуренція». Основні сучасні трактовки поняття «конкуренції» як економічної категорії наведено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Сутність конкуренції як економічної категорії*

№ з/п	Джерело / Автор	Зміст визначення
1	Азоєв Г.Л. [10]	Суперництво на якому-небудь терені між окремими юридичними або фізичними особами (конкурентами), які зацікавлені в досягненні однієї і тієї ж мети
2.	Войчак А.В. [11]	Притаманне товарному виробництву змагання між окремими господарськими суб'єктами (конкурентами), заінтересованими у більш вигідних умовах виробництва і збуту товарів.
3	Закон України «Про захист економічної конкуренції» [12]	«Змагання між суб'єктами господарювання з метою отримання завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість обирати між декількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначити умови обороту товарів на ринку».
4.	Карлоф В. [13]	Суперництво або боротьба, часто між двома більш-менш чітко визначеними суперниками.
5.	Зав'ялов П.С. [14]	Конкуренція – це суперництво, змагання між товаровиробниками на ринку за більш вигідні умови виробництва й збуту товарів для отримання на цій основі максимально можливого прибутку.
6.	Євдокимов Ф.И. [15]	Суперництво на будь-якому поприщі між окремими особами (конкурентами), які зацікавлені у досягненні однакової мети.
7.	Шнипко О.С. [16, с. 33.]	Специфічна форма співіснування, співробітництва бізнесових структур
8.	Принципи економічної науки [17]	Конкуренція є змагальною взаємодією суб'єктів господарювання, яка супроводжується процвітанням одних і занепадом інших, не піддається жодному сумніву. Більше того, саме ці відносини сучасна економічна наука розглядає як рушійну силу економічного прогресу і як центральну проблему досліджень. Однак услід за А. Маршаллом можна стверджувати, що ця змагальність «лише другорядна і, можна навіть сказати, є випадковим наслідком корінних особливостей сучасного... життя».
9.	Кохан Д.О. [18]	Конкуренція виступає визначальною умовою динамізму в економіці та її оптимізації. Практично в умовах конкуренції створюється більший обсяг національного багатства при меншій вартості кожного виду продукції в порівнянні з монополією, зловживанням демпінгом та субсидійною практикою і плановою економікою.
10.	Куранов Л.П. [19]	- Суперництво, боротьбу за досягнення кращих результатів на якому-небудь терені; - Боротьба між товаровиробниками за вигідніші умови виробництва і збуту товарів, за отримання найвищому прибутку; - Змагання економічних суб'єктів на товарному ринку.
11.	Фатхутдинов Р.А. [20]	Конкуренція – змагальність, суперництво, напружена боротьба юридичних або фізичних осіб за покупця, за своє виживання в умовах дії жорсткого закону конкуренції як об'єктивного процесу «вимивання» неякісних товарів в рамках антимонопольного законодавства, дотримання Закону «Про захист прав споживачів»

*Джерело: власна систематизація

Аналіз структури й змісту формулювань і трактувань поняття «конкуренція» в сучасній економічній літературі свідчить, про наявність різноманітних підходів до формулювання поняття «конкуренція»: одні автори під конкуренцією розуміють суперництво або змагання фірм, тобто юридичних осіб або фізичних осіб [10; 11; 12; 13; 14; 15; 17; 19], другі – специфічну форму співробітництва [16], треті – визначальну умову динамізму в економіці та її оптимізації [18].

Узагальнене визначення конкуренції, на нашу думку, дане в Законі України «Про захист економічної конкуренції», що трактує конкуренцію як «змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку» [12].

Таким чином, узагальнюючи теоретичні погляди на конкуренцію, можна сказати, що економічна наука традиційно використовує три основні підходи [21]:

– поведінковий, який розглядає конкуренцію як зіткнення, боротьбу, змагання суб'єктів господарювання (його представники – А. Сміт, М. Портер, А. Юданов та ін.);

– структурний передбачає аналіз структури ринку і конкурентного середовища, тобто умов і факторів, що визначають і впливають на розвиток підприємництва (К. Макконелл, С. Брю, Ф. Шерер, Д. Росе, Дж. Мейсон, С. Авдашева, Н. Розанова та ін.);

– функціональний підхід акцентує увагу на ролі конкуренції в економіці (А. Сміт, Й. Шумпетер, Ф. Хайек, В. Новиков та ін.).

Відмітними рисами сучасного трактування економічної конкуренції є [22, с. 12-13]:

– цивілізований, легалізований характер цієї боротьби;

- подібність (взаємозамінність) товарів, виробники яких втягнені у конкурентну боротьбу;

- обмеженість можливостей кожної з конкуруючих сторін впливати на умови обігу товарів на відповідному ринку внаслідок самостійних дій інших сторін;

- ідентичність або наближеність потреб цільових груп споживачів, стосовно яких точиться конкурентна боротьба;

- спільність, тотожність мети, заради якої виникає це суперництво.

З нашого погляду наявність різноманітних думок та поглядів має пояснення: конкуренція – доволі складне явище, багатогранне яке, залежно від задач дослідника, може розглядатися в різних аспектах.

Функціонування конкуренції в аграрній сфері має певні особливості, до основних з яких відносяться [24, с. 5]:

- неможливість без державного регулювання аграрної сфери економіки витримувати відкриту міжгалузеву конкуренцію з іншими галузями народного господарства через диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, тенденцію віддалення сільськогосподарського виробника від кінцевого споживача та нестабільність даної сфери;

- відсутність вхідних бар'єрів в аграрній сфері, що зумовлює постійний тиск потенційних конкурентів;

- наявність функціональної конкуренції, внаслідок чого сільськогосподарське підприємство має відстежувати дії не тільки безпосередніх конкурентів, які виготовляють подібну продукцію, а й підприємств, що виготовляють товари замітники.

Конкурентоспроможність – це багатопланова економічна категорія, яка не має єдиного визначення. Аналіз наукових публікацій, що присвячені проблемам конкурентоспроможності підтверджує, що для кожного окремого рівня існує своє середовище і своя конкурентоспроможність (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Наукові підходи вчених – економістів до визначення сутності поняття
«конкурентоспроможність»***

№ з/п	Джерело / Автор	Зміст визначення
1.	К. Айгінер [24, с. 160]	Конкурентоспроможність – здатність підтримувати частки ринків, водночас збільшуючи свій прибуток, поліпшувати соціальні стандарти та стандарти навколишнього середовища
2.	Білорус О., Майценко Ю. [25, с. 12]	Конкурентоспроможність – це динамічний процес, де кожний, власне, конкурує з кожним.
3.	Інститут менеджменту і розвитку (IMD) [26]	Конкурентоспроможність – реальна і потенційна можливість фірми за наявних умов проектувати, виготовляти, збувати товари, які за ціновими й неціновими характеристиками привабливіші для споживачів, ніж товари їхніх конкурентів.
4.	М. Портер [27]	Конкурентоспроможність - здатність успішно оперувати на конкретному ринку (регіоні збуту) в певний період шляхом випуску й реалізації конкурентоспроможних виробів і послуг.
5.	Міжнародна Маркетингова Група; Тлумачний словник маркетолога [28]	Конкурентоспроможність – це здатність продукту або фірми задовольняти конкурентну потребу порівняно з аналогічними об’єктами, представленими на даному ринку; вона визначає здатність об’єкта витримувати конкуренцію з аналогічними об’єктами на даному ринку
6.	Петров В. [29]	Універсально (незалежно від рівня прояву) конкурентоспроможність можна визначити як іманентну економічному суб’єктові (фізичній, юридичній особі або на агрегованому рівні – галузі, сектору економіки країни, а на синтетичному – країни в цілому) здатність (стан) приймати участь в ринковій економіці в умовах конкуренції при зростанні доходів, розширенні виробництва, підвищенні рівня і якості життя учасників економічного процесу.
7.	Перцовський М. І. [30]	Конкурентоспроможність – можливість ефективної господарської діяльності і її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку. Це узагальнюючий показник життєстійкості підприємства, його уміння ефективно використовувати свій фінансовий, виробничий, науково-технічний і трудовий потенціали.

Продовження таблиці 1.2

8.	Кіперман Г.Я. [31]	Конкурентоспроможність – здатність протистояти на ринку іншим виробникам і постачальникам аналогічної продукції (конкурентам) як за ступенем задоволення своїми товарами або послугами конкретної суспільної потреби, так і за ефективністю виробничої діяльності.
9.	М. Ерліх і Дж. Хайн. [32, с. 7]	Конкурентоспроможність – це спроможність країни або фірми продавати свої товари.
10.	Покропивний С.Ф. [33, с. 124]	«Здатність об'єкту задовольняти певну конкретну потребу порівняно з аналогічними об'єктами даного ринку»
11.	Хруцький В.Є., Корнеева І.В. [34]	Конкурентоспроможність – це здатність успішно оперувати на конкретному ринку (регіоні збуту) в певний час шляхом випуску й реалізації конкурентоспроможних виробів і послуг.
12.	Фатхутдинов Р.А. [35, с.23]	Конкурентоспроможність – властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним конкретної потреби в порівнянні з аналогічними об'єктами, які представлені на ринку.

*Джерело: власна систематизація

Таким чином, конкурентоспроможність – поняття різнопланове і має в значній мірі універсальний характер як для оцінки різних суб'єктів, так і об'єктів господарювання зокрема. Тому термін «конкурентоспроможність» використовується стосовно і до створюваної продукції, і до елементів економічних систем, продукції, окремих підприємств, міст, регіонів, країн.

Системно це може бути представлено у вигляді «піраміди конкурентоспроможності» – багаторівневої системи [36, с. 6 – 7].

Останніми роками важливе значення в теорії конкурентоспроможності відводиться кластерам, як сконцентрованим за географічними ознаками групам взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаним з їх діяльністю організаціям у певних сферах, які конкурують, а разом з тим і ведуть спільну роботу [37]. Тому багаторівнева структура економічної категорії «конкурентоспроможність» з урахуванням сучасних тенденцій повинна бути доповнена конкурентоспроможністю кластерів (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Піраміда конкурентоспроможності*

*Джерело: власне дослідження

Між конкурентоспроможностями різних рівнів існують принципові відмінності. Але в той же час всі рівні конкурентоспроможності пов'язані між собою як внутрішніми, так і зовнішніми зв'язками. Так наприклад, конкурентоспроможність країни і галузева конкурентоспроможність зрештою залежать від можливості окремого товаровиробника-підприємства випускати конкурентоспроможну продукцію (товар). А конкурентоспроможність підприємства багато в чому залежить від соціально-економічного середовища його функціонування.

Універсальність поняття «конкурентоспроможність» та його різноманітність зумовлює потребу в дослідженні різних рівнів конкурентоспроможності більш детально.

Конкурентоспроможність товару є головною умовою конкурентоспроможності фірми на ринку і важливою основою прибутковості її діяльності. Аналіз наукових підходів щодо визначення конкурентоспроможності товару представлено у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

**Сутність поняття «конкурентоспроможність товару»
в наукових дослідженнях***

№ з/п	Джерело / Автор	Зміст визначення
1	Кардаш В.Я. [38, с. 85]	Конкурентоспроможність продукції відображає сукупність властивостей, що показує міру задоволення конкурентної потреби стосовно аналогічної продукції, яка репрезентована на ринку. Конкурентоспроможність у найширшому розумінні визначає можливість продажу товару на конкретному ринку в конкретний проміжок часу. Конкурентоспроможною можна вважати однорідну продукцію з технічними
2	Міхеєва Е.Н. [39]	Конкурентоспроможність продукції розглядає як можливість її реалізації в цей момент часу на даному ринку
3	Пастущин В. [40, с. 26]	Конкурентоспроможність продукції – це мера її споживацької привабливості, що визначається сукупністю економічних, технічних та якісних характеристик
4	Романов А.Н., Корлюгов Ю.Ю., Красильников С.А. та ін. [41]	Конкурентоспроможність продукції визначається сукупністю тільки тих конкретних властивостей, які становлять безсумнівний інтерес для даного покупця й забезпечують задоволення даної потреби
5	Долінська М.Г., Соловійов І.А. [44]	Конкурентоспроможність продукції за своєю суттю відображає відмінності продукції від товару-конкурента залежно від ступеня задоволення конкретної суспільної потреби

*Джерело: власна систематизація

Аналіз наукових літератури стосовно визначення терміну «конкурентоспроможність товару» (продукції, послуги) свідчить, що конкурентоспроможністю товару визначають як:

– властивість (сукупність властивостей) товару та його сервісу, яка характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним конкретної потреби, порівняно з аналогічними товарами, представленими на цьому ринку [38; 41];

– характеристику товару, що відображає його відмінність від товару-конкурента за ступенем відповідності конкретній суспільній потребі [42];

– спроможність продажу товару на конкретному ринку в конкретний проміжок часу [39].

Таким чином, під конкурентоспроможністю товару розуміють відносну характеристику, яка є сукупністю властивостей товару, котрі визначають його відмінність задовольняти потреби споживачів стосовно аналогічної продукції.

Другою складовою конкурентного середовища є конкурентоспроможність підприємства. Трактуювання поняття «конкурентоспроможність підприємства» також різнопланове (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Змістове наповнення дефініції
«конкурентоспроможність підприємства»***

	Автор / Джерело	Зміст визначення
1	Азоев Г.Л., Зав'ялов П.С., Лозовский Л.Ш., Порпшев А.Г., Райзберг Б.А. [43]	Конкурентоспроможність – спроможність фірми, компанії конкурувати на ринках з виробниками та продавцями аналогічних товарів, забезпечуючи більш високу якість, доступні ціни, створюючи зручності для покупців, споживачів.
2	М. Портер [27]	Конкурентоспроможність підприємства – здатність успішно оперувати на конкретному ринку (регіоні збуту) в певний період шляхом випуску й реалізації конкурентоспроможних виробів і послуг.
3	Камишніков Р.В. [44]	Конкурентоспроможність підприємства – це здатність використовувати власний потенціал та ресурси, що надаються навколишнім маркетинговим середовищем для досягнення порівняно вищої міри задоволення потреб споживачів свого цільового ринку, а також суспільних потреб.
4	Лупак Р.Л. [45]	Конкурентоспроможність підприємства – це механізм ефективного використання конкурентних переваг з метою досягнення стратегічних цілей господарсько-фінансової діяльності та забезпечення соціально-економічних потреб споживачів.
5	Гринів Л.В. [46]	Конкурентоспроможності підприємства це – ефективне використання власних та залучених коштів з метою збільшення його прибутковості і зміцнення ринкових позицій.

Продовження таблиці 1.4

6	Акмаєв А.І. [47, с. 7-10]	Під конкурентоспроможністю підприємства пропонується розуміти економічну категорію, яка має інституційний характер і відображає можливості реалізації економічних інтересів інституцій (держави, регіональної влади, власників, працівників підприємств та ін.) шляхом забезпечення такої позиції підприємства на ринку, яка дозволяє реально та потенційно, поточно та перспективно успішно суперничати з виробниками ми товарів – аналогів.
7	Мазаракі А.А. [48]	Конкурентоспроможність підприємства – це узагальнююча оцінка його конкурентних переваг в питаннях формування ресурсного потенціалу, якості задоволення споживацького попиту та досягнутої завдяки цьому ефективності функціонування господарської системи, які мають місце на момент чи протягом періоду оцінювання.
8	Мескон М.Х. [49, с. 199]	Конкурентоспроможність підприємства – це відносна характеристика, яка виражає відмінності розвитку даної фірми від ступеня задоволення своїми товарами потреби людей. По ефективності виробничої діяльності конкурентоспроможність підприємства характеризує можливості і динаміку пристосування до умов ринкової конкуренції.
9	Миронов М.Г. [50]	Конкурентоспроможність підприємства – це відносна характеристика, що відображає відмінність процесу виробництва даного виробника від виробника-конкурента як по ступеню задоволення своїми товарами або послугами конкретної суспільної потреби так і по ефективності виробничої діяльності
10	Дзина М.А. [51, с. 125]	Під конкурентоспроможністю підприємства слід розуміти сукупність властивостей і характеристик його бізнес-процесів, що дозволяють забезпечити ефективність функціонування підприємства будь-яких змінах зовнішнього і внутрішнього середовища.
11	Шершньова З.Є. [52]	Конкурентоспроможність підприємства – це рівень компетенції підприємства відносно інших підприємств-конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, а також його окремих складових: технології, ресурсів, менеджменту, навичок і знань персоналу тощо, що знаходить вираження в таких результируючих показників, як якість продукції, прибутковість.

*Джерело: власна систематизація

Узагальнюючі висновки науковців стосовно сутності дефініції «конкурентоспроможність підприємства» можна зробити наступні висновки:

1. Конкурентоспроможність підприємства є узагальнюючий показник конкурентних переваг підприємства, його потенціальних можливостей та

сукупність властивостей, що дозволяють оперативно реагувати та пристосовуватися до змін зовнішнього середовища.

2. Конкурентоспроможність підприємства – це відносна характеристика, яка має різний рівень стосовно конкурентів.

3. Конкурентоспроможність підприємства характеризує здатність підприємства витримувати силу конкуренції у конкурентній боротьбі з іншими суб'єктами господарювання.

Предметом чисельних фахових публікацій в умовах глобалізації економіки є конкурентоспроможність регіону, конкурентоспроможність галузі, конкурентоспроможність країни.

На думку Кожевникової В.Д. під конкурентоспроможністю регіону необхідно розуміти його здатність виробляти і реалізовувати на ринку конкурентний набір продукції (товарів і послуг), який повинен бути кращим у порівнянні з відповідною продукцією інших регіонів [53, с. 59].

Конкурентоспроможність галузі є багатогранним поняттям, яке характеризує її здатність конкурувати на внутрішньому та зовнішніх ринках і вимірюється ступенем присутності на них вітчизняної продукції [54].

На думку Азоева Г.Л. Конкурентоспроможність галузі визначається наявністю у неї технічних, економічних і організаційних умов для створення, виробництва і збуту (з витратами не вище за інтернаціональні) продукції високої якості, що задовольняє вимогам конкретних груп споживачів [10].

В умовах відкритої економіки вона може визначатися як здатність галузі протистояти міжнародної конкуренції на вітчизняному ринку та ринку інших країн [31, с. 57].

Найбільш докладний аналіз конкурентоспроможності галузі і чинників, що її визначають, проведений професором Гарвардського університету М. Портером. На його думку, вона визначається наявністю у галузі конкурентних переваг, що виражаються в можливості проводити з витратами не вище за світовий рівень продукцію високої якості і поставляти її на світовий конкурентний ринок в оптимальні терміни [27].

На нашу думку, конкурентоспроможність галузі – це результативний показник виробничо-господарської діяльності підприємств однієї галузі, які в умовах внутрішньої та зовнішньої конкуренції спроможні нарощувати обсяги виробництва високоякісної продукції та утримувати конкурентні позиції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Ми згодні з думкою М. Портера, який вважає, що країна досягає успіху не в окремих галузях, а у групах галузей, пов'язаних між собою вертикальними та горизонтальними зв'язками. На основі цього було введено поняття «кластера». Кластер – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університети, агентства зі стандартизації, а також торговельні об'єднання) у визначених сферах, які конкурують між собою і разом з тим проводять спільну діяльність [9, с. 205 – 206].

Саме на основі створення міцних окремих кластерів може бути досягнута висока конкурентоспроможність національної економіки.

Конкурентоспроможність національної економіки предметом численних фахових та публічних дискусій, часто фігурує в науковій та публіцистичній літературі як синтезуючий показник, який поєднує конкурентоспроможність товару, товаровиробника, тобто підприємства, а також і галузі.

Але в наукових дослідженнях досі немає єдиного визначення конкурентоспроможності національної економіки. Вітчизняні та зарубіжні дослідники розглядають різні складові цієї багатоаспектної економічної категорії та роблять акценти саме на них як на основні критеріальні ознаки при визначенні конкурентоспроможності національної економіки.

У підготовленим Світовим економічним форумом «Глобальному звіті про конкурентоспроможність», конкурентоспроможність країни визначається як «сукупність інституцій, політик і факторів, що визначають рівень продуктивності країни» [55].

В самому загальному виді конкурентоспроможність держави можна визначити як її здатність в умовах конкуренції виготовляти товари та надавати послуги, чим саме задовольняти вимоги як внутрішнього, так і зовнішнього ринку, що призводить, в першу чергу, до зростання благополуччя громадян зокрема і держави в цілому [56, с. 39].

Український дослідник Б. Губський розглядає конкурентоспроможність національної економіки як обумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке становище країни на внутрішньому та зовнішньому ринках, здатність суб'єктів конкурентної боротьби протистояти міжнародній конкуренції на внутрішньому ринку та ринках інших країн [57, с. 41].

Економіст Дж. Сакс, розглядає конкурентоспроможність як передумову та інструмент сталого економічного розвитку країни. Конкурентоспроможність національної економіки визначається наявністю в країні здорового ринку, чинників виробництва та інших характеристик, які формують потенціал для досягнення стабільного економічного зростання [58].

Як економічна категорія конкурентоспроможність національної економіки має певні особливості:

- конкурентоспроможність національної економіки є атрибутом кожного національного господарства;
- конкурентоспроможність національної економіки залежить від економічного потенціалу країни та конкурентоспроможних підприємств;
- є інструментом досягнення високих темпів економічного зростання.

Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є основним завданням кожної держави, яка дбає про економічне зростання і досягнення необхідного рівня національної безпеки.

Виходячи з представленого нижче аналізу визначень поняття «конкурентоспроможність», були виявлені ознаки, що розкривають суть даної категорій:

1. Конкурентоспроможність є складовою частиною поняття «конкуренція» та виявляється тільки в конкурентній боротьбі.

2. Конкурентоспроможність являє собою комплексну економічну категорію, яку розглядається на декількох рівнях: товарів, суб'єктів господарювання, галузей, кластерів, національних економік, держав;

3. Конкурентоспроможність виявляється на ринку.

4. Конкурентоспроможність об'єктів і суб'єктів господарювання знаходиться в динамічному і нестійкому стані у зв'язку з постійно змінним конкурентним середовищем. Конкурентоспроможність продукції і підприємства є взаємозв'язаними поняттями, оскільки підприємство є опосередкованим носієм конкурентоспроможності через свої товари і послуги, разом з тим конкурентоспроможність підприємства визначається характеристиками, відмінними від використовуваних при визначенні конкурентоспроможності продукції.

5. Передумовою конкурентоспроможності більш високого ступеня є досягнення конкурентоспроможності на мікрорівні, а саме конкурентоспроможності підприємства.

На сьогодні питання аналізу розвитку конкуренції у світовому аграрному виробництві, виокремлення найважливіших чинників, що впливають на конкурентоспроможність аграрного виробництва, визначення найбільш ефективних шляхів нецінової конкуренції для аграрних підприємств України та підвищення їх конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках є найважливішими завданнями функціонування галузі.

Як невід'ємний атрибут ринку, конкуренція є головним мотивом підвищення якості продукції, модернізації виробництва, його екологізації, застосування сучасних високих технологій, інноваційної діяльності і, на цій основі, забезпечення не лише виживання, але й високої конкурентоспроможності і можливостей соціально-економічного розвитку суспільства. Конкуренцію слід розглядати як економічну боротьбу,

суперництво товаровиробників, виконавців робіт та послуг, постачальників ресурсів виробництва, споживачів та інших суб'єктів ринку за найвигідніші умови їх виробництва, реалізації і споживання [27, с. 17].

Аналіз сучасних вітчизняних і закордонних літературних джерел дозволяє виділити такі основні форми конкуренції: міжгалузеву, внутрішньогалузеву, міжвидову, предметну і функціональну [27, с. 24; 59, с. 47], а тому лише аналіз усіх цих форм в їх єдності і взаємодії може підказати реальні дієві шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного виробництва в сучасних умовах глобалізації та євроінтеграції України.

Аналіз класичної міжгалузевої конкуренції засвідчує, що за її умов суперництво виходить за межі однієї галузі внаслідок випереджаючого зростання попиту на окремі види товарів або групи товарів при підвищенні ціни на них [59, с. 65]. При цьому ресурси з інших галузей переливаються в галузі, що виробляють товар підвищеного попиту, а, отже, змінюються пропорції у сферах виробництва, приводиться в рух вся структура економіки, інвестуються наукові дослідження та прогресивні технології і соціальна сфера. Дійсно, це класичні умови регулювання за допомогою ринкових методів (взаємодії попиту і пропозиції) міжгалузевої конкуренції, яка має чітко виражений характер і широкі можливості впливу держави на прискорення одних і гальмування інших сторін такого суперництва, тобто за допомогою податкових пільг та економічних преференцій спрямовувати хід міжгалузевої конкуренції у необхідне для суспільства русло.

Такою ідеальною ця форма конкуренції була б за умов функціонування на ринку вільного ціноутворення з незначним державним регулюванням на сільськогосподарську продукцію і продовольство. Проте, в сучасних умовах, коли на аграрному ринку України панують здебільшого «декретні» ціни, а на промислову продукцію вони практично відпущені, міжгалузева конкуренція фактично не діє, оскільки рентабельність виробництва різних видів продукції

сільгоспвиробників є занадто низькою, і переливання капіталу з однієї галузі в іншу не відбувається.

Розглядаючи стан внутрішньогалузевої конкуренції між сільгоспвиробниками [60, с. 352], слід відмітити, що в агропромисловому виробництві нашої країни вона практично відсутня, не дивлячись на те, що тут діють десятки тисяч агровиробників з різними формами власності і господарювання і, на наш погляд, цього б було цілком достатньо для її функціонування.

Відсутність внутрішньогалузевої конкуренції є негативним явищем у системі ринкових відносин і свідчить про низький рівень їх розвитку, що не сприяє відточуванню інструментів конкуренції на внутрішньому аграрному ринку України. Внутрішньогалузева конкуренція в аграрному секторі економіки може з'явитися лише за умов наявності у виробників такої кількості продуктивного капіталу, який у короткий термін, завдяки прискореному виробництву агропродукції, створить реальну рівновагу між попитом і пропозицією, що є можливим завдяки дії як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Внутрішнім чинником є різке збільшення обсягів виробництва всіх видів агропродукції, особливо овочів, фруктів, молока, м'яса та інших продуктів, але для цього необхідне державне втручання у вигляді регулювання цін, дотацій та кредитування сільгоспвиробників. Зовнішнім чинником є встановлення рівноваги між попитом і пропозицією на сільськогосподарську продукцію за рахунок зовнішнього ринку, що стало реальним зі вступом України до Світової організації торгівлі (2008 р.), а звідси і зростання відкритості внутрішнього ринку до імпортного, значно дешевшого, але не завжди якісного продовольства.

З метою забезпечення за цих умов захисту та конкурентоспроможності вітчизняних сільгоспвиробників, необхідно провести організаційно-економічні заходи, спрямовані на створення інноваційних підприємств малого і середнього бізнесу з високим рівнем комерціалізації їх діяльності,

відповідними маркетинговими і агроконсалтинговими службами, а також агробізнес-інкубаторів (центрів з підготовки і перепідготовки підприємців аграрної сфери), тобто з орієнтацією на розв'язання конкретної аграрної ринкової проблеми чи завдання, а також впровадження державної підтримки всіх суб'єктів виробництва незалежно від форм господарювання, пільгового кредитування галузі, створення спеціальних (вільних) продовольчих та сировинних економічних зон, іпотечних банків, розробка стимулюючої системи податкових пільг.

Аналіз міжвидової конкуренції [60, с. 353] також свідчить про існуючі суттєві недоліки в її розвитку, оскільки діє успадкований з часів командно-адміністративної економіки принцип – виробництво заради виробництва, а не ринковий – виробництво для максимального забезпечення потреб споживача, тобто зайняття відповідної ринкової ніші. Відсутність на аграрному ринку суттєвої цінової диференціації та необхідність отримання максимального прибутку за умов «декретних» цін примушує фермерські господарства та агропідприємства обирати для виробництва найменш затратні культури – кукурудза на зерно, озима пшениця, і мало бажаючих вирощувати цукрові буряки, овочі, картоплю, а тим паче продукцію тваринництва. Що ж відбувається за такої умови? У врожайні роки їх доходи падають замість того, щоб зростати, оскільки зростає пропозиція при незмінному попиту, а звідси – має місце падіння ціни і за таких умов регулююча дія держави зводиться до нуля. Це відбувається у результаті того, що сільгоспвиробники ще не повною мірою освоїли ринкові відносини, а роль ринкової інфраструктури (консалтингової, біржової, обслуговуючої, рекламної, інформаційної служби) ще не достатня, тоді як у країнах ринкової економіки їх мережа є досить поширеною.

Предметна конкуренція [60, с. 355] має велике значення для підприємств, що продають сільському господарству техніку, інвентар, які мають незначну різницю за технологічними характеристиками і призначенням, але суттєво відрізняються якістю роботи техніки. На наш погляд, це матиме важливе значення для виробників сільськогосподарської продукції, сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності та збільшенню доходів. Для забезпечення такого підходу виникає необхідність функціонування чисельних однопрофільних підприємств з виготовлення сільськогосподарської техніки, що є можливим лише за умови подальшої демонополізації виробників техніки з виділенням цехів із завершеним циклом виробництва у самостійні підприємства та використання субпідряду і суміжного виробництва.

Функціональна конкуренція [60, с. 357] в агропромисловому виробництві існує тоді, якщо конкретна потреба товаровиробника задовольняється різноманітними методами і є альтернатива вибору для задоволення потреб виробництва. Проведені нами дослідження стану конкуренції у високорозвинених країнах з ринковою економікою показують що, незважаючи на те, що в економічній теорії прийнято вважати існування двох основних методів конкуренції – цінового і нецінового, в сучасних умовах ринку перевага надається неціновим методам конкуренції, тобто підтримці цін на одному рівні, тоді як зростання прибутку досягається за рахунок зниження виробничих витрат та поліпшення якості сільськогосподарської продукції (збільшення вмісту клейковини у зерні пшениці, цукристості цукрових буряків, маслянистості в соняшнику та ін.).

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників за таких умов має базуватися, у першу чергу, на виробництві екологічно чистої продукції, повному фінансуванні з різних джерел вітчизняної селекційної роботи і наукових установ, створення агропарків, агробізнес-інкубаторів,

венчурних фірм та банків з кредитування розробок нових ідей та впровадження у виробництво високоефективних нововведень, які забезпечують високий вихід продукції у розрахунку на одиницю затраченої енергії. Сьогодні існує нагальна необхідність перегляду традиційних технологій вирощування сільськогосподарських культур у напрямку докорінного зменшення її енергоємності, що дозволить знизити затрати праці та собівартість виробництва продукції, збільшити прибутковість галузі.

Цілком зрозуміло, що основною ознакою ринкової економіки є конкурентна боротьба підприємців за одержання максимальних прибутків, проте в аграрному виробництві конкуренції притаманні відмінні особливості. Як правило, конкуренція через систему ринкових відносин і цінового механізму координує виробництво матеріальних благ, але в агропромисловому виробництві України така конкуренція не здійснюється, оскільки держава не займається регулюванням цін, кредитуванням та дотаціями сільгоспвиробників.

Таким чином, узагальнюючи відмітимо, що особливістю конкурентних методів є використання нецінових методів, оскільки цінові не діють. Така ситуація обумовлює падіння доходів сільгоспвиробників, не дозволяє здійснювати переливання капіталів з однієї галузі в іншу. Саме тому основним напрямком підвищення конкурентоспроможності для вітчизняних виробників має бути використання високих (у т.ч. енергозберігаючих) технологій, впровадження інновацій та виробництво екологічно чистої продукції. Для досягнення цього доцільно сформувати відповідні організаційні передумови, спрямовані на створення необхідної ринкової інфраструктури (консалтингових фірм, агропарків, агробізнес-інкубаторів, венчурних фірм та іпотечних банків, інформаційного забезпечення, маркетингових досліджень, комерціалізацію аграрної науки та ін.). Особлива роль у підвищенні конкурентоспроможності аграрних підприємств України належить залученню в галузь іноземних інвестицій та створенню вільних економічних зон в аграрному секторі.

1.2. Організація ефективного виробництва сільськогосподарської продукції

Збалансований сталий розвиток сільського господарства України потребує підвищення ефективності і конкурентоспроможності аграрної галузі, що передусім передбачає цілеспрямований вплив на внутрішньогосподарські фактори, які впливають на її рівень, з урахуванням дії зовнішнього середовища. Останнє, в значній мірі, визначається кон'юктурою ринку, яка формується під впливом попиту і пропозиції, а також цінової ситуації та іншими чинниками.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва залежить від створення економічних умов, за яких можливе буде відновлення паритету цін на продукцію, що створюється аграрним сектором та галузями, які його обслуговують, формування еквівалентних відносин на міжгалузевому рівні.

Звертаючи особливу увагу на економічну складову розвитку аграрного виробництва, В.Я. Месель-Веселяк відзначає, «виробництво матеріальних благ у суспільстві розвивається за умов дотримання об'єктивного закону вартості, який передбачає відшкодування виробникові витрат і одержання певного прибутку, який може забезпечити розширене або просте відтворення капіталу залежно від суспільних потреб. Недотримання закону вартості призводить до спаду виробництва» [61].

За період 2010-2014 роки зростає виробництво сільськогосподарської продукції, про що свідчить динаміка виробництва валової продукції (табл. 1.5).

Виробництво валової продукції сільського господарства в Україні зросло із 194,9 млрд грн у 2010 до 251,4 млрд грн у 2014 р., або на 29 % при середньорічних темпах росту 6,6%, у тому числі рослинництва відповідно із 124,6 до 177,7 млрд грн (на 42,7 і 9,3 %), а тваринництві з 70,3 до 73,7 млрд грн (на 4,8 і 1,2 %).

Таблиця 1.5

**Валова продукція сільського господарства України
(усі категорії господарств) у постійних цінах 2010 р.***

	Роки					2011р до 2010р	2012р до 2011р	2013р до 2012р	2014 р. до		Індекси середньо- річних темтів змін
	2010	2011	2012	2013	2014				2013р	2010р	
Валова продукція усього, млрд грн	194,9	233,7	223,3	252,9	251,4	1,199	0,955	1,133	0,994	1,290	1,066
<i>у тому числі</i>											
рослинництва	124,6	162,4	149,2	175,9	177,7	1,304	0,919	1,179	1,010	1,427	1,093
тваринництва	70,3	71,3	74,0	77,0	73,7	1,013	1,039	1,040	0,958	1,048	1,012
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн											
усього	524	629	602	681	708	1,202	0,956	1,133	1,040	1,352	1,078
<i>у тому числі</i>											
рослинництва	335	438	402	474	501	1,307	0,919	1,179	1,056	1,496	1,106
тваринництва	189	192	199	207	208	1,015	1,039	1,040	1,001	1,099	1,024

*Джерело: власні розрахунки

Зросла інтенсивність використання землі. На 100 га сільськогосподарських угідь виробництво валової продукції зросло із 524 до 708 тис. грн, або на 35,2 % при середньорічних темпах приросту 7,8 %, у тому числі рослинництва – із 335 до 501 тис. грн (на 49,6 і 10,6 %), тваринництва – з 189 до 208 тис. грн або відповідно (на 9,9 і 2,4 %).

Крім виробництва валової продукції слід розглянути і виробництво окремих видів продукції рослинництва і тваринництва.

Визначені нами обсяги виробництва у 2020 році сільськогосподарських культур в рослинництві і окремих видів продукції тваринництва вплинуть на обсяги виробництва валової продукції в постійних цінах 2010 року (*Додаток А*).

Отже, виробництво валової продукції сільського господарства може збільшитися у 2020 р. до 315,1 млрд грн проти 251,4 млрд грн у 2014 р., або на 25,3 % більше, у тому числі рослинництва до 219,4 (23,5 % більше, а тваринництва до 95,7 млрд грн, або на 29,7 % більше).

Сільське господарство є однією з провідних галузей економіки України. У 2014 році в галузі одержали 11,8% валової доданої вартості, агропромислової продукції експортується майже третина.

Галузь рослинництва є провідною в сільському господарстві. Її частка у виробництві валової продукції у 2014 р. становить 70,7%.

За 2010-2014 роки змінилася структура площ посівів (збирання), урожайність і валові збори сільськогосподарських культур (*Додаток Б*). Під зерновими і зернобобовими культурами площі у 2014 р. проти 2010 р. збільшилися з 14576 тис. га до 14627 тис. га, або на 0,4 %. Приріст площ відбувся під кукурудзою – на 74,8 %), просом – на 15,9%. Зменшилися площі вирощування рису з 29 до 10 тис. га (на 65,2 %), зернобобових – на 42,5 %, гречки – на 31,2 %, ячменю – на 30,4 %, пшениці – на 4,4 %, жита – на 33,7 %.

Під технічними культурами площі зросли на 18,6 %, з них збільшилися під соняшником на 15,2 %, соєю – на 73 %, ріпаком – на 0,3 %, зменшилися під цукровими буряками – на 32,9 %, а під кормовими культурами – на 6,2 % (*Додаток В*).

Урожайність зернових і зернобобових зросла – з 26,9 до 43,7 центнерів з гектара (на 62 %), у тому числі пшениці – з 26,8 до 40,1 ц (на 49,6 %), ячменю – з 19,7 до 30,1 ц (на 70,4 %), гречки – з 36,7 до 12,2 ц (на 84,9 %), кукурудзи – з 45,1 до 61,6 ц (на 36,4 %) (*Додаток Б*), цукрових буряків – з 279,5 до 476,5 ц (на 70,5 %), соняшнику – з 15,0 до 19,4 ц (на 29,9 %), сої – з 16,2 до 21,7 ц (на 33,6 %) (*Додаток В*).

Валові збори зернових і зернобобових культур зросли з 39,3 млн т у 2010 р. до 63,9 млн т у 2014 р., або на 62,6 % при середньорічних темпах приросту 12,9 %, у тому числі кукурудзи – з 11,9 до 28,5 млн т (у 2,4 рази і на 24,3 % більше), пшениці – з 16,9 до 24,1 млн т (на 43,1 і 9,4 %), проса з 117 до 178 тис. т (на 52 і 11,0 %), вівса – з 459 до 613 тис. т (на 33,6 і 7,5 %), гречки – із 134 до 167 тис. т (на 25,2 і 5,8 %), ячменю – з 8,5 до 9 млн т (на 6,6 і 1,6 %). Зменшено виробництво лише рису – із 148 до 51 тис. т, або на 65,6 %, при середньорічних темпах (-23,4 %) (*Додаток Б*).

Вищі прирости валових зборів з 2010 по 2014 роки досягнуто по кукурудзі – у 2,4 рази при середніх темпах приросту 24,3 % по сої – відповідно у 2,3 рази і темпах приросту 23,3%, соняшнику відповідно – на 49,6 і 10,6 %, ріпаку – на 49,6 і 10,6 %, картоплі – на 26,7 і 6,1 %, овочів відкритого ґрунту – на 18,2 і 4,3 %, плодово-ягідних культур – на 14,5 і 3,4 %, винограду – на 6,8 і 1,7 %, а зменшення відбулося по баштанних культурах – на (-8,7) і (-2,3) %.

По *цукрових буряках* валовий збір зріс на 14,4 % і залежить від зменшення площ вирощування (0,671) і збільшення урожайності (1,705), по соняшнику він дорівнює 1,497 і залежить від збільшення площ (1,152) і урожайності (1,299), ріпаку – 1,496 (1,003 x 1,491), сої – 2,310 (1,730 x 1,336), овочах відкритого ґрунту – 1,182 (0,988 x 1,196), кормових культурах – 1,036 (0,838 x 1,236). Відбувся спад виробництва баштанних культур (індекс 0,913) за рахунок зменшення площ посівів (0,944) і урожайності (0,967).

Зміни валового збору сільськогосподарських культур залежить від зміни урожайності і змін площ їх вирощування. Так, по окремих зернових і зернобобових культур на зміну валового їх збору наведені у *додатку Б, гр. 11* показали, що по *пшениці* індекс зміни її валового збору становить 1,431 (1,496 x 0,956), і визначається як добуток індексу урожайності (1,496) і площ вирощування (0,956) (*Додаток Б, гр. 11*). Найвищого індексу приросту валового збору досягнуто по кукурудзі 2,384 (1,748 x 1,364). Отже, приріст валового збору кукурудзи у 2,4 рази залежить від збільшення посівних площ на 74,8 % і урожайності – на 36,4 %. По інших культурах вплив цих двох факторів прослідковується у *додатку В, гр. 11*.

На зміни валового збору зернових і зернобобових культур впливає також і зміна структури їх посівних площ (збільшення, зменшення площ вирощування високоврожайних і низьковрожайних культур). Індекс зміни валового збору зернових і зернобобових культур від впливу цього фактору становить 1,12600 (див. розрахунок у *додатку Г*). Отже, індекс зміни валових зборів зернових і зернобобових культур від впливу трьох факторів (урожайності, площ вирощування і структури посівів) становить 1,626 (1,439 x 1,00354 x 1,126), розрахунки наведено у *додатку Г*.

Отже, валовий збір зернових і зернобобових культур зріс на 62,6 за рахунок урожайності на 43,9 (індекс 1,439) і зміни структури площ вирощування на 0,354 % (індекс 1,00354).

На валовий збір технічних культур, картоплі, овочів, плодів і винограду впливають лише два фактори: зміни урожайності та площ вирощування (див. *табл. 1.6, розрахунок у додатку В, гр. 11*).

Таблиця 1.6

Зміни валового збору зернових і зернобобових культур в Україні у 2014 р. проти 2010 р. в усіх категоріях господарств, залежно від факторів впливу, індекси*

Сільськогосподарські культури	Індекс зміни валового збору всього	за рахунок зміни	
		урожайності	площі
Зернові і зернобобові усього	1,626	1,439	1,00354
<i>у тому числі:</i>			
пшениця	1,431	1,496	0,956
жито	1,028	1,55	0,663
ячмінь	1,066	1,533	0,696
овес	1,336	1,704	0,784
просо	1,52	1,311	1,159
гречка	1,252	1,819	0,688
рис	0,344	0,988	0,348
кукурудза	2,384	1,364	1,748
зернобобові	0,812	1,412	0,575
інші зернові	3,49	1,314	2,655
Цукрові буряки	1,144	1,705	1,671
Соняшник	1,497	1,299	1,152
Соя	2,310	1,336	1,730
Ріпак, всього	1,496	1,491	1,003
Картопля	1,267	1,332	0,951
Овочі відкритого ґрунту	1,182	1,196	0,988
Плоди і ягоди	1,145	1,218	0,940
Виноград	1,068	1,633	0,654

* Джерело: власні розрахунки

У подальшому в рослинництві необхідно досягти рівня валових зборів сільськогосподарських культур, визначених стратегічними напрямками розвитку сільського господарства на 2020 рік [62, с. 126].

Для забезпечення цих обсягів здійснені розрахунки посівних площ урожайності і валових зборів (*Додаток Г, гр. 9, 10, 11*).

За умов збереження посівних площ вирощування сільськогосподарських культур, які склалися у 2014 році (*гр. 2*), при визначеній стратегією урожайності (*гр. 7*), валові збори будуть досягнуті по зернових і зернобобових культурах, соняшнику і сої (*гр. 8*). Не може бути досягнуто валових зборів цукрових буряків, ріпаку, овочів і картоплі. Тому посівні площі цих культур визначено окремо (*гр. 9*), а відповідно і валових зборів (*гр. 11*).

Для забезпечення визначених стратегічними напрямками валових зборів сільськогосподарських культур необхідно збільшити проти 2014 р. урожайність (*табл. 1.7, гр. 3*) сільськогосподарських культур, яка необхідна для досягнення рівня, визначеного стратегічними передбаченнями (*табл. 1.7, гр. 7, 10*).

Досягти такої урожайності в Україні можливо, адже значна кількість сільськогосподарських підприємств фактично перевищили необхідну урожайність, що прослідковується у проведеному групуванні сільськогосподарських підприємств за урожайністю окремих сільськогосподарських культур за 2013 рік (*Додаток Д*).

По пшениці у 2013 році 12,5 % сільськогосподарських підприємств на 15,9 % площ посіву одержали по 57,2 ц з гектара, при потребі 56,0 центнерів.

По ячменю необхідно збільшити урожайність з 30,1 до 38,2 ц з гектара. У 2013 році 26,5 % сільськогосподарських підприємств на 30,2 % площ, одержали з гектара 38,8 центнера і 45,9 % валового збору і реалізували 46,3 % продукції.

По кукурудзі необхідно з гектара одержати 68 центнерів проти 61,6 ц у 2014 році. У 2013 році 33,1 % господарств на 49,6 % площі одержали по

90,6 ц з гектара, 64,6 % валового збору і реалізували 64,2 % продукції. Слід відзначити, що кількість таких господарств за останні роки постійно зростає.

Таблиця 1.7

Розрахунок посівних площ, урожайності сільськогосподарських культур на перспективу до 2020 р. для досягнення виробництва передбаченою стратегічними напрямками розвитку сільського господарства*

Сільськогосподарські культури	2014 рік			2020 рік (стратегічні напрями)		Урожайність яка передбачена стратегією, ц/га	Виробництво за площами 2014 року тис. т	Має бути у 2020 р.		
	Площа, тис. га	Урожайність, ц/га	Виробництво, тис. т	Виробництво, тис. т				Площа, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. т
				оптимістичний варіант	песимістичний варіант					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Зерно	14627	43,7	63859	80000	60000	54,7	79539	14663	54,6	80000
пшениця	6011	40,1	24114	33859	х	56	33659	6046	56,0	33859
жито	185	25,8	478	648	х	35	648	185	35,0	648
ячмінь	3003	30,1	9046	11473	х	38	11412	3003	38,2	11473
овес	244	25,2	613	731	х	30	731	244	30,0	731
просо	99	18	178	346	х	35	346	99	34,9	346
гречка	137	12,2	167	273	х	20	273	137	19,9	273
рис	10	50	51	61	х	60	61	10	61,0	61
кукурудза	4627	61,6	28497	31663	х	68	31463	4627	68,4	31663
зернобобові	225	21,4	481	675	х	30	675	225	30,0	675
сорго	83,1	27,0	224,2	231	х	46	231	50	46,2	231
інші зернові	3,9	27,0	10,8	39	х	31	39	37	10,5	39
цукрові буряки	330,2	477	15734	35000	25000	550	18161	463	540	25000
соняшник	5212,2	19	10134	7292	6412	21	10946	4105	25,1	10300
соя	1792,9	22	3882	5168	3881	30	5379	1805	28,6	5168
ріпак	865,3	25	2198	2818	2450	28,2	2440	999	28,2	2818
картопля	1342,8	176	23693	24000	21372	180	24170	1500	160,0	27000
овочі	463,8	208	9638	12000	9450	238	11038	504	238,1	12000
баштанні	77,3	89	685	2000	1550	250	1933	80	250,0	2000
Кормові культури	2023,8	31,6	6397,8	х	х	х	х	х	х	х
Посівна площа	27239,1	х	х	х	х	х	х	27300	х	х
Рілля всього по Україні	32518,4	х	х	х	х	х	х	х	х	х
плоди і ягоди	209,9	95	1999	3784	2430	125	2624	303	124,9	3784
виноград	44,2	99	436	694	620	100	442	69	100,6	694

*Джерело: власні розрахунки авторів

По інших зернових і зернобобових культур, то на практиці є господарства, які одержують урожайність вищу ніж необхідно досягти. Тому є підстави стверджувати про можливість одержати передбачувану стратегічними напрямками урожайність сільськогосподарських культур.

По цукрових буряках необхідно з гектара одержати 540 центнерів коренеплодів, проти 477 ц у 2014 році. У 2013 р. у 25 %

сільськогосподарських підприємствах на 19 % площі одержали по 549 центнерів і одержали 24 % валового збору продукції.

По *соняшнику* необхідно одержати з гектара 25,1 ц, проти 19 ц у 2014 році. У 2013 р. 44 % сільськогосподарських підприємств на 43 % площі одержали по 33 центнера і 59 % продукції.

Однак, слід відзначити негативну тенденцію щодо постійного збільшення посівних площ соняшнику, яке пов'язане з попитом на насіння цієї культури та високою рентабельністю. У 2014 р. частка соняшнику у структурі посівних площ усіх категорій господарств становить 18,9 %, а у сільськогосподарських підприємствах – 21,9 % (див. *Додаток Е*). У південних областях України ця культура займає 25-40 %: у Луганській області – 38,7 %, Запорізькій – 34,4, Дніпропетровській – 33,7, Миколаївській – 33,7, Харківській – 27,8, Херсонській – 27,2 %. Порухення науково-обґрунтованих оптимальних площ посіву соняшнику і значне перевантаження сівозмін цією культурою призводить до низки негативних явищ: поширенню і значній інтенсивності розвитку хвороб і шкідників, зниженню родючості ґрунтів тощо. Вирішення проблем, що виникли, можливе лише за умови оптимізації площ посіву соняшнику та доведення його до раціональної норми в межах до 10 %.

Такого насичення сівозмін соняшником, як в Україні (16-17 % в ріллі), не має жодна держава світу: в середньому по країнах ЄС соняшник в ріллі займає 3,6 %, у тому числі найбільше в Угорщині – 11,7, Румунії – 8,7, Словаччині – 6 %.

Слід відзначити, що недостатньо приділяється уваги вирощуванню ріпаку. Відсоток посівних площ ріпаку в Україні до ріллі складає 3,2 %, тоді як у країнах ЄС – 6 %, у Німеччині – 12,3; Естонії – 13,7; Словаччині – 12; Чехії – 11,7; Литві – 10,3, в Канаді – 13,5 %.

Основними цілями стратегії державної аграрної політики в галузі рослинництва має бути:

- забезпечення повних потреб населення і переробної промисловості у високоякісній рослинницькій продукції;
- створення збалансованої кормової бази для тваринництва;
- створення сировинної бази для біоенергетики;
- значне зростання експорту продуктів рослинництва, що дозволить зайняти стійкі позиції на світовому продовольчому ринку;
- підвищення конкурентоспроможності галузі за рахунок зростання урожайності сільськогосподарських культур, зниження собівартості одиниці продукції.

Для досягнення поставлених цілей передбачається реалізація ряду пріоритетних завдань:

Підвищення економічного потенціалу агроecosystem. Суттєве зростання економічного потенціалу агросистем буде досягнуто шляхом використання таких системоутворюючих факторів, як підвищення родючості ґрунтів, зниження хіміко-техногенного навантаження на екоценози, зростання їх адаптивних властивостей, використання сортів рослин і технологій їх вирощування, що забезпечують найвищу окупність ресурсів.

Підвищення родючості ґрунту забезпечуватиметься за рахунок запровадження комплексу організаційно-технологічних заходів, що включає:

- структуру посівних площ, що адаптована до ґрунтово-ландшафтних елементів і науково обґрунтованих сівозмін;
- забезпечення використання ріллі у повному обсязі, що дасть змогу збільшити посівні площі сільськогосподарських культур на 4,5-5,0 млн га;
- розширення робіт по хімічній меліорації закислених та засолених ґрунтів;
- протиерозійні заходи постійної дії – гідротехнічні, культуртехнічні, агротехнічні та лісомеліоративні;

- консервацію середньо- і сильноеродованих земель із наступним їх залуженням або залісненням;
- орієнтацію на органічні системи удобрення, значний ріст виробництва та внесення гною;
- підвищення ефективності застосування мінеральних добрив за рахунок оптимізації доз, строків і способів їх внесення в ґрунт;
- заміну традиційних технологій обробітку ґрунту на ґрунтозахисні, адаптовані до зональних особливостей.

Забезпечення землеробства високоефективним генофондом сортів і гібридів сільськогосподарських культур. Вирішальне значення в розвитку селекції на довгострокову перспективу буде мати зростання потенційної продуктивності сортів і гібридів (більш високий коефіцієнт корисної дії фотосинтезу, вища окупність добрив, зрошувальної води), а також підвищення їх екологічної стійкості до нерегульованих (морози, засухи) і регульованих (фітосанітарний стан, підвищення кислотності і засолення ґрунтів) факторів виробництва, оптимізація яких або неможлива, або потребує значних витрат ресурсів.

Розробка і широке застосування постіндустріальних систем ресурсозберігаючих екологоощадних технологій вирощування сільськогосподарських культур. На основі зростання економічного потенціалу агросистем, значного підвищення їх продуктивності і адаптивності галузь рослинництва буде переведена на постіндустріальні моделі розвитку, що передбачають:

- розробку і широке запровадження ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур. Застосування цих технологій дозволяє за рахунок раціонального використання трудових, матеріальних та енергетичних ресурсів, суттєво знижувати собівартість одиниці продукції і на цій основі підвищувати її конкурентоспроможність;

- розробку і запровадження ефективних методів оптимізації процесів росту і розвитку рослин з врахуванням зміни кліматичних умов, що дозволить суттєво підвищити урожайність і стабільність виробництва рослинницької продукції;

- суттєве зростання окупності застосовуваних мінеральних добрив за рахунок оптимізації доз і співвідношення елементів живлення, строків і способів внесення їх в ґрунт. Внесення мінеральних добрив та хімічних меліорантів буде сконцентровано на полях із несприятливим балансом елементів живлення рослин та в критичні періоди їх розвитку;

- запровадження інтегрованої системи захисту рослин, що зорієнтована перш за все на використання агротехнічного та біологічного методів; рівень біологізації захисту рослин буде доведено до 30% від загального раціонального обсягу захисних заходів; біологічні технології захисту рослин використовуватимуться орієнтовно на 16 млн га сільгоспугідь, в т.ч. 3 млн га під озимою пшеницею, за рахунок чого буде сформовано експортний потенціал екологічно чистого зерна в обсязі 5 млн т на рік;

- розширення застосування ґрунтозахисних, адаптованих до зональних особливостей, технологій обробітку ґрунту, які будуть раціонально поєднувати різноглибинні прийоми – оранку, плоскорізне і чизельне розпушування, поверхневий і нульовий обробіток; загальна тенденція буде розвиватись в напрямі збільшення питомої ваги поверхневого і нульового обробітку, особливо в зонах недостатнього зволоження; в перспективі мінімальні способи обробітку будуть застосовуватись на двох третинах орних земель, в т.ч. прямий посів – не менш ніж на 3 млн га.

- розробку і прискорене впровадження інноваційних систем регулювання росту і розвитку рослин на основі принципів точного землеробства та нанотехнологій; особлива увага в цьому напрямі буде приділятися розробці технологічних способів впливу фізіологічно-активних

речовин на функціонування клітинних структур рослини, а також методів генної інженерії в селекції.

Створення стабільної кормової бази. Для забезпечення потреб тваринництва буде розширено посіви кормових культур. Збалансованість кормів за протеїном буде досягнута за рахунок збільшення площі білкових культур до 4,3 млн га, з них сої – до 1,0 млн га, багаторічних бобових трав – до 1,9 млн га.

Створення високоефективної сировинної бази біоенергетики. Важливе значення в подальшому розвитку біоенергетики, створенні ефективної сировинної бази буде мати розробка і широке застосування методів виробництва біопального із культур, продукція яких не використовується в продовольчих та кормових цілях, що дозволить підвищити продовольчу і енергетичну безпеку держави, збільшити її експортний потенціал.

Впровадження та розвиток органічного виробництва. За органічного виробництва системи землеробства повинні використовувати природний потенціал рослин і ґрунту, бути спрямовані на гармонізацію їх з навколишнім середовищем за рахунок заборони, або в значній мірі обмеження використання хімічносинтезованих добрив, пестицидів, регуляторів росту, виключення застосування генетично модифікованих організмів і продуктів їх переробки, збереження та відтворення родючості ґрунтів методами, які оптимізують їх біологічну активність, підвищення стійкості рослин шляхом вибору відповідних видів та сортів.

Ґрунтово-кліматичні умови країни дозволяють значно розширити обсяги органічного землеробства, які за експертними оцінками досягають 5 млн га.

З метою прискореного розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції уже в найближчій перспективі буде вирішено ряд організаційно-правових проблем, що передбачають розроблення і запровадження дієвого механізму сертифікації підприємств і продукції, створення інфраструктури виробництва органічних продуктів та ефективного їх просування на ринку, що передбачено Законом України «Про

виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» №425-VII від 3.09.2013 р.

Удосконалення виробничої структури рослинництва. Слід забезпечити:

- дотримання сівозмін;
- пріоритетний розвиток виробництва продукції, по яких не досягнуті раціональні норми споживання (овочі, баштанні, плоди, виноград), а також галузей, продукція яких користується підвищеним попитом на світовому ринку (високоякісне продовольче зерно, насіння ріпаку, сої);
- розширення посівних площ кормових культур у зв'язку з необхідністю нарощування обсягів виробництва продукції тваринництва.

Виробництво продукції тваринництва. Тваринництво є важливою галуззю сільського господарства, яка забезпечує населення високобілковими продуктами харчування, а рослинництво органічними добривами, створює на селі робочі місця та додану вартість. Виробництва окремих видів продукції тваринництва залежать від кількості поголів'я, відповідних видів тварин і птиці та їх продуктивності.

За 2014 рік поголів'я тварин і виробництво продукції враховувалося без тимчасово окупованої території АР Крим та Севастополя, а також без урахування частини території зони проведення антитерористичної операції.

За 2010-2014 роки відбулися зміни поголів'я тварин і виробництва продукції тваринництва (*Додаток Є*).

Поголів'я худоби і птиці. Допущено спад поголів'я тварин. Великої рогатої худоби (ВРХ) у 2010 р. було 4494,4 тис. голів, а у 2014 р. воно зменшилося до 3884 тис. голів, або на 13,6 %, при індексі зміни 0,864 і середньорічному темпі зменшення на 3,6 % (індекс 0,964), поголів'я корів відповідно на 14 % (0,860) і 3,7 % (0,963), іншого поголів'я ВРХ – на 13 % (0,870) і 3,4 % (0,966), свиней – на 7,7 % (0,923) і 2,0 % (0,980), овець та кіз – на 20,8 % (0,792) і 5,7 % (0,943), кролів – на 4 % (0,960) і 1 % (0,990), коней –

на 23,4 % (0,766) і 6,5 (0,935). Зросло лише поголів'я птиці – на 4,7 % (1,047) і 1,1 % (1,011), у тому числі курей – на 21,5 % (1,215) і 5 % (1,050). Змінилися обсяги виробництва продукції тваринництва.

Виробництво продукції тваринництва. Зросло виробництво м'яса всього у живій масі у 2014 р. проти 2010 р. на 14,6 % (індекс 1,146) при 3,5 % середньорічного приросту (1,035), у тому числі м'яса птиці відповідно на 22,1 % (1,221) і 5,1 % (1,051), свиней – на 17,6 % (1,176) і 4,1 % (1,041), яєць – на 14,9 % (1,149) і 3,5 (1,035). Зменшено виробництво яловичини – на 3,5 % (0,965) і 0,9 % (0,991), баранини і козлятини – на 31,4 % (0,686) і 1 % (0,910), молока – на 1 % (0,990) і 0,3 % (0,997), вовни – на 37,9 % (0,621) і 11,2 % (0,888).

Продуктивність тварин. У виробництві м'яса у живій масі по видах тварин визначено в розрахунку на голову, наявну на кінець року.

Так у 2014 р. проти 2010 р. на голову ВРХ зросло виробництво яловичини із 161,8 до 180,7 кг, або на 11,7 % (індекс 1,117), при середньорічному темпі приросту 2,8 % (1,028), свиней відповідно на 29,1 % (1,291) і 6,6 % (1,066), птиці – на 16,4 % (1,164) і 3,9 % (1,039); зменшено на одну вівцю і козу – на 10,1 % (0,899) і 2,6 % (0,974). *Середньодобові прирости* великої рогатої худоби на вирощуванні і відгодівлі зросли на 13,9 % (1,139) і 3,3 % (1,033), свиней – на 28,3 % (1,283) і 6,4 % (1,064), а надій на корову – на 15,1 % (1,151) і 3,6 % (1,036).

Від виробництва продукції тваринництва залежать *обсяги споживання продукції населенням країни* в розрахунку на одну особу (табл. 1.8).

У 2014 р. проти 2010 р. зросло споживання м'яса на 4,0 % (індекс 1,040) при середньорічних темпах приросту на 1,0 % (1,010), м'яса птиці відповідно на 4,7 % (1,047) і 1,2 % (1,012), молока – на 7,9 % (1,079) і 1,9 % (1,019), яєць – на 6,9 % (1,069) і 1,7 % (1,017). Зменшено споживання м'яса великої рогатої худоби – на 7,1 % (0,929) і 1,8 % (0,982), баранини і козлятини та м'яса інших видів – на 10 % (0,900) і 2,6 % (0,974).

Таблиця 1.8

Споживання продукції тваринництва населенням України*
(кг на особу за рік)*

Продукція	Роки					2011р до 2010р	2012р до 2011р	2013р до 2012р	2014 р. до		Індекси середньорічних темпів змін
	2010	2011	2012	2013	2014				2013р	2010р	
М'яса та м'ясних продуктів, всього	52,0	51,2	54,4	56,1	54,1	0,985	1,063	1,031	0,964	1,040	1,010
<i>у тому числі:</i>											
М'яса ВРХ	9,8	9,1	8,5	9,2	9,1	0,929	0,934	1,082	0,989	0,929	0,982
свиней	18	18,6	21,1	21,5	19,7	1,033	1,134	1,019	0,916	1,094	1,023
птиці	23,2	22,5	23,8	24,4	24,3	0,97	1,058	1,025	0,996	1,047	1,012
овець та кіз	0,5	0,5	0,5	0,5	0,45	1,000	1,000	1,000	0,900	0,900	0,974
інші види м'яса	0,5	0,5	0,5	0,5	0,45	1,000	1,000	1,000	0,900	0,900	0,974
з них: кролів	0,26	0,27	0,27	0,27	0,24	1,038	1,000	1,000	0,889	0,923	0,980
коней	0,24	0,23	0,23	0,23	0,21	0,958	1,000	1,000	0,913	0,875	0,967
Молока, кг за рік	206,4	204,9	214,9	220,9	222,8	0,993	1,049	1,028	1,009	1,079	1,019
Яєць, шт. за рік	290	310	307	309	310	1,069	0,99	1,007	1,003	1,069	1,017

*Джерело: статистичний збірник Державної служби статистики України

Слід відзначити, що фактичне споживання продукції тваринництва не відповідає науково-обґрунтованим нормам її споживання населенням країни (табл. 1.9).

По м'ясу норми споживання не забезпечуються. У 2014 році спожито 54,1 кг м'яса всіх видів або 63,4 % до раціональної норми споживання, у тому числі м'яса великої рогатої худоби 9,1 кг (31,7 %), свиней – 19,7 кг (59,2 %), овець та кіз – 0,45 кг (50 %), молока та молочних продуктів – 222,8 кг (58,6 %). Перевищена норма споживання м'яса птиці – 24,3 кг (113 %) і яєць – 310 штук (103,3 %).

Таблиця 1.9

Забезпечення раціональної норми споживання продукції тваринництва в Україні* (кг на особу)

	Норма, кг	Фактичне споживання, кг		% забезпеченої норми у:	
		2013 р.	2014 р.	2013 р.	2014 р.
М'ясо та м'ясні продукти (забійна вага)	85,3	56,1	54,1	65,8	63,4
у т.ч.: ВРХ	28,75	9,2	9,1	32,0	31,7
свиней	33,25	21,5	19,7	64,7	59,2
птиці	21,5	24,4	24,3	113,5	113,0
овець і кіз	0,9	0,5	0,45	55,6	50,0
інших видів	0,9	0,5	0,45	55,6	50,0
з них: кролів	0,5	0,27	0,24	54,0	48,0
коней	0,4	0,23	0,21	57,5	52,5
Молоко та молочні продукти	380	220,9	222,8	58,1	58,6
Яйця, шт.	300	309	310	103,0	103,3

*Джерело: статистичний збірник Державної служби статистики України, розрахунки авторів

Для забезпечення норм харчування населення України, експорту та імпорту продукції, які склалися у 2014 році необхідно виробити продукції тваринництва (табл. 1.10).

Отже, для забезпечення населення України продуктами тваринництва відповідно до норм споживання на людину необхідно виробити 3668,9 тис. т м'яса у забійній вазі, або 5433 тис. т у живій масі (див. розрахунок у додатку Е), що на 64 % більше, ніж у 2014 році (розрахунки – у додатку Ж).

М'яса у забійній масі необхідно виробити на 55 % більше при 7,6 % середньорічних темпах зростання до 2020 р (1,076) а у живій вазі – відповідно на 63 % і 8,5% (1,085), у тому числі яловичини, як у забійній, так і живій масі відповідно – у 3 рази і 20,4 % (1,204), свиней – на 77,0 % і 10 % (1,100), баранини – у 2,6 рази і 17,1 % (1,171).

Таблиця 1.10

Баланс продукції тваринництва за умов забезпечення норм харчування, експорту та імпорту в обсягах 2014 року*

Види м'яса	Норма споживання на одну особу за рік кг, шт	Чисельність населення, тис. осіб	Фонд споживання населення	Обсяг виробництва	Зміна запасу на кінець року	Імпорт	Всього ресурсів (р.4-р.5+р.6)	Витрати на нехарчові цілі	Експорт (р.3-р.7-р.8)
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
М'ясо – всього (в забійній вазі)	85,3	42929	3661,9	3668,9	-18,0	201	3887,9	8	218
у т.ч. яловичина	28,8	42929	1234,2	1254,2	-1,0	7,0	1262,2	1	27,0
свинина	33,3	42929	1427,4	1314,4	-4,0	125,0	1443,4	1	15,0
м'ясо птиці	21,5	42929	923,0	1025,0	-13,0	65,0	1103,0	4	176,0
баранина і козлятина	0,9	42929	38,6	37,1	0,0	2,5	39,6	1	0,0
інші види м'яса	0,9	42929	38,6	38,1	0,0	1,5	39,6	1	0,0
у т.ч.: кролі	0,5	42929	21,5	21,5	0,0	1,0	22,5	1	0,0
коні	0,4	42929	17,2	16,7	0,0	0,5	17,2	0	0,0
Молоко	380,0	42929	16313,1	17735,1	85,0	357,0	18007	1167	527,0
Яйця, млн шт.	300,0	42929	12878,8	19244,8	0,0	121,0	19365,8	3664	2823,0

*Джерело: власні розрахунки

Зменшення має бути по виробництву м'яса птиці – на 12 % (100-88) і (-2,1 %) (індекс 0,979) та яєць – на 1,8 % (100-98,2) і (-0,3 %) (0,997). Проте такого спаду не слід допускати, а тому у виробництві м'яса птиці і яєць слід орієнтуватися на досягнутий рівень, який фактично склався більшим за розрахунковий обсяг необхідного виробництва відповідно на 13,0 і 3,3 %.

Тому порівняння показників фактичного виробництва продукції тваринництва з необхідними обсягами для забезпечення норм харчування матимуть вигляд, представлений у табл. 1.11, розрахунок – у додатку Ж.

Таблиця 1.11

Виробництво продукції тваринництва, необхідної для забезпечення норм харчування за умов виробництва м'яса птиці і яєць на рівні 2020 року*

Продукція	Виробництво 2014 рік факт., тис. т		Обсяг необхідного виробництва, тис. т		% до 2014 р.		Індекси середньорічних темпів змін до 2020 р.	
	жива маса	забійна маса	м'яса		м'яса		жива маса	забійна маса
			жива маса	забійна маса	жива маса	забійна маса		
М'ясо – усього	3323,5	2359,6	5433,5	3668,9	163	155	1,085	1,076
у т. ч.: яловичина та телятина	701,7	412,7	2133	1254,2	304	304	1,204	1,204
свинина	1027,3	742,6	1818	1314,4	177	177	1,100	1,100
м'ясо птиці	1517,1	1164,7	1332,5	1025,0	88	88	0,979	0,979
баранина та козлятина	30,6	14,4	79	37,1	258	258	1,171	1,171
інші види м'яса	46,8	25,2	71	38	152	151	1,072	1,071
з них: кролів	26,8	13,4	42	21	157	157	1,078	1,078
коней	20	11,8	29	17,2	145	146	1,064	1,065
Молоко	11133		17735		159,3		1,081	
Яйця, млн шт.	19587		19244		98,2		0,997	

*Джерело: власні розрахунки

Отже, м'яса всього необхідно виробити у забійній масі 3668,9 тис. при 8,5 % середньорічних темпах приросту проти 2359,6 тис. т – вироблених у 2014р., або на 61,4 % більше, а у живій – відповідно 5433,5 і 3323,5 тис. т або на 55% більше і темпах приросту 8,5% (1,085). Молока необхідно збільшити до 17735 тис. т, або на 59,3 % і 8,1 (1,081), м'яса птиці і яєць залишити на рівні 2014 року.

Виробництво продукції тваринництва може бути збільшено за рахунок двох факторів: перший – збільшення поголів'я і другий – підвищення їх продуктивності.

Нами здійснено розрахунок зміни виробництва продукції тваринництва, окремо за рахунок зміни поголів'я тварин та їх продуктивності при середньорічних темпах приросту 8,3% (індекс 1,083) (табл. 1.12, додаток Ж).

Таблиця 1.12
Виробництво продукції тваринництва, необхідної для забезпечення норм
споживання населенням України*

Продукція	Виробництво				Необхідне поголів'я при продуктивності 2014 р.			Необхідна продуктивність при поголів'ї 2014 р.		
	Забійна маса м'яса	Виробництво (по м'ясу реалізація у живій вазі)	Щорічний темп приросту, %	До 2014 р., %	Необхідна кількість поголів'я, тис. гол	Середньорічний темп приросту, %	До 2014 р., %	Необхідна продуктивність поголів'я, кг	Щорічний темп приросту, %	До 2014 р., %
М'ясо – усього	3668,9	5433,5	8,5	163	х	х	х	х	х	х
у тому числі:										
ВРХ	1254,2	2133	20,4	304	11804	20,4	303,9	549,0	20,4	304
свиней	1314,4	1818	10,0	177	13011	10,0	177,0	247,4	10,0	177
птиці	1025,0	1332,5	-2,1	88	187377	-2,1	87,8	6,2	-2,1	88
овець та кіз	37,1	79	17,1	258	3536	17,1	257,9	57,6	17,1	258
кролів	21,5	43	8,2	160	8592	8,2	160,4	8,0	8,2	160
коней	16,7	28	5,9	141	586	5,9	141,4	68,3	5,9	141
Молоко	х	17735	8,1	159	3605	8,1	159,3	7838	8,1	159
Яйця млн шт.	х	19244	-0,3	98	213,3	0	100	91,8	0	100
Вовна, т	х	6710	17,1	258	3536	17,1	258	4,9	17,1	258

*Джерело: власні розрахунки

Щоб збільшити у 2020 році виробництво м'яса ВРХ до необхідного рівня за рахунок тільки збільшення поголів'я, або тільки зростання продуктивності необхідно щоб середньорічні темпи приросту поголів'я чи продуктивності зростали на 20,4 % або проти 2014 р. – у 3 рази, свиней – на 10 % і на 77 %, овець і кіз – на 17,1% і у 2,6 рази, кролів – на 8,2% і 60 %, коней – на 5,9 і 41%, корів – на 8,1 % і 59 % (розрахунки у додатку Ж).

Такого приросту поголів'я чи їх продуктивності досягти неможливо. Здійснити його можливо частково як за рахунок збільшення поголів'я, так і за рахунок зростання продуктивності тварин.

Нами розраховано можливе виробництво продуктів тваринництва у 2020 році, виходячи з реальних темпів приросту як поголів'я, так і його продуктивності (табл. 1.13, розрахунок у додатку К).

Таблиця 1.13

**Прогноз виробництва продукції тваринництва за реальних темпів
росту поголів'я і його продуктивності***

Прогноз поголів'я, тис. голів

	2014 р.	2020 р.	% до 2014 р.	Середньорічні темпи приросту, коефіцієнт
ВРХ	3884	5205	134,0	1,050
свиней	7351	8864	120,6	1,032
птиці	213336	213336	100,0	1,000
овець і кіз	1371	1581	115,3	1,024
кролів	5355	6031	112,6	1,020
коней	414,2	466	112,6	1,020
корів	2262,7	2474	109,3	1,015

Прогноз продуктивності

	2014 р.	2020 р.	% до 2014 р.	Середньо- річні темпи приросту, коефіцієнт
Приросту живої ваги на голову, кг				
ВРХ	180,7	213,2	118,0	1,028
свиней	139,8	205,1	146,7	1,066
птиці	7,1	7,1	100,0	1,000
овець та кіз	22,3	25,9	116,0	1,025
кролів	5,0	6,1	122,2	1,034
коней	48,3	57,7	119,4	1,030
молока на корову, кг	4920	5541	112,6	1,020

Прогноз виробництва

	2014 р.	2020 р.	% до 2014 р.	Середньо- річні темпи приросту, коефіцієнт	Необхідна норма виробництва	% до норми
М'ясо жива маса, тис. т	3324	4549	136,9	1,054	5618	81,0
в т.ч. ВРХ	702	1110	158,2	1,079	2132	52,0
свиней	1027	1818	177,0	1,100	1818	100,0
м'ясо птиці	1517	1517	100,0	1,000	1332	113,9
баранина та козлятина	31	41	133,7	1,050	79	51,9
кролі	27	37	137,6	1,055	42	87,8
коні	20	27	134,5	1,051	29	92,3
Молока, тис. т	11132,8	13708	123,1	1,035	17735	77,3
Вовна, тонн	1371,1	1837	1837	1,050	-	-
Яйця, млн шт.	19587	19587	19587	1,000	19244	101,8

*Джерело: власні розрахунки

Отже, в Україні може бути вироблено 4549 тис. т м'яса в живій масі, що проти 2014 року становить 136,9 %, а проти необхідної до забезпечення населення 81 %. У тому числі м'яса великої рогатої худоби виробити 1110 тис. тонн або відповідно 158,2 і 52,0 %, свиней – 1818 тис. т, що проти 2014 року становитиме 177,0 % і відповідатиме обсягу, необхідному для забезпечення потреби населення у цій продукції.

Для вирішення проблеми збільшення поголів'я тварин і виробництва продукції тваринництва необхідно виконати наступні пріоритетні завдання:

- забезпечити стабілізацію та подальший розвиток тваринництва в сільськогосподарських підприємствах, фермерських і особистих селянських господарствах, підсобних цехах промислових підприємств та різних комерційних структурах і довести у 2020 р. поголів'я великої рогатої худоби до 5,2 млн голів, або на 34 % більше, у тому числі корів до 2,5 млн гол. – на 9 % більше, свиней - до 8,9 млн голів (на 20,6 % більше), овець – до 1,6 млн голів (на 15,3%) і птиці залишити на рівні 2014 року 298,6 млн голів;

- забезпечити збалансовану годівлю тварин, а потребу в протеїні - за рахунок розширення посівів бобових і бобово-злакових кормових культур. Фуражне зерно слід використовувати для виробництва переважно повноцінних комбікормів з додаванням білково-вітамінно- мінеральних добавок і преміксів; забезпечити розвиток потужностей комбікормових заводів;

- довести витрачання кормів в основній масі сільськогосподарських підприємств на 1 кг молока до 1,09 к. од., приросту ВРХ – 8 к. од., свиней – 6 кормових одиниць.

- посилити селекційно-племінну роботу в тваринництві та поліпшити племінний потенціал маточного стада;

- впроваджувати ефективні ресурсозберігаючі технології виробництва продукції тваринництва в усіх господарських формуваннях;

- застосувати гарантовану підтримку виробництва продукції тваринництва шляхом встановлення державних дотацій і застосування еквівалентних цін на продукцію тваринництва, які б забезпечували

рівновелику прибутковість на рівновеликий вкладений у виробництво капітал.

Підвищення рівня ефективності виробництва продукції *скотарства* в сучасних умовах є актуальною проблемою аграрної економіки, що потребує невідкладного її вирішення для збереження конкурентних позицій галузі на внутрішньому продовольчому ринку та в перспективі інтенсивного розвитку експортного потенціалу [63].

Конкурентоспроможність виробництва продукції скотарства полягає у здатності сільськогосподарських товаровиробників задовольняти в повній мірі попит на неї і забезпечувати її збут на аграрному ринку при порівняно нижчих витратах та вищій ціні продажу. При цьому основною її формування в ринковій економіці є дотримання певних умов, а саме:

- ціна реалізації повинна перевищувати виробничі витрати;
- рентабельність виробництва продукції має бути на рівні, не нижчому від середньої норми прибутку в цілому у всіх галузях національної економіки;
- обсяг і маса одержуваного прибутку від продажу продукції має не лише покривати поточні витрати, але й забезпечувати поступальний розвиток галузі та інтенсифікацію виробництва на інноваційній основі [64].

Переміщення значної частини поголів'я великої рогатої худоби до особистих селянських господарств населення, безумовно, позначилося на рівні товарності галузі та напрямках її розвитку. Основним постачальним м'ясо-молочної продукції скотарства на вітчизняному ринку є особисті селянські господарства населення, які однак мають лише кількісну перевагу у формуванні пропозиції за рахунок її надходження від більшої чисельності поголів'я великої рогатої худоби порівняно із сільськогосподарськими підприємствами.

Господарства населення займають важливу роль у виробництві продукції скотарства. Поряд із задоволенням особистих потреб значну частину продукції ця категорія господарств спрямовує на внутрішній

продовольчий ринок, чим в певній мірі забезпечує підтримання продовольчої безпеки. Особисті селянські господарства населення здебільшого мають молочний напрям спеціалізації із часткою корів у стаді понад 60 %, а молодняк тварин через дефіцит кормів змушені реалізувати низькою живою масою [65].

У цій категорії господарств впродовж тривалого періоду часу виробляють понад дві третини продукції скотарства, забезпечуючи вагому частку формування фонду споживання молока і яловичини. Водночас, в цій категорії господарств здебільшого розповсюджений дрібнотоварний тип ведення виробничої діяльності з переважанням ручних видів робіт. Окрім цього, значна частина продукції скотарства виробляється для власних потреб, що при відсутності застосування сучасних технологій і загальній тенденції погіршення демографічної ситуації в сільській місцевості для збереження їх стабілізуючої ролі на продовольчому ринку зумовлює необхідність переходу на інтенсивний напрям його розвитку шляхом трансформації певної їх кількості в ферми сімейного типу.

Суттєві зміни впродовж досліджуваного періоду відбулися в структурі стада, де останніми роками спостерігається тенденція зростання частки корів. Важливо зрозуміти, що цей показник визначає напрямок розвитку скотарства.

Загальновідомо, що при питомій вазі корів в стаді від 30 до 40 % скотарство розвиватиметься в м'ясо-молочному напрямі, від 40 до 50 % – у молочно-м'ясному і вже при понад 50 % – молочному.

Серед факторів, які впливають на процеси формування структури стада в скотарстві, окремо виділяють організаційно-технологічні і біологічні:

- вік молодняку, призначеного для продажу;
- темпи відтворення і зростання кількості поголів'я тварин;
- вік першого парування;
- строки виробничого використання тварин.

Фактично сьогодні в усіх категоріях господарств частка корів в стаді становить 58,3 % проти 52,6 % в 2000 р., у тому числі в сільськогосподарських підприємствах, відповідно для порівняння цей показник складає 40,4 % проти 36,7 %, а в господарствах населення – 67,4 % проти 70,8 % [66].

При такій структурі стада галузь втрачає перспективи для розширеного відтворення і сталого розвитку, адже молодняк реалізується здебільшого в ранньому віці низькою кондиційною вагою саме через економічну невідповідність його дорожчання і відгодівлі на м'ясо.

Інша сторона проблеми полягає в тому, що в більшості господарств не дотримуються технологічних вимог щодо оновлення стада. Внаслідок цього унеможливується поступальний розвиток галузі. Так, у 2014 р. в структурі стада великої рогатої худоби питома вага телиць від 2 років і старше становила 3,8 % проти 5,3 % в 2000 р., тоді як частка телиць від 1 до 2 років зросла, відповідно з 3,8 до 6,7 % (табл. 1.14).

Таблиця 1.14

Структура стада великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств України*

Статевікові групи	Роки							
	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014
Поголів'я великої рогатої худоби на кінець року, тис. голів								
Велика рогата худоба	24623,4	17557,3	9423,7	6514,1	4494,4	4645,9	4534	3884
у тому числі корови	8378,2	7531,3	4958,3	3635,1	2631,2	2554,3	2508,8	2262,7
телиці від 1 року до 2 років	761,5	667,5	406,6	359,1	288,9	328,8	317,1	262
телиці від 2 років і старші	1507,2	1135,4	496,1	276,1	177,5	168,7	170	148,1
бугаї-плідники	14,1	15,7	15,3	21,6	14,4	14,5	12,5	9,9
Питома вага кожної із статевікових груп тварин, %								
Велика рогата худоба	100	100	100	100	100	100	100	100
у тому числі корови	34,0	42,9	52,6	55,8	58,5	55,0	55,3	58,3
телиці від 1 року до 2 років	3,1	3,8	4,3	5,5	6,4	7,1	7,0	6,7
телиці від 2 років і старші	6,1	6,5	5,3	4,2	3,9	3,6	3,7	3,8
бугаї-плідники	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Зумовлено це, передусім, низькою окупністю понесених витрат виручкою при виробництві яловичини порівняно із молоком, яке останніми роками є більш рентабельним, а також відсутністю необхідної кількості спеціалізованих підприємств з дорощування та відгодівлі його за інтенсивними технологіями.

Це змушує господарства зосереджувати увагу на молочному напрямі розвитку галузі, тоді як виробництво яловичини за такої вузької спеціалізації не є основним видом продукції. Також загальновідомо, що м'ясо яловичини в Україні традиційно одержують переважно за рахунок використання на забій надремонтного молодняка і вибракуваного поголів'я дорослої худоби молочних та молочно-м'ясних порід.

За результатами багаторічних досліджень опрацьовано раціональні розміри поголів'я тварин для скотарства, що забезпечують конкурентоспроможний розвиток галузі при врахуванні нормованої потреби в кормах та їх частки в структурі посівних площ [67].

Встановлено, що з підвищенням рівня концентрації поголів'я тварин на молочнотоварних фермах з 200 до 1200 корів витрати на виробництво молока знижуються, що пояснюється дією ефекту масштабу.

Фактор концентрації виробництва продукції в скотарстві відіграє важливе значення для продовольчої безпеки, оскільки за рахунок великотоварного характеру розвитку галузі безпосередньо забезпечується ритмічність роботи переробної промисловості і стійкість формування пропозиції на ринку.

За даними проведених розрахунків, на рівні сільськогосподарських підприємств економічно доцільним є його показник в межах 800-1000 корів, що забезпечує максимальну ефективність виробництва.

Провідне місце в тваринництві і надалі займатиме *молочне скотарство*. Для удосконалення його розвитку потрібно забезпечити:

- спрямоване вирощування ремонтного молодняка худоби, введення в основне стадо в сільськогосподарських підприємствах до 30 і більше корів – первісток з розрахунку на 100 корів, наявних на початок року.

- надходження на товарні молочні ферми сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств ремонтного молодняка від високопродуктивних корів сільських мешканців та із племінних господарств, включаючи і виранжування корів та телиць;

- встановлення державних дотацій за приріст поголів'я корів, у сільгосп підприємствах, фермерських та особистих селянських господарствах;

- стимулювання закупівлі сільськогосподарськими підприємствами телиць і нетелей у господарствах населення, племінних господарствах та за імпортом;

- доведення заготівлі кормів в розрахунку на корову до 52,3-56,0 ц.к.од.;

- підвищення в структурі раціонів худоби повноцінних комбінованих кормів, сіна, сінажу та коренеплодів;

- поглиблення спеціалізації в скотарстві, прискорення розвитку молочної худоби, насамперед, поблизу великих міст, промислових центрів, курортів та інших густонаселених пунктів;

- формування ферм і комплексів раціональних за розмірами поголів'я корів (400, 600, 800, 1000 корів);

- збільшення виробництва молока у фермерських господарствах з урахуванням земельної площі, що використовується у цих формуваннях на правах у власності чи оренди;

- забезпечення фінансової підтримки виробників молочної сировини при придбанні машин і обладнання для молочних ферм за рахунок здешевлення коротко- та довгострокових кредитів, удосконалення фінансового лізингу, економічних відносин між постачальниками матеріально-технічних ресурсів і їх споживачами.

Мають зрости вимоги до якості молочної сировини до європейських стандартів. Для вирішення цієї проблеми потрібно:

- зміцнити матеріально-технічну базу молочних ферм щодо охолодження та очищення молока і створення необхідних умов для ефективної роботи прифермерських лабораторій;

- дотримуватись вимог Держстандарту продукції тваринництва ;

- забезпечити ефективне функціонування пунктів по закупівлі молока від особистих господарств населення;

- для розв'язання спірних питань та контролю з боку держави за якістю продукції, створити в регіонах мобільні незалежні лабораторії для визначення якості молока.

Збільшення виробництва яловичини має відбуватись за такими основними напрямками:

- збільшення поголів'я корів і забезпечення їх раціонального використання;

- розширення використання надремонтних телиць для додаткового надходження помісного поголів'я;

- забезпечення заготівлі на середньорічну голову молодняка великої рогатої худоби до 24,5 ц кормових одиниць при такій структурі кормів за поживністю (в процентах): концкормів – 32, силосу – 19, коренеплодів – 3, сіна – 8,3, сінажу – 13, соломи – 4, зелених – 16 та тваринних кормів – 15 %;

- розширення інтенсивного вирощування та відгодівлі молодняка худоби в господарствах усіх форм власності і господарювання і одержання середньодобового приросту 800-1000 грамів на голову;

- застосування комплексної механізації, автоматизації та комп'ютеризації виробничих процесів при вирощуванні і відгодівлі худоби;

- поглиблення спеціалізації господарств на виробництві яловичини;

- доведення розмірів ферм у аграрних підприємствах по відгодівлі великої рогатої худоби не менше ніж до 2-3 тис. голів відгодівлі в рік, а комплексів – від 3 до 6 тис. голів;

- розширення племінної бази м'ясного спеціалізованого скотарства за рахунок удосконалення діючих та організації нових репродукторів худоби м'ясного напрямку;

- підвищення економічної ефективності виробництва яловичини на основі зниження затрат на одиницю продукції та удосконалення взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами;

- повне забезпечення птахівничих господарств повнораціонними збалансованими комбікормами, особливо спеціалізованими на вирощуванні бройлерів;

- розширення потужностей забою та глибокої переробки птиці і фірмової торгівлі продуктами птахівництва, насамперед, поблизу великих міст, промислових центрів і інших густонаселених пунктів;

- надання допомоги господарствам населення у придбанні поголів'я молодняка птиці, поліпшення організації його закупівлі і використання вирощеної продукції.

Свинарство традиційна для України галузь. Серед домашніх тварин свині найбільш багатоплідні. При повноцінній годівлі й оптимальних умовах утримання за один опорос від свиноматки одержують 10–14 поросят. При правильній організації виробництва від кожної свиноматки можна одержувати 2,2–2,3 опоросу за рік. Товарну скороспілість свиней визначають віком досягнення тваринами живої маси 100 кг. У 7–8 місяців їх жива маса досягає 100–110 кг, і тварин реалізують на м'ясо. Забійний вихід свинини становить 70–80%. Отже, практично від кожної свиноматки щорічно можна одержувати до 30 поросят або майже три тонни м'яса.

За час економічних перетворень ситуація у вітчизняному свинарстві значно змінилася. Невирішеність у законодавчому порядку питань, пов'язаних із паритетом цін на основні види сільськогосподарської та промислової продукції, податковий тиск на сільськогосподарського

товаровиробника, недоліки в кредитуванні галузі АПК, недостатня державна підтримка та ряд інших причин призвели до скорочення поголів'я свиней (табл. 1.15), зниження обсягів виробництва продукції та її економічної ефективності [68; 69; 70; 71].

Таблиця 1.15

Поголів'я свиней по категоріях господарств в Україні*, тис. гол

Роки	Усі категорії господарств	У тому числі:		
		Сільськогосподарські підприємства	Фермерські господарства	Особисті господарства населення
1990	19426,9	2468,4	-	5355,7
2000	7706,3	2752,6	54,0	5237,9
2005	7203,0	3920,0	150,2	4450,4
2010	8255,2	3579,6	294,8	4335,2
2011	7633,6	3822,1	260,4	4054,0
2012	7841,9	4151,8	265,2	4019,8
2013	8195,1	2468,4	272,9	4043,3
2014	7661,3	3836,0	-	3825,3

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Дестабілізація в галузі відбувалася практично до 2005 року, який можна вважати початком розвитку вітчизняного свинарства, коли ціна на живу масу свиней була підвищена до 941,4 грн, державна підтримка галузі становила 222,9 млн грн і в розвитку галузі з'явилися позитивні тенденції. Сільськогосподарські підприємства одержали прибутки, рівень рентабельності в них становив 14,9 % та з урахуванням дотацій - 35,4%.

З даних таблиці 1.16 видно, що з 2005 року в Україні з'явилася тенденція щодо щорічного збільшення обсягів вирощування та реалізації свиней.

Таблиця 1.16

Вирощування і реалізація на забій свиней в Україні у живій масі,

тис. тонн*

Роки	Усі категорії господарств	Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення
<i>Продукція вирощування</i>			
1990	2097,8	1119,0	978,8
2000	841,8	117,6	724,2
2005	727,2	198,8	528,4
2010	915,5	411,8	503,7
2011	933,9	451,7	482,2
2012	976,2	487,0	489,2
2013	1047,5	559,3	488,2
2013 ¹	999,1	546,1	453,0
2014 ¹	1017,0	563,1	453,9
<i>Реалізація на забій</i>			
1990	2066,9	1169,7	897,2
2000	947,8	127,5	820,3
2005	681,0	151,5	529,6
2010	862,0	350,4	511,6
2011	968,5	417,0	551,0
2012	968,5	418,7	549,8
2013	1029,9	496,0	533,9
2013 ¹	981,4	483,2	498,2
2014 ¹	1027,3	518,9	508,4

¹) Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; за 2014 рік - також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Динаміку економічної ефективності вирощування худоби та птиці сільськогосподарськими підприємствами України можна проаналізувати за даними таблиці 1.17, з яких видно, що у 2010 році питома маса збиткових господарств становила 20,7 %. У 2014 році ситуація докорінно змінилася. Так питома маса рентабельно працюючих господарств становила 32,5 відсотки.

Таблиця 1.17

Ефективність вирощування свиней в сільськогосподарських підприємствах України*

Роки	На 1 ц живої маси реалізованої продукції			Питома вага підприємств, які одержали прибуток (збиток), %
	Витрати, грн	Дохід (виручка), грн	Рівень рентабельності (збитковості), %	
2010	1324	1220	-7,8	20,7
2011	1418	1365	-3,7	23,5
2012	1563	1594	2,0	31,1
2013	1550	1553	0,2	27,1
2014	1748	1846	5,6	32,5

*Джерело: власні розрахунки на основі форми 50 с.-г.

Одним із шляхів вирішення проблеми підвищення ефективності виробництва свинини є зміцнення кормової бази, забезпечення господарств повноцінними кормами та ефективність їхнього використання [72].

В середньому по сільськогосподарських підприємствах України у 2014 році середньодобовий приріст становив 481 г, витраті кормів на 1 кг приросту живої склали 4,5 ц к. од., у тому числі концентрованих 4,42 (96,7 %) ц к.од (табл. 1.18)

Таблиця 1.18

Продуктивність свиней та витрати кормів на виробництво 1 ц приросту у сільськогосподарських підприємствах України*

Роки	Середньодобові прирости, г	Витрати кормів на 1 ц приросту, ц к.од.	у тому числі: концентрованих	Питома маса концентрованих кормів, %
2010	375	5,98	5,70	95,32
2011	414	5,37	5,15	95,90
2012	448	5,39	5,19	96,29
2013	474	4,62	4,48	96,97
2014	481	4,57	4,42	96,72

*Джерело: власні розрахунки на основі форми 50 с.-г.

Нами визначено вплив кормової бази та рівня годівлі на ефективність вирощування свиней через акумулюючий ці фактори показник – середньодобові прирости живої маси тварин [72]. За цим показником проведено групування сільськогосподарських підприємств, які вирощують свиней (табл. 1.19), визначено вплив цього показника на ефективність виробництва.

Таблиця 1.19

Вплив середньодобових приростів живої маси свиней на ефективність їх вирощування*

Групи за середньодобовим приростом свиней, г	Кількість господарств у групі	Середньодобовий приріст, г	Виробнича собівартість 1 ц приросту, грн	Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн	Ціна реалізації, грн за 1 ц	Рентабельність, %	Виробництво на 100 га ріллі, ц	Коефіцієнт спеціалізації
2010 р.								
до 150	1030	100	2349	1998	1146	-42,6	4,2	0,09
151-300	1274	226	1490	1555	1136	-26,9	15,8	0,36
301-400	487	350	1224	1297	1149	-11,4	40,5	0,91
401-500	240	446	1111	1238	1212	-2,1	133,3	2,99
більше 500	184	586	1049	1253	1304	4,1	319,7	7,18
Усього	3215	379	1191	1323	1220	-7,8	44,5	1,00
2014 р.								
до 150	501	96	3216	2359	1436	-39,1	4,8	0,11
151-300	618	238	1857	1767	1807	2,2	29,2	0,65
301-400	326	350	1587	1752	1820	3,9	62,7	1,41
401-500	232	443	1585	1712	1777	3,8	69,4	1,56
більше 500	226	627	1305	1732	1895	9,4	446,5	10,02
Усього	1903	459	1450	1747	1846	5,7	93,4	2,10

*Джерело: власні розрахунки на основі форми 50 с.-г.

Одним з найважливіших резервів збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення його ефективності є спеціалізація. У спеціалізованих господарствах вища продуктивність праці, нижча собівартість продукції, краща якість реалізованого м'яса, вища

середня реалізаційна маса тварин. У цих господарствах менший період відгодівлі, що значною мірою впливає на прискорення окупності вкладених у виробництво продукції коштів і праці [73].

Щодо *цінової ситуації*. За офіційною статистикою попередніх років спостерігається тенденція до поступового зростання цін реалізації на свиней у живій масі. Якщо у 2010 році середня закупівельна ціна на цю продукцію становила 12,5 тис. грн/т, то у 2014-му досягла 18,4 тис. грн.

За даними офіційної статистики у 2015 році продовжувалася динаміка до подорожчання товарних свиней. Середня ціна січня-квітня 2015 року становила 21,9 тис. грн/т. При цьому ціни закупівлі свиней від населення перевищували закупівельні ціни на цю продукцію від сільськогосподарських підприємств. Так, у січні поточного року свиней, вирощених на промисловій основі, придбавали по 19,5 тис. грн/т, тоді як ця продукція від домогосподарств населення купувалася по 23,3 тис. грн/т. У березні свинина коштувала за відповідними категоріями 23,5 та 26,0 тис. грн/т.

У квітні поточного року продовжувалося зростання вартості продукції. Середня ціна на свиней у живій вазі в квітні нинішнього року становила 25,2 тис. грн/т. Найвищою середня ціна закупівлі свиней була зафіксована у Донецькій області, а саме 35,3 тис. грн/т, найнижчою - у Харківській - 18,5 тис. грн/т.

Ціни на ринку живих свиней упродовж травня поточного року залишалися стабільними, тоді як продажі падають. Якщо на початку травня середня закупівельна ціна свиней живою вагою становили 31,2 грн/кг, то у кінці місяця досягла 31,25 грн/кг. Разом з тим, пропозиція живих свиней суттєво зменшилася, що призводило до суттєвого зменшення закупівель переробними підприємствами.

Для порівняння: середні ціни на свиней у країнах ЄС станом на 23 травня поточного року становили від 1,27 до 1,71 євро/кг. При цьому найвищими вони були у Великобританії, а найнижчими у Нідерландах. У найближчого до України європейського сусіда Польщі свиней реалізують

по 1,3 євро/кг.

Важливим у розвитку внутрішнього ринку м'яса та м'ясопродукції є нарощування експорту і зменшення імпорту продукції. У цьому напрямі є позитивні зрушення. За прогнозами експертів імпорт свинини у 2015 році знизиться майже вдвічі (за січень-березень Україна імпортувала 779 т, порівняно з минулорічним показником 13 тис. т). З березня 2015 року чотирьом українським компаніям дозволено ввозити свинину на територію Росії. Заморожена свинина також постачається у В'єтнам, Грузію і Вірменію.

Галузь свинарства завдяки сприятливим умовам в Україні для кормовиробництва, цінним біологічним особливостям тварин, високій окупності кормів, за належних умов утримання та годівлі, традиційно вважалася прибутковою.

Стратегічними заходами в розвитку галузі *свинарства* мають стати:

- впровадження у виробництво чіткої взаємодії роботи племінних і товарних господарств і створення зональних станцій оцінки свиней за фенотипом і генотипом;
- реалізація генетичного потенціалу продуктивності свиней за рахунок забезпечення повноцінними комбікормами та оптимальних умов їх утримання;
- зміцнення кормової бази, підвищення якості кормів, здешевлення їх виробництва;
- формування свинарських ферм і комплексів раціонального розміру (12 – 24 тис. голів);
- створення умов для відновлення свинарських комплексів та спеціалізованих господарств;
- зниження собівартості продукції свинарства на основі розробки екологічно безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій;
- відновлення державних закупівель продукції у сільськогосподарських товаровиробників та гарантування їм мінімальних закупівельних цін на неї;

- забезпечення економічно обґрунтованого співвідношення закупівельних і роздрібних цін як єдиної системи цін, що регулює рівновагу виробництва, реалізації, попиту та пропозиції;

- стимулювання виробництва якісної продукції, розробки та запровадження диференційованої шкали цін відповідно до якості продукції та економічних умов її виробництва.

Галузь птахівництва у нашій країні представлена промисловими підприємствами (спеціалізованими птахофабриками) і особистими господарствами населення, які, відповідно, виробляють 62,7% (12,0 млрд шт.) і 37,3% (7,1 млрд шт.) яєць та 82,1% і 17,9% пташиного м'яса. Виробництво м'яса індиків, гусей та качок у більшості зосереджено у населення та фермерських господарствах. Поголів'я птиці, не враховуючи бройлерів, що утримується на птахофабриках, становить 55,0% (117,6 млн гол.), у господарствах населення – 45,0 % (96,2 млн гол.), від загального поголів'я в країні. При цьому незалежно від занепаду в пострадянський час або підйому в 2000-х роках промислового птахівництва, виробництво продукції птахівництва населенням залишалася приблизно на одному і тому ж рівні, граючи роль своєрідного буфера в продовольчій безпеці, і забезпечуючи зайнятість і певний достаток сільського населення. У кризові періоди дрібні господарства населення робили найбільшу частину продукції.

З урахуванням сучасних тенденцій розвитку галузі в Україні до 2020 р. планується збільшити рівень споживання м'яса птиці на душу населення на 68,9 %, до 34,1 кг на рік, у порівнянні з 2012 роком. Це стане можливим при збільшенні батьківських стад м'ясних курей до 5,7 млн голів, що порівняно з 2011 роком більше в 2,4 рази. Поголів'я яєчних курей за цей період передбачається збільшити в 1,3 рази, тобто довести до 60,0 млн голів. До 2020 р. планується збільшення попиту на харчові яйця, внутрішнього – до 14,9 млрд шт. та зовнішнього – до 9,1 млрд шт.

Важливою складовою економіки птахівничих підприємств є повноцінний біологічний захист здоров'я сільськогосподарської птиці.

Процеси зміни екології, природи збудників і хвороб, поява нових біоценозів потребує сьогодні ретельного наукового аналізу і узагальнення. Це дасть можливість прогнозувати виникнення інфекційних захворювань, завчасно розробляти засоби профілактики і боротьби з ними. На основі вивчення епізоотичних процесів і можливої еволюції збудників необхідно розробити нове покоління вакцин проти особливо небезпечних хвороб сільськогосподарської птиці.

Таким чином, подальший успішний розвиток галузі пов'язаний з вирішенням ряду актуальних завдань. З метою проведення системної наукової роботи в птахівництві, яке забезпечує продовольчу безпеку країни, виникає необхідність створення умов для розвитку галузевої науки адекватної рівню вітчизняного птахівництва. Проте, в даний час в цьому напрямі спостерігаються протилежні тенденції. Результати такої політики очевидні, в недалекому майбутньому сама передова галузь тваринництва може втратити власний «науковий фундамент» і придбати великий шлейф негативних наслідків. У зв'язку з цим необхідно щонайшвидше із залученням наукових установ, громадських організацій тих, що працюють в галузі, керівників підприємств визначити шляхи і напрями розвитку галузевої науки і відстоювати ці пріоритети [74].

Пріоритетними напрямками економічних досліджень буде:

- розробка та супровід системи моніторингу галузі птахівництва, яка являє собою комплексне рішення щодо збору та обробки інформації з використанням сучасних інтернет-технологій.

- розробка електронної біржі інноваційних і інвестиційних проектів. До комплексу рішень входять механізми збору, систематизації, пошуку, обробки інформації, у тому числі інструментарій для проведення різноманітного роду аналізу, визначення ризиків, рівня конкурентоспроможності, оцінки комерційної вартості тощо.

- розробка інноваційно-інвестиційних проектів на основі логістичного підходу, організація та формування логістичних систем птахівничих

підприємств, створення розподільчих та аутсорсинг центрів.

- формування організаційно-економічного механізму функціонування галузі птахівництва, прогнозування розвитку птахівництва на перспективу та удосконалення інфраструктури ринку продукції галузі.

Найзагальнішим індикатором конкурентоспроможності певного товару на зовнішньому ринку є динаміка обсягів його експорту. Зростання відповідних показників вказує на те, що споживачі позитивно сприймають товар, виділяючи його з-поміж аналогічної продукції інших виробників. Стрімке зростання обсягів експорту українських м'яса птиці та яєць (табл. 1.20) є свідченням зміцнення їх конкурентних позицій на окремих сегментах зовнішнього ринку. У 2014 році Україна серед країн світу займала 15 місце за обсягом експорту м'яса птиці в натуральних показниках і 17 місце - за отриманими при цьому доходами. За вартістю експортованих яєць птиці у шкаралупі наша країна в цьому році зайняла доволі високе 12 місце.

Таблиця 1.20

Динаміка обсягів експорту м'яса птиці та яєць в Україні *

Рік	М'ясо та їстівні субпродукти птиці (код підгрупи товару 207 в УКТЗЕД)			Яйця птиці у шкаралупі (код підгрупи товару 407 в УКТЗЕД)		
	Вага, т	Вартість, тис. дол. США	Ціна 1 т, дол. США	Вага, т	Вартість, тис. дол. США	Ціна 1 т, дол. США
2007	5048	6176	1223	15047	22702	1509
2008	8366	11085	1325	10366	20224	1951
2009	18935	19522	1031	35514	42344	1192
2010	32457	41368	1275	20417	28233	1383
2011	49789	79035	1587	39039	52357	1341
2012	80653	145231	1801	29461	53858	1828
2013	145458	232097	1596	37487	73595	1963
2014	174705	276091	1580	56030	99676	1779

* Джерело: за даними Державної служби статистики України

Окрім яєць у шкаралупі, важливим експортним товаром є яєчна продукція з високим рівнем переробки - яйця птиці без шкаралупи та яєчні

жовтки (код підгрупи товару 208 в УКТ ЗЕД). Вартість її експорту останніми роками також стрімко зростала, сягнувши у 2014 році 58,7 млн дол. США. За цим показником наша країна у світовому рейтингу зайняла доволі високе шосте місце. Експорт іншої продукції птахівництва, зокрема живої птиці, залишався незначним.

Протягом 2011-2014 років майже третина експорту м'яса птиці припадала на Російську Федерацію. Серед покупців вітчизняної курятини (а майже повністю експорт м'яса птиці складається саме з цієї продукції) - Казахстан і Молдова, інші країни ближнього зарубіжжя.

Водночас у структурі експорту м'яса птиці відбуваються помітні зміни. Як доволі ненадійний оцінюють експерти ринок Російської Федерації. Натомість розширюються поставки в країни Близького Сходу, Північної Африки. Значні перспективи пов'язують з Китаєм. А всього у 2014 році українські виробники курятини реалізували свою продукцію у понад 40 країн світу.

Основними імпортерами української яєчної продукції з високим рівнем переробки є країни Азії – Об'єднані Арабські Емірати, Йорданія, Індонезія, а також африканський Єгипет. Перспективним сегментом ринку для вітчизняних експортерів можуть бути й країни Євросоюзу, в які вони отримали квоту на поставку у 2014 році 3 тис. т яєчної продукції.

Основним чинником, який визначає рівень конкурентоспроможності продовольчої продукції, є ціна її реалізації за умови, що якісні характеристики товару відповідають прийнятим у країні-імпортері стандартам. Якщо продукція вже реалізована на зовнішньому ринку, це свідчить про те, що її ціна загалом задовольняє імпортера, який має змогу вибирати між товарами різних країн.

Середні ціни експорту вітчизняної продукції птахівництва протягом останніх років характеризуються тенденцією до зростання, що свідчить про підвищення рівня їх конкурентоспроможності. Водночас рівень цін, за яким Україна експортувала м'ясо птиці, останніми роками (до 2014 року) був

відносно низьким. Він помітно поступався показникам країн - провідних експортерів зазначеного виду продукції (крім США) та середнім на світовому ринку.

Україна прагнула закріпитися на ринках інших країн, пропонуючи дешевшу продукцію. Натомість середні ціни експорту українських яєць у шкаралупі були доволі високими відносно низки країн - лідерів з експорту цієї продукції. Зокрема, у 2014 році вони помітно перевищували ціни експорту яєць, вироблених у Нідерландах, Туреччині, Польщі, сусідніх Білорусі та Росії.

Ресурсомісткість продукції відображається в її собівартості. Для того щоб оцінити вигідність експорту м'яса птиці та яєць вітчизняного виробництва, порівнюємо ціни їх експорту зі середніми цінами реалізації відповідної продукції підприємствами промислового птахівництва за усіма напрямками та її собівартістю (табл. 1.21).

Таблиця 1.21
Динаміка цін і собівартості продукції птахівництва, виробленої підприємствами України*

Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
М'ясо птиці, забійна вага						
Ціна експорту, грн/т	8033	10118	12645	14392	12757	33308
Середня ціна реалізації всіма каналами, грн/т	12567	13369	14027	15149	14293	10847
Собівартість 1 т реалізованого м'яса птиці, грн	14714	13978	16853	16323	15873	12815
Яйця						
Ціна експорту, грн/т	9287	10975	10685	14608	15690	27752
Середня ціна реалізації всіма каналами, грн/т	7059	8171	9017	10923	11306	13827
Собівартість 1 т реалізованих яєць, грн	6243	6888	6495	7157	7658	8714

*Джерело: за даними Державної служби статистики України

Для переведення цін експорту в гривні враховані середньорічні показники офіційного курсу національної валюти до долара США, які змінювалися від 7,791 грн/дол. у 2009 році до 15,6 грн/дол. у 2014 році. Ціни на

м'ясо птиці та його собівартість обчислені з урахуванням виходу продукції в забійній вазі. Для цього враховане співвідношення між виробництвом м'яса птиці в забійній вазі та вирощуванням птиці в живій вазі, яке за даними Державної служби статистики України, останніми роками становило 0,74.

Проведений аналіз показав, що ціни експорту м'яса птиці у 2014 році завдяки девальвації вітчизняної валюти зросли у 2,6 разів порівняно до рівня 2013 року та у 3-и рази перевищили середні ціни реалізації цієї продукції сільськогосподарськими підприємствами України (які звітують за формою №50-сг) за всіма напрямками.

Вітчизняне птахівництво стало одним із помітних гравців на світовому ринку м'яса птиці та яєць. Реалізація економічного потенціалу галузі та нарощування експорту української продукції опирається на технологічний прогрес у діяльності її виробників. Динамічність розвитку світового ринку продукції птахівництва, поява на ньому нових потужних гравців значно посилює конкуренцію та вимагає від вітчизняних виробників шукати нові резерви в підвищенні конкурентоспроможності галузі, особливо в нинішніх кризових умовах. Потреба в розширенні сегменту нашої продукції на ринку ЄС та США висуває нові вимоги до якості продукції.

Отже для подальшого зміцнення досягнутих на світовому ринку позицій та підвищення економічної ефективності виробництва всередині країни ми маємо всі необхідні ресурси: кормову базу, кваліфіковану робочу силу, вигідне географічне положення країни тощо.

Основними напрямками розвитку *птахівництва* та підвищення його ефективності мають бути:

- збільшення чисельності поголів'я курей (особливо м'ясних), гусей, качок та індиків;
- нарощування потужностей з виробництва м'яса бройлерів, доведення середньодобових приростів живої маси до 35 г і підвищення їх частки у структурі м'яса птиці;
- повне забезпечення птахівничих господарств повнораціонними

збалансованими комбікормами, а також спеціальними комбікормами для молодняку птиці;

- розширення мережі фірмової торгівлі продуктами птахівництва, насамперед поблизу великих міст, промислових центрів та інших густонаселених пунктів;

- проведення технічного переозброєння та автоматизації всіх виробничих процесів на птахофабриках;

- виведення і впровадження у виробництво нових кросів курей яєчного напрямку та підвищення їх продуктивності;

- продовження строку використання курей-несучок до 14 місяців проти існуючих 10 місяців;

- надання допомоги господарствам населення у придбанні поголів'я молодняку птиці, поліпшення організації його вирощування, закупівлі та реалізації вирощеної продукції.

Стратегічними напрямками розвитку *вівчарства* є:

- розвиток вівчарства переважно м'ясного бройлерного виробництва м'яса овець та м'ясо – вовно – молочного напрямів, з урахуванням особливостей регіонів;

- широке застосування промислового схрещування овець для одержання помісних ягнят, їх інтенсивну відгодівлю і реалізацію на м'ясо у ранньому віці для збільшення виробництва молоді баранини, яка користується підвищеним попитом на внутрішньому і особливо на зовнішньому ринку;

- відновлення і вдосконалення селекційно - племінної роботи з врахуванням регіональних умов по збереженню існуючих та створенню нових високопродуктивних порід, типів, ліній;

- організація вівцеферм на 10 – 50 вівцематок в особистих селянських господарствах, 50-250 - у фермерських та 250-1000 вівцематок – у сільгоспприємствах;

- дотримання науково – обґрунтованих норм годівлі;

- створення високопродуктивних культурних і поліпшених природних пасовищ;
- підвищення рівня товарності вовни, який в особистих селянських господарствах складає всього близько 20 %;
- запровадження нових ресурсозберігаючих технологій виробництва і переробки продукції галузі та вирощування кормів;
- вдосконалення технологій виробництва і переробки овечого молока на бринзу, сири, їх фасування і збут;
- відновлення функціонування підприємств з первинної переробки продукції вівчарства, створення ферм по виробництву вовни, бройлерного м'яса овець, вовни і овечих пошиву виробів з овечої шкіри;
- формування інфраструктури ринку продукції вівчарства і зокрема створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів по заготівлі обробці та збуту продукції;
- надання державної фінансової підтримки вівчарству і козівництву, незалежно від форм господарювання та розмірів ферм.

Враховуючи вступ України до СОТ в умовах, коли на світовому і зокрема європейському ринках, ціни на молоду баранину та ягнятину вищі за м'ясо всіх видів худоби і птиці та набагато вищі за ціни на внутрішньому ринку і має місце дефіцит баранини, Україна може її експортувати і за рахунок цього вивести галузь з кризового стану. Це ж стосується і продуктів переробки овечого молока (сирів і бринзи). Але для цього слід запровадити систему стандартизації і сертифікації продукції відповідно до європейських стандартів.

1.3. Інвестиції як фактор переходу до інноваційного конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств

Сучасний суспільний розвиток визначають, насамперед, такі фактори: 1) зростання кількості і потреб населення; 2) розвиток процесів глобалізації і загострення глобальних економічних проблем; 3) регулювання економік країн світу на основі поєднання ринкового механізму і методів державного регулювання; 4) мілітаризація економіки; 5) науково-технічний прогрес (НТП).

В умовах поширення процесів глобалізації становище країни у світовому господарстві все більше залежить від конкурентоспроможності. При цьому серед факторів, які визначають конкурентоспроможність, найбільше значення приділяється якості інноваційних систем, породжених розвитком НТП. Тому, як зазначають М. Зубець і С. Тивончук, в загальній структурі стратегічних пріоритетів суспільного розвитку в абсолютній більшості країн до одного з першочергових завдань відносять НТП [75]. Тому проблеми активізації інноваційної модернізації економіки і її технологічного відновлення, стимулювання інвестиційних надходжень для фінансування інновацій у контексті підвищення конкурентоспроможності є сьогодні одними із центральних в економічній теорії.

Таким чином, ефективне функціонування підприємств України сьогодні прямо залежить від рівня його інвестиційно-інноваційного забезпечення. Під таким забезпеченням ми розуміємо процес впровадження у виробництво інновацій через систему інструментів інноваційної інфраструктури, який фінансується за рахунок залучення інвестиційних ресурсів. Причому основним критерієм цього процесу є максимально можливий результат при найменших витратах [76].

Відзначимо, що сучасний соціально-економічний розвиток економіки України характеризується відсталою технологічною базою, низьким рівнем

продуктивності праці, високою ресурсоемністю й енергозатратністю виробництва. Це результат прояву вкрай низької інвестиційно-інноваційної активності господарюючих суб'єктів України.

На жаль, сьогодні в Україні і без того низькі показники інноваційної активності промислового сектора економіки стрімко падають. Інноваційна активність українських підприємств за останні п'ять років знизилася на 6%, ще більше знизився рівень упровадження результатів науково-технічних досліджень у виробництво: у 2000 р. він становив 15%, а в 2005 р. – лише 8,2%. Для порівняння: в Японії інноваційна активність корпоративного сектора досягає 70-80%, у країнах ЄС – 50-70% [77].

Наукові дослідження вчених-економістів говорять про те, що основною перешкодою для інноваційного розвитку економіки України є відсутність системного підходу до забезпечення інноваційної діяльності. Сьогодні в нашій економіці мають місце лише окремі елементи інноваційної структури, існує кілька регіональних інноваційних центрів. Тому концепція сталого розвитку України припускає формування і цілеспрямований розвиток цивілізованого ринку науково-технічної інноваційної продукції.

Одним з основних факторів становлення такого ринку є належне інвестиційне забезпечення. Однак В. М. Яценко зазначає, що, незважаючи на деяке пожвавлення інвестиційного процесу в Україні, позитивні тенденції в інвестиційній сфері ще не набули сталого характеру. В умовах трансформації економічних відносин продовжують діяти фактори, які стримують розвиток інвестиційної й інноваційної діяльності [78]:

- 1) низький рівень попиту на науково-технічні розробки з боку реального сектора економіки;
- 2) неспроможність господарюючих суб'єктів до сприйняття інноваційних технологій через значний фізичний і моральний знос їх матеріально-технічної бази;
- 3) недосконалість податкової системи;
- 4) значний ризик інноваційних заходів.

Однак найбільший бар'єр на шляху впровадження інновацій – це нестача коштів, пов'язана з погіршенням загальної ситуації у сфері інвестиційної діяльності. Наприклад, інвестиції в основний капітал сільського господарства в порівнюваних цінах 1996 р. за період 1990-2002 р. скоротилися з 11,8 млрд грн до 880 млн грн, або приблизно в 13 разів, а їх частка в загальному обсязі інвестицій у національну економіку за цей час знизилася з 21,3% у 1990 р. до 4,8% у 2002 р., тобто більше ніж у 4 рази. Що стосується інвестицій за період 2003-2009 рр., то істотних змін у структурі інвестицій в основний капітал також не відбулося. У 2014 р. інвестиції в основний капітал сільського господарства становили всього 6,1% від загального обсягу інвестицій в основний капітал всієї національної економіки [79].

Наведені дані підтверджують висновок В. Трегобчука про те, що інвестиційний процес продовжує занепадати, попри деяке пожвавлення в останні роки. На нашу думку, це говорить про те, що інвестиційна політика держави не була спрямована на подолання сформованої тут кризової ситуації і не враховувала реальний стан продуктивних сил, що характеризується наразі як катастрофічний [80, с. 11-12].

Першочергове завдання інвестиційної політики держави – поліпшення інвестиційного клімату, спостереження, щодо якого здійснюють різні державні органи. Однак ці дослідження проводяться в умовах відсутності загальнодержавних теоретичних і методологічних напрацювань стосовно проблем вивчення інвестиційного клімату, а саме:

- теоретично необґрунтовані фактори залучення іноземних інвестицій;
- не прийнята єдина методика оцінки інвестиційної привабливості окремих господарюючих суб'єктів і їх об'єднань;
- відсутній комплексний підхід до моніторингу інвестиційного клімату;
- наявна проблема достовірності статистичної інформації стосовно питань інвестування у вітчизняній економіці.

Такі вітчизняні дослідники, як В. Геєць, Б. Кваснюк, І. І. Лукінов [81; 82; 83] при розгляданні проблем інвестиційної діяльності насамперед

звертають увагу на стан інвестиційного процесу, від якого також залежить характер і сутність інвестиційного клімату. Із закордонних учених ці ідеї поділяють: В. Куликов, К. Редхем, Я. Уринсон та ін. [84; 85; 86] Питання необхідності аргументації цього положення порушили М. С. Герасимчук, К. Гусева, В. Я. Шевчук, Н. Г. Чумаченко [87; 88; 89; 90; 91; 92]. У той же час з методологічної точки зору проблема розкриття сутності інвестиційного клімату залишається відкритою і потребує осмислення.

Інвестиційний клімат можна розглядати як систему цілеспрямованих заходів загальнодержавного і регіонального рівнів в межах певної території (регіону), що визначається багатьма чинниками (політичними, соціальними, економічними, техніко-технологічними, ресурсними та ін.) стосовно залучення інвестицій.

Відповідно до діючих чинників інвестиційний клімат складає низка його структурних елементів, які разом формують синергетический ефект. Останнє у формальному вигляді можна записати так:

$$IK = \sum_{i=1}^n IE_i, \quad (1.1)$$

де IK – інвестиційний клімат;

IE_i – i -й інвестиційний елемент.

Поліпшення інвестиційного клімату конкретної території (регіону) має провідне значення в умовах кризової економіки, коли реальною альтернативою вкладання коштів в розвиток території виступає розміщення коштів у ліквідні цінні папери на фінансовому ринку. Результативність інвестиційного клімату для конкретної території проявляється у двох аспектах: економічному і соціальному. В економічному – через зростання (падіння) макроекономічних показників, насамперед ВВП на душу населення й експортних потужностей. Що стосується соціального, то його проявом є зниження соціальних ризиків, збільшення заробітної плати, а значить, купівельної спроможності населення.

Інвестиційний клімат дає і мультиплікаційний ефект, коли вкладення інвестицій у розвиток однієї галузі економіки на певній території приводить через зростання її прибутковості до залучення інших галузей (підприємств) і в цілому до можливостей збільшення інвестиційних вкладень і в них.

Як зазначає В. С. Локшин, інвестиційному клімату території властивий і принцип конкурентоспроможності [93, с. 7]. Об'єктивно, що інвестор за інших рівних умов буде вкладати інвестиції саме в територію з порівняно вищими ознаками конкурентоспроможності, тобто саме туди, де потенційна окупність інвестиційних вкладень буде більш швидкою.

Можна розглядати інвестиційний клімат, як держави, так і регіону. Такий поділ доцільно робити в зв'язку з додатковими регіональними можливостями щодо створення певних сприятливих умов, пільг стосовно конкретного інвестора. В такому разі навіть чинники інвестиційного ризику не стануть на заваді вкладання коштів в розвиток певної території (регіону).

Інвестуванню в території (регіони), де інвестиційний клімат не є досить досконалим, також сприяють значні неочікувані економічні перспективи розвитку регіонів, наприклад, відкриття покладів стратегічних ресурсів.

Рівень інвестиційного клімату також визначається типом економічної системи, тобто характером економічних відносин, що відповідно склалися у суспільстві. У першу чергу це відносини власності. Саме вони визначають специфіку реалізації в державі інвестиційного процесу в цілому і конкретно можливостей інвестування.

На інвестиційний клімат території впливають і такі фактори, що за міжнародною класифікацією складають пакет, так званих, економічних свобод: 1) торгова і податкова політика; 2) роль держави; 3) монетарна політика; 4) іноземні інвестиції; 5) банківська політика; 6) заробітна плата; 7) право власності; 8) регулювання ринку; 9) чорний (тіньовий) ринок [93, с. 9]. Кожен з указаних факторів оцінюється за 5-бальною системою. В системі зазначеного міжнародного рейтингу Україна займає 135-е місце. Традиційно

високі рейтинги мають промислово розвинені країни світу, а саме: США, Великобританія, Швейцарія, Нова Зеландія та ін.

За міжнародною класифікацією всі країни світу можна поділити на чотири групи за ступенем забезпечення зазначених економічних свобод: вільні, частково вільні, майже невольні і невольні. Україна, на жаль, входить до третьої групи, що безпосередньо впливає на імідж держави стосовно сприятливості інвестиційного клімату серед потенційних інвесторів.

Задля поліпшення інвестиційного клімату в економіці України, необхідно здійснити наступні заходи, а саме:

- вдосконалювати законодавство України щодо інвестиційної діяльності, як на рівні загальнодержавному, так і на рівні регіонів; вести законотворчу діяльність у напрямку погодженості інвестиційного законодавства з іншими законодавчими документами; надати інвестиційному законодавству статус кодексу («Інвестиційного кодексу»); особливу увагу в «Інвестиційному кодексі» треба приділити підтримці вітчизняних і іноземних інвесторів;

- розглянути можливості надання податкових пільг інвесторам стратегічно важливих галузей і заходів;

- відновити та переглянути дію законодавчої бази щодо рішень з формування і функціонування спеціальних економічних зон, територій пріоритетного розвитку;

- сприяти зменшенню та запобіганню інвестиційних ризиків через систему механізмів державного економічного регулювання;

- знизити матеріало- й енергоємність на одиницю продукції, підвищуючи її конкурентоспроможність шляхом забезпечення якісних характеристик.

Реалізацію зазначених заходів можна було б здійснити за допомогою відповідної державної програми, провідним стрижнем якої виступала б ідея формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні, задля підвищення рівня соціально-економічного розвитку, як регіонів, так і

держави в цілому, а також задля підвищення економічної безпеки країни та створення можливостей конкурентоспроможного виходу України на світовий ринок.

Пріоритетним напрямком економічної інвестиційної політики нашої держави в цілому має бути обрано саме розвиток агропромислового комплексу країни. Для такого рішення є й історичні передумови, й умови, і причини. Якщо звернутися до історії нашої країни, то можна бачити, що це історія розвитку аграрної держави. У нашій країні в наявності є найсприятливіші природні умови для розвитку аграрного виробництва. І, нарешті, причина – саме аграрний сектор, перш за все сільське господарство, має значний економічний потенціал, який сприяє розвитку не тільки самого аграрного виробництва, а й багатьох галузей промислового виробництва.

Особливо актуальним наразі є визнання АПК пріоритетною галуззю народного господарства, тобто в умовах загострення кризових явищ в економічній сфері і в суспільному житті нашої держави в цілому. Криза дозволила нам одразу визначити найбільш уразливі місця нашої економіки (металургія, хімічна промисловість) і дійсно найбільш стійку галузь – АПК як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні. Наприклад, в умовах кризи агропромисловий комплекс – єдина галузь господарства Луганщини, яка планувала хоча б незначне зростання обсягів виробництва валової продукції.

Причому інвестиції мають бути інноваційними, тобто повинні вкладатися в сучасні інноваційні технології та виробництво інноваційних продуктів. На нашу думку, стимулювання з боку держави саме інноваційного спрямування інвестиційного процесу дозволить забезпечити сталий розвиток національної економіки в умовах прискорення глобалізаційних та інтеграційних процесів. Таке державне регулювання інвестиційно-інноваційного процесу на основі системного та комплексного підходу дозволить створити дієву систему умов забезпечення інвестиційного клімату

такого рівня, який дасть поштовх до його якісно нового, інноваційного розвитку.

Дослідження проблеми інвестування економіки завжди знаходилося в центрі уваги економічної думки. Це обумовлено тим, що інвестиції зачіпають глибокі основи господарської діяльності, визначають процес економічного зростання в цілому. У сучасних умовах вони виступають найважливішим засобом забезпечення умов виходу з економічної кризи, структурних зрушень у народному господарстві, зростання технічного прогресу, підвищення якісних показників господарської діяльності на мікро- і макрорівнях. Активізація інвестиційного процесу є одним з надійних механізмів соціально-економічних перетворень [94].

Економічна ситуація, яка склалася зараз в Україні, дуже складна. Серед сукупності причин, які сприяли економічній кризі та утримують перехід України на траєкторію економічного зростання, однією з основних є низька інвестиційна активність [95, с. 66-67].

Обсяг залучення інвестицій є однією з основних характеристик економічної діяльності як окремих господарюючих суб'єктів, так і держави в цілому, з урахуванням того, що інвестиційний клімат визначається перш за все політичною та економічною ситуацією в країні. Для України, крім зазначеного, особливості трансформаційного періоду вимагають створення нормативно-правових та організаційно-інституційних основ залучення інвестицій [96, с. 150-151].

На сьогодні загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності в Україні визначаються Законом України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р № 1560-ХІІ, також Указом Президента України «Про кредитні спілки» від 12 березня 1993 р. [97]. Особливості режиму іноземного інвестування встановлюються Законом України від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР «Про режим іноземного інвестування», згідно якого дозволені банкам операції, пов'язані з інвестиційною діяльністю, України передбачені Законом від 7 грудня 2000 р.

№ 2121-111 «Про банки і банківську діяльність» [98], і від України Законом 15 березня 2001 р. № 2299/111 «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» визначаються правові та організаційні основи створення, діяльності та відповідальності суб'єктів спільного інвестування, особливості управління їх активами, порядок розкриття інформації [99]. Указ Президента України від 7 липня 2003 р. № 580 «Про додаткові заходи щодо залучення іноземних інвестицій в економіку України» [100], дав поштовх в розробці законодавчої бази по інвестиційної діяльності на підставі якого розроблено проект Закону України «Про державну підтримку та стимулювання інвестиційної діяльності» (№ 5568 від 27 травня 2004 р.) Цей документ визначатиме пріоритетні напрями інвестиційної діяльності, яким надається державна підтримка, механізм стимулювання залучення інвестицій, підвищення гарантій прав інвесторів; спрощувати порядок отримання інвесторами документів дозвільного характеру, державної реєстрації іноземних інвестицій, сертифікації продукції; встановлювати адміністративну відповідальність посадових осіб за дії або бездіяльність, наслідком яких є створення перешкод і погіршення умов впровадження в Україні інвестиційної діяльності [99]. На виконання Указу Президента України від 7 липня 2003 р. № 580 «Про додаткові заходи щодо залучення іноземних інвестицій в економіку України» Кабінет Міністрів України видав постанову від 29 квітня 2004 р. № 259-р «Про освіту ВАТ «Агентство з питань іноземних інвестицій». Засновником цього від імені держави, частина якого повинна становити не менше 51%, повинен виступити Фонд державного майна України [101].

Розглянемо, як чинне законодавство визначає поняття «інвестиції».

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII «інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект» [102, ст. 11]. Але, на думку, Ревуцької Н.П.

[103, с. 55-56]. Кілька неточним є обґрунтування інвестицій з метою отримання соціального ефекту. Цей ефект досягається не від прямих інвестицій в підприємництво, а через збільшення доходів від інвестиційної діяльності та відповідних надходжень до держбюджету, використовується для фінансування соціальних програм.

Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994 р. 334/94-ВР визначає інвестування як «господарську операцію, яка передбачає придбання основних фондів нематеріальних активів, корпоративних прав та цінних паперів в обмін на кошти або майно» [104].

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-V, який набрав чинності з 1 січня 2004 р. [105], під інвестиціями в сфері господарювання розуміє «довгострокові вкладення різних видів майна, інтелектуальних цінностей та майнових прав в об'єкти господарської діяльності з метою отримання доходу (прибутку) або досягнення іншого соціального ефекту».

Законодавець не змінює підходів до цього визначення. Говорячи про іноземні інвестиції, відповідно до Закону України від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР «Про режим іноземного інвестування», іноземні інвестиції представляють собою «цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту» [106].

Таким чином, незалежно від країни походження, інвестиції працюють на інвестора, тобто на суб'єкта господарської діяльності, який, роблячи внесок у розвиток підприємства, прагне отримати результат, який працює насамперед на його власний бюджет або імідж.

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність», до майнових і інтелектуальних цінностей, що вкладаються в підприємницьку діяльність, належать: грошові кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери; рухоме і нерухоме майно (будівлі, споруди, обладнання) та інші матеріальні цінності; майнові права, що впливають з авторського

права, навички та інші інтелектуальні цінності; сукупність технологічних, технічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації навичок і виробничого вміння, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих (ноу-хау), права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, пристроями, а також інші майнові права та цінності [103, ст. 1].

Загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності в Україні, поряд з основними принципами, зафіксовані в Законі «Про інвестиційну діяльність» [103, ст. 2], свідчать:

- органи влади не мають права втручатися в інвестиційну діяльність юридичних і фізичних осіб, якщо вона не суперечить чинному законодавству;

- добровільний характер інвестування;
- економічна захищеність інвестицій з боку держави;
- свобода вибору критеріїв інвестиційної діяльності.

Згідно Закону України «Про інвестиційну діяльність», щодо об'єктів інвестиційної діяльності, об'єктами інвестиційної діяльності може бути будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях і сферах народного господарства, цінні папери, цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права [103, ст. 4].

До суб'єктів інвестиційної діяльності Законом України «Про інвестиційну діяльність» віднесено інвестори і учасники [103, ст. 5]. Ними можуть бути як громадяни і юридичні особи України, так і іноземні громадяни й самі держави. Вони приймають рішення про вкладення власних, запозичених і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування.

Інвестори – суб'єкти інвестиційної діяльності приймають самостійно рішення про вкладення власних, позикових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування.

Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців (якщо вони купують страхові поліси, ощадні сертифікати комерційних банків і т.д.), а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності.

Інвестор визначає цілі, спрямованість і обсяги інвестицій і залучає для їх реалізації на договірній основі будь-яких учасників інвестиційної діяльності, у тому числі і шляхом організації конкурсів і торгів. Держава і посадові особи не мають права втручатися в договірні відносини учасників інвестиційної діяльності понад своєї компетенції [107, с. 12-14].

Суб'єктом інвестиційної діяльності є держава через свої інститути; господарські товариства (компанії) і корпорації; фінансово-кредитні установи, інші функціональні учасники, які ми представимо на рис. 1.2.

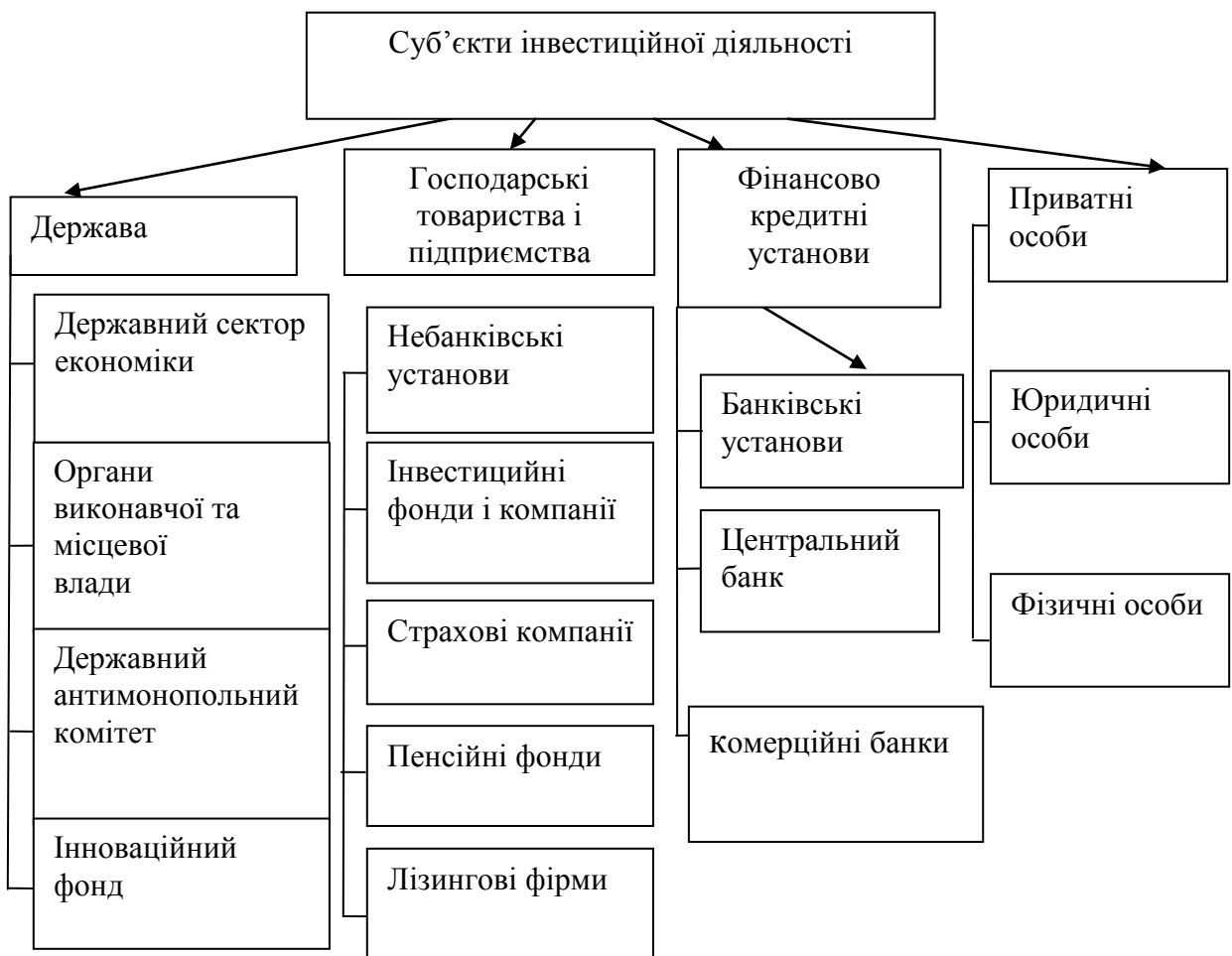

Рис. 1.2. Класифікація суб'єктів інвестиційної діяльності*

*Джерело: [94]

Держава бере участь в інвестиційному процесі як прямо через державний сектор економіки, так і опосередковано, через свої інститути: органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, Національний банк, Фонд держмайна, Державний антимонопольний комітет.

Держава здійснює інвестування тих галузей і виробництв, продукція яких має загальнонаціональний характер і найближчим часом вони не підлягають приватизації, таких, як оборонна галузь. Це може бути, як окремі об'єкти загальнодержавної інфраструктури: магістралі, термінали і т. п.

У перехідний період функції інвестора в соціальній сфері також повинні залишитися за державою. Деякі підприємства сільського господарства (особливо збиткові) також повинні інвестуватися з держбюджету. Ця антиринкова міра може бути скасована лише в слідстві приватизації в сільському господарстві і насичення ринку його продукцією [108, с. 65-66].

При активізації інвестиційної діяльності держава може інвестувати кошти в розвиток виробництва, суть яких обумовлюється необхідністю прискореного розвитку економіки. Таке інвестування може здійснюватися державою і на паритетних засадах з іншими інвесторами, включаючи іноземні. Організаційні форми такої діяльності можуть бути різноманітні: консорціуми, холдинги, корпоратизовані підприємства, акціонерні товариства і т.п.

До форм непрямого впливу держави на інвестиційну діяльність можна віднести: державне кредитування, державні позики, роздержавлення і приватизація, податкове регулювання, амортизаційна політика, ліцензування та квотування, державний лізинг, антимонопольні заходи та ін. Засоби непрямого впливу держава реалізує через свої інститути як учасник інвестиційної діяльності [109, с. 4-5].

Держава здійснює захист національного інвестиційного ринку шляхом митної та податкової політики, тим самим заохочуючи розвиток

національного виробництва, експорт товарів і прагне залучити іноземні інвестиції.

Кредитно-інвестиційна політика здійснюється державою через Національний банк шляхом регулювання попиту і пропозиції на залучені грошові ресурси. Національний банк залежно від стану економіки здійснює кредитну експансію або кредитну рестрикцію.

Політика кредитної експансії проводиться в період економічного спаду, коли необхідно активізувати кон'юнктуру ринку, розширити обсяги виробництва, збільшити зайнятість і т.п. Протягом 1996-1997 років Національний банк України проводив політику кредитної експансії через зниження облікової процентної ставки, що призвело до збільшення питомої ваги довгострокових кредитів і це зумовило зростання інвестицій. У лютому 1997 р. облікова ставка НБУ була знижена до 25%, а в серпні - до 18% [104, с. 56].

Політика кредитної рестрикції проводиться з метою отримання інвестиційної активності. Подорожчання кредитних ресурсів підштовхує інвесторів до вкладення коштів в найбільш ефективні, прибуткові проекти.

Держава через національний банк проводить операції на фондовому ринку, тобто здійснює емісію, продаж і покупку державних цінних паперів. У 1995 році НБУ вперше здійснив випуск державних облігацій терміном на 1 рік, 100 номінальною вартістю млн грн під 140% річних.

На наш погляд, 1996 рік можна оцінити як перший повноцінний рік функціонування українського ринку цінних паперів.

Центральні банки істотно впливають на інвестиційну діяльність через регулювання норми обов'язкових або мінімальних резервів. Норми обов'язкових резервів для комерційних банків встановлюються у вигляді певного відсотка від суми депозитів, які зберігаються в Центральному банку на їх рахунках. Збільшення норм обов'язкових резервів призводить до зменшення кредитних ресурсів і, навпаки, при їх зниженні комерційні банки

розширюють кредитні операції, збільшують частки довгострокових кредитів [110, с. 114-115].

Істотний вплив на розширення інвестиційної діяльності повинен забезпечити Фонд державного майна України, на який покладено завдання з розробки проектів і контролю державних програм приватизації, зміни в процесі приватизації форм власності. В Україні на 1996 р. надходження від приватизації в державний і муніципальний бюджетів склали 2425 млн грн. За дев'ять місяців 2014 р. надходження коштів від приватизації об'єктів держвласності склали 33368,5 млн грн [79].

Також значний вплив на інвестиційну діяльність мають позабюджетні фонди, через які держава формує додаткові джерела фінансування: Державний Інноваційний фонд, Фонд сприяння зайнятості та Пенсійного фонду.

Державний інноваційний фонд створений для фінансування та матеріально-технічної підтримки заходів щодо забезпечення розвитку і використання досягнень науки і техніки.

Дієвим суб'єктом інвестиційного процесу в державі з ринковою економікою є її фінансово-кредитна система входять банківські і небанківські установи.

Банки в інвестиційній діяльності поряд з традиційними функціями кредитно-розрахункового і касового обслуговування, депозитними операціями значно розширюють свою діяльність шляхом впровадження операцій з цінними паперами, інвестиційного кредитування, проектного фінансування, довірчих операцій [83, с. 5-6].

У ринкових умовах банківська діяльність часто поєднується з діяльністю страхових компаній. Банки можуть надавати послуги своїм клієнтам із страхування і перестрахування інвестицій.

В Україні поступово формується система небанківських фінансово-кредитних установ. Починаючи з 1994 р. діє Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії, затверджене Президентом. Згідно з цим

положенням інвестиційні інститути, які створюються в Україні, повинні забезпечити функціонування фондового ринку [111].

Інвестиційний фонд - це юридична особа, затверджене в формі акціонерного товариства, виключною діяльністю якої є спільне інвестування. Інвестиційний фонд здійснює випуск акцій і вкладає таким чином мобілізовані кошти дрібних інвесторів в інші цінні папери, що приносять дохід у вигляді підвищення їх курсової вартості.

Інвестиційна компанія - це торговець цінними паперами залучають кошти, крім інших видів діяльності для здійснення спільного інвестування шляхом емісії цінних паперів та їх розміщення.

Для створюваних чинним законодавством українських інвестиційних фондів і компаній встановлені певні обмеження [111]:

- інститути не можуть мати більше 5% цінних паперів одного емітента;
- статутний капітал інвестиційного фонду повинен становити щонайменше 2000 мінімальних заробітних плат (компанії - 50000);
- засновниками фонду (компанії) вважаються юридичні та фізичні особи, частина майна в статутному фонді яких перевищує 25%.

Таким чином, в діяльності інвестиційних фондів і компаній багато спільного, їх основна мета - залучення ресурсів за рахунок випуску цінних паперів та розміщення цих ресурсів в цінні папери інших елементів, тобто ці інститути діють шляхом створення і використання пайових фондів [112].

На сьогодні Україна розглядає співробітництво з Європейським банком реконструкції та розвитку як один із перспективних напрямків міжнародного фінансово-економічного співробітництва. Про це повідомив Міністр аграрної політики та продовольства України Олексій Павленко, виступаючи у Лондоні на бізнес-форумі «Інвестиції в сільське господарство та продовольство України» [113].

ЄБРР - найбільший інвестор сільськогосподарського сектору регіону країн Центральної та східної Європи, а також найбільший фінансовий інвестор в економіку України. Залучення ЄБРР у сектор сільського

господарства охоплює весь виробничий ланцюг, починаючи з вирощування й обробки і закінчуючи розповсюдженням продовольчих товарів, їх упакуванням та роздрібним продажем [114].

Банк відіграє важливу роль у розвитку сектору шляхом підтримки місцевих та іноземних корпоративних клієнтів, а також малих і середніх підприємств. Сума інвестування ЄБРР проектів приватного сектору варіюється від 5 до 250 млн євро, та у середньому становить 25 мільйонів [115].

За підтримки Європейського банку реконструкції та розвитку налагоджено постійний діалог між владою та бізнесом на ринку зерна та молока шляхом створення Робочої групи з функціонування ринку зерна та Робочої групи з вирішення питань функціонування молочного сектору.

Україна готова до співробітництва із провідними світовими виробниками, іншими гравцями продовольчого ринку. Спільними зусиллями планується досягнення глобальної мети щодо світової продовольчої безпеки. Аграрні підприємства налаштовані на активну взаємовигідну співпрацю, маючи реальні обсяги виробництва продовольства в інтересах світового суспільства. Збільшення аграрного експорту, вважається один із головних пріоритетів національної політики України.

Позитивний досвід співпраці із закордонними фінансовими інститутами і високі міжнародні рейтинги дозволяють вітчизняним банкам активно брати участь у таких програмах.

Лідерами за обсягами кредитування сільськогосподарських підприємств протягом останніх років є ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», «Креді Агріколь Банк», «VAB Банк», КБ «ПриватБанк», «Укрексімбанк», ПУМБ. Найбільші обсяги кредитів було надано підприємствам Черкаської, Київської, Хмельницької, Дніпропетровської, Вінницької, Харківської областей [116].

Найбільш привабливими, на наш погляд, є галузі агропромислового комплексу, пов'язані з вирощуванням і переробкою рослинницької продукції.

Це пояснюється більш швидким оборотом капіталу і можливістю позичальників погашати кредити протягом 8–10 місяців із моменту їх видачі.

Окрім того, у сучасних умовах сталого розвитку економіки України таке кредитування є шляхом виходу з критичної ситуації, яка склалася на підприємстві, коли фінансових ресурсів вистачає лише на покриття виробничих витрат, а ресурсів на оновлення необоротних активів не вистачає. У результаті фінансування контрактів на придбання сільськогосподарської техніки за рахунок кредитних ресурсів іноземних банків агроформування оптимізує власні оборотні кошти, які в подальшому можуть бути направлені на розвиток та розширення виробництва, подальше оновлення матеріально-технічної бази, збільшення обсягу фінансових ресурсів агроформування.

Отже, незважаючи на очевидний прогрес в розвитку банківського кредитування суб'єктів аграрного ринку за останні роки, обсяги кредитування є ще далекими від потреб сектора, а кредитні механізми не є досконалими, оскільки кількісні та якісні параметри не відповідають викликам та запитам сьогодення, не враховують повною мірою об'єктивних економічних інтересів суб'єктів аграрного ринку через незначні обсяги, короткостроковість та високу вартість кредитних коштів.

При цьому реальний попит сільськогосподарських підприємств на банківські кредити обмежений кредитоспроможністю позичальників, а також наявністю у позичальників реальної ліквідної застави, рівень якої повинен щонайменше втричі перевищувати суму позики, а сільськогосподарським підприємствам бракує ліквідного забезпечення кредитів.

Підвищення ефективності кредитування в економічному розвитку сільського господарства потребує комплексного підходу, який має ґрунтуватися на державній підтримці системних заходів, спрямованих на:

- поліпшення фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників і підвищення на цій основі їх кредитоспроможності через

дієвий ціновий механізм підтримки рівня доходів виробників сільськогосподарської продукції;

- стимулювання зміцнення й укрупнення банківської системи нарощування капіталу та ресурсної бази;

- створення необхідної інфраструктури (аграрного ринку, фонду кредитної підтримки, систем реального страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції та іпотечного кредитування під заставу землі, врожаю);

- податкове стимулювання довгострокового інвестиційного кредитування аграрного сектору.

Аграрні підприємства потребують значних коштів для модернізації виробництва і підвищення конкурентоспроможності. В Україні діє малоефективна система фінансово-кредитної підтримки сільськогосподарського товаровиробника, оскільки кредитне забезпечення аграрних підприємств суттєво залежить від суми коштів державного бюджету, спрямованих на програму здешевлення позик для аграріїв. Чинний механізм здешевлення кредитів із державного бюджету є малодоступним для аграрних підприємств, оскільки не всі аграрні підприємства мають задовільний фінансовий стан і повністю відповідають вимогам і бажанням банкірів [117].

Успіх ринкової трансформації економіки України, забезпечення її зростання значною мірою залежить від впровадження сучасних форм і механізмів стимулювання суспільного розвитку. Інтеграція України у європейські та світо господарські процеси зумовлює необхідність більш повного використання провідного досвіду країн, що стали на шлях прискореного розвитку.

Потужним локомотивом економічного прогресу багатьох молодих країн Європи і Азії, що стали на шлях прискореного розвитку є широке використання іноземного капіталу. Нинішнім часом у світі щорічно використовується понад 600 млрд дол. США іноземних інвестицій, які з

одних країн спрямовуються в інші. Взаємне переплетіння інвестиційних потоків досягло небувалих розмірів. Загальні обсяги залучених іноземних інвестицій сягають понад 7 трлн дол. США [118].

Державне регулювання аграрних підприємств створює сприятливе зовнішнє економічне середовище для діяльності фермерів і фірм агробізнесу. Еволюція державного регулювання в сфері агробізнесу в США за останніх 70 років полягає в переході від державної підтримки національного сільськогосподарського виробництва до проведення політики дерегулювання, що найповніше відобразилося у прийнятті Farm Bill у 1996 р., в переході від захисту фермерів до забезпечення інтересів споживачів продовольчої продукції [119, с. 52].

Процес державного регулювання складається з правил, що вводяться державними органами для заохочення або обмеження економічної діяльності, шляхом встановлення цін, призначення стандартів продукції і встановлення умов, за яких нові фірми можуть увійти в галузь, а також - з комплексу заходів, що забезпечують їх виконання. Отже, держава, впливаючи на економічні суб'єкти, заміщує тим самим координацію економіки за допомогою ринку, координацією економіки за допомогою держави.

На противагу цьому, державним дерегулюванням є процес зменшення контролю над цінами, обсягами виробництва, умовами входження в галузь.

Саме держава в розвинутих країнах гарантує чесність і справедливість для фермерів. Так, для того, щоб досягнути мети забезпечення фермерів засобами існування приблизно на тому ж рівні, що і мешканців міста, у США субсидується державою надання електроенергії в сільських районах. Особливо активно держава регулює використання основного фактора виробництва в сільському господарстві – землі. Метою регулювання у даному випадку є збереження і посилення конкуренції в галузі. Для досягнення цього держава встановлює вимоги до власника земельної ділянки - бути не тільки власником землі, але й безпосереднім виробником

сільськогосподарської продукції - з одного боку, а з другого - надає різні пільги для фермерів – власників землі [120, с. 65-66].

Великобританія та Японія, проводять економічну політику, що реалізує прагнення країни до самозабезпечення продуктами харчування. Очевидно, жодна країна не хоче бути залежною від поставок продуктів ззовні, оскільки це породжує її слабкі захисні позиції у випадку війни або загрози останньої. Але є ще одна вагома економічна причина для субсидування свого сільськогосподарського виробництва: значний мультиплікативний ефект, що впливає на розвиток інших секторів національної економіки. Майже всі грошові засоби, які отримуються у формі підтримки, фермери витрачають на продукти і послуги всередині країни, допомагаючи тим самим створенню робочих місць в інших галузях агробізнесу; в той же час грошові засоби, витрачені на імпорт продовольства, є втратою для країни, оскільки йдуть з неї назавжди. Таким чином, політика імпортозаміщення продовольства, будучи дещо затратною для країни в короткотерміновому періоді, виявляється ефективною для економіки країни в довготривалому періоді. У результаті, в ЄЕС безпека пропозиції продовольчих товарів є ключовим елементом CAP (Common Agricultural Policy). За кілька десятиріч проведення заходів із збільшення власного виробництва, інтенсивної політики складування і політики стабілізації імпорту в короткотерміновому і довготерміновому періодах самозабезпеченість продовольчими продуктами в країнах ЄЕС більше ніж досягнута.

В Україні ж політика регулювання аграрної сфери спрямовується для вирішення поточних проблем, а довготермінові наслідки не враховуються. Витрачання великих коштів на імпорتنі продукти створює робочі місця в інших країнах, позбавляючи українців як роботи, так і доходу. В аналогічній ситуації в Японії, де імпорт в середньому становить не більше 40 % споживання продовольства, забезпеченню продовольчої безпеки в «Доктрині комплексної безпеки» Японії надано особливе місце (поряд з воєнною безпекою і паливною проблемою). Заходи регулювання з боку японського

уряду, це географічна диверсифікація постачальників продовольства та нарощування внутрішнього виробництва аграрної продукції і продовольства.

Виходячи з аналізу попереднього матеріалу, можна виділити наступні кроки покращення ситуації в економіці аграрних підприємств України, а саме:

1) зростання доходів населення, частка яких у структурі національного доходу держави є в кілька разів нижчою, ніж у розвинутих країнах. Тільки після того, як населення України почне робити банківські заощадження, з'явиться можливість для нагромадження грошової маси і здійснення вітчизняних інвестицій у виробництво;

2) паритет доходів сільськогосподарських виробників з доходами працівників інших галузей економіки. Цей крок передбачає комплекс спрямованих заходів: підтримання цін на промислові ресурси для сільського господарства, субсидування виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, створення сприятливого податкового режиму для аграрних підприємств, поліпшення соціальних умов на селі;

3) зміщення акцентів урядової інтервенції в аграрну сферу економіки, зосередивши державну підтримку на виробництві ресурсів для сільського господарства. У першу чергу, це стосується субсидування сільськогосподарського машинобудування, виробництва мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин і тварин;

4) забезпечення нарощування обсягів виробництва перспективних видів експортної сільськогосподарської продукції.

Отже, на наш погляд, необхідність державного регулювання розвитку сільського господарства є очевидною, а забезпечення на цій основі продовольчої безпеки країни слід розглядати як найважливішу умову її суверенітету, економічної незалежності та соціальної стабільності в ринкових відносинах і глобалізаційних процесах.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Методика оцінки конкурентоспроможності продукції на рівні аграрних підприємств

Методика оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на рівні регіону застосовується для проведення оцінки конкурентоспроможності продукції у регіоні для:

- визначення району чи області, в яких вирощування окремого виду продукції більш конкурентоспроможне;
- визначення конкурентного потенціалу регіону за виробництвом продукції;
- розробки стратегічного напрямку розвитку сільського господарства у регіоні;
- застосування інвестиційно-інноваційної політики у конкурентоспроможне виробництво регіону;
- розрахунку віддачі ресурсів у виробництві конкурентоспроможної продукції залежно від регіону вирощування;
- оптимізації використання ресурсів та одержання результатів товарного виробництва.

Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції – це спроможність продукції за технологічними й економічними параметрами у певний час відповідати вимогам зовнішнього і внутрішнього ринку та задовольняти вимоги потенційних споживачів. Конкурентоспроможність продукції на мезорівні визначається спроможністю продукції використовувати свій технологічний та економічний потенціал залежно від регіону вирощування.

Оцінка конкурентоспроможності на рівні регіону (мезорівні) – оцінка показників виробництва сільськогосподарської продукції, що характеризує віддачу ресурсів та ефективність виробництва в окремому регіоні за допомогою економічних методів дослідження.

Регіон вирощування сільськогосподарської продукції – це територія, що відзначається цілісністю за географічними або економічними ознаками, в якій існує система взаємозв'язку між суб'єктами сільськогосподарської діяльності та споживачами. У даній методиці у ролі регіону може виступати область, яка розглядається по районах, географічна зона (центральна Україна, Південь України) і природно-кліматична зона (Степ, Лісостеп, Полісся), які розглядаються по областях.

Стабільність виробництва – показник, що відображає ступінь відхилення об'єктів дослідження від середнього значення. Показник стабільності розраховується за обсягами виробництва (у натуральних одиницях), обсягами реалізації (у вартісних одиницях), розміру прибутку на одиницю гектара (у вартісних одиницях). Дані використовуються по виробництву продукції у розрізі регіону.

Інші поняття, що використовуються у методиці, мають загальноприйняте значення в економічній літературі.

Для визначення конкурентоспроможності продукції, що виробляється у регіоні, здійснюються такі види робіт:

- відбір даних із річних звітів та статистичних бюлетенів по районах чи областях по посівних площах, кількості поголів'я худоби, обсягах валової та товарної продукції, виробничих та повних витратах, цінах реалізації продукції;
- проведення збору інформації про ціни реалізації окремих районів чи областей та визначення середньореалізаційних цін, що склалася на ринку регіону.

З метою визначення конкурентоспроможності продукції здійснюються такі види робіт:

- визначення ролі оптової торгівлі у регіоні;

– визначення потенційно-можливих факторів зовнішнього середовища (розвиток ринкової інфраструктури, системи транспортного сполучення, наявність транспортних засобів для пересування продукції, наявність служб із сертифікації продукції, активізація консультаційних центрів, можливі інтеграційні відносини із переробними підприємствами, тощо), що можуть вплинути на розвиток виробництва у регіоні;

– перегляд інформації щодо впровадження у виробництво в окремих господарствах та районах інноваційних технологій вирощування продукції.

За інформаційні джерела слугують: статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» за кілька років щодо обсягів виробництва та реалізації продукції, площ посівів, поголів'я тварин, ціни реалізації, виробничих та повних витрат, кількості сільськогосподарських робітників у галузі; статистичний бюлетень «Статистика населення України» щодо кількості населення у регіоні, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» щодо норм споживання продукції.

Для визначення загальної оцінки конкурентоспроможності проводиться розрахунок показників за звітний період:

1. Урожайність продукції рослинництва, продуктивність тварин у районі (області), ц/га (ц/гол);
2. Товарність, %;
3. Частка продукції у структурі товарної сільськогосподарської продукції в районі (області) (наприклад частка реалізації зерна Запорізької області у виручки від реалізації сільськогосподарської продукції Запорізької області), %;
4. Частка району (області) у загальній реалізації в регіоні (наприклад частка реалізації зерна Запорізької області у виручки від реалізації зерна в Україні), %;

5. Частка матеріальних витрат у структурі загальних витрат в районі (області), %;
6. Прибуток на 1 га посівної площі (на 1 гол поголів'я тварин), грн;
7. Прибуток на 1 ц реалізованої продукції, грн/ц;
8. Ціна реалізації, що склалася в районі (області), грн/ц;
9. Рівень рентабельності в районі (області), %;
10. Частка забезпеченості населення у продукції в районі (області), %;
11. Сталість виробництва, %;
12. Індекс ефективності.

Всі показники приводяться до одиниць виміру у відносному вираженні, у відсоткових частках. Для цього показники 1, 6, 7, 8 розглядають по відношенню до середніх показників по району, що дасть можливість визначити рівень конкурентної сили виробництва продукції району (області) порівняно з іншими підприємствами регіону. Таким чином дані показники матимуть вигляд:

1. Урожайність продукції відповідно до максимально досягнутого рівня в регіоні, %;

6. Прибуток у розрахунку на 1 га посівної площі (на 1 голову худоби) відповідно до середнього показника у регіоні, %;

7. Прибуток у розрахунку на 1 ц реалізації продукції відповідно до середнього показника у регіоні, %;

8. Ціна реалізації відповідно до середньої ціни, що склалася на ринку у регіоні, %

Для встановлення ваги показників конкурентоспроможності використовується метод порівняння критеріїв.

K_1 Урожайність продукції відповідно до максимально досягнутого рівня в регіоні, %

K_2 Товарність, %;

K_3 Частка продукції у структурі товарної сільськогосподарської продукції в районі (області), %;

Для розрахунку загального показника конкурентоспроможності використовується метод сумарних трикутників з урахуванням ваги показників [121].

Конкурентоспроможність продукції визначається як площа багатокутника, який відображає окремий вид продукції та розраховується як сума площ трикутників, сторонами яких є величина показників конкурентоспроможності:

$$K = \left(\frac{1}{2} \sum_{n=4}^{16} \sum_{i=1}^{15} a_i a_{i+1} \cdot \sin \frac{2\pi}{n} \right) / n, \quad (2.1)$$

де K – узагальнений показник конкурентоспроможності; a_i – i -й показник конкурентоспроможності з урахуванням ступеня його впливу; a_{i+1} – наступний за i -им показник конкурентоспроможності з урахуванням його впливу; n – кількість показників конкурентоспроможності, за якими проводиться оцінка.

Безперечно, кожний показник відображає конкурентоспроможність, однак більшість з них можуть бути використані при аналізі у сукупності з іншими [122].

У світовій практиці переважним чином використовується індекс якості та продуктивності виробництва (Quality Productivity Ratio), який базується на співставленні витрат на виробництво продукції різної якості та враховує витрати на її поліпшення. Згаданий показник адаптований до вітчизняних умов виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах та розраховується як індекс ефективності таким чином:

Встановлено, що значення узагальненого показника конкурентоспроможності продукції мають характеризувати такі параметри:

- від 0 до 10,0 – низький рівень конкурентоспроможності продукції;
- від 10,1 до 15,5 – середній рівень конкурентоспроможності продукції;
- від 15,1 до 20,0 – високий рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції;

– понад 20,0 – рівень, що забезпечує конкурентоспроможність на зовнішньому ринку.

Показники конкурентоспроможності поділяються на загальні, що використовуються незалежно від рівня ринкового середовища, та часткові, що враховують особливості мікро-, мезо- та макросередовища. До загальних відносяться: урожайність продукції (продуктивність тварин), ціна реалізації та коефіцієнт собівартості продукції, сталість виробництва, частка продукції у структурі реалізації сільськогосподарської продукції підприємства, регіону чи країни. Часткові показники враховують особливості кожного із рівнів ринкового середовища.

Методика оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на рівні регіону застосовується для визначеного району чи області, у яких вирощування окремо взятого виду продукції є більш конкурентоспроможним; розрахунку віддачі ресурсів у виробництві конкурентоспроможної продукції залежно від регіону вирощування. Частковими показниками, що характеризують конкурентоспроможність продукції на рівні регіону, слід вважати: прибуток на 1 га посівної площі (на 1 голову тварин), прибуток на 1 ц реалізованої продукції, товарність, питома вага виробництва продукції регіону в загальній реалізації країни, частка матеріальних витрат у структурі витрат в районі (області), виробництво продукції на 1 особу в районі (області), коефіцієнт дохідності [123].

Згідно запропонованого методичного підходу проведено оцінку конкурентоспроможності за видами продукції, що включає наступні етапи:

- 1) обираються показники, що характеризують конкурентоспроможність (12 показників);
- 2) приводяться всі показники у відсотках відносно до середнього рівня;
- 3) визначається ступінь впливу кожного показника, який в сумі за всіма показниками дорівнює 100% за методом парного порівняння;
- 4) розраховуються узагальнений показник конкурентоспроможності (див. формулу 1);

5) визначається рівень конкурентоспроможності на основі значення узагальненого показника.

Результати апробації вищевикладеного методичного підходу щодо оцінки конкурентоспроможності пшениці наведені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Розрахунок показника конкурентоспроможності пшениці у сільськогосподарських підприємствах за 2014 р., од.*

Показники	Природно-економічні зони України (а _i)			Ступінь впливу показника, од
	Степ	Лісостеп	Полісся	
Прибуток на 1 га посівних площ до середнього рівня в Україні, %	85,9	124,6	85,2	0,167
Урожайність відповідно до України, %	85,1	118,2	113,9	0,151
Коефіцієнт собівартості, %	101,2	100,4	93,4	0,136
Ціна реалізації до середнього рівня по Україні, %	99,5	100,2	101,3	0,121
Коефіцієнт дохідності, %	128,9	128,8	121,1	0,091
Прибуток на 1 ц реалізованої продукції до середнього рівня по Україні, %	102,0	102,4	80,7	0,076
Частка пшениці у структурі сільськогосподарської продукції в регіоні, %	22,6	14,0	10,5	0,076
Частка матеріальних витрат у структурі витрат, %	62,6	66,4	72,0	0,061
Частка пшениці регіону в загальній реалізації по країні, %	45,3	44,5	10,2	0,045
Виробництво пшениці на 1 особу по відношенню до України	114,3	115,6	48,7	0,045
Сталість виробництва, %	73,7	95,4	80,2	0,015
Товарність, %	82,6	85,8	77,4	0,015
Конкурентоспроможність продукції, од.	16,8	22,0	17,4	1

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Приклад розрахунку конкурентоспроможності в Степу:

$$K = ([0,167 \cdot 85,9 \cdot 0,151 \cdot 85,1 \cdot 0,5/2] + [0,151 \cdot 85,1 \cdot 1,36 \cdot 101,2 \cdot 0,5/2] + \dots$$

$$\dots + [0,015 \cdot 73,7 \cdot 0,015 \cdot 82,6 \cdot 0,5/2] + [0,015 \cdot 82,6 \cdot 0,167 \cdot 85,9 \cdot 0,5/2]) / 12 = 16,7$$

Сталість виробництва – варіація виробництва за 2010-2014 рр., розраховується відношенням середнього значення до стандартного відхилення.

Коефіцієнт дохідності – відношення виручки до повної собівартості продукції, %.

Коефіцієнт собівартості – відношення середнього значення повної собівартості продукції по країні до повної собівартості продукції в регіоні, %

Слід зазначити, що кількість показників та їх склад може бути змінений залежно від особливостей розвитку галузей, що досліджується, умов ринку, рівня середовища (мікро, макро). Однак принциповим залишається питання доведення всіх показників до єдиного співставного індексу. Адже, конкурентоспроможність характеризує стан одного суб'єкту відносно іншого. У пропонованій методиці всі показники приведені до відсоткового значення.

2.2. Методичні засади оптимізації розмірів аграрних формувань та виробничих підрозділів з урахуванням їх спеціалізації і особливостей природно-економічних зон

Розміри сільськогосподарських підприємств дають змогу забезпечувати оптимальні обсяги виробництва продукції та високоефективне ведення галузей шляхом раціонального використання трудових ресурсів, основних виробничих фондів, у тому числі технічних засобів, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції та зростання доходності від господарської діяльності.

Забезпечення умов для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, підвищення його конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, можливо лише за умов впровадження комплексної механізації виробництва цих процесів. Тому якнайповніше використання технічних засобів стає найбільш актуальною проблемою організаторів виробництва. Адже простоювання, або недостатнє завантаження техніки, особливо за умов її різкого здорожчання, призводить до значного зростання собівартості одиниці продукції і відповідно до збитковості виробництва.

За нашими розрахунками технологічні умови при вирощуванні озимої пшениці вимагають більш повного використання системи технічних засобів вартістю 2,2 млн грн і амортизаційних відрахувань 330 тис. грн. При його використанні на 100 га посівів, урожайності 30 ц і валовому зборі 300 тонн зерна, амортизаційні відрахування на тонну становлять 1100 грн. Це надто значні витрати. Така ж закономірність і при вирощуванні інших культур.

Отже невеликі розміри господарств не забезпечують раціональне використання системи технічних засобів і відповідного зниження собівартості продукції. Збільшення розмірів господарства дає змогу раціональніше використовувати техніку та інші основні виробничі фонди, транспорт, трудові ресурси, а відповідно і ефективніше вести виробництво в цілому. Якщо невелике господарство забезпечити системою сільськогосподарських машин, то рівень їх використання буде невисоким. У зв'язку з цим для сільськогосподарських підприємств надзвичайне значення має визначення оптимальних розмірів землі в обробітку. Тому принцип найбільш повного, ефективного використання необхідних технічних засобів (системи машин) на виробництві продукції рослинництва нами покладено в основу методики визначення раціональних розмірів землекористування для сільськогосподарських товаровиробників.

У першу чергу необхідно визначити коефіцієнт використання кожного технічного засобу, який визначається як частка фактичного від норми річного завантаження в годинах при різних варіантах посівних площ за формулою [124]:

$$K_{втз} = Z : H_{pz} \quad (2.2)$$

де $K_{втз}$ – коефіцієнт використання технічного засобу на n -ій площі (% , коеф.);

Z – завантаження технічного засобу на n -ій площі (годин);

H_{pz} – норма річного завантаження технічного засобу на n -ій площі, (годин).

Для розрахунку цього показника візьмемо, наприклад, таку технологічну операцію як оранка трактором Т-150-05К-05 (вартістю 247450 грн) і плугом ПЛН-5-35 (24058 грн). Річна норма завантаження відповідно 1600 і 480 годин. При нормі виробітку 1 га за годину на 100 га посівів озимої пшениці агрегат буде використано 100 годин. Отже коефіцієнт використання

трактора становитиме 0,0625 або 6,25% (100 годин : 1600 годин), а плуга 20,83% (100 годин : 480 годин), а на 200 га коефіцієнт становитиме 0,125 або 12,5%. Луцильник ЛДГ-15 А використовується відповідно на 8,42% і 16,84, комбайн ДОН-1500Б – на 15,15 і 30,3%, тощо. Така ж тенденція і по інших сільськогосподарських культурах (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Розрахунок вартості технічних засобів на 100 га

№	Основні агротехнічні операції	Енерго та с.-г. машини	Вартість техніки, тис. грн	Норма завантаження річна, год.	Завантаження на операції		Коефіцієнт використання технічного засобу, в % (гр.7:гр.5х 100)	Вартість машини на 100 га, тис. грн (гр.8 х гр.4:100)
					Продуктивність за годину, га	Завантаження на 100 га, год. (100 га : гр. 6)		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Озима пшениця								
1	Лущення стерні, га	Т-150-05К-05	247,45	1600	9,9	10,10	0,63	1,6
		ЛДГ-15 А	66,35	120	9,9	10,10	8,42	5,6
2	Оранка звичайна, га	Т-150-05К-05	247,45	1600	1,0	100,00	6,25	15,5
		ПЛН-5-35	24,05	480	1,0	100,00	20,83	5,0
3	Сівба, га	Т-150-05К-05	247,45	1600	5,9	16,95	1,06	2,6
		СЗ-10.8	104,53	160	5,9	16,95	10,59	11,1
4	Пряме комб. і підбір валків	ДОН-1500 Б	665,26	300	2,2	45,45	15,15	100,8
		Х-7	41,92	160	2,2	45,45	28,41	11,9
5	Інші операції	-	-	-	-	-	-	-
	Усього	-	2222,0	-	-	-	9,3*	205,96
Цукрові буряки								
1	Сівба, га	ЮМЗ-6АКЛ	81,00	1600	2,5	40,00	2,50	2,03
		ССТ-12В	31,20	180	2,5	40,00	22,22	6,93
2	Рихлення міжрядь, га	ЮМЗ-6АКЛ	81,00	1600	2,1	47,62	2,98	2,41
		УСМК-5,4Б	15,52	270	2,1	47,62	17,64	2,74
3	Збирання гички ЦБ, га	ЮМЗ-6АКЛ	81,00	1600	1,0	100,00	6,25	5,06
		МГ-6	21,21	180	1,0	100,00	55,56	11,78
4	Збирання коренів ЦБ, га	МКК- 6-02	219,95	180	1,0	100,00	55,56	122,19
		Ж-МКК-6	21,99	180	1,0	100,00	55,56	12,22
5	Інші операції	-	-	-	-	-	-	-
	<i>Усього</i>	-	<i>1391,9</i>	-	-	-	<i>26,1*</i>	<i>363,60</i>

*Комплексний коефіцієнт використання системи машин (гр.Σ9:гр.Σ4).

Отже вирощування на 100-гектарній площі по усіх сільськогосподарських культурах технічні засоби використовуються від 5 до 50%. Тому при визначенні оптимальних площ обробітку культур необхідно досягти найбільшого приближення до 100-відсоткового використання агрегатів. При цьому одних технічних засобів потрібно одну одиницю, других – дві, три.

Отже, розрахунки по кожному технічному засобу (агрегату) не дають загальної картини використання всього комплексу (системи) машин. Тому нами опрацьовано новий підхід, який передбачає визначення комплексного коефіцієнту використання системи машин. Маючи коефіцієнт використання машин окремих агрегатів можна визначити комплексний коефіцієнт використання системи машин за запропонованою нами формулою [124]:

$$K_{квсм} = \sum |K_{втз} * B_{тз}| \div \sum B_{тз} ; \quad (2.3)$$

де $K_{квсм}$ – коефіцієнт комплексного використання системи машин при n -ій площі посіву;

$K_{втз}$ – коефіцієнт використання технічного агрегату;

$B_{тз}$ – вартість технічного засобу.

Такі розрахунки нами здійснено по усіх сільськогосподарських культурах. По основних з них вони приведені по кожному агротехнічному заходу і кожному технічному засобу (Таблиця 2.4).

Таким чином, на основі технологічних карт визначаються коефіцієнти використання окремих технічних засобів і комплексного використання системи машин по всіх сільськогосподарських культурах. Після цього залежно від питомої ваги культур у структурі посівів і відповідно розраховується зведений по культурах коефіцієнт використання технічного засобу і коефіцієнт використання системи машин (*Додаток Л*).

Залежно від спеціалізації виробництва в рослинництві (зерново-буряковий, зерново-кормовий, зерново-буряково-кормовий, зерново-соняшниково-кормовий та ін.), залежно від питомої ваги вирощуваних

культур в структурі посівних площ визначається комплекс машин, необхідний для вирощування даних культур при різних варіантах посівних площ (від 100 га до 2000-2500 га з інтервалом у 100 га) (Додаток М).

Таблиця 2.4

Коефіцієнт комплексного використання технічних засобів при різних площах вирощування сільськогосподарських культур*

Показники	Розміри						
	500	700	900	2000	2500	3200	3300
В сівозмінах господарств спеціалізації, га							
Комплексний коефіцієнт використання усіх видів технічних засобів	0,36	0,51	0,65	0,72	0,90	0,97	0,99
в тому числі в зерновій сівозміні, га							
Комплексний коефіцієнт використання усіх видів технічних засобів	0,26	0,44	0,46	0,69	0,86	0,91	0,95

*Джерело: розраховано авторами

Отже раціональними можуть бути господарства площа землі в обробітку в яких становить 1,5-3,3 тис. га. Таких господарств в Україні є багато. Що стосується фермерських господарств, то ще на початку їх створення у 1992 р. для них нами визначені оптимальні розміри їх землекористування від 300 до 500 гектарів, тому що вони використовують менш потужну техніку і машини.

Не менш важливе значення у підвищенні ефективності сільського господарства має формування оптимального розміру тваринницьких ферм і комплексів.

На підвищення ефективності виробництва впливає рівень концентрації поголів'я, з підвищенням якого створюються умови для зменшення затрат праці і коштів на одиницю продукції як прямих, так і накладних (загальногосподарських, загальновиробничих) витрат.

Концентрація виробництва сільськогосподарської продукції, яка передбачає зосередження засобів, збільшення обсягів виробництва й робочої сили в одному конкретному підприємстві, що зумовлює збільшення розмірів підприємств та обсягів виробництва окремих видів продукції. Вона

визначається чисельністю поголів'я і обсягом виробленої продукції на фермі чи комплексі.

Наукові підходи оптимізації і визначення раціональних розмірів господарств в скотарстві. В умовах посилення міжнародної конкуренції пріоритетом для кожної країни стає формування конкурентних переваг. Сьогодні їх основним джерелом є інноваційна діяльність підприємств, тобто пошук і впровадження нових технологій та продуктів, концепцій управління та винаходів, які будуть сприяти не тільки розвитку самого підприємства, а й розвитку країни в цілому [125, с. 33].

Для аграрної науки нагальним завданням є визначення оптимальних розмірів виробництва сільськогосподарської продукції, при яких можливе не лише ефективне використання ресурсного і матеріально-технічного потенціалу, але й забезпечення її конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішніх продовольчих ринках.

Підвищення уваги до означеної проблеми за останні роки є закономірним наслідком прояву тенденцій і процесів в національній економіці, які пов'язані із вдосконаленням ринкових відносин і переходом до нових концепцій управління агробізнесом, що безпосередньо викликані впровадженням інноваційних технологій та зростанням рівня концентрації виробництва.

Актуальність досліджень обумовлена наявністю низки проблемних аспектів у розвитку окремих галузей сільського господарства, зокрема скотарства, які пов'язані із втратою цінових і вартісних конкурентних переваг та значної частки внутрішнього сегменту продовольчого ринку, негативним проявом чого є висока збитковість виробництва м'яса великої рогатої худоби і невисока прибутковість виробництва молока, зниження рівня споживання даних продуктів і значні обсяги їх імпорту.

Питання пошуку оптимальних розмірів в сільському господарстві були одним з важливих напрямків досліджень вітчизняної економічної науки в ХХ столітті, проте не втратила своєї актуальності й на початку ХХІ століття.

Теорія оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств, розроблена відомим вченим О.В. Чаяновим на основі принципів І.Г. Тюнена, увійшла в підручники з економіки сільського господарства багатьох країн.

О.В. Чаянов сформулював методологічні принципи, виходячи із ряду факторів, що приводять за зростання розмірів сільськогосподарського підприємства, з одного боку, до зменшення собівартості одиниці продукції, а з іншого, до підвищення витрат на її одиницю [125, с. 10].

На його думку: «... сама природа сельскохозяйственного производства ставит пределы его укрупнению, благодаря чему количественное выражение преимуществ крупного хозяйства над хозяйством мелким в земледелии никогда не может стать подавляюще большим. Высказанных соображений достаточно для того, чтобы старую проблему о преимуществах крупного и мелкого хозяйства перевести в проблему, направленную на поиски оптимальных размеров хозяйства в земледелии, т.-е. таких размеров, в которых преимущества и недостатки мелкого и крупного хозяйства взаимно бы уравновешивались» [125, с. 10].

Водночас, питання щодо визначення оптимальних розмірів на прикладі окремих галузей сільського господарства тривалий час розглядалося в контексті загальної теорії ефективності аграрного виробництва.

Подальший розвиток поглядів на дану проблему приходиться на другу половину ХХ століття. У 60-70 роках минулого століття на сторінках журналу «Економіка сільського господарства» з'явилися нові публікації з теорії і методики визначення оптимальних розмірів аграрного виробництва.

Значну увагу вивченню означеного питання приділяли радянські вчені П.Ф. Веденічев, В.Я. Заплетін, Г.Г. Котов, Г.І. Новіков та ін. [126; 127].

Саме в цей період Г.І. Новіков, багато в чому дотримуючись ідей і думок О.В. Чаянова, обґрунтував формулу [127] для визначення оптимальних розмірів ферм у тваринництві, яка увійшла в підручники з економіки сільського господарства:

$$P_0 = \sqrt[3]{\left(\frac{2C_2}{C_3}\right)^2} \quad (2.4)$$

де P_0 – оптимальний розмір ферми, ц; C_2 і C_3 – похідні від собівартості продукції, які визначаються шляхом розв’язання відповідного рівняння її залежності від розміру виробництва.

У 70-х роках ХХ століття Всесоюзним науково-дослідним інститутом економіки сільського господарства (ВНДІСГ) були розроблені і рекомендовані оптимальні розміри тваринницьких ферм для різних районів і республік країни, в т. ч. для України – 400-600-800 корів [128].

Окрім цього, вченими були розроблені спеціальні методики визначення і економічного обґрунтування оптимальних розмірів для сільськогосподарських підприємств з використанням сучасного математичного інструментарію [129].

У процесі довготривалого і суперечливого трансформування вітчизняної адміністративно-планової економіки до ринкових відносин у кінці ХХ – на початку ХХІ століття і становлення основних засад розвитку аграрного сектору економіки означене питання набуло нового змісту з огляду на зміни, які призвели до значного зменшення рівня концентрації виробництва в 1990-х рр., і зворотних процесів появи в 2000-х рр. потужних агрохолдингів і господарств.

Перехід вітчизняної економіки до ринкових відносин і реформування аграрного сектору зумовили необхідність пошуку нових методичних підходів обґрунтування оптимальних розмірів виробництва в тваринництві, що знайшло своє відображення в численних наукових роботах і публікаціях Ю.О. Лупенка, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова та ін. [130].

В Україні це питання досить тривалий час вивчали В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко і інші науковці ННЦ «Інститут аграрної економіки», які на основі аналізу багаторічних даних і відповідних розрахунків довели, що при виробництві молока оптимальною має бути

концентрація від 400 до 800 корів; із відгодівлі великої рогатої худоби – від 2 до 3 тис. голів; відгодівлі свиней – від 8 до 10 тис голів, в т. ч. стосовно комплексів, відповідно – від 1000 до 1200 корів, від 3 до 6 тис голів великої рогатої худоби [72].

Слід відзначити, що означене питання не має однозначного вирішення, про що свідчить також аналіз світового досвіду.

Так, в США кількісні параметри підприємств однієї виробничої спеціалізації різні для окремих районів, зон, штатів. Зокрема, за розрахунками американських фахівців, організація відгодівельного комплексу в районі Великих Рівнин (м'ясний пояс США) передбачає наступні оптимальні розміри його складових елементів [131, с. 69]. Оптимальним тут вважається такий розмір господарства, який забезпечує його власнику одержання досить високого грошового доходу:

- при вирощуванні молодняку для відгодівлі – стадо у 200 м'ясних корів на одну ферму;

- відгодівельне підприємство – 20-50 тис. голів худоби на рік.

Оцінка оптимальних розмірів виробництва продукції в скотарстві повинна, передусім, крім розрахункових параметрів враховувати і досвід роботи кращих вітчизняних господарств, які успішно розвивають галузь.

Окремі науковці, зокрема Водяників В.Т. і ін. [132, с. 100] відзначають, що під оптимальним розміром сільськогосподарського підприємства приймається його значення, що за інших рівних умов забезпечує кращий результат виробничої діяльності внаслідок ефективного використання землі, виробничих фондів і робочої сили при найменших витратах.

Російський вчений М.А. Сулін [133] для визначення оптимального розміру поголів'я тварин пропонує використовувати формулу (2.5):

$$K_{усл} = \frac{H^M \cdot K_n \cdot a \cdot c}{K_{ис} \cdot U} ; \quad (2.5)$$

де, $K_{усл}$ – поголів'я великої рогатої худоби (умовних корів), розраховане на увесь населений пункт; H^M – науково обґрунтована норма

споживання молока і молочної продукції на одну особу, кг; U – середньорічний удій молока від однієї корови, кг / рік; a – коефіцієнт, який відображує співвідношення умовних корів до дійних; c – кількість жителів населеного пункту.

При питомій вазі корів в стаді 40 % коефіцієнт співвідношення умовних корів до дійних може бути прийнятий за 1,25-1,30. Коефіцієнти споживання відповідної продукції K_n встановлюються з урахуванням можливості самозабезпечення і рівня товарності. Для приміської місцевості коефіцієнт, як правило, нижче одиниці з розрахунку на додаткове постачання через ринок. Для сільської місцевості – вище за одиницю, оскільки частина продукції має бути реалізована на ринку (у чистому або переробленому вигляді). Для укрупнених розрахунків значення коефіцієнта використання продукції K_{uc} можна прийняти в межах 0,60-0,75. Вищезначену формулу можна також використати для визначення оптимальної щільності поголів'я м'ясних корів.

Наприклад, за результатами проведених розрахунків для Кіровоградської області визначено показник оптимальної щільності поголів'я великої рогатої худоби, який складає 14,9 умовних корів на 100 га, в т. ч. 5,5 молочного напрямку продуктивності і 9,4 – м'ясного.

З точки зору економічної ефективності ведення галузі оптимальним може вважатися такий розмір тваринницької ферми, який забезпечує найбільший вихід високоякісної продукції із сільськогосподарських угідь за умов високої окупності витрат, якісним вираженням чого є собівартість одиниці продукції.

Це можна виразити і через критерії раціональності ведення скотарства. Критерієм раціонального розміру конкурентоспроможного виробництва продукції молочного і м'ясного скотарства є її обсяг та чисельність поголів'я великої рогатої худоби, що забезпечує високий рівень рентабельності галузі при найменших витратах на одиницю продукції.

З урахуванням факторів поєднання природно-кліматичних, економічних і технологічних умов господарювання, рівня спеціалізації і інтенсифікації ведення галузі оптимальні розміри виробництва можуть бути різними для окремих типів агроформувань.

Традиційно при визначенні оптимальних розмірів виробництва і поголів'я великої рогатої худоби враховували потребу в капіталовкладеннях і витрати праці. Однак на рівень означених показників також здійснюють вплив витрати, також безпосередньо пов'язані із кормовою базою, відтворенням стада і забезпеченням екологічної безпеки. Відтак, визначення і економічне їх обґрунтування для забезпечення конкурентоспроможного виробництва продукції молочного і м'ясного скотарства має базуватися на оцінці наявної кормової бази і можливостей щодо її розвитку із врахуванням земельних угідь, беззбиткових параметрів утримання поголів'я великої рогатої худоби з метою отримання прибутку для забезпечення розширеного відтворення капіталу в галузі

При розрахунках необхідно також враховувати фактор мінімізації витрат на транспортування кормів, вивезення продукції, органічних добрив і т. п.

Для визначення оптимального розміру в молочному і м'ясному скотарстві потрібно використовувати комплексну методику, яка включає декілька етапів:

- 1) вивчення ефективності існуючих розмірів галузі на основі економіко-статистичного аналізу даних форми №50 – сг (із застосуванням комбінаційних або аналітичних групувань);

- 2) виділення виробничих типів господарств на основі вивчення діяльності кращих сільськогосподарських підприємств галузі;

- 3) встановлення оптимальних розмірів за допомогою, як розрахунково-конструктивного методу, так і з використанням економіко-математичних моделей.

Аналіз літературних джерел засвідчив, що у вітчизняних умовах доцільним є використання в розрахунках типорозмірів від 200 до 1200 корів. Зокрема, І.Г. Бойко приводить типорозміри ферм і комплексів великої рогатої худоби для виробництва молока 400, 600, 800, 1200 корів [134, с. 15].

Рівень концентрації тварин має як позитивні, так і негативні сторони.

Переваги високої концентрації поголів'я тварин на фермах включають:

- можливості щодо забезпечення більш високого рівня механізації і автоматизації виробничих процесів;
- вдосконалення системи утримання і годівлі тварин;
- вищий рівень забезпечення висококваліфікованими працівниками і порівняно нижчі витрати праці на одиницю продукції.

Окремо слід відзначити, що у великотоварних господарствах порівняно із невеликими, за розміром утримуваного поголів'я великої рогатої худоби і обсягами виробництва, ця перевага може відобразитися також у вищій їх молочній і м'ясній продуктивності та нижчих витратах на одиницю продукції.

Разом з тим, на великих тваринницьких фермах можуть виникати окремі проблеми, безпосередньо пов'язані з великою кількістю поголів'я худоби:

- зростання транспортних витрат при перевезенні готової продукції і кормів на значні відстані;
- ускладнення, пов'язані з необхідністю переробки значних обсягів органічних відходів та вивезення їх на поле.

Таким чином, оптимальний рівень концентрації поголів'я великої рогатої худоби визначається не тільки перевагами від економії витрат на одиницю продукції за рахунок дії ефекту масштабу на великих фермах, але і територіальними умовами землекористування. Як і будь-яке велике аграрне підприємство, тваринницький комплекс повинен мати стійкі транспортні зв'язки, що залежать від його розміщення відносно земельних угідь, виробничих приміщень, переробних підприємств, а також визначаються

рівнем розвитку і стану дорожньої мережі для перевезення кормів, готової продукції.

Основні засади конкурентоспроможного розвитку скотарства повинні передбачати поєднання ресурсоощадливої технології утримання тварин і оптимальних розмірів виробництва. Їх визначення є однією з головних передумов розробки довгострокової стратегії відродження тваринництва і забезпечення поступального розвитку АПК України.

Раціональні розміри тваринницьких ферм можуть бути обґрунтовані на основі:

- аналізу й оцінки фактично досягнутих на виробництві даних щодо ефективності виробництва конкретного виду продукції залежно від розміру діючих ферм на основі їх групування за чисельністю поголів'я за ряд років і визначення тих, де собівартість продукції найнижча;

- розрахункового методу шляхом порівняння ряду варіантів за розмірами ферм щодо затрат праці, амортизаційних відрахувань, транспортних витрат, загальновиробничих витрат на одну голову і одиницю продукції та вибором на цій основі найбільш доцільного варіанта.

Обов'язковою умовою розробки і порівняння варіантів має бути їх зіставність за рівнем оплати праці, вартості кормів, продуктивності тварин. Під час розробки варіантів необхідно враховувати, що при будівництві більших за кількістю поголів'я комплексів зменшується питома площа необхідної для забудови землі та витрати на її викуп у землевласника, а також питомі капітальні вкладення на одну голову, одиницю продукції, що в підсумку змінює величину витрат.

Проведене нами групування аграрних підприємств з виробництва молока, яловичини і свинини дає нам можливість визначити мінімальну і раціональну кількість поголів'я (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Середньорічне поголів'я тварин, за якого виробництво є
прибутковим, або найменш збитковим***

Тварини	Степ	Лісостеп	Полісся
	<i>Мінімальні розміри</i>		
Корови, голів	250-300	150-200	100-150
ВРХ (відгодівля), тис. голів	1,0-2,0	0,5-1,5	0,4-1,0
Свині, тис. голів	3-5	3-5	2-5
	<i>Раціональні розміри</i>		
Корови, голів	500-1200	500-1000	400-800
ВРХ (відгодівля), тис. голів	2-5	1,5-2	1,0-1,5
Свині, тис. голів	6-20	6-15	5-10

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Визначення раціональних розмірів тваринницьких ферм і комплексів за фактичними результатами господарської діяльності мають певні недоліки, оскільки при цьому не враховується рівень господарювання: дотримання технологічних вимог, рівень годівлі, людський фактор і фактор керівника.

Тому дослідження фактичних результатів слід доповнити розрахунками нормативних виробничих витрат. При цьому за результатами всі господарства розрахунково ставляться в рівні умови за рівнем годівлі, за рівнем керівництва, продуктивності тварин, затрати кормів, оплати праці.

Комплексна механізація виробничих процесів на тваринницьких фермах і комплексах є вирішальним чинником підвищення продуктивності праці тваринників і зниження собівартості продукції. Однак її можна застосовувати тільки на фермах і комплексах з раціональною кількістю поголів'я тварин. При збільшенні розмірів ферм за чисельністю поголів'я тварин собівартість виробництва продукції знижується, а продуктивність праці підвищується. При цьому необхідно забезпечувати повне завантаження приміщень, використання технічних засобів, адже ці два чинники за умов різкого їх здорожчання впливають на собівартість продукції.

Проте розміри ферм і комплексів не можна збільшувати безмежно. Слід враховувати, що транспортні витрати з розрахунку на одну голову тварин і одиницю продукції при надто великих розмірах ферм і комплексів значно зростають, а санітарно-зоотехнічні умови погіршуються.

За вказаними методичними підходами нами опрацьовано технологічні карти виробництва молока, яловичини і свинини з різним поголів'ям. На їх базі обрахована собівартість продукції, затрати праці, рівень і норму прибутку, що дає нам право визначити найбільш ефективні розміри [135] (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Розрахунок ефективності виробництва продукції тваринництва залежно від рівня концентрації поголів'я*

Поголів'я	Собівартість 1 ц продукції, грн	Реалізаційна ціна 1 ц, грн	Прибуток від реалізації 1 ц, грн	Рівень рентабельності, %	Затрати праці на 1 ц, люд.-год.
Виробництво молока (поголов'я корів)					
100	143,1	179	35,9	25,1	8,2
300	131,4	179	47,6	36,2	4,5
400	126,0	179	53,0	42,1	4,2
500	120,4	179	58,1	48,0	3,3
800	112,5	179	66,5	59,1	2,4
1000	110,7	179	68,3	61,7	2,2
Виробництво яловичини (кількість відгодованого поголів'я за рік)					
500	940,3	1000	59,7	6,4	26,6
1000	897,8	1000	102,2	11,4	21,5
1500	883,9	1000	116,2	13,1	18,7
2000	859,9	1000	140,1	16,3	17,0
2500	848,3	1000	151,7	17,9	15,7
3000	839,5	1000	160,5	19,1	14,8
Виробництво свинини (кількість відгодованого поголів'я за рік)					
1000	1014,1	1000	-14,1	-1,4	28,8
2000	943,1	1000	56,9	6,0	20,2
4000	800,0	1000	200	25,0	16,3
6000	728,5	1000	271,5	37,3	13,2
8000	700,5	1000	299,5	42,7	11,2
10000	687,1	1000	312,9	45,5	9,1
24000	681,6	1000	318,4	46,7	4,7

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Отже проведені дослідження дали змогу визначити раціональні розміри тваринницьких ферм у сільськогосподарських підприємствах. Із виробництва молока вони мають бути від 400 до 800 корів; із відгодівлі великої рогатої худоби – від 2 до 3 тис. голів; відгодівлі свиней – від 8 до 10 тис. голів, а комплексів відповідно – від 1000 до 1200 корів, від 3 до 6 тис. голів великої рогатої худоби і від 12 до 24 тис. голів свиней [136].

Забезпечення кормами такої кількості поголів'я можливе в господарствах відповідної площі ріллі (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Розміри ріллі в сільськогосподарських підприємствах, необхідної для забезпечення кормами ферм і комплексів*

По виробництву молока		По виробництву яловичини		По виробництву свинини	
кількість корів	потреба ріллі, га	кількість відгодівлених за рік тварин, тис.	потреба ріллі, га	кількість відгодованого за рік поголів'я, тис.	потреба ріллі, га
400	440	1	440	8	920
800	880	2	890	10	1140
1000	1100	3	1330	12	1370
1200	1320	6	2670	14	2750

*Джерело: розраховано авторами

Таким чином формування сільськогосподарських підприємств за розмірами посівних площ та поголів'ям відповідних тварин сприятиме зростанню ефективності виробництва продукції, підвищення її конкурентоспроможності, забезпечення продовольчої безпеки країни.

Проте слід зауважити, що визнання ефективнішими раціональні розміри тваринницьких ферм і комплексів у сільськогосподарських підприємствах не дає ніяких підстав стверджувати, що тваринництво не слід розвивати у фермерських та особистих селянських господарствах, так як у них не досягаються визначені нами розміри землекористування та кількість утримуваних тварин. Там свої залежності, розміри виробництва та

організація праці, які забезпечують ефективне ведення тваринництва, трудову зайнятість селян, є джерелом доходності.

За звітний період 2011-2015 рр. відділом форм господарювання видана розробка методичних рекомендацій з питань раціональних розмірів аграрних формувань з урахуванням їх спеціалізації і особливостей природно-економічних зон. В даних рекомендаціях викладено визначення економічного ефекту діяльності сільськогосподарських агроформувань з врахуванням їх матеріально-технічного забезпечення, наявних технічних засобів та технологій виробництва сільськогосподарських культур.

2.3. Методика прогнозування і планування розвитку галузей рослинництва і тваринництва на короткострокову, середньострокову і довгострокову перспективу

Методика короткострокового прогнозування економічної ефективності ведення сільськогосподарського виробництва.

Математичні моделі динамічних рядів. Існує досить великий вибір методів для побудови математичних моделей стохастичних процесів. Але чіткого критерію для вибору того чи іншого методу не існує. У кожного методу є свої недоліки і переваги. Тому, у кожному окремому випадку, вибір методу зумовлюється поведінкою вихідного ряду і вимогами до точності і кількості кроків прогнозу. Для довгострокового і середньострокового прогнозу (5-12 кроків) досить точні прогнози можна отримати за методом адаптивного моделювання. Якщо ряд містить точки флуктуації, то короткостроковий прогноз з найменшою дисперсією можна отримати використовуючи моделі Бокса-Дженкінса (ARIMA). Д. Райдом [137, с. 133] було проведено дослідження і отримані порівняльні характеристики результатів, отриманих з використання різних моделей для прогнозування. Дослідження показали, що за методом Бокса-Дженкінса у 76 випадках з 113

(67%) було отримано найменшу похибку прогнозу при прогнозуванні на один крок. Наші дослідження підтвердили цей результат. Виявилось, що за моделлю Бокса-Дженкінса можна отримати досить точний прогноз урожайності сільськогосподарських культур на наступний рік, а у деяких культур, при тестуванні моделей, було отримано точний прогноз на три – чотири роки. Точність і довжина лагу прогнозу залежить від коливання урожайності. У той же час для моделювання рядів, які містять інформацію за місяцями, найбільш ефективним виявився метод багаторазового експоненціального вирівнювання. За цим методом для рядів, що містять щомісячну інформацію обсягів виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, а також ціни її реалізації, отримано точний прогноз на дванадцять місяців.

Методи авто регресії-ковзного середнього. Отже, як зазначалося вище, побудова математичної моделі динамічного ряду потребує попереднього визначення і дослідження параметрів, що характеризують цей ряд. Для дискретних часових рядів вибіркові параметри процесу визначаються за формулами: середнє значення ряду - $\bar{Y} = \frac{1}{T} \sum_{i=1}^T Y_i$; дисперсія - $s_Y^2 = \frac{1}{T} \sum_{i=1}^T (Y_i - \bar{Y})^2$;

автоковаріація з лагом k - $\gamma_k = \frac{1}{T} \sum_{i=1}^T (Y_i - \bar{Y})(Y_{i+k} - \bar{Y})$; аналогічно, автокореляція з

лагом τ - $r_\tau = \frac{\gamma_\tau}{s_Y^2}$. Значення автокореляційної функції характеризують тісноту

взаємозв'язків між послідовними значеннями ряду та називаються коефіцієнтами автокореляції. Коефіцієнт автокореляції показує, з яким запізненням зміна показника Y_t у часі впливає на наступні значення цього показника. Між коефіцієнтами автокореляції й часткової автокореляції існує залежність, яка визначається системою рівнянь Юла-Уокера:

$$r_j = \varphi_{k1}r_{j-1} + \varphi_{k2}r_{j-2} + \dots + \varphi_{kk}r_{j-k}, \quad j = 1, 2, \dots, k. \quad (2.6)$$

Розв'язавши систему відносно φ_{kj} для $j = 1, 2, \dots, k$ отримаємо значення часткових коефіцієнтів автокореляції φ_{kk} .

Розробка моделей авторегресії-ковзного середнього або *ARIMA* базується на порівнянні поведінки вибіркової автокореляційної функції ряду з теоретичною. Порівняння вибіркової автокореляційної функції ряду з теоретичною автокореляційною функцією, що відповідає цьому ряду, надає критерій для ідентифікації ряду, тобто визначення типу математичної моделі, що його описує. Теоретична автокореляційна функція процесу авторегресії порядку p при збільшенні лага плавно затухає, а часткова автокореляційна функція цього ж процесу має обрив після p -ї затримки. Навпаки, автокореляційна функція процесу ковзного середнього порядку q має обрив після затримки q , тоді як її автокореляція плавно спадає з ростом затримки [137, с. 133]. Автокореляційна функція змішаного процесу, яка містить компоненту авторегресії порядку p і компоненту ковзного середнього порядку q , після перших $q-p$ затримок зображається у вигляді суми експонент і затухаючих синусоїд. Навпаки, часткова автокореляційна функція змішаного процесу наближено зображається у вигляді суми експонент і затухаючих синусоїд після $p-q$ затримок. Це основні теоретичні положення, що є базою для побудови математичної моделі часового ряду. Але вибіркові автокореляційні функції можуть мати досить значні дисперсії й дуже корелювати між собою. З цієї причини не можна очікувати детальної подібності вибіркової автокореляційної функції з теоретичною. Тому при використанні вибіркової автокореляційної функції для ідентифікації ряду можна бути упевненим лише в її основних характеристиках. Це означає, що для ідентифікації ряду необхідно підбирати і досліджувати декілька моделей процесу.

Часові ряди економічної інформації, як правило, нестационарні: вони містять тренд, їхнє середнє значення і дисперсія є функціями часу. Однак такі ряди можуть бути перетворені в центровані стаціонарні шляхом елімінування тренда. Найбільш поширеними і точними методами елімінування тренда є методи ковзного середнього. Методи базуються на припущенні, що при визначенні середніх значень випадкові відхилення погашаються. На відміну від параметричних методів виділення тренда, ці

методи придатні лише для осереднення значень ряду по точках і не можуть бути використані для прогнозування часових рядів, оскільки не дають у явному вигляді рівняння детермінованої компоненти, тобто тренд визначається як функція часу $F = f(t)$, де $f(t)$ – поліном виду $f(t) = b_0 + b_1t + \dots + b_n t^n$. Визначивши різницю між значеннями вихідного ряду і трендом у відповідних точках, одержимо ряд, який є випадковою компонентою вихідного ряду. Для виключення тренда застосовується також і метод скінчених різниць (метод Тінтнера) [137, с. 35-52]. Різниця першого порядку визначається із співвідношення $\Delta Y = Y_t - Y_{t-1}$, другого - відповідно $\Delta^2 Y = \Delta Y_t - \Delta Y_{t-1}$ і т. д. Ряд різниць першого порядку не містить лінійного тренда, другого - параболічного і т. д. Таким чином можна одержати умовно стаціонарний ряд і побудувати його математичну модель.

У загальному випадку модель Бокса-Дженкінса має вид:

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 Y_{t-2} + \dots + \alpha_p Y_{t-p} + \varepsilon_t - \beta_1 \varepsilon_{t-1} - \dots - \beta_q \varepsilon_{t-q}, \quad (2.7)$$

де, p – порядок рівняння авторегресії, q – порядок ковзного середнього, ε – випадкова складова ряду. Для ряду різниць замість Y_t буде відповідно $\Delta^d Y_t$, де d - порядок різниці між членами ряду. Позначається така модель виразом $ARIMA(p, d, q)$. У своїх дослідженнях Дж. Бокс і Г. Дженкінс [137] показали, що у більшості випадків значення p для моделі (1) не перевищує трьох, а d і q дорівнюють одиниці або двом. Їх значення повністю визначається поведінкою автокореляційних функцій ρ_k і ϕ_k ряду.

Метод адаптивного прогнозування. Для прогнозування за адаптивним методом використовується модель, параметри якої визначаються у процесі її побудови. Попередня оцінка параметрів цієї моделі базується на даних вихідного динамічного ряду за методом експоненціального вирівнювання. На основі нових даних, що отримуємо на кожному наступному кроці, проводиться корекція параметрів моделі у часі, тобто їх адаптація до нових, що неперервно змінюються, умов розвитку процесу. Експоненціальне вирівнювання ряду виконується за рекурентною формулою:

$$S_t = \alpha x_t + \beta S_{t-1}, \quad (2.8)$$

де S_t — значення експоненціальної середньої в момент часу t ; α — параметр (постійна) вирівнювання, $\alpha = \text{const}$, $0 < \alpha < 1$; $\beta = 1 - \alpha$.

Вибір величини параметру вирівнювання α зумовлюється умовами, за якими ця величина приймає значення, близькі то одному, то другому граничному значенню. Ця величина характеризує швидкість реакції моделі на зміну рівня процесу, але одночасно визначає і здатність вирівнювати випадкові коливання. Тому величині α слід надавати те чи те значення з проміжку $(0, 1)$ в залежності від конкретних властивостей динамічного ряду. Розробник методу Р. Браун рекомендує надавати α значення в межах від $0,1$ до $0,3$. Але дослідження Ю.П. Лукашіна [138] довели, що найкраща точність прогнозу може бути отримана за довільним значення α з проміжку $(0, 1)$.

Початковому значенню експоненціальної середньої S_0 можна надати значення середнього рівня ряду або середнього між максимальним і мінімальним значення рівнів ряду.

Поняття експоненціальної середньої для динамічного ряду можна узагальнити на випадок експоненціальних середніх більш високого порядку. Експоненціальна середня довільного p -го порядку визначається як:

$$S_t^{[p]} = \alpha S_t^{[p-1]} + \beta S_{t-1}^{[p]}, \quad (2.9)$$

де $\beta = 1 - \alpha$; $p = 1, 2, \dots, n$; $S_t^{[0]} = Y_t$; $S_0, S_t^{[2]}, S_t^{[3]}, \dots, S_t^{[n]}$ — початкові значення експоненціальних середніх відповідного порядку; x_t — значення рівня ряду в момент часу t . Тут також припускається, що значення коефіцієнтів будуть змінюватися повільно і оцінки цих величин будуть базуватися на останніх спостереженнях Y_t, Y_{t-1} .

Якщо приймається гіпотеза, що тренд деякого процесу є поліном степеня n , то метод експоненціального вирівнювання і прогнозування дає можливість визначити коефіцієнти поліному для прогнозу (*предиктора*) за експоненціальними середніми відповідних порядків.

У загальному випадку приймається гіпотеза, що ряд, який досліджується, є параболою n -го порядку, а прогноз на τ кроків наперед виражається формулою:

$$Y_t(\tau) = a_1 + a_2\tau + \frac{1}{2!}a_3\tau^2 + \dots + \frac{1}{n!}a_{n+1}\tau^n, \quad (2.10)$$

де параметри a_1, a_2, \dots, a_{n+1} необхідно визначити.

Ідея експоненціального прогнозування ґрунтується на тому, що прогноз здійснюється поліномом, який містить $n+1$ членів розкладу процесу Y_t в ряд Тейлора. Р. Браун і Р. Майер доказали теорему про те, що коефіцієнти a_1, a_2, \dots, a_{n+1} предиктора визначаються за експоненціальними середніми $S_t^{[p]}$. Експоненціальне вирівнювання просте, але для вирівнювання величин $S_t^{[p]}$ необхідно визначити їх початкові значення. Для цього необхідно оцінити коефіцієнти поліному розкладу в ряд Тейлора. Якщо ряд має достатньо спостережень, то оцінку коефіцієнтів можна отримати за методом найменших квадратів. Для побудови моделі за методом адаптивного моделювання, як правило, достатньо поліному не вище другого порядку [100, с. 50-70]. Нижче наведено формули для визначення коефіцієнтів адаптивних поліноміальних моделей першого і другого порядку.

Адаптивна поліноміальна модель першого порядку: $n = 1$.

Гіпотеза: $Y_t = a_1 + a_2t + \varepsilon_t$. (2.11)

Експоненціальні середні:

$$S_t = \alpha Y_t + \beta S_{t-1}; \quad (2.12)$$

$$S_t^{[2]} = \alpha S_t + \beta S_{t-1}^{[2]}. \quad (2.13)$$

Початкові умови:

$$S_0 = a_{1,0} - \frac{\beta}{\alpha} a_{2,0}; \quad (2.14)$$

$$S_0^{[2]} = a_{1,0} - \frac{2\beta}{\alpha} a_{2,0}. \quad (2.15)$$

Оцінка коефіцієнтів:

$$a_{1,T} = 2S_t - S_t^{[2]} \quad (2.16)$$

$$a_{2,T} = \frac{\alpha}{\beta} (S_t - S_t^{[2]}). \quad (2.17)$$

Функція прогнозу (предиктор):

$$Y_t(T) = a_{1,T} + \tau a_{2,T}. \quad (2.18)$$

Адаптивна поліноміальна модель другого порядку: $n = 2$.

$$\text{Гіпотеза: } Y_t = a_1 + a_2 t + \frac{1}{2} a_3 t^2 + \varepsilon_t. \quad (2.19)$$

Експоненціальні середні:

$$S_t = \alpha Y_t + \beta S_{t-1}; \quad (2.20)$$

$$S_t^{[2]} = \alpha S_t + \beta S_{t-1}^{[2]}; \quad (2.21)$$

$$S_t^{[3]} = \alpha S_t^{[2]} + \beta S_{t-1}^{[3]}; \quad (2.22)$$

Початкові умови:

$$S_0 = a_{1,0} - \frac{\beta}{\alpha} a_{2,0} + \frac{\beta(2-\alpha)}{2\alpha^2} a_{3,0}; \quad (2.23)$$

$$S_0^{[2]} = a_{1,0} - \frac{2\beta}{\alpha} a_{2,0} + \frac{\beta(3-2\alpha)}{\alpha^2} a_{3,0}; \quad (2.24)$$

$$S_0^{[3]} = a_{1,0} - \frac{3\beta}{\alpha} a_{2,0} + \frac{3\beta(4-3\alpha)}{2\alpha^2} a_{3,0}. \quad (2.25)$$

Оцінка коефіцієнтів:

$$a_{1,T} = 3S_t - 3S_t^{[2]} + S_t^{[3]}; \quad (2.26)$$

$$a_{2,T} = \frac{\alpha}{2\beta^2} [(6 - 5\alpha)S_t - 2(5 - 4\alpha)S_t^{[2]} + (4 - 3\alpha)S_t^{[3]}; \quad (2.27)$$

$$a_{3,T} = \frac{\alpha^2}{\beta^2} [S_t - 2S_t^{[2]} + S_t^{[3]}]. \quad (2.28)$$

Функція прогнозу (предиктор):

$$Y_t(T) = a_{1,T} + \tau a_{2,T} + \frac{1}{2} \tau^2 a_{3,T}. \quad (2.29)$$

Отже, прогнози є лінійними комбінаціями вирівняних величин. Метою вирівнювання є отримання рекурсивних процедур перегляду первісних оцінок коефіцієнтів полінома.

Дисперсія прогнозу за поліноміальною моделлю першого порядку пропорційна періоду прогнозування :

$$D(Y_\tau) = (1.25\alpha_1 + \alpha_1^2 \tau)\sigma_\varepsilon^2, \quad (2.30)$$

а для поліноміальних моделей другого порядку дисперсія квадратично зростає від τ .

$$D(Y_\tau) = (2\alpha_1 + 3\alpha_1^2 \tau + 3\alpha_1^3 \tau^2)\sigma_\varepsilon^2. \quad (2.31)$$

Тут α_1 – еквівалентна постійна вирівнювання, яка дорівнює $\alpha_1 = 1 - \beta^n$ ($n = 1, 2$).

Побудову адаптивної моделі розглянемо на прикладі ряду урожайності озимої пшениці за період 1950-2014 роки. Ряд містить 64 спостережень, що є достатнім для розрахунку параметрів моделі і визначення стандартних оцінок моделі.

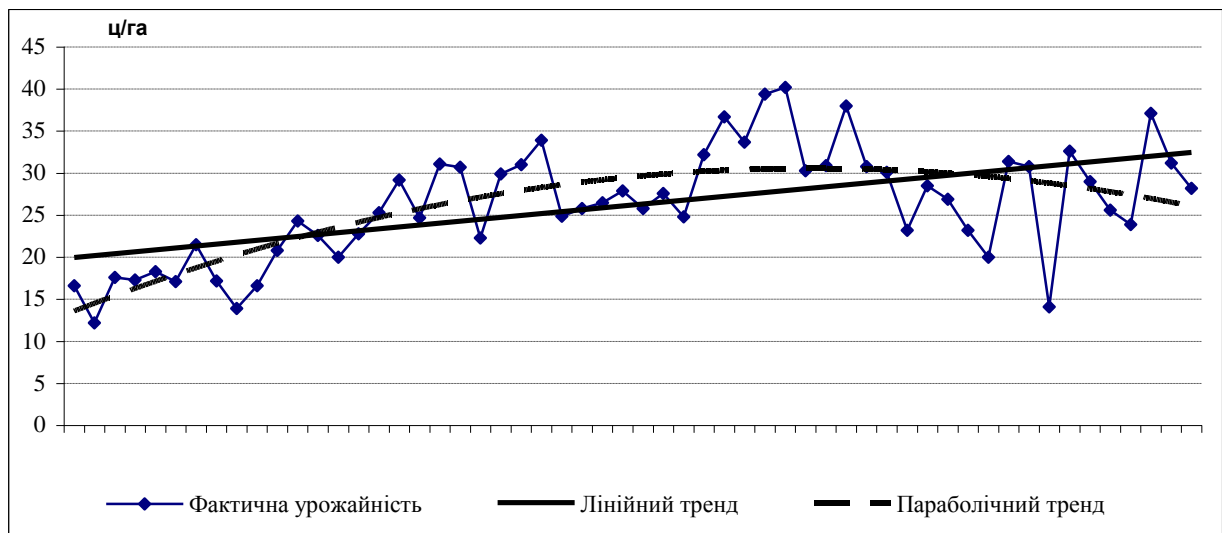

Рис. 2.1. Графік динамічного ряду урожайності озимої пшениці і функцій лінійного і параболічного трендів

З графіку 1 і параметрів лінійного і параболічного трендів випливає, що як одна так і друга функції хоча і дають статистично достовірні значення прогнозу, але прогноз має досить значну стандартну похибку.

Адаптивна модель поліном другого порядку. Рівняння для прогнозу на 2015 рік:

$$U_t = 38,90 + 0,9t + 0,01t^2, \quad (2.32)$$

Прогноз на 2015 рік – $38,49 \pm 2,41$.

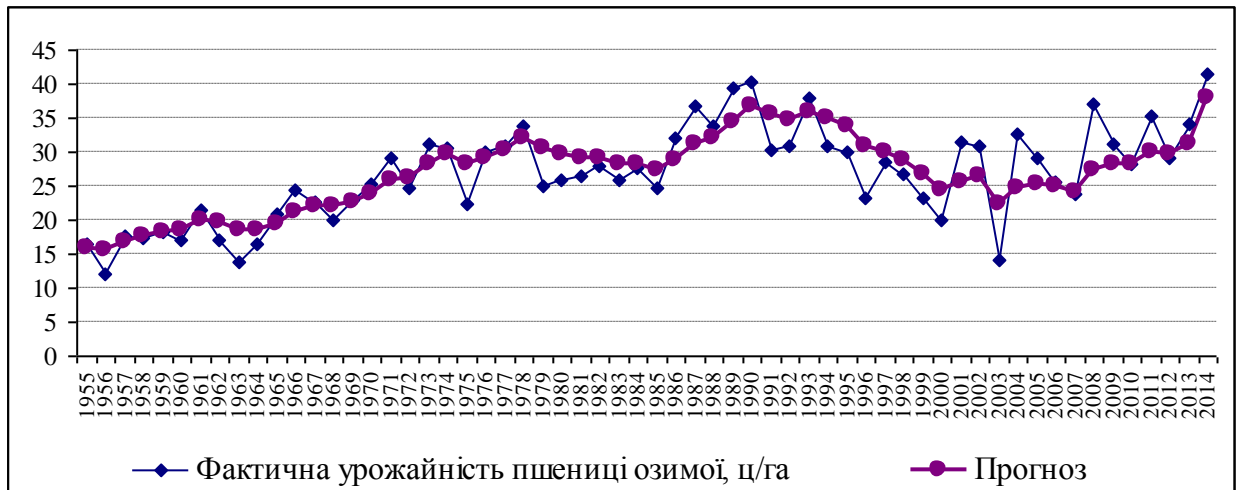

Рис. 2.2. Графік ряду врожайності озимої пшениці за 1955-2014 роки

Для тестування моделі з ряду було виключено спостереження за останні дев'ять років, визначені параметри моделі і розраховано прогноз на 2006 рік, потім додана фактична урожайність за 2006 рік, скориговані параметри моделі і розраховано прогноз на 2007 рік і т.д. Результати тестування наведено у таблиці 1. Проведене тестування свідчить, що, за винятком 2008 року, модель дає досить близькі значення фактичної урожайності і прогнозу (табл. 2.8).

Таблиця 2.8
Результати тестування моделі часового ряду урожайності озимої пшениці

Рік	Фактична урожайність, ц/га	Прогноз за моделлю, ц/га	Різниця	Відносна похибка, %
2006	25,6	25,0	0,6	2,3
2007	23,9	24,6	0,7	2,9
2008	37,1	26,5	10,6	28,6
2009	31,2	28,5	2,7	8,7
2010	28,2	28,1	0,10	0,4
2011	35,2	31,4	3,80	10,8
2012	29,2	29,4	0,20	0,7
2013	34,0	32,3	1,70	5,0
2014	41,4	39,4	2,00	4,8

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Теоретичне обґрунтування і методичні підходи до моделювання і прогнозування розвитку аграрного сектору на середньострокову і довгострокову перспективу. Створення ринкової економіки не означає її стихійний розвиток. Основою розвитку економіки є конкуренція, яка, разом з тим, не заперечує планування. Планування й конкуренція можуть співіснувати, якщо перше сприятиме другому, а не протидіятиме йому. Роль держави полягає у створенні правил гри, які б забезпечували рівні умови функціонування і розвитку всіх господарюючих суб'єктів.

Моделювання є методом досліджень, що застосовується для аналізу та синтезу систем управління, коли дослідник замість безпосереднього об'єкта досліджень створює подібний до нього допоміжний об'єкт – модель, досліджує її, а одержані результати переносить на об'єкт - оригінал.

Для аналізу й синтезу систем управління соціально-економічних систем, в тому числі аграрних і агропромислових, використовуються різноманітні економіко-математичні моделі. Умови та особливості їх застосування залежать від мети дослідження та прийнятої системи гіпотез, концепцій тощо. Порівняно з промисловими, аграрні системи є набагато складнішими, оскільки включають в себе живі організми.

В той же час моделювати можна об'єкти будь-якої складності і при цьому отримати результати, які не можна одержати за допомогою інших методів дослідження.

Математичне моделювання є універсальним методом наукового пізнання й управління економічними системами, процесом побудови та застосування моделей.

Витрати на розробку інформаційних систем і технологій відшкодовуються за рахунок розв'язування нових задач та знаходження оптимальних планів функціонування й розвитку аграрного сектору АПК. Проте поки що цій проблемі приділяється недостатньо уваги.

Насамперед не враховується мінливість кліматичних умов, які суттєво впливають на рівень урожайності сільськогосподарських культур, а також

інші некеровані або слабо прогнозовані фактори, наприклад, науково-технічний прогрес, кон'юктура ринку тощо. Внаслідок цього одержані результати не дають можливості розраховувати системні характеристики виробництва: стійкість економічних показників, маневреність, еластичність, надійність, економічні ризики.

Сільськогосподарське виробництво функціонує й розвивається під дією некерованих факторів в умовах невизначеності, тому для його планування доцільно використовувати і методи нечіткого програмування.

Потрібне розроблення моделей якісно нового рівня розвитку аграрного сектору на інноваційній основі, забезпечення продовольчої безпеки країни, створення керованого і ефективного наукоємного ринку продукції сільського господарства, підвищення ефективності агропромислового виробництва й добробуту сільського населення.

Економічне прогнозування – це процес розробки економічних прогнозів, що ґрунтується на вивченні тенденцій і закономірностей розвитку різних економічних явищ і процесів, виявляє ймовірні та альтернативні шляхи їх розвитку і дає базу для вибору та обґрунтування економічної політики на перспективу.

Методи економічного прогнозування – це сукупність способів і прийомів розробки прогнозів, які дозволяють на основі аналізу даних минулого періоду, зовнішніх і внутрішніх факторів та їх кількісних змін здійснити передбачення майбутнього розвитку економіки. Для прогнозування використовується статистична інформація за минулі роки, та проводиться оцінка тенденцій змін макроекономічних показників.

Об'єктом прогнозування є економічні, соціальні, науково-технічні та інші явища й процеси в народному господарстві або його окремих сферах.

Предметом економічного прогнозування є якісні та кількісні зміни, які відбуваються під впливом певних факторів у межах періоду, що прогнозується.

Суб'єктом прогнозування виступає держава в особі державних органів управління, економічні служби органів місцевого самоврядування, а також підприємств та організацій.

Основними функціями прогнозування є науковий аналіз розвитку економіки та науково-технічного прогресу в певних умовах і відповідному ретроспективному періоді, оцінка об'єктів прогнозування, виявлення альтернативних шляхів економічного й соціального розвитку, нагромадження наукового матеріалу й обґрунтування вибору певних рішень.

Методи прогнозування мають поєднувати суб'єктивну цінність і об'єктивну значущість оцінок, створення можливості нагромадження статистичної інформації та її використання для прогнозування.

Для вибору методу прогнозування слід визначити мету й завдання прогнозу та період, на який він формується, повноту та вірогідність вхідної інформації.

Одним з основних у прогнозуванні економічних явищ є метод екстраполяції, який на основі статистичних даних передбачає дослідження закономірностей і тенденцій економічних явищ і ґрунтується на припущенні, що незмінні фактори, які діяли при розвитку даного явища в минулому, будуть діяти і в майбутньому. При формуванні прогнозу з допомогою екстраполяції виходять з тенденції змін певних кількісних характеристик об'єкта. Екстраполяційні методи є найбільш поширеними й розробленими. Найпростішим методом екстраполяції є метод найменших квадратів, за допомогою якого прогнозується можливий ризик неотримання прогнозного результату.

Проте, враховуючи, що сільське господарство розвивається в умовах невизначеності, під дією факторів, які часто змінюються, доцільно користуватися й іншими методами прогнозування і, зокрема, нормативним.

Метод нормативного прогнозування. Під нормативним прогнозуванням розуміють пошук раціонального шляху досягнення певної кінцевої мети, передбаченої завданням на майбутнє. Цей метод застосовується тоді,

коли мета прогнозування визначена і для певного відрізка часу в перспективі встановлюється фіксоване значення прогнозованого показника або його складових – норматив.

Нормативний прогноз носить управлінський характер, пов'язаний з можливістю прийняття, на основі спрогнозованих показників, управлінського рішення. Він розробляється на основі наперед визначених цілей (нормативів).

Так, при прогнозуванні обсягів виробництва в аграрному секторі основних видів рослинницької і тваринницької продукції на перспективу слід користуватися науково-обґрунтованими нормативами споживання продуктів харчування рослинного і тваринного походження в розрахунку на одну особу в рік.

За об'єктами прогнозування у системі прогнозів вирізняють прогнози розвитку економіки в цілому, її галузей або народногосподарських комплексів і, зокрема, аграрного сектору АПК, динаміки, темпів і факторів їх економічного зростання.

Прогнози економічного та соціального розвитку аграрного сектору розробляються на далекострокову (понад 20 років) довгострокову (до 20 років), середньострокову (до 10 років) й короткострокову (до 1 року) перспективи.

Формалізовані методи прогнозування передбачають складання прогнозу на основі використання математичних формул та економіко-математичних моделей для визначення кількісних параметрів і якісних характеристик розвитку.

Факторний аспект збалансованості аграрного сектору зводиться до визначення такої пропорції між факторами виробництва, яка дозволяє забезпечити заданий обсяг випуску продукції.

Один із способів прогнозування розвитку аграрного сектору базується на застосуванні індексу випереджаючих показників, у який включається певна кількість рядів статистичних даних, у тому числі таких як: цін на

добрива, пального, засоби захисту, насіння, корми, оплати праці, амортизаційних відрахувань, інших складових собівартості, цін на промислові товари, що використовуються в процесі сільськогосподарського виробництва і на продукцію сільського господарства (рослинницьку і тваринницьку).

Макропрогноз має включати три основні елементи: ціль, способи її реалізації та необхідні ресурси.

Роль макроекономічного прогнозування виявляється через його функції. При цьому реалізується практичне завдання, що передбачає на основі інформації про розвиток об'єкта можливість прийняття рішень щодо вдосконалення управління і господарювання.

Науковий аналіз соціально-економічних процесів і тенденцій розвитку аграрного сектору АПК передбачає з'ясування вихідного рівня і суттєвих проблем та факторів, виявлення тенденцій і закономірностей, що визначатимуть подальший його розвиток.

Підготовка рекомендацій для прийняття управлінських рішень з формування макроекономічного прогнозу передбачає розробку пропозицій для урядових структур щодо набору і характеру заходів державного впливу з питань обґрунтування напрямів соціально-економічного розвитку, механізмів державного регулювання економічних процесів.

В сучасних умовах середньострокове і довгострокове планування є важливим інструментом управління розвитком економіки на всіх рівнях. Довгострокові прогнози можуть бути успішними, якщо вони спираються на науково обґрунтоване визначення загальних тенденцій економічного розвитку в перспективі, використовують ефективні методи кількісної оцінки обґрунтованих тенденцій, враховуючи сукупність труднощів використання нормативної бази, а також специфіку тенденцій розвитку АПК. Для розробки прогнозу розвитку сільського господарства на середньострокову або довгострокову перспективу потрібно з'ясувати: на які продукти і в яких пропорціях змінюватиметься попит на внутрішньому і зовнішньому ринках; на які показники (урожаї, продуктивність тварин тощо) в даній перспективі

можна розраховувати; які перспективи залучення в господарський оборот на кінець прогнозованого періоду земельних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів; які напрями раціонального використання ресурсів потрібно для того, щоб концептуально встановлені показники могли бути досягнутими з мінімальними витратами.

Для відповіді на поставлені питання потрібен значний обсяг передпланових розрахунків, націлених спочатку на вирішення задач прогнозу окремих економічних явищ, а потім - загальної динаміки процесів сільськогосподарського виробництва. При цьому повинні використовуватися адекватні економічні моделі, які діляться на наступні види прогнозу: рівня і темпів соціально-економічного розвитку; термінів вирішення певних соціально-економічних задач; ефективності господарської діяльності.

За змістом прогнози охоплюють весь процес відтворення в АПК - виробництво, розподіл, обмін, споживання. По здатності оцінювання перспективної динаміки розрізняють прогнози крапкові, інтервальні, односторонньо обмежені.

Крапковий прогноз орієнтований на однозначну кількісну оцінку наступних подій (наприклад, «урожайність зернових культур в цілому складе стільки-то центнерів з гектара»). Інтервальний прогноз оцінює перспективні зміни, вказує верхню і нижню межі очікуваної соціально-економічної ситуації («урожай зернових буде вищим 25 і нижчим 50 ц/га»). Односторонньо обмежений прогноз менш конкретний («урожай зернових буде нижчим 45 ц/га»).

Враховуючи мінімальну виправданість крапкових прогнозів, перевагу слід віддавати інтервальним.

Наука повинна забезпечувати практику такими способами отримання надійних показників, які дозволяли б досягати високої достовірності при мінімальних інтервалах неточностей в оцінці майбутніх подій.

Прогностичні роботи в АПК мають ряд особливостей, пов'язаних із специфікою системи аграрних відносин. Це стосується впливу на

виробничий процес земельних відносин, демографічної ситуації, складнощів отримання необхідної інформації. Останнє, зокрема, пов'язано з тим, що розробка прогностичної інформації вимагає врахування впливу природних чинників: коливань кліматичних умов, відмінностей в родючості та розміщенні земель, рівня інтенсифікації виробництва.

Проблема полягає в тому, що серйозних напрацювань по врахуванню перерахованих чинників при складанні прогнозів наша наука поки не має в своєму розпорядженні. В результаті прогнози темпів економічного зростання ігнорують реальний факт річних коливань урожаїв, а прогнози термінів вирішення окремих економічних задач не враховують нерівної віддачі додаткових вкладень в землі різної якості і т.д. Відсутні необхідні інформаційна і методична бази для прогнозу впливу на виробництво соціальних зрушень в системі АПК.

Перераховані вище особливості вимушують в довготривалих прогнозах орієнтуватися на середні багаторічні виробничі показники.

Зважаючи на істотну диференціацію природних умов необхідно розробляти регіонально диференційовану нормативну базу; прогностичні моделі повинні враховувати специфічні для аграрної сфери обмеження за технологічними, екологічними, соціально-економічними умовами господарської діяльності.

У сільському господарстві об'єктивно вищою є вірогідність істотних помилок у прогнозі, а тому слід більше уваги приділяти системам підстраховування прогнозованих показників.

При плануванні на перспективу використовується той прогноз, відносно якого можна говорити про його практично значущу ефективність.

Ефективність прогнозів залежить від об'єкту дослідження, середньої помилки, величини гранично допустимої помилки.

Середню помилку визначають як відношення суми помилок в розрахунках показника, що вивчається, по модулю в довготривалих прогнозах до його величини за той же період.

Залежно від об'єкту прогнозу допустима середня помилка може помітно розрізнятися.

Гранично допустима помилка прогнозу встановлюється експертно. У деяких задачах вона може досягати рівня 2-3-кратної середньої помилки. Наприклад, якщо йдеться про виробництво продукції, придатної до тривалого зберігання. Але якщо це стосується виробництва товарів, що швидко псуються, то повинна бути істотно меншою. При розробці прогнозів слід переважно використовувати методи, що базуються на логічно обґрунтованих математичних розрахунках. Але це не завжди здійснено особливо в сільському господарстві, тому доводиться покладатися на суб'єктивні оцінки авторитетних експертів.

Випробування на якість окремих методів прогнозування можна здійснювати натурним або ретроспективним способом. Натурне випробування припускає оцінку виправданого прогнозу в реальному режимі часу. Наприклад, протягом 2010-2015 рр. ми підводитимемо підсумку прогнозів, складених в 2008 р., за кількома різними методами. І лише через шість років буде виявлено, який з цих методів забезпечує кращі показники прогнозу.

Ретроспективне випробування методів прогнозу здійснюється на базі накопиченої інформації минулих років, розділеної на дві сукупності. При цьому одна частина ряду динаміки використовується як інформація для прогнозу показників, що не увійшли до базового матеріалу. Ретроспективне випробування має певну перевагу перед натурним, оскільки дозволяє наперед визначити, який з методів слід вважати більш придатним.

В системі сучасних методів прогнозу розвитку матеріальної сфери до тих, що найбільш часто використовуються, відносяться: нормативні, функціональні (у тому числі балансові), кореляційні, оптимізаційні, експертні. Нормативні методи переважно там, де є можливість опертися на вже підготовлену нормативну базу або якщо є вагомі підстави вважати, що в плановому періоді нормативи, що раніше визначилися, можуть бути

використані з мінімальним коректуванням. Наприклад, знаючи що на тваринницьких фермах при витратах 8 корм. од. забезпечується отримання 1,5 кг свинини (в живій масі), і визначивши ресурси кормів для свинарства в 800 тис. т, підраховуємо що на прогностичний період виробництво свинини може бути встановлено на рівні приблизно 150 тис. т, ще може бути уточненим.

Функціональні методи вдається застосовувати там, де сучасні можливості наукового знання дозволяють прогнозувати окремі показники господарської діяльності на рівні безперечної рівності.

Близькими до функціональних є нормативно-балансові методи, що дозволяють прогнозувати динаміку міжгалузевих, міжрегіональних пропорцій, залежність розвитку деяких економічних і соціальних процесів, що в цілому підтримують стійкість відтворення. Використання цих методів припускає поєднання законів балансових співвідношень з уже підготовленою нормативною базою.

Коли нормативно-балансове планування істотно ускладнено по номенклатурі об'єктів прогнозу, а також обмеженнями за умов реалізації очікуваних подій і включає як головну умову оптимізацію кінцевих результатів господарської діяльності, тоді здійснюють оптимізаційні моделі і відповідні оптимізаційні методи лінійного, динамічного і стохастичного програмування.

Кореляційні методи в процесі прогнозу застосовують, перш за все, на етапі розробки нормативів, відносно яких наперед ясно, що в плановому періоді вони помітно відрізнятимуться в порівнянні з базисним. Ці методи цілком придатні і при прогнозах, пов'язаних з вирішенням планових задач, там, де розрахунковий показник змістовно співпадає з цільовою функцією кореляційного рівняння.

Важливою умовою ефективності кореляційних методів в передпланових розрахунках є дотримання вимоги по мінімуму інформації, що використовується. Цей мінімум, як правило, повинен не менше ніж в 10

разів перевищувати число розрахункових параметрів рівняння щоб вагомість одного невдало вибраного об'єкту виявилася порівняно неістотною. Даний показник може бути дещо зменшений тільки в тому разі, якщо є високий ступінь упевненості в бездоганності відбору об'єктів для кореляційного дослідження.

У зв'язку з обмеженими можливостями сучасного рівня нормативного забезпечення і математичного моделювання соціально-економічного розвитку АПК, в процесі прогнозування досить істотна роль відводиться експертним методам. Їх використовують як для логічно обґрунтованого коректування показників, отриманих розрахунковим шляхом на базі функціональних, кореляційних, оптимізаційних моделей і методів, так і у випадках коли жоден з розрахункових методів не придатний для визначення потрібних прогнозних даних.

Експертна оцінка показників плану зв'язана з багатьма проблемами. Це стосується і підбору експертів, і способів стимулювання якості їх оцінок, і ухвалення рішень в тих випадках, коли оцінки суперечливі.

На рівні професійної експертизи необхідно керуватися, перш за все, даними про порівняльну успішність прогнозів, раніше виконаних іншими професіоналами. В крайньому випадку на роль експертів відбирають самих кваліфікованих фахівців в тих областях знань, які мають безпосереднє відношення до об'єктів прогнозу.

Оскільки рекомендації різних експертів можуть не співпадати, вони враховуються в процесі планування як середньозважені по коефіцієнтах прогностичного потенціалу кожного експерта. При цьому можливе бракування окремих оцінювальних показників, якщо вони істотно відрізняються від середніх значень.

Як би ретельно не був розроблений прогноз, він не здатний врахувати всі об'єктивні чинники, які реально позначаються на підсумках господарської діяльності тому, що можливості наукового знання в кожний момент обмежені. Проте частина того, що в даний момент виходить за межі

наукового знання, може виявлятися на основі знання інтуїтивного, у формі уявлень з індивідуального або масового досвіду.

Наука не має права ігнорувати творчі можливості прогнозів. Навпаки, вона повинна пізнавати їх природу, технологію, механізм, щоб перетворити у відтворене, тобто наукове, знання, яким є прогноз.

Завданням експертних оцінок є вироблення не прогнозованих показників господарської діяльності. Таким можуть виявитися на регіональному рівні показники обсягів очікуваного ввезення і вивозу окремих видів продукції, динаміки цін, відтоку кваліфікованих кадрів, та ін.; оцінка узгодженості прогнозованих і не прогнозованих показників різних сторін господарської діяльності - технологічної, організаційно-економічної, соціально-економічної, фінансової, екологічної, політичної; оцінка відповідності передпланових розрахунків цільовим установкам концепції розвитку сільського господарства.

У процесі розробки прогнозу слід мати на увазі, що виробництво сільгосппродукції має сенс лише в тій мірі, в якій воно може бути використане на задоволення різноманітних потреб як самих виробників, так і зовнішніх споживачів, причому незалежно від їх можливого місця перебування.

Коли всі ці потреби наведені в натуральних показниках, можна говорити про сукупний обсяг «споживчого» попиту на продукцію. В умовах ринкових відносин поняття «споживчий попит» трансформується в купівельний попит, який може істотно відхилитися від обсягу і структури потреб.

При рівних фізіологічних потребах в продуктах харчування люди пред'являють неоднаковий попит на окремі продукти. Тим більше, якщо одні із споживачів забезпечують себе свіжими овочами, ягодами, картоплею з власного городу, а інші повинні все це купити.

Як правило, споживчий попит перевищує платоспроможний, але на рівні окремих суб'єктів господарської діяльності величина невідповідності

може істотно відрізнятись. Тому в процесі аналізу замовлення на окремі види продукції важливо не обмежувати техніко-технологічними і медичними характеристиками потреби в окремих видах продовольства і сировини, а слід звертати особливу увагу на поточну і перспективну платоспроможність потенційних споживачів.

При прогнозуванні господарської діяльності не можна задовольнятися тільки перспективною оцінкою об'єму потреб і платоспроможного попиту на продукцію. Потрібно ще виявляти рівень потенційного замовлення на ту частину даної продукції, яка буде створена різними виробниками, враховуючи потенціал їх конкурентних переваг.

Таким чином, запит на продукцію окремих сільгосптоваровиробників (а також регіонів, країн) є тією частиною потреб і платоспроможного попиту, яка може бути задоволена на основі конкурентних переваг.

Визначаючи доцільні масштаби прогнозованого обсягу замовленої продукції, не достатньо тільки враховувати потенційний платоспроможний попит, потрібно доповнювати його потребами внутрішнього обороту виробників.

В загальному обсязі платоспроможного попиту доцільно виділяти його складові: попит місцевого ринку (в межах потенційно регульованих органами влади суб'єктів), міжрегіонального, загальнодержавного і міжнародного.

Рівень попиту на продукцію залежить від багатьох природних, соціальних і економічних чинників. В частині природних чинників – це регіональні відмінності в об'ємах і структурі попиту на насіння, корми, продукцію продовольчого призначення; міжрічні і сезонні коливання попиту; природні відмінності, визначальні конкурентні переваги, зокрема, за якістю продукції.

До соціальних чинників слід віднести міжрегіональні відмінності в рівні доходів різних соціальних груп, в статевовіковій, національній і конфесійній структурі населення; пільги і привілеї окремим виробникам, що підвищують їх конкурентоспроможність, і т.д.

В частині економічних чинників - це відмінності в нормах витрат сировини на виробництво кінцевої продукції; зміна об'ємів виробництва заміників, структури експортно-імпортних операцій, пропорцій в цінах на різні види послуг і товарів.

Так, зіставляючи показники, що характеризують вплив окремих чинників на зниження попиту на молоко і м'ясо вітчизняного виробництва, не можна не прийти до однозначного висновку: основним «вузьким місцем» розвитку тваринництва в країні до 2009 р. виявилось зниження платоспроможності населення, а не наповнення ринку імпортом продовольством. Далі очевидно, що оскільки попит на молоко і м'ясо по найспроможніших групах населення в основному насичений, то проблема зростання об'ємів виробництва і збуту продукції тваринництва упирається в підвищення платоспроможності недостатньо забезпечених соціальних прошарків населення.

При плануванні потрібної продукції особливе значення має оцінка обсягів продовольства, яке може бути реалізоване на неконкурентній або на обмежено конкурентній основі. Таким є внутрігосподарський обіг, стійкі замовлення, частка швидкопсувної продукції. Важливо також врахувати обсяг реалізації на основі вільної конкуренції.

Як найважливіші чинники конкурентоспроможності, перш за все, повинні бути зіставлені наступні перспективні показники: якість продукції вірогідних конкурентів; її собівартість; межі рентабельності для різних суб'єктів господарської діяльності; переваги в умовах реалізації.

Оцінюючи можливі переваги якості продукції, слід враховувати специфіку перспективного платоспроможного попиту різних соціальних груп.

У процесі перспективно-орієнтованого аналізу порівняльної собівартості продукції потрібно оцінювати можливість забезпечення переваги перед конкурентами: якщо не по матеріальних, то по трудових витратах, непродуктивних витратах, витратах зі зберігання, транспортування, реалізації

продукції і т.д. Повинна бути взята до уваги принципова можливість здешевлення продовольства, а значить, підвищення конкурентоспроможності за рахунок укрупнення підприємств, розвитку інтеграційних процесів, скорочення земельної ренти, податкових платежів і т.д.

На конкурентоспроможність продукції істотно впливають форми господарювання. Слід рахуватись з тим, що критерії рентабельності істотно різні для сільгосп підприємства, особистого, фермерського і кооперативного господарств. Якщо підприємець виявляється не конкурентоздатним, як тільки рівень цін наближається до собівартості його продукції, то кооперативне і дрібне фермерське чи особисте господарство продовжуватимуть наповнювати ринок своєю продукцією навіть коли вона стане неприбутковою, але дозволяє зберігати деякий мінімум фундації оплати праці кооператорів і фермерів.

Тільки здійснивши ранжирування всіх суб'єктів господарської діяльності по рівню конкурентоспроможності, можна визначити ту частину сукупних потреб в продукції АПК, яка забезпечить її попит на продукцію самих конкурентоспроможних власників товарних ресурсів.

Важливо пам'ятати, що в аграрній сфері «рік на рік не припадає». Тому оцінка перспективної потреби в сільгосппродукції повинна здійснюватися на основі не тільки середніх багаторічних, але і стохастичних балансів що враховують можливі коливання в обсягах товарних ресурсів потенційних конкурентів в різні роки.

Сучасний потенціал прогнозів не дозволяє повною мірою точно описати закономірності динаміки попиту на продукцію АПК в конкретні періоди і в конкретних регіонах. Особливо важко прогнозованими є наступні показники: зарубіжний платоспроможний попит і рівень попиту на товарні ресурси окремих суб'єктів світового ринку; перспективна конкурентоспроможність і ранжирування суб'єктів міжрегіональних ринків продукції АПК по рівню їх конкурентоспроможності; динаміка

платоспроможності різних соціальних груп, а отже перспективні обсяги і структура попиту на всіх ринках.

Подолання цих труднощів можливе при вдосконаленні знань про закономірності розвитку економіки і соціальної сфери на мікро - і макрорівнях, аж до світового господарства. Проте це жодним чином не заперечує необхідності вже сьогодні використовувати, з одного боку, більш менш вдалі «замінники» повноцінних наукових знань, наприклад експертні оцінки, а з іншою – те, що нам вже відомо про закони розвитку світового і вітчизняного АПК.

В тих випадках, коли використання наявних знань не дозволяє одержувати прогностичні оцінки в інтервалі допустимого рівня помилки стає необхідним зіставлення показників попиту на продукцію в двох або навіть трьох характеристиках: мінімум (песимістичний варіант), максимум (оптимістичний) і більш вірогідний - середній варіант. При цьому як за мінімальний, так і максимальний рівень приймаються не крайні значення, а зсунуті до середнього значення, у розмірі допустимої помилки.

Прогноз потрібної продукції в довгостроковій перспективі пов'язаний з проблемою темпів економічного зростання виробництва.

Якщо є вагомі причини чекати, що в прогностичному періоді ґрунтовно зміняться умови господарської діяльності, оцінка темпу економічного зростання повинна бути орієнтована на показники, які у минулому, можливо вже досягались при схожих очікуваних природних і соціально-економічних ситуаціях. Якщо є підстави рахувати прийдешню ситуацію нетиповою, залишається один (найскладніший) спосіб прогнозу темпів економічного зростання - на основі оцінки вірогідних розмірів інвестиційного потенціалу і нормативів витрат, необхідних для збільшення обсягів виробництва на 1%.

У принципі такі задачі вирішувані, але оскільки вони припускають розрахунки систем диференціальних рівнянь, то навіть в чисто математичному плані сьогодні це далеко не проста справа.

Проте, моделювання подібних задач потрібне визнати перспективним напрямом наукового пошуку, який відкриває можливість поліпшення планування динаміки економічного зростання з урахуванням вибору переважних співвідношень між споживанням і накопиченням, визначення раціонально диференційованих показників темпів розвитку окремих галузей і регіонів, черговості вирішення різних економічних і соціальних проблем.

Запровадження моделювання та прогнозування розвитку аграрного сектору на середньострокову і довгострокову перспективу.

Використовуючи такі методи прогнозування як нормативний, балансовий, моделювання опрацьовано варіанти розвитку аграрного сектору України на середньострокову і довгострокову перспективу.

Перший варіант. Виходячи з потрібних прогнозованих обсягів виробництва продукції тваринництва, необхідних для забезпечення продовольчої безпеки держави і, зокрема, забезпечення очікуваної чисельності населення країни необхідними продуктами харчування за науково обґрунтованими нормами споживання, інших господарських потреб, нарощування експортного потенціалу, визначаємо потребу в кормах і в іншій продукції рослинництва. Формуємо структуру посівних площ, визначаємо урожайність і валовий збір продукції рослинництва (по культурах). Таким чином виходимо на баланс продукції тваринного і рослинного походження (по її видах).

Другий варіант. На основі прогнозованого складу сільгоспугідь, питомої ваги в них природних кормових угідь, переводу частини мало продуктивних земель із ріллі в пасовища, внутрішніх і зовнішніх потреб країни в продукції рослинництва, структури посівних площ, урожайності і валового збору сільськогосподарських культур, визначаємо обсяги виробництва кормів і на цій базі прогнозовані обсяги виробництва продукції тваринництва (по видах). Зрештою виходимо на баланс продукції рослинництва і тваринництва для забезпечення продовольчої безпеки країни,

в тому числі забезпечення населення необхідними продуктами харчування, промисловості – сировиною та нарощування експортного потенціалу.

Прогнозовані обсяги виробництва продукції рослинництва і тваринництва на середньострокову і довгострокову перспективу представлені в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року та проекті Стратегії розвитку аграрного сектору АПК та соціальної сфери села на період до 2020 року і передані Мінагрополітики для узгодження і практичного використання.

Модель розвитку аграрного сектору України на середньострокову і довгострокову перспективи. Модель забезпечує автоматизовані розрахунки поєднання розвитку тваринницьких галузей з рослинництвом: структурою посівних площ, урожайністю і валовими зборами сільськогосподарських культур на рівні сільськогосподарського підприємства, району, області та аграрного сектору України в цілому. Вказана модель може забезпечити зворотні розрахунки, за якими, маючи показники посівних площ, валових зборів та урожайності сільськогосподарських культур, розраховуються обсяги виробництва тваринницької продукції.

Для моделі організації сільськогосподарських підприємств було розроблено два варіанти програм на EXCEL.

У першому варіанті проводиться розрахунок річних затрат кормів для виробництва продукції тваринництва, і визначається площа необхідна для вирощування цих кормів. У другому варіанті у відповідності з площами вирощування, урожайністю і валовими зборами визначається річний обсяг виробництва тваринницької продукції, і затрат кормів для його виробництва.

В першому варіанті визначаються обсяги виробництва тваринницької продукції і відповідно до потреби в кормах і їх структури по кожному виду розраховуються необхідні площі для їх вирощування. Розрахунки ведуться в такій послідовності:

Табл. 1. Вирощування молодняка ВРХ на м'ясо;

Табл. 2. Вирощування молодняка свиней на м'ясо;

Табл. 3. Виробництво молока;

Табл. 4. Виробництво вовни;

Табл. 5. Вирощування овець на м'ясо;

Табл. 6. Вирощування коней на м'ясо;

Табл. 7. Утримання коней;

Табл. 8. Вирощування кролів на м'ясо;

Табл. 9. Вирощування птиці на м'ясо (кури);

Табл. 10. Виробництво яєць;

Табл. 11. Виробництво птиці на м'ясо (бройлери);

Табл. 12. Вхідні дані;

Табл. 13. Затрати кормів та необхідна площа їх вирощування для виробництва м'яса, молока, яєць;

Табл. 14. Затрати кормів та необхідна площа їх вирощування для виробництва м'яса, молока, яєць;

Табл. 15. Розрахунок необхідної площі вирощування кормів для виробництва продукції тваринництва (м'яса, молока, яєць та ін.).

Знаючи потребу тваринництва в концентрованих кормах добавляємо до неї обсяги використання зерна на насіння, оплату праці, видачу на земельні і майнові паї, реалізацію та інші господарські витрати, і визначаємо загальну потребу в зерні. З урахуванням урожайності, визначається площа посіву зернових (по культурах). Такі розрахунки проводяться в табл. 16.

Табл. 16. Розрахунок посівних площ сільськогосподарських культур.

Для кожного варіанта створені відповідні книги на EXCEL.

Перший варіант моделі знаходиться у книзі «ПРЯМ». Для проведення розрахунків по цьому варіанту необхідно ввести або зкоригувати вхідні дані в таблицях 1 – 11, які визначені жирним шрифтом (обсяги виробництва продукції тваринництва, потреби в кормах на одиницю продукцію, структура кормів у кормових одиницях, перетравному протеїні і в натурі по кожному виду кормів). При зміні параметрів з обсягів виробництва, затрат кормів і їх структури автоматично проводиться перерахунок потреби в кормах і

необхідних для їх виробництва посівних площ з урахуванням заданої урожайності:

- виробництво тваринницької продукції за рік;
- приріст живої маси на голову за рік;
- затрати кормів на 1 ц продукції, ц.к.од.;
- структура кормів, %;

У таблиці 12, «Вхідні дані» заповнюються такі показники:

- вміст кормових одиниць в 1 ц кормів у натурі, ц.к.од.;
- вміст перетравленого протеїну в 1 ц кормів в натурі, кг;
- урожайність сільськогосподарських культур, які використовуються на корми, ц/га.

У таблицях 13 – 15:

- затрати кормів на всю продукцію в натурі (ц), в кормових одиницях (ц. к. од.) і перетравному протеїні;
- необхідна площа вирощування кормів, га;

При визначенні потреби в кормах вирощуваних в системі сівозмін, виключаються корми (сіно, зелені) вирощені на природних пасовищах і сіножатях.

Маючи показники посівних площ, урожайності і валових зборів зернових і кормових культур, вносяться такі ж показники по технічних культурах, картоплі і овочах.

Таким чином визначається загальна площа посіву, структура посівних площ і валові збори сільськогосподарських культур.

Другий варіант моделі розвитку сільськогосподарського виробництва на середньострокову і довгострокову перспективу знаходиться у книзі зворотнього розрахунку «ЗВОРОТ».

Розрахунок у такий спосіб проводиться у такій послідовності:

- визначаються обсяги виробництва продукції рослинництва, посівні площі і урожайність сільськогосподарських культур.

- визначаються площі, урожайність і валові збори зернових і кормових культур шляхом віднімання від загальної посівної площі, площ посівів технічних культур, картоплі, овочів.

- від валових зборів віднімаються обсяги продажу насіння, видачі на оплату і оренду землі і майна, та інших витрат.

- одержані потреби в кормах у відповідності з структурою затрат кормів, розподіляється по видах тваринництва.

- виходячи з визначених обсягів кормів по окремих видах продукції тваринництва, маючи нормативи затрат кормів на одиницю продукції, визначається кількість продукції тваринництва по видах, яку потрібно виробити.

Інструкція до пакетів «ПРЯМ» та «ЗВОРОТ». У книзі EXCEL «Прям» визначається необхідна площа для вирощування кормів, необхідних для виробництва тваринницької продукції, потрібний обсяг якої є вхідною інформацією, а також затрати кормів на всю продукцію. Вхідні дані для розрахунку знаходяться в ячейках стовпців C, D, E, F (за винятком ячеек f1, f9, f20, f28, f34, f 41, в яких визначаються сумарні значення видів кормів) таблиць 1-11 в усіх ячейках таблиці 12.

У книзі EXCEL «ЗВОРОТ» визначається обсяг тваринницької продукції, яку можна виробити на заданій площі вирощування. Площа вирощування для цієї книги є вхідною інформацією. Інші вхідні дані для розрахунку в цій книзі знаходяться в ячейках стовпців D, E, F (за винятком ячеек f1, f9, f20, f 28, f 34, f 41, в яких визначаються сумарні значення видів кормів) таблиць 1-11 та в усіх ячейках таблиці 12. Розмір площі вирощування в цій книзі задається в ячейці C6 (потрібна площа) таблиці 17. Дані в інших ячейках таблиці корегувати заборонено.

Увага ! Дані в ячейці C7 таблиць 1-11, цієї книги коригувати заборонено.

Вони визначаються розрахунком.

Технологія розрахунку

1. Для визначення площі вирощування і потреби в кормах треба звернутися до книги «Прям» і ввести потрібні значення у вхідні ячейки. Розрахунок виконується автоматично після вводу вхідних даних.

2. Для визначення обсягу виробництва продукції тваринництва, яку можна виробити на заданій площі вирощування кормів необхідно:

- виконати розрахунок по книзі «Прям» з потрібними вхідними даними, при цьому буде визначена структура площ вирощування кормів по кожному виду продукції і необхідна площа вирощування кормів на одиницю продукції. Ці дані автоматично заносяться у книгу «ЗВОРОТ»;

- також вхідні дані ввести в книгу «ЗВОРОТ», але тільки не в ячейки С7 таблиць 1-11.

- з таблиці 14 значення ячейки k7 книги «Прям» (необхідна площа вирощування в натурі – всього) вручну перенести в таблицю 17, ячейку С6 книги «ЗВОРОТ» (потрібна площа) для того, щоб розрахункові значення в обох книгах були однакові;

- після виконання цих вимог можна міняти значення у таблиці 17, ячейки С6, книги «ЗВОРОТ» (потрібна площа) і визначити обсяг продукції тваринництва для потрібної площі вирощування кормів.

Визначення обсягу продукції тваринництва в книзі «ЗВОРОТ» виконується в таблиці 17 множенням значення ячейки «потрібна площа» на «структуру площ» за видами продукції і діленням на «площа на кг» по видам продукції. Результат заноситься в ячейки С7 таблиць 1-11, після чого виконується перерахунок.

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Оцінка конкурентоспроможності продукції у аграрних підприємствах

Україна має багатий потенціал у виробництві соняшнику, ріпаку, фруктів, овочів, продукції переробки. За даними FAO, серед країн Європейського союзу Україна посідає провідне місце у виробництві зернових культур (ячмінь, жито, просо), кукурудзи на зерно, соняшнику та окремих видів фруктів і овочів. У 2013 році виробництво ячменю, кукурудзи на зерно та соняшнику в Україні від загального виробництва країн Європейського союзу відповідно дорівнювало 15,9; 47,6; 119,3 відсотків, або відповідно 30950, 22793 та 11050 тис. тонн. Сільськогосподарські товаровиробники почали більшу увагу приділяти таким конкурентним у ринкових умовах видам продукції як молоко та м'ясо. Україна у загальному обсязі країн Європейського союзу виробляє 7,5% (11260 тис. тонн) молока, 5,1% (388,5 тис. тонн) яловичини, 3,1% (700,8 тис. тонн) свинини.

Україна повністю забезпечує власне споживання таких культур, як пшениця, жито, просо, соняшник, а також молоко, та має значний експортний потенціал по ячменю, соняшнику, кукурудзі на зерно та овочевих культурах. У 2014 році експорт пшениці та кукурудзи на зерно складав 10554 і 17557 тис. тонн, що відповідно дорівнює 43,7 і 61,6 % від загального виробництва. Слід зазначити, що обсяги експорту цих двох культур постійно збільшуються, в той час як експорт соняшнику має тенденцію до зменшення. Основна частка експортної продукції сьогодні забезпечується за рахунок виробництва сільськогосподарських підприємств. Для визначення основних культур, які забезпечують експортний потенціал, використано метод розрахунку кумулятивної частки вартості (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Експорт та імпорт товарів в Україні у 2014 року, тис. дол.*

Види продукції	Вартість, тис. дол. США		Структура, %			Група ABC
	Експорт продукції	Імпорт продукції	Експорт	Імпорт	Кумулятив- на структура експорту	
Інші види с.-г. продукції	3658796	3441948	21,9	56,9	21,9	A
Олія соняшникова	3560631	3018	21,4	0	43,3	A
Кукурудза	3356315	331448	20,1	5,5	63,4	A
Пшениця	2292735	1932	13,8	0	77,2	A
Насіння ріпаку	873015	34064	5,2	0,6	82,4	A
Ячмінь	845038	3803	5,1	0,1	87,5	B
Соя	705210	3901	4,2	0,1	91,7	B
Молокопродукти, всього	395239	241519	2,4	4	94,1	B
М'ясо птиці	276553	53975	1,7	0,9	95,8	C
Яйця птиць	158401	24080	1	0,4	96,8	C
Плоди, горіхи	148699	1242917	0,9	20,5	97,7	C
Овочі та коренеплоди	130194	185623	0,8	3,1	98,5	C
Борошно та зерно оброблене	124598	26034	0,7	0,4	99,2	C
Яловичина	75271	211802	0,5	3,5	99,7	C
Насіння соняшника	44143	165087	0,3	2,7	100	C
Свинина	26334	80961	0,2	1,3	x	x
Експорт	16671172	6052112	100,0	100,0	x	x

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

У 2014 році основна частка виручки (69,8%) від експорту продукції забезпечувалася за рахунок реалізації олії соняшникової, кукурудзи, пшениці на зерно, насіння ріпаку, ячменю та сої. У конкурентній групі B зосереджена основна маса експортного асортименту. Встановлено, 60% асортименту формує 10% асортименту. Більшість цієї групи складає продукція кінцевого споживання та продукція, що швидко псується, а саме: м'ясо, молоко, яйця, овочі. Визначено, що на перспективу для підтримки експорту конкурентної групи необхідно задіяти механізм, що забезпечував би своєчасне і відповідне постачання продукції на зовнішньому ринку, формування системи управління холодними ланцюгами та організація складських логістичних систем. Простежується обернена залежність між частками вартості та

імпорту окремих взятих видів продукції в Україні, що вказує на збалансований торговельний рух.

Україна має сировинну орієнтацію, а це унеможливило створення додаткової вартості та збільшення ціни на кінцевий продукт. По суті, конкурентним потенціалом на українському ринку користуються зовнішні виробники, які лише завдяки збуту продукції групи С мали дохід у 1,3 млрд дол.

Основними факторами нарощування експорту повинні стати виробництво конкурентоспроможної продукції, її відповідність до європейських та світових стандартів, належна державна підтримка виробників, застосування інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур, розвиток ринкової інфраструктури, виробництво та збут кінцевого продукту, що задовольнятиме споживача на власному та зовнішньому ринку.

Основними конкурентоспроможними культурами в умовах подальшої євроінтеграції виступають пшениця, ячмінь, кукурудза на зерно, овочі, молоко, свинина та яловичина.

Збільшується частка експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішньому ринку. Основними експортними культурами для України залишаються зернові та технічні (табл. 3.2).

Обсяги експорту основних видів рослинницької і тваринницької продукції нарощують свій потенціал на зовнішньому ринку. Різким ростом відмічається експорт сої. За період 2000-2014 вартість експорту виросла у 90,9 рази. Дослідження діяльності сільськогосподарських підприємств за 2010-2014 роки підтверджує зміну їх виробничого напрямку. Якщо у перше десятиріччя 2000 років підприємства відмовлялись від повного циклу сівозмін у бік вирощування олійних культур, а саме соняшнику, то за останні роки цей склад поповнився не тільки ріпаком, але й соєю. Ринок вказаних культур на світовому ринку вільний, що дозволяє поповнювати його сировиною. Такого росту не відмічалось по жодному виду

сільськогосподарської продукції. Звичайно, необхідно нарощувати потенціал експорту, але не за рахунок експортування з країни сировини та ресурсів.

Таблиця 3.2

**Темпи росту експорту сировини та готової продукції
в Україні (2000 рік = 1)***

Показники	Відношення до 2000 року, од			
	2005 р.	2010 р.	2013 р.	2014 р.
Поголів'я ВРХ	0,4	0,1	1,7	2,0
Поголів'я свиней				
М'ясо ВРХ	1,2	0,3	0,3	0,4
М'ясо свиней свіже	1,0	0,3	2,0	2,6
Молоко та вершки	1,9	33,4	15,0	12,7
Молоко та вершки згущені	2,7	1,3	1,3	2,1
Масло вершкове та інші жири	2,0	0,2	0,7	1,5
Сири	17,4	34,2	29,1	9,6
Пшениця	1,4	4,5	9,4	11,4
Ячмінь	0,4	0,9	0,7	1,0
Кукурудза	1,0	4,8	23,5	20,6
Насіння соняшнику	0,0	2,3	0,1	0,1
Насіння ріпаку	1,4	9,2	0,1	0,1
Насіння сої	1,2	22,5	95,7	90,9
Олія соняшникова	0,9	4,1	5,6	6,1
Вироби із зерна та хлібобулочні вироби	2,3	7,2	11,6	11,0

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Така тенденція враховується нами як негативна, ми продаємо ресурси галузі, яка втрачає свій потенціал навіть на вітчизняному ринку. Зупинитися на основних показниках, що використовуються для вимірювання конкурентоспроможності.

Більшість показників конкурентоспроможності базуються на інформації щодо обсягів зовнішньої торгівлі й використовуються в основному для міжнародних порівнянь і визначаються для окремого товару або товарної групи. Оскільки конкурентоспроможність є відносною категорією, показники, що базуються на абсолютних величинах (частка ринку, обсяг експорту тощо). Більш інформативними є показники, які ґрунтуються на порівнянні одного сектора з іншими. Серед показників, що найчастіше використовуються зарубіжними вченими, варто виділити індекс

відносної експортної конкурентоспроможності (Relative Export Advantage Index, RXA), індекс відносної залежності від імпорту (Relative Import Penetration Index, RMP) та індекс відносних торговельних переваг (Relative Trade Advantage Index, RTA).

Індекс відносної експортної конкурентоспроможності визначають за формулою:

$$RXA_{ij} = (X_{ij} / \sum_{n, n \neq i} X_{nj}) / (\sum_{k, k \neq i} X_{ik} / \sum_{n, n \neq i} \sum_{k, k \neq j} X_{nk}) \quad (3.1)$$

де X – експорт; i – країна, j – товар, n – сукупність країн; k – сукупність товарів.

Індекс RXA визначають як відношення частки країни у світовому експорті певного товару до частки даної країни в світовому експорті усіх інших товарів. Специфічною рисою такого вимірювання є те, що світовий експорт товару завжди визначають як суму експорту всіх країн, крім тієї, яку досліджують. Аналогічно із суми світового експорту виключають значення експорту того товару, що є предметом дослідження, що дає змогу уникнути подвійного рахунку, коли експорт країни (товару) є і чисельником, і складовою знаменника. Цей аспект особливо доречний, якщо країна має суттєву частку в світовій торгівлі, і/чи досліджуваний товар становить значну частину світового експорту.

Значення індексу RXA інтерпретується таким чином. Якщо він більший за 1, країна має порівняльні переваги стосовно експорту товару, який розглядається, якщо ж $RXA < 1$, то це свідчить про конкурентні невігоди.

Індекс відносної залежності від імпорту (Relative Import Penetration Index, RMP) дуже подібний до RXA з тією лише різницею, що тут до уваги беруть імпорт, який позначається як M :

$$RMA_{ij} = (M_{ij} / \sum_{n, n \neq i} M_{nj}) / (\sum_{k, k \neq i} M_{ik} / \sum_{n, n \neq i} \sum_{k, k \neq j} M_{nk}) \quad (3.2)$$

Якщо значення індексу RMA більше за 1, то залежність від імпорту висока (має місце конкурентна невігода), якщо ж менше за 1 – низька (тобто існує конкурентна перевага).

Проте слід зазначити, що індекс RMP може бути дуже оманливим, оскільки його значення значно викривляється завдяки захисту внутрішнього ринку. У разі існування заборони на імпорт, або заборонного рівня імпортного мита, цей показник відображатиме високий рівень конкурентних переваг, тоді як справедливим є протилежне. Подібний недолік притаманний також індексу відносної експортної конкурентоспроможності. Якщо, наприклад, країна є лише транзитною державою, RXA може відобразити високий рівень конкурентних переваг, що не відповідатиме дійсності. З цього погляду важливо враховувати, що саме розглядається як експорт, оскільки, на жаль, при обліку і класифікації зовнішньоторговельних операцій існують значні відмінності між окремими країнами.

При розрахунку індексу відносних торговельних переваг до уваги одночасно беруть показники експорту та імпорту певного товару.

RTA розраховують за формулою:

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMA_{ij} \quad (3.3)$$

де RXA_{ij} - індекс відносної експортної конкурентоспроможності;

RMA_{ij} - індекс відносної залежності від імпорту.

Позитивне значення даного показника вказує на відносні переваги у зовнішній торгівлі, негативне – на відносні невігоди.

Важливість використання одночасно експорту та імпорту при обчисленні конкурентоспроможності стає все важливішим, зважаючи на зростання внутрішньогалузевої торгівлі.

Для того щоб оцінити конкурентоспроможність вітчизняного сільського господарства, нами були розраховані індекси відносних торговельних переваг для деяких сільськогосподарських товарів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Індекси відносної конкурентоспроможності сільськогосподарської
продукції***

RMP						
Показники	2001 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Пшениця	0,64	0,02	0,01	0,01	0,00	0,01
Ячмінь	0,80	0,02	0,09	0,53	0,24	0,08
Кукурудза	0,14	0,55	1,04	1,08	1,07	1,30
Ріпак	0,08	0,49	0,81	0,64	0,48	0,52
Насіння соняшнику	0,87	4,09	6,22	6,81	10,31	10,61
Олія соняшникова	0,03	0,05	0,07	0,07	0,05	0,06
Молоко та молокопродукти (<i>в перерахунку на молоко</i>)	0,26	0,27	0,36	0,41	0,49	0,57
Яловичина	0,11	0,31	0,04	0,09	0,07	0,07
свинина	0,09	0,70	1,93	1,29	3,14	2,69
М'ясо птиці	3,25	1,60	2,13	0,55	1,27	0,77
Яйця	1,49	3,58	1,82	1,19	0,93	0,98
RCA						
Пшениця	3,99	6,65	3,73	2,54	4,17	3,52
Ячмінь	21,63	23,51	26,00	8,72	7,38	5,96
Кукурудза	0,98	3,88	3,44	7,44	11,38	12,63
Ріпак	1,45	2,91	10,47	6,78	5,17	9,16
Насіння соняшнику	38,31	1,23	7,94	7,38	3,74	0,97
Олія соняшникова	43,62	41,67	83,91	68,23	52,09	48,76
Молоко та молокопродукти (<i>в перерахунку на молоко</i>)	2,54	2,18	1,02	0,84	0,50	0,49
Яловичина	3,84	1,02	0,19	0,16	0,14	0,17
свинина	0,05	0,08	0,00	0,20	0,22	0,05
М'ясо птиці	0,01	0,00	0,23	0,32	0,41	0,71
Яйця	0,02	0,34	1,12	1,65	1,04	1,50
RTA						
Пшениця	3,36	6,63	3,73	2,53	4,16	3,51
Ячмінь	20,83	23,49	25,91	8,19	7,14	5,88
Кукурудза	0,84	3,33	2,41	6,36	10,31	11,33
Ріпак	1,37	2,42	9,66	6,14	4,68	8,64
Насіння соняшнику	37,44	-2,86	1,71	0,56	-6,57	-9,64
Олія соняшникова	43,59	41,62	83,84	68,16	52,03	48,70
Молоко та молокопродукти (<i>в перерахунку на молоко</i>)	2,28	1,91	0,66	0,43	0,01	-0,08
Яловичина	3,73	0,71	0,15	0,07	0,07	0,10
свинина	-0,04	-0,62	-1,93	-1,10	-2,92	-2,63
М'ясо птиці	-3,24	-1,60	-1,90	-0,23	-0,86	-0,06
Яйця	-1,47	-3,24	-0,69	0,46	0,11	0,52

*Джерело: розраховано за даними FAO

Аналіз одержаних значень RTA дозволяє зробити кілька важливих висновків.

Судячи з величини RTA, найбільш конкурентоспроможною на світовому ринку є олія соняшникова (значення RTA дорівнювало 83,84 у 2010 році та 48,70 у 2013 році), одночасно індекс конкурентоспроможності насіння соняшнику знизився. Головною причиною зростання експорту олії виявилася дія експортного мита на насіння соняшнику, яка обмежувала його вивезення.

Конкурентоспроможним у всі роки було і виробництво зернових культур. Зважаючи на розмір індексу конкурентних переваг, конкурентоспроможною культурою сьогодні є ячмінь, індекс RTA становив 25,91 од у 2010 р. та 5,88 од. у 2013 р. Ринок кукурудзи мав порівняно стабільний імпорт та експорт, його рівень конкурентоспроможності у 2013 році становив 11,33 од. Крім того, зменшилась частка впливу на ринку пшениці. Це пояснюється тим, що поряд з експортом в Україні протягом досліджуваного періоду постійно мав місце й імпорт деяких видів зернових.

Вирівнювання рядів динаміки обсягів виробництва продукції свідчить про нестабільні поставки товарної продукції. Для визначення потенціалу країни у конкурентоспроможній продукції необхідно розглянути основні види, що задовольняють виробництво як за обсягами, так і за стабільністю товарного виробництва. Для цього використаний ABC-XYZ аналіз. Обсяги реалізації були розподілені у групи залежно від виду продукції (табл. 3.4).

Група ABC була встановлена на основі виручки від реалізації за 2014 рік, аналіз групи XYZ проводився з 2010 по 2014 роки за обсягами реалізації, що дало можливість виключити фактор ціни при дослідженні сталості товарного виробництва.

До групи стратегічного виробництва та збуту належать такі види продукції, як кукурудза на зерно, соняшник, пшениця, соя, молоко, яйця, які у структурі товарної продукції займають 76,1%. До групи конкурентного

виробництва, що має потенціал на перспективу, можна віднести виробництво ріпаку, м'яса свиней, ячменю, плодів, цукрових буряків, яловичини, овочів.

Таблиця 3.4

Структура товарного виробництва основних видів продукції у сільськогосподарських підприємствах України*

Продукція	Виручка від реалізації, 2014 р.		Кумулятив на структура, %	Сталість товарного виробництва, %	Група	
	млн грн	%			ABC	XYZ
Кукурудза на зерно	34255,8	21,85	21,85	35,18	A	Y
Соняшник	29767,4	18,98	40,83	19,76	A	X
Пшениця	26325,3	16,79	57,62	12,97	A	X
Соя	11366,4	7,25	64,87	33,53	A	Y
Молоко	8918,5	5,69	70,55	10,59	A	X
Яйця курячі	8615,7	5,49	76,05	7,71	A	X
Ріпак	8050,4	5,13	81,18	32,00	B	Y
М'ясо свиней	7993,8	5,10	86,28	12,54	B	X
Ячмінь	6536,2	4,17	90,45	20,60	B	Y
Плоди	2771,1	1,77	92,21	82,29	B	Z
Цукрові буряки	2564,0	1,64	93,85	27,95	B	Y
М'ясо ВРХ	2392,6	1,53	95,38	6,23	C	X
Овочі	2163,8	1,38	96,76	5,40	C	X
Картопля	1113,9	0,71	97,47	22,41	C	Y
М'ясо птиці	1023,1	0,65	98,12	16,69	C	X
Горох	602,9	0,38	98,50	15,84	C	X
Виноград	572,2	0,36	98,87	19,58	C	X
Гречка	361,0	0,23	99,10	5,43	C	X
Жито	297,2	0,19	99,29	22,89	C	Y
Сорго	237,8	0,15	99,44	52,10	C	Z
Льон-довгунець	198,0	0,13	99,57	111,55	C	Z
Овес	166,9	0,11	99,67	44,53	C	Y
Просо	152,7	0,10	99,77	19,71	C	X
Рис	144,2	0,09	99,86	36,04	C	Y
Ягоди	119,0	0,08	99,94	19,81	C	X
Продовольчі баштанні	31,0	0,02	99,96	18,58	C	X
М'ясо овець та кіз	24,3	0,02	99,97	16,97	C	X
Хміль	12,1	0,01	99,99	22,68	C	Y
Мед	11,3	0,01	100,00	17,61	C	X
Вовна	1,9	0,00	100,00	28,01	C	Y
Разом	156809,3	100,0	x	x	x	x

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Виробництво у цій групі необхідно розвивати за умов розвитку інтеграційних процесів, диверсифікації виробництва, поліпшення ринкової інфраструктури [139].

Конкурентною перевагою у групі характеризується виробництво яєць, молока, соняшнику та пшениці. Вони мають високий рівень прогнозованості (група Х – до 20%).

Отже, вирощування згаданих видів продукції дає можливість для підприємств одержувати стабільні грошові надходження. Продукція групи С не впливає на загальну товарну політику сільського господарства і виконує більшою мірою функцію підтримуючих галузей, ніж стратегічних у цілому по країні. Звичайно, такі види продукції вирощуються у спеціалізованих підприємствах (ягоди, виноград, льон). Вони мають свою власну специфічну організаційну систему та систему розподілу і як представники сільськогосподарського виробництва мають розглядатися окремо.

Продукція із високою і близькою до високої точності прогнозу виробництва має вироблятися чітко за технологією вирощування, а в процес виробництва поступово впроваджуватися система управління якості, що буде спрямована на формування однорідності продукції. До конкурентної продукції відносяться всі види за групою А та окремі види за групою В, що формують до 95% загального товарного потенціалу. А до таких видів відноситься продукція групи Х і Y. (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Система стабільності товарного виробництва в Україні, 2014 р. *

Види продукції за групами		Групи за обсягами товарного виробництва		
		А	В	С
Групи за сталістю виробництва	Х	Соняшник, пшениця, молоко, яйця	М'ясо свиней,	М'ясо ВРХ, овочі, м'ясо птиці, горох, виноград, гречка, просо, ягоди, продовольчі баштанні, м'ясо овець та кіз, мед
	Загальна виручка по групі, млн грн	73626,9	7993,8	7453,9
	Y	Кукурудза на зерно, соя	Ріпак, ячмінь, цукрові буряки	Картопля, жито, овес, рис, хміль, вовна
	Загальна виручка по групі, млн грн	45622,2	17150,6	1755,1
	Z		Плоди	Сорго, льон-довгунець
	Загальна виручка по групі, млн грн	0	2771,1	435,8

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Більша частина товарного виробництва характеризується стабільністю та відноситься до групи АХ, вартість якої дорівнює 73,6 млрд гривень. До її складу входять основні види конкурентної продукції: насіння соняшнику, пшениця, яйця птиць, молоко. Основна частина продовольчого кошика знаходиться у частці нестабільного виробництва (м'ясо ВРХ, птиці, овець, гречка, овочі, тощо). Ми стверджуємо, що дані види продукції є конкурентними, але їх потенціал не використаний з точки зору стабільного виробництва, що у подальшому, при активізації певних організаційних заходах, може позитивно вплинути на стабільну цінову політику.

Окремо слід відзначити виробництво продукції, що відноситься до групи CZ (сорго та льон довгунець). У цих видів відсутній конкурентний потенціал і вони знаходяться під загрозою при будь-яких змінах ринкового середовища. Причина належності продукції до цієї групи полягає в незбалансованості чотирьох факторів: площі, урожайності, товарності та ціни. Дані види продукції можуть забезпечувати попит лише вітчизняного споживача, та не можуть бути розглянуті з позиції конкурентоспроможної продукції на рівні країни.

Отже, з цієї причини у подальшому дослідженні як конкурентоспроможна продукція будуть розглянуті: пшениця, кукурудза, соняшник, соя, молоко та свинина, що входять до групи А. Виробництво яловичини, як спорідненої галузі молочного виробництва, при тому, що цей вид продукції знаходиться у групі В, буде розглядатися додатково. Також, у дослідження включено ячмінь і ріпак, що входять до групи В, як стратегічно важливі культури. Разом із тим, хоча продукція галузі птахівництва знаходиться у товарній групі А, у дослідженні дані види продукції не розглядатимуться, оскільки галузь має свої організаційні та збутові особливості.

Загальний обсяг виручки від реалізації визначає частку господарств на ринку та вид конкурентної боротьби. Виробництво продукції сільського господарства характеризується недосконалою конкуренцією: неможливістю впливу на рівень цін, великою кількістю підприємств. Провідне місце

належить підприємствам з більшою часткою реалізації. Незважаючи на неможливість прямого контролю ринкової ситуації, такі господарства мають більші прибутки (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Конкуренентоспроможність виробництва продукції у
сільськогосподарських підприємствах України залежно від виручки
від реалізації***

Показники	Групи господарств за обсягом виручки від реалізації продукції на одне господарство, тис. грн							Усього
	До 500,0	500,1-1000,0	1000,1-2000,0	2000,1-5000,0	5000,1-10000,0	10000,1-50000,0	Понад 50000,1	
2010 рік								
Кількість господарств	1243	905	1247	2294	1698	1505	184	9076
Виручка від реалізації продукції у середньому на 1 господарство, тис. грн	257	735	1482	3312	7060	19057	119746	8058
Середній розмір господарства, (площа угідь), га	414	586	873	1422	2260	4169	15768	2028
Виробничі витрати на 1 га с.-г. угідь, грн	1590	2510	1995	2320	3186	4105	6724	3769
Частка матеріальних витрат у структурі витрат, %	67,6	76,8	67,4	66,3	69,0	68,8	73,2	69,9
Прибуток у середньому:								
на 1 господарство, тис. грн	-49,5	-3,4	99,7	467,7	1153,7	3182,1	26466,5	1404,9
на 1 га с/г. угідь, грн	-119,5	-5,7	114,2	328,9	510,4	763,3	1678,5	692,6
Частка виручки від реалізації у загальній реалізації, %	0,44	0,91	2,53	10,39	16,39	39,22	30,13	100,0
2014 рік								
Кількість господарств	614	467	759	1506	1638	2850	584	8418
Виручка від реалізації продукції у середньому на 1 господарство, тис. грн	231	746	1487	3403	7253	21029	143760	19306
Середній розмір господарства, (площа угідь), га	366	339	548	810	1482	2734	10131	2157
Виробничі витрати на 1 га с.-г. угідь, грн	2743	4239	4798	4789	6104	7210	11678	8440
Частка матеріальних витрат у структурі витрат, %	72,2	70,1	74,2	79,5	66,5	70,4	69,8	70,4
Прибуток у середньому:								
на 1 господарство, тис. грн	-35	-2	117	466	1284	4220	31482	3954
на 1 га с/г. угідь, грн	-94	-5	214	575	866	1543	3108	1833
Частка виручки від реалізації у загальній реалізації, %	0,1	0,2	0,7	3,2	7,3	36,9	51,7	100,0

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Проведені групування сільськогосподарських підприємств за обсягом виручки від реалізації показує, що ефективними вважаються господарства, обсяг реалізації продукції яких перевищує 1 млн грн. Однак, такий рівень не свідчить про їх конкурентоспроможність.

Підприємства шостої та сьомої груп практично займають 88,6% ринку, а їх кількість перевищує 40%. У той же час проведені групування сільськогосподарських підприємств у 2010 році показали, що 86% загальної виручки було сконцентровано у 36% господарствах. На ринку збільшується кількість підприємств з одночасним збільшенням обсягів реалізації. Господарства з першої по четверту групу не виявляють значного впливу на зміну ринку. Частка їх виручки у загальній реалізації в Україні в цілому не перевищує 4,2%. Звідси висновок, що такі господарства неспроможні конкурувати на ринку. Середній розмір господарств цих груп коливається у межах 366-810 га, а витрати на 1 га не перевищують 4880 грн. Розраховано, що господарства, виручка в яких не перевищує 1 млн грн, відносяться до збиткових.

За виручкою від реалізації кожна продукція визначає свої межі у рівні прибутковості у розрахунку на одиницю реалізованої продукції та земельних ресурсів, рентабельності та товарності.

У 2010 році конкурентоспроможною пшеницею можна було вважати у сільськогосподарських підприємствах, обсяг реалізації якої був понад 10 тис. ц. У даному випадку підприємство одержувало прибуток з 1 га вище середнього рівню по країні (табл. 3.7).

Так, у 4 групі, в якій середній обсяг реалізованої продукції 14 тис. центнер, одержано 246,6 грн прибутку з одного гектара, що більше порівняно із середнім рівнем по країні на 20 грн, або 8,7%. Даний рівень забезпечується, якщо ціна реалізації понад 106,2 грн/ц, а товарність пшениці понад 80%. Визначені сільськогосподарські підприємства приділяють більше уваги до використання якісних ресурсів та інтенсифікації виробництва. Витрати на 1 га мінеральних добрив зростають з 431,4 до 626,8 грн/га, що дає можливість

одержати урожай з 27,5 до 86,3%. Однак, існує й негативна тенденція. Кількість підприємств, що виробляє конкурентоспроможну продукцію лише 2535 одиниць, або 34,5%.

Таблиця 3.7

Конкурентоспроможність пшениці у сільськогосподарських підприємствах України за обсягами реалізованої продукції*

Показники	Групи за обсягом реалізації, ц							Усього
	До 1000,0	1000,1-2500,0	2500,1-5000,0	5000,1-10000,0	10000,1-20000,0	20000,1-30000,0	Понад 30000,1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
2010 рік								
Кількість господарств у групі	968	1117	1261	1507	1334	552	669	7408
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	467	1725	3703	7228	14059	24208	70908	13161
Ціна реалізації, грн/ц	103,5	104,3	102,7	103,4	106,2	107,5	113,2	109,2
Частка посівів у загальній площі, %	13,2	18,6	20,9	23,9	26,2	28,1	28,4	25,3
Питома вага пшениці у товарній продукції, %	2,2	5,2	9,3	13,3	17,5	19,7	22,8	17,2
Урожайність, ц/га	16,9	19,4	21,4	24,1	27,5	28,8	32,6	28
Виробнича собівартість, грн/ц	102	95,6	91,2	87,2	86,3	86,7	90,3	89
Товарність, %	27,8	55,1	67,3	74,2	82,2	87,3	93,4	84,3
Прибуток за 1 га посівів пшениці, грн	-146,9	-43	22,4	113,1	246,6	299,2	333,1	226,9
2014 рік								
Кількість господарств у групі	697	721	909	1249	1418	661	1160	6815
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	444	1694	3670	7367	14409	24703	77394	20632
Ціна реалізації, грн/ц	166,79	166,66	171,12	175,33	177,16	179,94	193,01	187,23
Частка посівів у загальній площі, %	9,0	13,9	18,3	20,8	24,1	26,8	26,1	23,9
Питома вага пшениці у товарній продукції, %	1,2	6,2	8,5	13,1	18,4	18,1	23,3	19,2
Урожайність, ц/га	32,9	32,1	33,3	36,8	39,6	42,4	47,4	43,4
Виробнича собівартість, грн/ц	130,12	128,64	126,68	125,48	121,99	120,14	120,19	121,28
Товарність, %	21,1	51,1	63,0	71,1	78,3	81,2	90,2	83,8
Прибуток за 1 га посівів пшениці, грн	-26	224	441	874	1183	1366	1878	1492

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Порівняно із 2014 роком ситуація на ринку пшениці змінилася. Якщо розглядати конкурентоспроможність пшениці за показником прибутку у розрахунку на 1 га, то в такому випадку лише господарства сьомої групи мають високий рівень. Прибуток на 1 га у цій групі становить 1878 гривень, порівняно із середнім – 1492 гривні. Це підтверджується і рівнем товарності продукції, що має понад 90%. У 2014 році чітко відстежується тенденція

поглиблення виробничого напрямку у бік вирощування пшениці. У 3239 господарствах (5-7 групи) частка пшениці у структурі реалізації сільськогосподарської продукції перевищує 21%, займаючи при цьому понад 25% посівних площ.

Слід зауважити, що концентрація підприємств на виробництві пшениці не завжди дають позитивний результат. Про це свідчить рівень урожайності продукції. Підкреслюємо, що підприємства до шостого рівня не мають конкурентний рівень. Адже з другої до шостої групи урожайність пшениці у сільськогосподарських підприємствах у 2014 році не перевищує 30 ц/га. Неодноразово підкреслювалось, що урожайність пшениці у європейських країнах перевищує 50 центнерів з гектара.

Досліджено конкурентоспроможність насіння соняшника, що вирощується у сільськогосподарських підприємствах (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Конкурентоспроможність насіння соняшника в сільськогосподарських підприємствах України за обсягами реалізації продукції*

Показники	Групи за обсягом реалізації, ц							Усього
	До 1000,0	1000,1-2500,0	2500,1-5000,0	5000,1-7500,0	7500,1-10000,0	10000,1-25000,0	Понад 30000,1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2010 рік								
Кількість господарств у групі	452	440	913	907	828	552	265	4357
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	527	1715	3686	6190	8673	13755	39458	8656
Ціна реалізації, грн/ц	300,2	306,1	299,5	298,4	306,3	297,4	307,1	303,0
Частка посівів у загальній площі, %	11,5	15,1	18,4	20,5	22,3	23,6	26,5	21,9
Питома вага соняшника у товарній продукції, %	5,6	16,0	20,3	30,1	33,7	34,5	37,5	30,6
Урожайність, ц/га	11,7	12,7	14,0	14,9	15,7	16,9	18,4	16,4
Виробнича собівартість, грн/ц	167,3	169,1	164,2	157,8	152,7	154,8	157,5	157,8
Товарність, %	42,2	80,0	94,4	102,7	99,8	108,8	106,9	102,6
Прибуток за 1 га посівів соняшника, грн	437,7	1050,8	1454,6	1790,0	1968,1	2220,0	2371,7	2000,2

Продовження таблиці 3.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2014 рік								
Кількість господарств у групі	3382	836	1033	637	637	1306	730	8561
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	98	1722	3691	5974	8419	15515	58028	9038
Ціна реалізації, грн/ц	579,9	399,3	383,5	385,2	387,8	381,5	383,9	384,7
Частка посівів у загальній площі, %	238,7	239,6	206,9	139,5	275,2	270,1	300,1	258,1
Питома вага соняшника у товарній продукції, %	0,4	10,9	18,0	19,8	23,1	27,5	31,7	18,3
Урожайність, ц/га	16,8	10,5	16,8	18,1	19,8	20,4	24,0	20,9
Виробнича собівартість, грн/ц	229,2	270,8	261,0	259,5	247,1	238,7	241,4	243,7
Товарність, %	14,5	66,5	86,5	93,0	96,6	104,7	109,9	101,3
Прибуток за 1 га посівів соняшника, грн	587	546	1353	1722	2274	2520	2487	2171

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Виробництво соняшнику характеризується високим рівнем прибутковості порівняно з іншими видами, що обумовлює занадто високу частку у структурі посівів. Жодна сівозміна не передбачає вирощування всього спектру технічних культур більш ніж 15% у структурі посівів, а в даному випадку групування у 2010 та у 2014 році показали, що даний рівень досягається у групах першої та другої груп, де обсяг реалізації, в середньому на 1 господарство не перевищує 36 тонн. На перспективу для підтримки конкурентоспроможного рівня за умов дотримання сівозмін необхідно прийняти низку заходів, щоб забезпечити якісний та кількісний обсяг продукції, а саме: підвищення урожайності за рахунок технологічних заходів, зниження витрат виробництва за рахунок оптової закупівлі ресурсів, підвищення рівню товарності та зниження частки реалізаційних витрат. Адже названа продукція за відповідями експертів має експортну спрямованість на Європейський ринок. Так враховують по 18% виробників та фахівців районних управлінь агропромислового розвитку [140].

Прибутковість молока досягається у тому випадку, якщо обсяги реалізації понад 200 тонн. Такі результати показали групування за 2010 та 2014 роки (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Конкуентоспроможність молока в сільськогосподарських підприємствах України за обсягами реалізації продукції*

Показники	Групи за обсягом реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 500,0	500,1-1000,0	1000,1-2000,0	2000,1-5000,0	5000,1-10000,0	10000,1-20000,0	Понад 20000,1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
2010 рік								
Кількість господарств у групі	335	244	286	522	413	257	237	2294
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	233	747	1482	3241	7127	14033	42059	8235
Ціна реалізації, грн/ц	204,7	212,3	219,9	237,2	250,3	265,6	286,3	269,8
Питома вага молока у товарній продукції, %	1,3	4,3	7,1	12,4	18,2	24,3	28,0	20,6
Середній удій на 1 голову, кг	1540	1728	2154	2751	3418	4262	5105	3990
Виробнича собівартість, грн/ц	209,3	221,6	209,4	202,8	197,3	194,9	200,3	199,6
Товарність, %	45,4	66,0	77,6	81,8	85,8	90,1	93,3	89,2
Прибуток на 1 голову, грн	-322	-497	-206	250	888	1793	2455	1458
2014 рік								
Кількість господарств у групі	160	108	172	366	308	264	317	1695
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	212	755	1446	3342	7239	14209	53312	14435
Ціна реалізації, грн/ц	289,02	301,96	311,98	333,92	343,04	357,09	372,41	364,49
Питома вага молока у товарній продукції, %	0,4	3,6	5,0	8,5	12,8	15,7	20,4	16,2
Середній удій на 1 голову, ц	1587	1799	2383	2902	3938	5008	5964	5095
Виробнича собівартість, грн/ц	330,72	300,67	321,00	297,22	292,04	290,54	294,29	294,10
Товарність, %	49,7	73,2	78,2	86,1	89,1	92,0	94,8	93,0
Прибуток на 1 голову, грн	-597	-482	-906	75	604	1382	2509	1716

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Такий рівень виробництва 2010 року забезпечувалось при надої молока у розмірі 27 центнерів у середньому на 1 господарство, у 2014 році – 29 ц. Однак, такий рівень не забезпечує конкурентоспроможність молока. Лише у шостій та сьомій групі сільськогосподарських підприємств прибуток на 1 корову вище середнього рівня по Україні. Дані господарства складають 21,5% всіх сільськогосподарських підприємств, що займаються виробництвом молока. У 2014 році кількість таких господарств зменшилось.

Лише 317 підприємств сьомої групи мають рівень прибутку у розрахунку на 1 гектар понад середній, який складає 2,5 тис. гривень на голову. Удій на 1 голову у визначених конкурентних групах дорівнює 4,2 та 5,1 тонн у 2010 році та 5,96 у 2014 році.

Групування сільськогосподарських підприємств за обсягами реалізації свинини ще раз підтверджує висновки, зроблені раніше, що свинина буде конкурентоспроможною лише у спеціалізованих підприємствах (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Конкурентоспроможність свинини в сільськогосподарських підприємствах України за обсягами реалізації продукції, 2010, 2014 рр.*

Показники	Групи за обсягом реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 100,0	100,1-200,0	200,1-500,0	500,1-1000,0	1000,1-2500,0	2500,1-5000,0	Понад 5000,1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
2010 рік								
Кількість господарств у групі	1401	409	464	316	218	93	90	2991
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	36	142	326	710	1554	3461	21926	1043
Ціна реалізації, грн/ц	1194,9	1159,6	1113,1	1126,5	1158,7	1167,2	1260,9	1220,3
Питома вага свинини у товарній продукції, %	0,8	2,0	3,9	7,3	10,0	18,0	41,2	12,2
Середньодобовий приріст, ц	156	187	255	282	348	370	465	372
Виробнича собівартість, грн/ц	2046,5	1829,6	1420,3	1377,9	1249,8	1193,8	1075,9	1195,0
Виробничі витрати на 1 голову, грн	1167	1251	1323	1420	1590	1613	1827	1623
Товарність, %	53,7	73,3	70,6	91,7	81,1	98,2	95,3	90,4
Прибуток на 1 голову, грн	-320	-384	-343	-314	-189	-149	24	-126
2014 рік								
Кількість господарств у групі	685	276	290	188	203	89	126	1857
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	41	145	330	722	1583	3534	26947	2332
Ціна реалізації, грн/ц	1581	1553	1625	1641	1684	1746	1890	1846
Питома вага свинини у товарній продукції, %	0,5	1,3	2,8	4,5	8,6	14,4	37,4	15,3
Середньодобовий приріст, ц	167	177	258	296	364	430	510	459
Виробнича собівартість, грн/ц	2720	2707	2035	1898	1806	1629	1356	1457
Виробничі витрати на 1 голову, грн	1654	1748	1918	2053	2397	2554	2527	2440
Товарність, %	68,7	97,6	81,6	98,7	99,8	76,0	82,8	83,7
Прибуток на 1 голову, грн	-552	-657	-486	-391	-306	-18	315	138

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Як у 2010 так і у 2014 році лише у сьомій групі, де рівень спеціалізації становить 41,2% досягається прибутковість. У даних підприємствах середня

ціна реалізації у 2010 році дорівнювала 12,6 грн за кілограм, а витрачається на виробництво 12,5 грн, в 2014 році відповідно 18,9 грн та 13,6 грн. Відбувається конкуренція не за ціну, а за собівартість. Так, у 2010 році при збільшенні витрат на 1 голову у сьомій групі порівняно з першою групою на 660 грн на 1 голову, або на 56,6%, виробнича собівартість свинини зменшилась на 47,4%. Аналогічна тенденція простежується у 2014 році. Зміна ціни реалізації надає менший вплив з причини того, що існує практично єдина ціна на закупівлю свинини у живій вазі. Звертає на себе увагу залежність обсягів реалізації від виробничого напрямку підприємств. У 2010 році питома вага свинини в товарній продукції підприємств по сьомій групі складала 41%, а в 2014 році – 37,4%. З одного боку це зменшує вплив диверсифікації виробництва і активізації діяльності допоміжних галузей, з іншого надає можливість зосередитися на інтенсифікації виробництва свинини. Це й підтверджуються розрахунками групування.

Простежується зональна спеціалізація сільськогосподарського виробництва продукції і кожна область має свій власний потенціал.

Конкурентоспроможність продукції визначається за природно-економічними зонами Степу, Лісостепу, Полісся: залежно від природних умов, розмежування сільських територій та давно сформованих історико-культурних традицій. Оцінка конкурентоспроможності продукції здійснюється згідно запропонованої методики сутність, якої полягає виявлення середньозваженої величини розмірів показників та їх рівень впливу на конкурентоспроможність продукції (табл. 3.11, 3.12, 3.13, 3.14). Протягом досліджених років був проведений порівняльний аналіз конкурентоспроможності продукції у сільськогосподарських підприємствах у природно-економічних зонах за 2010 та 2014 роки.

Таблиця 3.11

**Конкурентоспроможність продукції сільськогосподарських підприємств
зони Степу, 2010 р.***

Показники	Ступінь важливості показнику, %	Продукція							
		Пшениця	Ячмінь	Кукурудза на зерно	Соняшник	Ріпак	Молоко	Яловичина	Свинина
Прибуток на 1 га посівних площ до середнього рівня в Україні, %	16,7	133,5	*	87,9	98,5	96,2	73,7	*	*
Урожайність відповідно до максимально досягнутого рівня у регіоні, %	15,1	89,5	86,6	50,3	82,5	91,1	0,8	0,2	0,3
Коефіцієнт собівартості, %	13,6	106,5	104,4	100,9	104,2	113,1	93,6	89,4	99,3
Ціна реалізації до середнього рівня по Україні, %	12,1	97,6	94,2	99,1	98,7	91,8	103,6	102,1	100,4
Індекс ефективності, %	9,1	0,9	1,0	1,0	0,8	0,9	1,0	1,1	1,1
Прибуток на 1 ц реалізованої продукції до середнього рівня по Україні, %	7,6	137,9	*	99,1	102,9	104,7	85,4	*	*
Частка пшениці у структурі сільськогосподарської продукції в регіоні, %	7,6	23,4	9,4	6,7	40,9	6,5	4,4	1,4	7,2
Частка матеріальних витрат у структурі витрат, %	6,1	63,6	64,0	66,3	62,9	70,1	66,5	74,2	78,5
Частка пшениці регіону в загальній реалізації по країні, %	4,5	51,0	52,0	17,5	63,6	43,8	20,0	19,7	44,4
Частка забезпеченості населення у продукції в регіоні, %	4,5	501,6	238,5	517,0	540,0	719,7	8,9	33,7	83,9
Сталість виробництва, %	1,5	46,0	39,6	45,7	28,9	71,3	23,4	14,5	28,2
Товарність, %	1,5	81,0	95,1	82,9	103,3	93,7	85,0	108,7	78,2
Конкурентоспроможність продукції, од.		16,7	*	9,3	14,7	15,5	3,9	*	*

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Неконкурентоспроможною продукцією у сільськогосподарських підприємствах Степу на вітчизняному ринку у 2010 році були ячмінь, м'ясо ВРХ та свиней. Слабкими позиціями являлись низький рівень урожайності культур та продуктивності тварин, високі витрати виробництва продукції, відсутність процесів інтенсифікації. Більшість видів продукції мали товарність

понад 100%, що свідчить про спрямування на зберігання продукції. Негативною тенденцією у 2010 році була товарність 108,7% по реалізації яловичині, що свідчило вже тоді про зменшення поголів'я на відгодівлі.

Таблиця 3.12

Конкуренентоспроможність продукції сільськогосподарських підприємств зони Степу, 2014 р.

Показники	Ступінь важливості показнику, %	Продукція								
		Пшениця	Ячмінь	Кукурудза на зерно	Соя	Соняшник	Ріпак	Молоко	Яловичина	Свинина
Прибуток на 1 га посівних площ / на 1 голову до середнього рівня в Україні, %	16,7	85,9	75,1	52,6	112,3	94,8	78,7	38,8	*	26,9
Урожайність/продуктивність відповідно до України, %	15,1	85,1	85,1	63,9	101,1	85,2	72,8	93,9	92,9	98,7
Собівартість до середнього рівня по Україні, %	13,6	101,2	100,6	104,0	100,6	102,4	105,8	91,1	91,9	100,8
Ціна реалізації до середнього рівня по Україні, %	12,1	99,5	97,1	93,1	101,2	100,8	98,0	103,1	93,2	95,7
Дохідність, %	9,1	128,9	115,6	122,1	137,0	140,8	133,9	104,3	54,9	101,9
Прибуток на 1 ц реалізованої продукції до середнього рівня по Україні, %	7,6	102,0	84,8	81,2	106,5	109,3	109,8	42,4	*	32,8
Частка продукту у структурі сільськогосподарської продукції в регіоні, %	7,6	22,6	22,6	22,6	22,6	22,6	22,6	22,6	22,6	22,6
Частка матеріальних витрат у структурі витрат, %	6,1	62,6	63,4	67,0	70,3	66,4	68,9	67,6	74,7	81,4
Частка продукту регіону в загальній реалізації по країні, %	4,5	45,3	53,9	12,9	16,4	55,5	30,4	15,5	16,8	32,2
Виробництво продукції на 1 особу по відношенню до України	4,5	114,3	129,4	31,8	39,3	136,2	77,1	39,8	40,7	96,9
Сталість виробництва, %	1,5	73,7	61,4	95,1	407,1	122,1	67,1	250,9	30,8	185,2
Товарність, %	1,5	82,6	82,6	82,6	82,6	82,6	82,6	82,6	82,6	82,6
Конкуренентоспроможність продукції, од.		16,8	15,4	12,5	20,0	18,2	15,8	12,5	*	12,5

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

За чотири досліджених роки конкурентний стан продукції сільськогосподарських підприємств зони Степу значно покращився,

більшість галузей забезпечили прибутковість. Високим конкурентним рівнем характеризується виробництва таких видів продукції як пшениця, ячмінь, соняшник, ріпак. Однак, конкурентним залишається потенціал лише на рівні країни. Слід відзначити ріст потенціалу по сої в сільськогосподарських підприємствах Степу, показник конкурентоспроможності якого дорівнює 20 одиниць.

Таблиця 3.13

Конкурентоспроможність продукції у сільськогосподарських підприємствах зони Лісостепу, 2010 р.*

Показники	Ступінь важливості показнику, %	Продукція							
		Пшениця	Ячмінь	Кукурудза на зерно	Соняшник	Ріпак	Молоко	Яловичина	Свинина
Прибуток на 1 га посівних площ (1 гол) до середнього рівня в Україні, %	16,7	63,1	*	105,5	107,9	53,7	117,0	*	*
Урожайність (продуктивність) відповідно до максимально досягнутого рівня у регіоні, %	15,1	78,2	82,3	72,0	82,2	88,8	0,8	0,3	0,3
Коефіцієнт собівартості, %	13,6	93,9	95,1	99,7	94,7	90,0	101,0	102,2	99,4
Ціна реалізації до середнього рівня по Україні, %	12,1	102,5	106,2	100,9	102,2	98,7	100,0	100,5	96,4
Індекс ефективності, %	9,1	1,0	1,1	1,0	0,8	0,9	1,0	0,9	1,0
Прибуток на 1 ц реалізованої продукції до середнього рівня по Україні, %	7,6	60,6	*	102,8	96,9	51,9	105,6	*	*
Частка продукції у структурі сільськогосподарської продукції в регіоні, %	7,6	17,5	7,1	26,6	20,3	4,6	13,8	4,4	5,7
Частка матеріальних витрат у структурі витрат, %	6,1	68,4	65,0	70,4	66,9	72,1	66,0	71,4	78,4
Частка продукції регіону в загальній реалізації по країні, %	4,5	42,2	43,6	77,3	35,1	34,4	70,2	66,1	39,1
Частка забезпеченості населення у продукції в регіоні, %	4,5	472,0	211,2	2679,3	343,5	626,8	38,5	137,3	91,8
Сталість виробництва, %	1,5	47,2	33,9	56,1	40,8	80,5	55,9	52,0	27,2
Товарність, %	1,5	88,4	101,8	83,4	101,5	97,7	90,8	122,8	90,7
Конкурентоспроможність продукції, од.		10,9	3,5	22,7	13,1	11,1	4,8	*	*

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

У 2010 році у Лісостепу неконкурентоспроможними були свинина та яловичина. Свинина мала порівняно низьку ціну реалізації, яловичина – високі витрати виробництва. Саме ціновий фактор обумовлював не конкурентоспроможність вказаних видів продукції. Сільськогосподарські підприємства Лісостепу характеризувались високим рівнем конкурентоспроможності молока та кукурудзи на зерно. За показником конкурентоспроможності кукурудза мала 22,7 одиниці.

Таблиця 3.14
Конкурентоспроможність продукції у сільськогосподарських підприємствах зони Лісостепу, 2014 р.

Показники	Ступінь важливості показнику, %	Продукція								
		Пшениця	Ячмінь	Кукурудза на зерно	Соя	Соняшник	Ріпак	Молоко	Яловичина	Свинина
Прибуток на 1 га посівних площ / на 1 голову до середнього рівня в Україні, %	16,7	124,6	144,9	116,4	96,0	122,2	126,6	117,6	*	23,2
Урожайність/продуктивність відповідно до України, %	15,1	118,2	122,2	107,3	99,7	129,3	120,8	107,0	102,0	94,5
Собівартість до середнього рівня по Україні, %	13,6	100,4	101,2	103,0	99,7	99,7	101,8	101,3	103,2	94,9
Ціна реалізації до середнього рівня по Україні, %	12,1	100,2	102,8	99,4	99,5	99,3	99,5	99,7	100,9	100,9
Дохідність, %	9,1	128,8	123,1	129,2	133,5	135,0	130,9	112,1	66,7	101,2
Прибуток на 1 ц реалізованої продукції до середнього рівня по Україні, %	7,6	102,4	124,4	108,1	97,4	96,4	103,9	108,4	*	22,1
Частка продукту у структурі сільськогосподарської продукції в регіоні, %	7,6	14,0	14,0	14,0	14,0	14,0	14,0	14,0	14,0	14,0
Частка матеріальних витрат у структурі витрат, %	6,1	66,4	65,0	72,4	67,7	67,8	70,3	70,0	73,3	83,1
Частка продукту регіону в загальній реалізації по країні, %	4,5	44,5	38,6	65,0	65,9	38,6	45,5	67,7	60,4	47,9
Виробництво продукції на 1 особу по відношенню до України	4,5	115,6	108,1	173,1	178,3	105,4	120,6	178,8	165,8	115,3
Сталість виробництва, %	1,5	95,4	107,6	102,5	94,5	79,2	85,1	74,2	144,8	64,4
Товарність, %	1,5	85,8	85,8	85,8	85,8	85,8	85,8	85,8	85,8	85,8
Конкурентоспроможність продукції, од.		22,0	24,1	21,1	18,9	22,9	22,6	20,3	*	11,7

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Якщо у 2010 році лише кукурудза на зерно мала конкурентний потенціал, то у 2014 році показник конкурентоспроможності перевищував 20 одиниць за такими видами як пшениця, ячмінь, кукурудза, соняшник, ріпак, молоко. Залишається неприбутковою, відповідно, неконкурентоспроможною, скотарська галузь, а саме виробництво яловичини.

Низький рівень конкурентоспроможності продукції у сільськогосподарських підприємствах зони Полісся (табл. 3.15)

Таблиця 3.15

Конкурентоспроможність продукції Полісся, 2010 р.*

Показники	Ступінь важливості	Продукція							
		Пшениця	Ячмінь	Кукурудза на зерно	Соняшник	Ріпак	Молоко	Яловичина	Свинина
Прибуток на 1 га посівних площ до середнього рівня в Україні, %	16,7	46,1	*	69,4	19,6	222,1	65,8	*	*
Урожайність відповідно до максимально досягнутого рівня у регіоні, %	15,1	92,2	94,0	82,0	89,3	80,5	0,7	0,3	0,3
Коефіцієнт собівартості, %	13,6	91,5	94,1	101,4	62,3	91,3	106,5	106,0	103,8
Ціна реалізації до середнього рівня по Україні, %	12,1	103,6	117,5	91,0	109,2	125,1	93,2	95,1	108,2
Індекс ефективності, %	9,1	1,0	1,2	1,2	1,2	0,9	1,0	0,8	0,9
Прибуток на 1 ц реалізованої продукції до середнього рівня по Україні, %	7,6	45,3	*	65,3	30,0	183,5	89,3	*	*
Частка пшениці у структурі сільськогосподарської продукції в регіоні, %	7,6	19,8	5,0	12,7	5,0	20,4	13,6	6,6	17,0
Частка матеріальних витрат у структурі витрат, %	6,1	70,4	66,5	73,1	86,6	76,7	65,7	69,6	82,0
Частка пшениці регіону в загальній реалізації по країні, %	4,5	6,8	4,4	5,3	1,2	21,8	9,9	14,2	16,5
Частка забезпеченості населення у продукції в регіоні, %	4,5	129,5	33,2	348,3	19,5	538,3	10,0	53,4	59,3
Сталість виробництва, %	1,5	46,6	39,1	58,5	53,1	77,8	7,9	10,4	21,1
Товарність, %	1,5	92,1	94,0	75,8	52,3	96,6	86,1	143,3	91,9
Конкурентоспроможність продукції, од.		9,8	14,7	10,6	5,8	19,4	4,1	*	3,8

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

У 2010 році виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції в Поліссі характеризувалось низьким рівнем, що не забезпечувало конкуренцію навіть у межах країни: пшениця, соняшник, молоко, свинина. Сталість виробництва в зоні за всіма видами рослинницької продукції була більш ніж 30%. Взагалі, виробництво було спрямоване на задоволення споживачів усередині природно-економічної зони, зокрема рослинницьких культур. Виключенням є виробництво ріпаку, який мав високий рівень конкурентоспроможності.

Таблиця 3.16

Конкурентоспроможність продукції у сільськогосподарських підприємствах зони Полісся, 2014 р.*

Показники	Ступінь важливості показнику, %	Продукція								
		Пшениця	Ячмінь	Кукурудза на зерно	Соя	Соняшник	Ріпак	Молоко	Яловичина	Свинина
Прибуток на 1 га посівних площ / на 1 голову до середнього рівня в Україні, %	16,7	85,2	104,8	97,6	104,3	37,9	95,7	97,0	*	523,7
Урожайність/продуктивність відповідно до України, %	15,1	113,9	128,8	114,3	100,1	109,8	118,9	83,7	100,2	120,2
Собівартість до середнього рівня по Україні, %	13,6	93,4	90,5	90,2	100,5	83,5	90,7	104,1	98,4	113,2
Ціна реалізації до середнього рівня по Україні, %	12,1	101,3	106,5	105,9	100,6	97,3	103,5	98,4	102,7	104,7
Дохідність, %	9,1	121,1	114,0	120,6	135,9	110,8	121,3	113,7	64,8	125,2
Прибуток на 1 ц реалізованої продукції до середнього рівня по Україні, %	7,6	80,7	84,2	87,2	103,6	35,6	80,3	119,3	*	396,0
Частка продукту у структурі сільськогосподарської продукції в регіоні, %	7,6	10,5	10,5	10,5	10,5	10,5	10,5	10,5	10,5	10,5
Частка матеріальних витрат у структурі витрат, %	6,1	72,0	70,8	74,1	74,3	73,5	75,7	69,8	71,8	88,4
Частка продукту регіону в загальній реалізації по країні, %	4,5	10,2	7,5	22,1	17,7	5,8	24,1	16,7	22,8	19,9
Виробництво продукції на 1 особу по відношенню до України	4,5	48,7	34,4	99,8	78,1	26,7	106,5	76,3	96,2	80,2
Сталість виробництва, %	1,5	80,2	84,8	84,3	47,2	35,8	96,1	121,2	80,1	78,3
Товарність, %	1,5	77,4	77,4	77,4	77,4	77,4	77,4	77,4	77,4	77,4
Конкурентоспроможність продукції, од.		17,4	19,8	18,5	18,8	12,1	18,7	16,5	*	54,0

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

За чотири дослідних роки практично збільшився рівень конкурентоспроможності підприємств Полісся. Однак, умови виробництва та результати господарської діяльності підприємств цієї природної зони поки що не дозволяють конкурувати із підприємствами інших зон. Високий рівень собівартості продукції порівняно із іншими природними зонами практично за всіма видами виробництва, низька частка ринку, відсутність глибокої спеціалізації обумовлюють нижчий показник конкурентоспроможності.

Розрахований узагальнений показник конкурентоспроможності за дослідженими видами продукції по Степу, Лісостепу, Полісся (табл. 3.17, 3.18).

Таблиця 3.17
Оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції за природно-економічними зонами України, 2010 р.*

Продукція	Природно-економічні зони		
	Степ	Лісостеп	Полісся
Пшениця	16,7	10,9	9,8
Ячмінь	*	3,5	14,7
Кукурудза на зерно	9,3	22,7	10,6
Соняшник	14,7	13,1	5,8
Ріпак	15,5	11,1	19,4
Молоко	3,9	4,8	4,1
Яловичина	*	*	*
Свинина	*	*	3,8

*Джерело: розраховано авторами

У 2010 році максимальний індекс конкурентоспроможності спостерігається при виробництві технічних культур та кукурудзи на зерно за рівнем товарності та продуктивністю. Високий рівень експортної спрямованості дозволив кукурудзі на зерно зайняти першу позицію. Однак, інші види продукції за всіма природно-економічними зонами мають низький рівень конкурентоспроможності, і за економічними показниками можуть конкурувати лише на внутрішньому ринку.

Таблиця 3.18

Оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції за природно-економічними зонами України, 2014 р.*

Продукція	Природно-економічні зони		
	Степ	Лісостеп	Полісся
Пшениця	16,8	22,0	17,4
Ячмінь	15,4	24,1	19,8
Кукурудза на зерно	12,5	21,1	18,5
Соя	20,0	18,9	18,8
Соняшник	18,2	22,9	12,1
Ріпак	15,8	22,6	18,7
Молоко	12,5	20,3	16,5
Яловичина	*	*	*
Свинина	12,5	11,7	54,0

*Джерело: розраховано авторами

У 2014 році сільськогосподарське виробництво в країні значно підвищило свій конкурентний потенціал практично у всіх природних зонах. Сільськогосподарські підприємства практично можуть конкурувати у зовнішньому середовищі при поглибленні євро інтеграційних процесів. Понад 20 одиниць мають показник конкурентоспроможності такі види як соя (у Степу), пшениця, ячмінь, кукурудза на зерно, соняшник, ріпак, молоко (у Лісостепу). Але, попри все, наголошуємо на збитковість виробництва яловичини, що не дає можливості взагалі конкурувати на вітчизняному ринку. Потрібно запровадити дотаційну політику підтримки виробництва цієї продукції для підтримки продовольчої безпеки в країні, надати можливість пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств, що мають можливість розвивати скотарство.

Невід'ємність процесу виробництва від земельних ресурсів зумовлює напрям розвитку кожного окремого підприємства на початковому етапі, а це дає йому можливість скористатися потужним потенціалом для отримання більшої продуктивності продукції (рис 3.1).

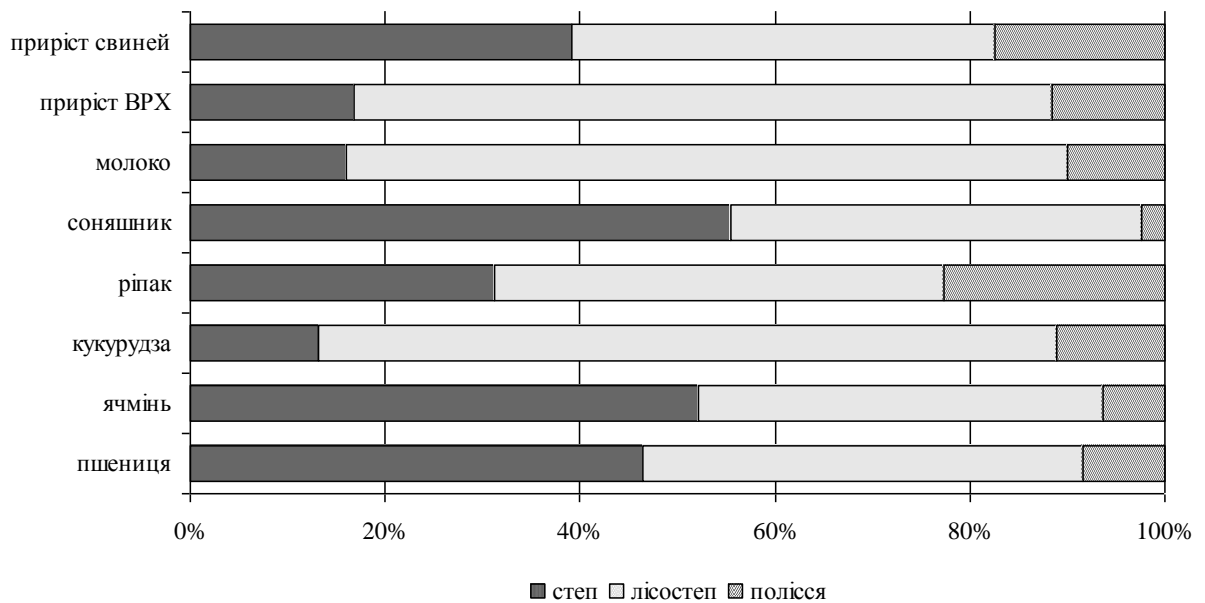

Рис. 3.1. Зональна структура виробництва основних видів продукції в Україні, 2014 р.*

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

На виробництві свинини, соняшнику, пшениці та ячменю спеціалізуються сільськогосподарські підприємства Степу. У сільськогосподарських підприємствах Лісостепу зосереджено товарне виробництво продукції скотарства та окремих зернових таких як кукурудза та ячмінь. Взагалі доля Полісся за всіма видами продукції не перевищує 20%. Однак, порівняння даних узагальненого індексу конкурентоспроможності та зональної спеціалізації відображає їх незбалансованість. Можемо назвати таку тенденцію як нерівномірне використання природних ресурсів у сільськогосподарському виробництві.

Групування сільськогосподарських підприємств у 2010, 2014 роках за ціною реалізації продукції підтвердило існуючу тенденцію формування конкурентоспроможності продукції (табл. 3.19, 3.20).

Таблиця 3.19

**Конкуренентоспроможність пшениці сільськогосподарських підприємств
України за ціною реалізації, 2010 р.***

Показники	Групи за ціною реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 80,0	80,1- 90,0	90,1- 100,0	100,1- 110,0	110,1- 120,0	120,1- 130,0	Понад 130,1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	792	796	1376	1583	1353	854	654	7408
Ціна реалізації, грн/ц	69,9	85,7	95,8	105,3	114,7	124,3	146,3	109,2
Частка посівів у загальній площі, %	23,9	23,7	25,8	25,5	26,2	26,1	22,8	25,3
Питома вага пшениці у товарній продукції, %	7,5	13,0	16,1	17,8	21,2	19,7	16,6	17,2
Урожайність, ц/га	23,3	25,0	26,4	28,7	28,7	31,7	28,9	28,0
Виробнича собівартість, грн/ц	79,0	80,5	84,2	87,3	92,0	93,7	102,0	89,0
Товарність, %	73,3	80,3	77,9	86,5	89,6	86,4	85,2	84,3
Прибуток за 1 га посівів пшениці, грн	-254,0	-34,9	105,6	185,1	329,4	409,8	739,6	226,9

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Пропозиція зерна відбувається в умовах недосконалої конкуренції в господарствах п'ятої, шостої та сьомої груп. Кількість господарств визначених груп складає 38,4%, а ціна реалізації в них вища середнього рівня по Україні.

Таблиця 3.20

**Конкуренентоспроможність пшениці сільськогосподарських підприємств
України за ціною реалізації, 2014 р.***

Показники	Групи за ціною реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 125	125,1- 150	150,1- 175	175,1- 200	200,1- 225	225,1- 250	Понад 250,1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кількість господарств у групі	271	837	2388	2246	746	197	130	6815
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	8710	10734	17024	23244	27192	41233	61492	20632
Ціна реалізації, грн/ц	104,90	141,84	164,58	186,34	211,14	236,59	272,72	187,23
Частка посівів у загальній площі, %	16,3	19,8	23,2	25,1	26,2	25,3	23,7	23,9

Продовження табл. 3.20

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Питома вага пшениці у товарній продукції, %	7,6	12,1	18,6	18,9	22,2	23,4	26,5	19,2
Урожайність, ц/га	36,0	39,5	41,5	43,9	45,1	49,0	51,5	43,4
Виробнича собівартість, грн/ц	110,97	112,51	117,99	123,43	125,81	122,87	124,12	121,28
Товарність, %	85,6	80,4	84,1	83,0	82,4	85,0	94,2	83,8
Прибуток за 1 га посівів пшениці, грн	-726	344	1034	1460	2134	2719	4425	1492

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Порівняно із 2010 роком, у 2014 році у всіх групах сільськогосподарських підприємств, за виключенням першої, відбувається збільшення прибутку у розрахунку на гектар посівної площі. Прибуток у розрахунку на одне підприємство збільшився майже утричі. Це спричинило зміну умов визначення конкурентоспроможних підприємств з виробництва пшениці. Якщо у 2010 році конкурентними вважалися підприємства, що одержують прибуток понад 227 грн з гектару, то умови ринку 2014 року показали, що такі підприємства для підтримки твердої позиції на ринку повинні були одержувати прибутку понад 1492 грн з гектару, що забезпечувався при ціні реалізації пшениці понад 200 гривень за центнер. Зазвичай у конкурентні групи входять підприємства, що залишають більшу частину урожаю на зберігання. У господарствах п'ятої – сьомої груп товарність пшениці перевищує 82%.

Ціна реалізації соняшника по своєму формує його конкурентоспроможність на вітчизняному ринку (табл. 3.21 та табл. 3.22).

Таблиця 3.21

Конкуренентоспроможність соняшника у сільськогосподарських підприємствах України за ціною реалізації, 2010 р.*

Показники	Групи за ціною реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 250,0	250,1-275,0	275,1-300,0	300,1-325,0	325,1-350,0	350,0-400,0	Понад 400,1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	821	626	882	1102	601	182	143	4357
Ціна реалізації, грн/ц	218,2	264,7	288,1	311,0	336,1	363,4	646,4	303,0
Частка посівів у загальній площі, %	21,0	21,9	21,4	23,4	21,3	22,0	20,4	21,9
Питома вага соняшника у товарній продукції, %	21,7	30,2	29,2	34,1	32,6	28,9	36,7	30,6
Урожайність, ц/га	15,2	16,0	16,4	16,4	17,1	17,6	15,2	16,4
Виробнича собівартість, грн/ц	144,3	148,9	151,0	159,8	166,4	177,6	193,3	157,8
Товарність, %	100,5	109,6	112,6	100,9	94,6	84,5	92,6	102,6
Прибуток за 1 га посівів соняшника, грн	975,8	1638,7	212,4	2013,9	2175,7	2355,2	4919,4	2000,2

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

На ринку соняшнику існує три типи сільськогосподарських підприємств: конкурентоспроможні, що мають середній та високий рівень конкурентоспроможності. Основна частина господарств відповідає другому типу і складає 59% від загальної кількості. Середній розмір посівних площ коливається у межах від 508 до 594 га, а урожайність поступово зростає із збільшенням витрат на 1 га. Дані свідчать, що більше прибутку на 1 га посіву соняшнику порівняно із середнім показником по Україні одержують підприємства, в яких більша урожайність, нижча собівартість, вища ціна і нижча частка у структурі посівів. Господарства з високим рівнем конкурентоспроможності отримують більше 3000 грн прибутку на 1 га площі соняшнику.

Таблиця 3.22

Конкурентоспроможність соняшника у сільськогосподарських підприємствах України за ціною реалізації, 2014р. *

Показники	Групи за ціною реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 325	325,1-350	350,1-375	375,1-400	400,1-425	425,1-450	Понад 450	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	909	1141	1184	941	704	353	641	5873
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	8173	1238	1384	1635	1584	1479	1195	13175
Ціна реалізації, грн/ц	287,4	339,6	361,8	387,5	411,4	437,2	530,9	384,7
Частка посівів у загальній площі, %	222,9	277,0	226,1	296,6	261,0	245,5	239,6	254,0
Питома вага соняшника у товарній продукції, %	17,8	23,1	26,4	32,3	30,8	29,7	23,9	26,2
Урожайність, ц/га	18,8	18,4	21,8	20,7	22,7	23,4	22,6	20,9
Виробнича собівартість, грн/ц	247,9	243,3	230,4	244,5	244,6	235,0	266,4	243,7
Товарність, %	105,4	103,7	103,9	107,1	109,1	102,2	84,4	102,8
Прибуток за 1 га посівів соняшника, грн	542	1358	2122	2129	3231	3851	3569	2206

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Виробництво молока вважається конкурентоспроможним, якщо ціна реалізації не менш ніж 250,0 грн (табл. 3.23, 3.24).

Таблиця 3.23

Конкурентоспроможність молока у сільськогосподарських підприємствах України за ціною реалізації, 2010 р.*

Показники	Групи за ціною реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 175,0	175,1-200,0	200,1-225,0	225,1-250,0	250,1-275,0	275,1-300,0	Понад 300,1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	267	264	405	435	407	297	219	2294
Ціна реалізації, грн/ц	163,4	187,2	214,5	238,4	263,1	268,8	325,5	269,8
Доля дотацій у виручці, %	34,3	31,7	18,2	15,7	12,9	10,3	8,8	13,1
Питома вага молока у товарній продукції, %	9,6	11,6	12,6	18,0	16,9	26,1	30,8	20,6
Удій на корову, ц	2681	2895	3024	3447	4155	4543	5010	3990
Виробнича собівартість, грн/ц	191,2	187,4	192,6	196,4	196,5	200,8	209,4	199,6
Товарність, %	80,5	85,5	82,3	88,6	90,9	90,0	91,9	89,2
Прибуток на 1 голову, грн	-966	-510	123	592	1469	2244	3527	1458

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Даний рівень мають господарства п'ятої, шостої та сьомої групи, де вона відповідно становить 263, 287 та 325 грн, що дає можливість отримати прибуток у розрахунку на 1 голову понад середнього рівня, що склався в Україні у 2010 році. Виробництво господарств визначається порівняно більшим рівнем продуктивності корів, що перевищує 4156 ц на 1 корову. Збільшення розмірів поголів'я з 265 до 453 голів обумовлює поглиблення спеціалізації господарств, тим самим є можливість зосередитися на поліпшенні якості виробництва.

Таблиця 3.24

Конкурентоспроможність молока у сільськогосподарських підприємствах України за ціною реалізації, 2014 р.*

Показники	Групи за ціною реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 300	300,1-320	320,1-340	340,1-360	360,1-380	380,1-400	Понад 400	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	326	253	316	320	231	121	128	1695
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	4351	5111	8721	14403	27059	33397	32033	14435
Ціна реалізації, грн/ц	264,99	312,16	330,67	350,60	369,82	389,91	420,61	364,49
Питома вага молока у товарній продукції, %	10,6	12,5	14,7	15,1	14,5	20,6	22,5	16,2
Середній удій на 1 голову, ц	2845	3415	4400	4965	5770	6179	6677	5095
Виробнича собівартість, грн/ц	297,45	270,12	285,25	286,42	287,50	312,17	308,66	294,10
Товарність, %	92,7	85,2	91,9	92,5	93,5	95,8	93,6	93,0
Прибуток на 1 голову, грн	-1172	281	757	1400	1805	2958	5087	1716

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

У 2014 році конкурентними вважаються підприємства, що мають ціну реалізації понад 400 грн за центнер. У цьому році таких підприємств було 128 із 1965. Всі інші підприємства, хоча й мали ефективне виробництво, але й не відповідали ринку за певними умовами. Підприємства з першої по четверту групу мали порівняно низький рівень ціни реалізації, що не перевищувала середній в цьому році. Підприємства шостої групи, при достатньому рівні ціни (390 грн за центнер) мали порівняно вищу собівартість виробництва продукції. Так собівартість виробництва у шостій

групі підприємств дорівнювала 312 гривень за центнер, а в сьомій групі – 309 гривень.

Вирощування свиней спрямоване на поступове поглиблення спеціалізації продукції. Ті сільськогосподарські підприємства, що мають свій стійкий збут, покриття витрат за рахунок власної бази кормів, оптимальну ціну реалізації мають бути конкурентоспроможні на ринку (табл. 3.25, 3.26).

Таблиця 3.25
Конкурентоспроможність свинини у сільськогосподарських підприємствах України за ціною реалізації, 2010р. *

Показники	Групи за ціною реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 900,0	900,1-1000,0	1000,1-1100,0	1100,1-1300,0	1300,1-1500,0	1500,1-2000,0	Понад 2000,0	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	352	424	611	936	307	237	124	2991
Ціна реалізації, грн/ц	763,6	966,4	1054,4	1199,5	1363,6	1590,8	2616,4	1220,3
Доля дотацій у виручці, %	2,3	5,2	2,8	5,4	2,3	3,7	2,5	4,2
Питома вага свинини у товарній продукції, %	2,7	4,2	7,1	15,2	27,8	14,1	4,5	12,2
Середньодобові прирости, г	274	251	296	390	446	422	254	372
Виробнича собівартість, грн/ц	1413,5	1364,6	1310,4	1174,7	1033,3	1429,0	2412,8	1195,0
Товарність, %	100,8	93,0	96,7	91,4	83,1	92,5	78,4	90,4
Прибуток на 1 голову, грн	-504	-369	-310	-137	143	120	-106	-126

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Концентрація лише на цінових факторах обумовило ріст ціни в меншій ступені ніж ріст повної собівартості. Конкурентоспроможною у 2010 р. вважалось свинина, що реалізується за ціною від 1300 до 2000 грн за центнер. Прибуток на 1 голову у п'ятій та шостій групах відповідно дорівнює 143 та 120 грн, середньодобові прирости 446 та 422 г.

Таблиця 3.26

Конкуентоспроможність свинини у сільськогосподарських підприємствах України за ціною реалізації, 2014 р.*

Показники	Групи за ціною реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 1300	1301-1400	1401-1500	1501-1600	1601-1700	1701-1800	Понад 1800	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	255	149	243	236	287	243	444	1857
Обсяг реалізації у середньому на 1 господарство, ц	487	340	555	612	1067	2904	6452	2332
Ціна реалізації, грн/ц	1093	1350	1451	1562	1660	1761	1961	1846
Питома вага свинини у товарній продукції, %	2,3	3,1	3,8	4,3	5,3	13,0	38,6	15,3
Середньодобовий приріст, ц	503	256	378	303	353	454	491	459
Виробнича собівартість, грн/ц	1407	2385	1703	1727	1779	1534	1375	1457
Товарність, %	21,5	105,2	63,5	89,4	101,8	103,0	89,9	83,7
Прибуток на 1 голову, грн	-206	-970	-364	-275	-139	10	374	138

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

У 2014 році ефективним виробництвом свинини було за умови ціни реалізації більше 1750 грн за 1 ц. Однак конкурувати на ринку могло підприємство лише за умов коли ціна реалізації свиней була понад 1900 гривень. Такому типу відповідають господарства лише сьомої групи, де прибуток у розрахунку на 1 голову дорівнює 373,8 гривень. Слід наголосити, що у вказаній групі підприємств собівартість має мінімальний рівень і дорівнює 1375 гривень, що на наш погляд, і стало передумовою одержання максимальних прибутків. Отже, можна зробити висновок, що саме інтенсифікація виробництва та технологічні рішення постають вирішальним фактором не тільки ефективного виробництва, але й їх конкурентного потенціалу.

Поряд з якісними факторами свій вплив оказують й цінові фактори. У сільськогосподарському виробництві ціна на продукцію формується на базі повних витрат та існуючих світових цін. Відбувається баланс між виробництвом, експортом та внутрішнім споживанням продукції. Чим еластичніше пропозиція продукції на ринку, тим більш гнучке реагує підприємство на цінову зміну. Так, сьогодні конкуренція склалася не за ціну реалізації, а за собівартість продукції (табл. 3.27 - 3.30).

Таблиця 3.27

Вплив зміни собівартості на конкурентоспроможність пшениці у сільськогосподарських підприємствах України, 2010 р.*

Показники	Групи за обсягом реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 80,0	80,1-90,0	90,1-100,0	100,1-110,0	110,1-120,0	120,1-140,0	Понад 140,1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	2136	1115	1034	838	585	732	968	7408
Повна собівартість пшениці, грн/ц	66,3	85,1	95,0	104,6	114,5	127,9	176,4	99,6
Ціна реалізації, грн/ц	102,2	107,5	110,2	109,9	112,8	117,3	119,1	109,2
Частка посівів у загальній площі, %	25,9	26,4	25,6	26,6	26,5	24,3	21,3	25,3
Питома вага пшениці у товарній продукції, %	16,4	19,7	18,4	19,6	17,5	16,1	14,0	17,2
Урожайність, ц/га	29,8	29,9	28,8	27,7	26,8	25,7	23,6	28,0
Товарність, %	81,3	85,4	85,1	84,8	86,0	86,7	86,1	84,3
Прибуток за 1 га посівів пшениці, грн	869,0	569,8	372,9	124,4	-40,3	-234,7	-1164,4	226,9

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Встановлена чітка тенденція повної собівартості від технологічних факторів, а саме збільшення урожайності через внесення мінеральних добрив. При збільшенні урожайності у першій групі порівняно із сьомою на 6,2 ц/га, або на 26,3%, собівартість пшениці зменшилась у два рази. Встановлено, що 1% приросту урожайності надає 1,4% зниження собівартості. Такий фактор надає можливість сільськогосподарським підприємствам зміцнити свої конкурентні позиції на ринку, саме через збільшення маржі між ціною та собівартістю продукції.

Різниця між ціною та собівартістю у четвертій групі підприємств у середньому дорівнювала 5,3 грн/ц. Однак, пшениця буде вважатися конкурентоспроможною, якщо прибуток на 1 га більший ніж 226,9 грн (середній рівень по Україні). Таким рівнем характеризується виробництво пшениці у сільськогосподарських підприємствах першої, другої та третьої груп, повна собівартість яких коливається у межах 66,3 95,0 грн/ц. Господарства, при збільшенні собівартості виробництва прагнуть збільшити ціну реалізації і тим самим завоювати свою частку на ринку. У даному

випадку відбувається невдала спроба одержати конкурентні переваги через ринкові важелі.

Таблиця 3.28

Вплив зміни собівартості на конкурентоспроможність пшениці у сільськогосподарських підприємствах України, 2010 р.*

Показники	Групи за повною собівартістю 1 ц, грн							Усього
	До 100	100,1-125	125,1-150	150,1-175	175,1-200	200,1-250	Понад 250,1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	903	1484	1728	1349	713	398	240	6815
Повна собівартість пшениці, грн/ц	84,73	113,42	137,14	161,47	186,91	217,32	335,88	146,24
Ціна реалізації, грн/ц	180,89	179,37	186,74	186,15	190,60	216,74	218,42	187,23
Частка посівів у загальній площі, %	23,2	26,3	25,0	22,0	24,3	22,4	18,5	23,9
Питома вага пшениці у товарній продукції, %	17,7	22,0	20,7	18,7	17,5	17,6	13,3	19,2
Урожайність, ц/га	48,1	44,4	44,8	40,6	41,7	39,0	43,6	43,4
Виробнича собівартість, грн/ц	79,73	103,76	117,73	137,83	148,72	160,52	158,36	121,28
Товарність, %	83,1	84,6	83,4	84,9	84,3	84,4	73,5	83,8
Прибуток за 1 га посівів пшениці, грн	3845	2479	1856	850	130	-19	-3766	1492

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

У 2014 році конкурентоспроможною пшениця була у господарствах із повною собівартістю продукції, що не перевищувала 150 грн/ц. Таку собівартість мали підприємства першої-третьої груп. Проте зауважимо, що якщо у першій групі найнижча собівартість була досягнута через високий рівень урожайності пшениці, до у другій-третьій – через низькі витрати на виробництво.

Як при виробництві пшениці, так і при виробництві соняшнику відбувається тенденція прямо порційної залежності повної собівартості від витрат на виробництво (табл. 3.29).

Таблиця 3.29

Вплив зміни собівартості на конкурентоспроможність соняшника в сільськогосподарських підприємствах України, 2010 р.*

Показники	Групи за повною собівартістю 1 ц, грн							Усього
	До 120,0	120,1-140,0	140,1-180,0	180,1-220,0	220,1-260,0	260,1-300,0	Понад 300,0	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	1036	805	659	542	359	501	455	4357
Повна собівартість соняшника, грн/ц	97,2	130,2	159,6	198,7	238,4	276,2	365,3	183,9
Ціна реалізації, грн/ц	292,6	292,0	297,9	295,5	303,4	309,8	379,8	303,0
Частка посівів у загальній площі, %	21,9	24,5	21,4	22,0	22,8	21,8	19,2	21,9
Питома вага соняшника у товарній продукції, %	32,3	34,5	28,9	33,9	27,2	27,4	30,3	30,6
Урожайність, ц/га	18,5	16,5	17,0	15,7	15,5	14,2	15,4	16,4
Товарність, %	104,0	100,5	103,8	106,0	104,3	100,2	89,8	102,6
Прибуток за 1 га посівів соняшника, грн	3760,1	2682,7	2435,8	1607,7	1051,8	479,0	201,7	2000,2

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Виробництво соняшнику йде по екстенсивному типу розвитку. Адже, соняшник вважається конкурентоспроможним у тому випадку, якщо прибуток на 1 га більший ніж 2000 грн, а якщо порівняти з рівнем віддачі ресурсів при виробництві пшениці, то соняшник дає прибуток у розрахунок на одиницю задіяної площі у 10 разів більше. Навіть при самому низькому рівні конкурентоспроможному виробництві віддача соняшнику у сьомій групі практично відповідає конкурентоспроможному рівню пшениці. Така ситуація пояснює боротьбу у господарствах між виробництвом зернових та технічних культур. Саме тому, частка посівів соняшнику перевищує 20% у структурі ріллі.

Конкурентоспроможність соняшнику досягається у тому випадку, якщо повна собівартість не перевищує 180 грн/ц. У такому випадку, його урожайність буде 17 грн/ц, товарність понад 100%. Встановлено, що соняшник має конкурентну цінову позицію при додатковому його зберіганні у господарстві та за його межами й продажу в несезонний період маркетингового періоду.

Таблиця 3.30

Вплив зміни собівартості на конкурентоспроможність соняшника в сільськогосподарських підприємствах України, 2014 р.*

Показники	Групи за повною собівартістю 1 ц, грн							Усього
	До 200	200,1-240	240,1-280	280,1-320	320,1-360	360,1-400	Понад 400	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	1196	975	1044	924	713	415	606	5873
Повна собівартість, грн/ц	156,4	220,5	260,0	299,0	338,6	379,9	526,3	281,9
Ціна реалізації, грн/ц	377,4	375,2	372,8	380,0	378,3	400,5	444,3	384,7
Частка посівів у загальній площі, %	247,0	247,3	277,5	241,9	240,5	312,7	241,2	254,0
Питома вага соняшника у товарній продукції, %	27,5	26,3	27,6	24,6	29,0	28,3	21,7	26,2
Урожайність, ц/га	26,5	24,0	19,8	19,6	19,2	15,0	18,4	20,9
Виробнича собівартість, грн/ц	161,0	202,3	240,3	265,0	291,7	320,1	348,5	243,7
Товарність, %	102,7	103,2	102,2	105,4	101,9	107,1	98,8	102,8
Прибуток за 1 га посівів соняшника, грн	6022	3841	2278	1675	777	332	-1486	2206

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

У 2014 році конкурентоспроможність соняшнику досягалася при собівартості, яка не перевищувала 280 грн/ц. Найвищу конкурентоспроможність соняшнику мають господарства з урожайністю 26,6 ц/га. 1196 господарств першої групи отримали більше 6000 грн прибутку на 1 га соняшнику.

На сьогодні відсутня залежність собівартості виробництва молока від продуктивності тварин та спеціалізації виробництва (табл. 3.31, 3.32).

Таблиця 3.31

Вплив зміни собівартості на конкурентоспроможність молока в сільськогосподарських підприємствах України, 2010 р.*

Показники	Групи за обсягом реалізації 1 ц, грн							Усього
	До 130,0	130,1-160,0	160,1-190,0	190,1-220,0	220,1-250,0	250,1-300,0	Понад 300,0	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	119	230	348	459	415	398	325	2294
Повна собівартість молока, грн/ц	112,8	146,9	175,9	205,9	234,5	271,4	349,1	228,9
Витрати на корми на 1 голову, грн	2149	2579	3018	3522	4070	4334	4664	3747
Ціна реалізації, грн/ц	256,4	255,7	257,7	260,6	275,6	276,2	296,4	269,8
Питома вага молока у товарній продукції, %	14,7	22,9	23,5	23,2	21,2	18,1	18,0	20,6
Удій на 1 корову, ц	3958	3896	4096	4042	4198	3947	3554	3990
Товарність, %	77,8	87,3	89,6	90,1	91,2	89,8	86,1	89,2
Прибуток на 1 корову, грн	4423	3702	3001	1993	1575	173	-1611	1458

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Основний вплив відбувається за рахунок змін витрат на корми. Якщо у першій групі затрати на 1 голову дорівнювали 2149 грн, то у сьомій групі витрати були більшими на 2515 грн, або на 117%. Таке збільшення стало фактором росту собівартості виробництва одиниці продукції.

Але відсутність взаємозв'язку між кормами та продуктивністю тварин свідчить про те, що ціна корму підвищувалась не з причини поліпшення якості та удосконалення кормового раціону. Проблема полягає у тому, чи є наявна кількість сільськогосподарських угідь для власного забезпечення кормами. Адже сьогодні ринкова ціна на корми утричі перевищує їх собівартість. Незважаючи на це, молоко у сільськогосподарських підприємствах можна вважати конкурентоспроможним порівняно з іншими видами тваринницької продукції. У такому випадку конкурентоспроможність молока відбувається якщо повна собівартість не перевищує 250 грн/ц, а витрати на корми менше ніж 4070 грн. На перспективу необхідно здійснити заходи, щодо удосконалення кормового раціону, забезпеченості власними кормами, поліпшення якості молока.

Таблиця 3.32

Вплив зміни собівартості на конкурентоспроможність молока в сільськогосподарських підприємствах України, 2014 р.*

Показники	Групи за повною собівартістю 1 ц, грн							Усього
	До 250	250,1-300	300,1-350	350,1-400	400,1-450	450,1-500	Понад 500	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	296	411	423	263	129	57	116	1695
Повна собівартість, грн/ц	217	276	322	369	421	480	619	328
Ціна реалізації, грн/ц	360,11	360,71	355,69	373,25	378,90	382,80	392,24	364,49
Питома вага молока у товарній продукції, %	18,2	19,7	21,0	12,3	15,4	12,1	7,3	16,2
Середній удій на 1 голову, ц	5466	5240	4963	5363	4849	4487	4105	5095
Виробнича собівартість, грн/ц	220,44	256,23	296,42	323,81	352,55	470,33	368,11	294,10
Товарність, %	92,0	92,2	93,9	93,5	92,7	91,4	92,5	93,0
Прибуток на 1 голову, грн	7207	4076	1578	203	-1871	-3997	-8615	1716

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

У 2014 році ефективним виробництво молока було за собівартості 1 ц, що не перевищує 400 грн. Конкурентоспроможним виробництво молока було лише 1 першій та другій групах господарств, у яких продуктивність корів перевищує 5200 кг, повна собівартість молока не більше 300 грн/ц, а прибуток на 1 корову 7207 грн у господарствах першої групи та 4076 – другої.

На відміну від рослинницьких культур, конкурентоспроможність свинини відбувається при будь-яких обсягах виробництва, якщо воно не збиткове (табл. 3.33, 3.34).

Практично третина господарств у 2010 р., що займаються вирощуванням продукції відповідала таким умовам. Основним фактором, що дає можливість посилити конкурентні позиції через собівартість виступає наявність достатнього розміру ріллі для вирощування власного фуражного зерна та кормових культур, продуктивність тварин та розмір галузі у господарстві. При одержанні середньодобового приросту нижче ніж 400 г, вирощування свинини буде збитковим.

Таблиця 3.33

Вплив зміни собівартості на конкурентоспроможність свинини в сільськогосподарських підприємствах України, 2010 р.*

Показники	Групи за повною собівартістю 1 ц, грн							Усього
	До 1100,0	1100,1-1300,0	1300,1-1500,0	1500,1-2000,0	2000,1-2500,0	2500,1-3000,0	Понад 3000,1	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	500	449	398	651	382	219	392	2991
Повна собівартість свинини, грн/ц	963	1187	1362	1717	2213	2697	4080	1323
Витрати на корми на 1 голову, грн	938	1094	1162	988	891	812	982	1043
Ціна реалізації, грн/ц	1143,3	1246,6	1245,7	1202,7	1276,0	1247,6	1479,6	1220,3
Питома вага свинини у товарній продукції, %	14,6	22,4	16,3	7,4	4,3	2,1	1,5	12,2
Середньодобовий приріст, ц	401	411	403	315	239	174	144	372
Товарність, %	90,8	91,8	88,8	90,7	89,5	79,4	83,2	90,4
Прибуток на 1 голову, грн	239	8	-152	-536	-731	-730	-1135	-126

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

У 2014 р. конкурентоспроможним виробництво свинини було у господарствах з повною собівартістю до 1800 грн/ц. При цьому господарства отримали прибуток на 1 голову - 230 грн у другій групі господарств, та 855 грн – у першій. Середньодобові прирости свиней у цих групах господарств перевищують 470 г.

Таблиця 3.34

Вплив зміни собівартості на конкурентоспроможність свинини в сільськогосподарських підприємствах України, 2014 р.*

Показник	Групи за повною собівартістю 1 ц, грн							Усього
	До 1500	1501-1800	1801-2100	2101-2400	2401-2700	2701-3000	Понад 3000	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Кількість господарств у групі	384	385	266	175	135	97	415	1857
Повна собівартість, грн/ц	1249	1662	1906	2205	2542	2829	3659	1748
Ціна реалізації, грн/ц	1839	1840	1843	1963	1763	1725	1854	1846
Питома вага свинини у товарній продукції, %	20,3	24,1	17,0	14,1	3,0	4,2	5,6	15,3
Середньодобовий приріст, ц	477	470	437	466	318	294	424	459
Виробнича собівартість, грн/ц	1304	1458	1623	1462	2243	2347	1627	1457
Товарність, %	83,2	75,1	103,3	96,0	100,8	129,9	81,6	83,7
Прибуток на 1 голову, грн	855	230	-104	-395	-911	-1536	-2281	138

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Групування показують, що необхідно зробити акцент на збільшення впливу цінових факторів, адже переробні підприємства створили умови бар'єру максимальної ціни реалізації практично, що не дає можливість розвитку внутрішньогосподарської кооперації, а створена дотаційна політика господарства ніяким чином не забезпечує конкурентоспроможний рівень.

Якщо розглядати конкурентоспроможність продукції як частку у структурі товарної продукції, то основними конкурентними видами є пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник та молоко. Однак дійсно спроможність виражається через сталість розвитку та контроль ринку. За цією позицією виробництво молока та кукурудзи не може вважатися конкурентоспроможним.

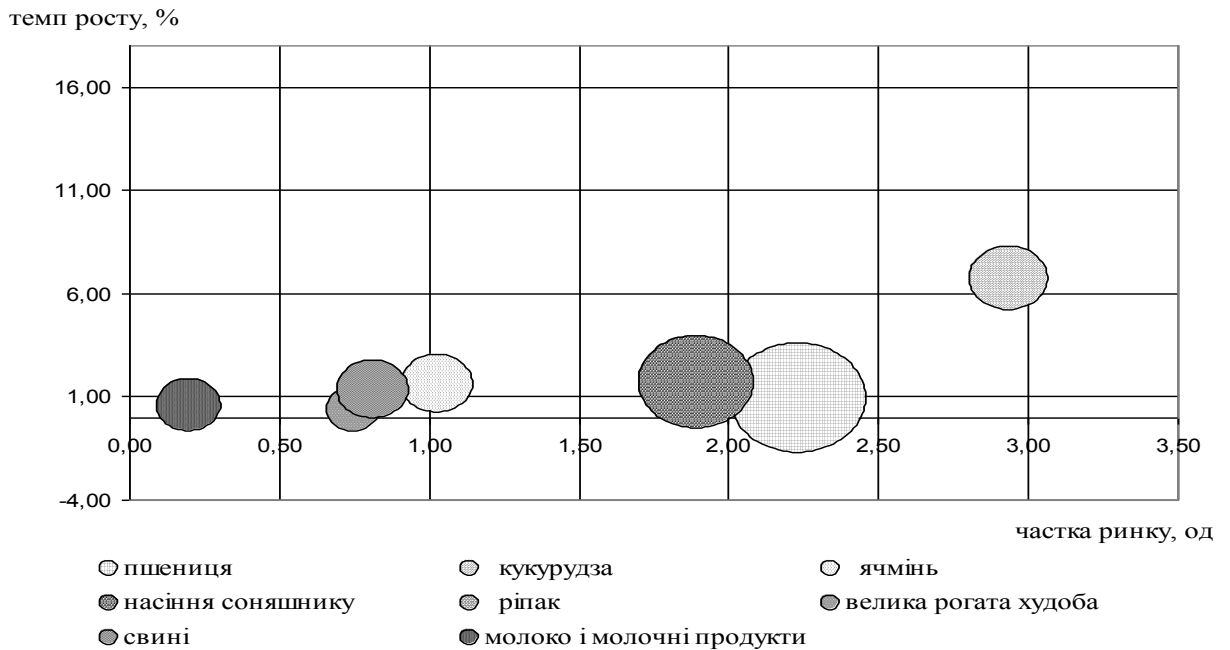

Рис. 3.2. Конкуренція на вітчизняному ринку з часу реформування сільськогосподарських підприємств, 1998-2010 рр.*

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

З часів активізації процесу реформування сільськогосподарських підприємств основну конкурентну силу на ринку складають зернові культури. Виробництво саме цієї галузі контролює весь сільськогосподарський ринок. Мається на увазі, що відбувається конкуренція не за споживача, а за використання ресурсів.

Вітчизняний ринок був задоволений саме зерновими культурами. Основний ріст та розвиток виробництва порівняно з 1998 роком відбувається по зернових та технічних культурах: по ячменю – 156, соняшнику – 194%. Надзвичайним темпом розвитку відзначається виробництво кукурудзи на зерно за даний період, який дорівнює 640%. Отже, в період реформування та становлення ринку визначальна роль у конкурентній боротьбі відводилася кукурудзі на зерно, пшениці та соняшнику.

По-іншому повів себе ринок за появи на ньому саме товарного ріпаку у 2006 році (рис. 3.3).

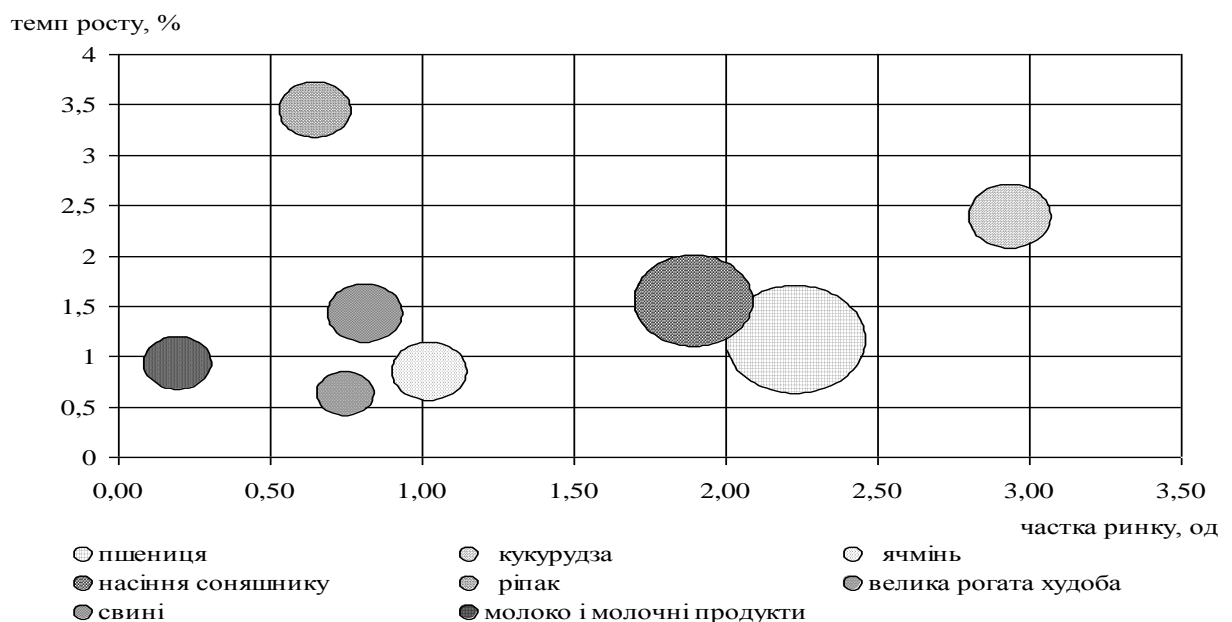

Рис. 3.3. Конкуренція на вітчизняному ринку з моменту входження на ринок ріпаку, 2006-2010 рр.*

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Здійснення діяльності у ринкових умовах насамперед стримало ріст виробництва кукурудзи. Порівняно з 2006 роком у 2009 році він дорівнював лише 270%. У період появи на ринку ріпаку стабільно утримали свої позиції виробництво пшениці та яловичини.

Можна зробити висновок, що конкурентоспроможним є господарство зерно-м'ясного напрямку. В той же час своєю часткою на ринку при входженні ріпаку поступилися такі прибуткові види продукції, як соняшник та ячмінь, частка ринкового потенціалу яких знизилася відповідно до 157 та

122%. Зміни відбулися у тваринницькій галузі. Ведення господарської діяльності в умовах ринкової конкуренції зменшило обсяги заповнення ринку вітчизняною свининою. Темп росту потенційно знизився від 200 до 130%. Разом із тим, за цей період відбувається незначний спад тваринницької галузі і за 2006-2009 роки виробництво яловичини та молока відповідно зменшилося на 28 і 2%. Таким чином, спеціалізація ріпаку істотно вплинула не лише на зміну продуктивності, а й на конкурентоспроможність окремих видів продукції як у рослинництві, так і в тваринництві.

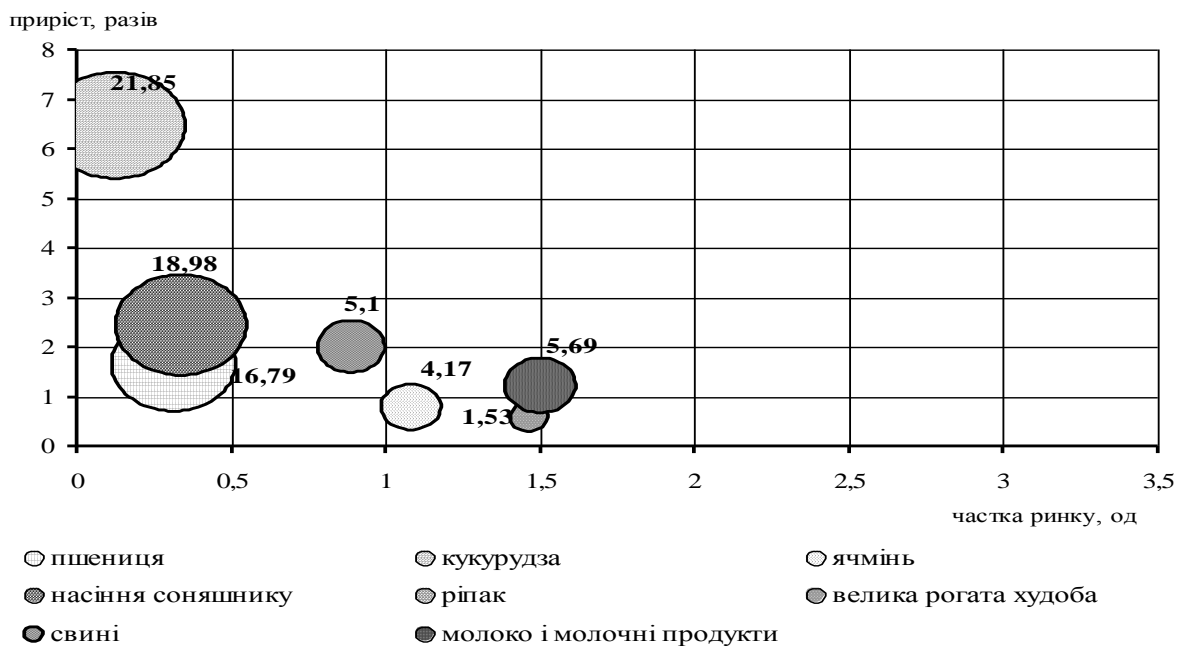

Рис. 3.4. Конкуренція на вітчизняному ринку при рості обсягів реалізації кукурудзи, 2010-2014 рр.*

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

За останні роки виробничий напрям змінився у бік зернових культур, а саме кукурудзи на зерно. Стрімкий ріст обсягів реалізації обумовлюють більшу частку у структурі сільськогосподарської продукції. Як було зазначено у попередніх дослідженнях (ABC метод) кукурудза входить до стратегічної групи А, має експортний потенціал. Ріст конкурентного потенціалу кукурудзи був підтвержений дослідженнями загального показника конкурентоспроможності, який у Лісостепу має найвищий рівень. Однак,

частка забезпечення власного ринку незадовільне (менше одиниці). Така ж сама ситуація спостерігається по реалізації соняшнику та пшениці. Тобто, задовольняючи зовнішній ринок сировиною, сільське господарство не забезпечує вітчизняний ринок необхідним обсягом.

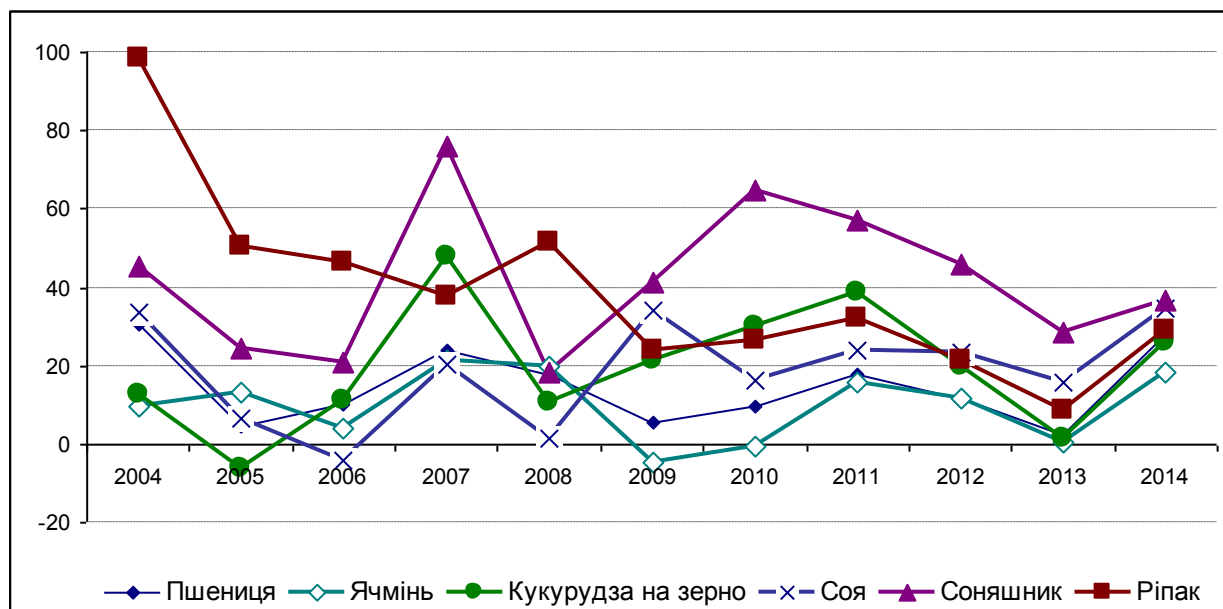

Рис. 3.5. Рівень рентабельності виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах в Україні, 2004-2014 рр.*

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

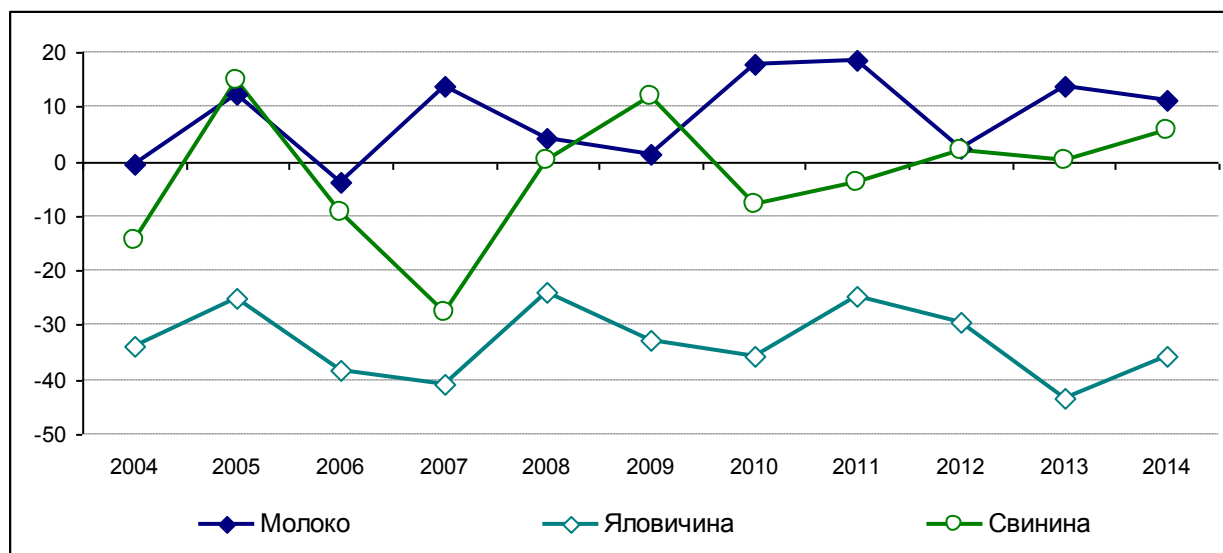

Рис. 3.6. Рівень рентабельності виробництва основних видів продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах в Україні, 2004-2014 рр.*

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Відсутня чітка тенденція у змінах рівня рентабельності як у рослинництві, так і в тваринництві (рис. 9а, 9б). Однак рентабельність цих двох галузей віддзеркалюється. Мається на увазі, що при підвищенні рентабельності зерна зростає збитковість виробництва м'яса (2002-2003 рр.). За зниження рентабельності зерна зменшується рівень збитковості м'яса (2005, 2008 роки). Так тенденція відстежується з 2001 року.

Вважаємо, що причина цієї проблеми полягає у реалізації зерна, що виступає як сировина. Тобто, при одержанні втрат у зернових кормових культурах у звітному році, господарства переносять збитки у подальшому на галузь тваринництва через корми, в яких на зернові культури припадає від 15 до 75 відсотків.

Сільськогосподарські підприємства при виробництві практично всіх дослідних видів продукції у 2013 та 2014 роки мали однакові результати виробництва. Це може сприяти тому, що при однакових результативних показниках підприємства не будуть надавати велику перевагу однієї продукції. Що позитивно може вплинути на відсутність перевиробництва деяких видів продукції.

Переорієнтація виробництва з року в рік чітко відстежується на дослідженні динаміки рентабельності. Так, збільшення рентабельності у 2007 році відбувалось поруч із зменшення цього показнику по вирощуванню худоби. Така сама ситуація відбувалася і в 2010 році. Протягом дослідженого періоду рентабельним було виробництво рослинництва, а саме зерна та соняшнику, рівень якої становив у 2010 році 13,9 та 64,7% відповідно. У 2009 році рентабельність молока була 17,9%. Разом із тим, вирощування ВРХ та свиней протягом досліджуваного періоду було постійно збитковим, а збитковість скотарства не перевищувала 20%.

Для оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм застосована методика оцінки конкурентоспроможності, що включає наступні етапи:

- 1) обираються показники, що характеризують конкурентоспроможність підприємства (табл. 3.35);
- 2) приводяться всі показники у відсотках відносно до середнього рівня (табл. 3.36);
- 3) визначається ступінь впливу кожного показника, який в сумі за всіма показниками дорівнює 100% за методом парного порівняння;
- 4) розраховуються узагальнений показник конкурентоспроможності.

Таблиця 3.35

Показники, що характеризують конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств, 2014 р.*

№ з/п	Показники	Господарські товариства	Приватні підприємства	С.г. виробничі кооперативи	Інші недержавні підприємства	Державні підприємства	Великі та середні фермерські господарства	Малі фермерські господарства	Усього
1	Валова продукція рослинництва на 100 га с/г угідь, тис. грн	581	545	393	554	260	398	364	515
2	Валова продукція тваринництва на 100 га с/г угідь, тис. грн	255	79	147	209	75	40	20	168
3	Валовий дохід рослинництва на 100 га с/г угідь, тис. грн	650,0	589,2	447,6	609,1	312,7	429,0	394,1	570,6
4	Валовий дохід тваринництва на 100 га с/г угідь, тис. грн	283	96	191	243	105	45	23	190
5	Дохідність виробництва продукції рослинництва, %	127,7	135,8	133,2	121,5	115,3	133,7	129,4	129,2
6	Дохідність виробництва продукції тваринництва, %	117,4	100,9	84,3	120,2	81,9	103,6	107,3	113,2
7	Продуктивність праці у рослинництві, тис. грн	329,8	355,3	191,1	308,1	143,7	383,0	157,0	297,1
8	Продуктивність праці у тваринництві, тис. грн	337,2	150,8	91,7	262,3	78,2	210,8	68,5	264,7
9	Виробничі витрати на 1 га ріллі у рослинництві, тис. грн	7,6	6,1	4,5	6,9	3,6	4,6	4,1	6,4
10	Виробничі витрати на 1 умовну голову у тваринництві, тис. грн	8,9	9,6	9,3	4,5	11,8	7,8	10,9	8,6
11	Частка тваринництва, %	30,5	12,7	27,2	27,4	22,5	9,0	5,1	24,6
12	Частка мат витрат, %	71,3	70,0	65,6	58,4	70,8	69,8	72,3	70,6

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Таблиця 3.36

Відносні показники конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, 2014 р.*

№ з/п	Показники	Господарські товариства	Приватні підприємства	С.г. виробничі кооперативи	Інші недержавні підприємства	Державні підприємства	Великі та середні фермерські господарства	Малі фермерські господарства	Усього
1	Валова продукція рослинництва на 100 га с/г угідь, тис. грн	112,8	105,7	76,2	107,5	50,4	77,3	70,6	100,0
2	Валова продукція тваринництва на 100 га с/г угідь, тис. грн	151,6	47,2	87,4	124,6	44,8	23,6	11,7	100,0
3	Валовий дохід рослинництва на 100 га с/г угідь, тис. грн	113,9	103,3	78,4	106,7	54,8	75,2	69,1	100,0
4	Валовий дохід тваринництва на 100 га с/г угідь, тис. грн	149,2	50,6	100,7	127,9	55,2	23,6	12,1	100,0
5	Дохідність виробництва продукції рослинництва, %	127,7	135,8	133,2	121,5	115,3	133,7	129,4	129,2
6	Дохідність виробництва продукції тваринництва, %	117,4	100,9	84,3	120,2	81,9	103,6	107,3	113,2
7	Продуктивність праці у рослинництві, тис. грн	111,0	119,6	64,3	103,7	48,4	128,9	52,9	100,0
8	Продуктивність праці у тваринництві, тис. грн	127,4	57,0	34,7	99,1	29,5	79,6	25,9	100,0
9	Виробничі витрати на 1 га ріллі у рослинництві, тис. грн	118,4	94,5	70,9	108,4	55,7	71,3	63,6	100,0
10	Виробничі витрати на 1 умовну голову у тваринництві, тис. грн	103,4	111,6	108,2	52,2	137,4	90,2	126,9	100,0
11	Частка тваринництва, %	30,5	12,7	27,2	27,4	22,5	9,0	5,1	24,6
12	Частка мат витрат, %	71,3	70,0	65,6	58,4	70,8	69,8	72,3	70,6
	Індекс конкурентоспроможності	27,0	12,1	13,1	21,8	7,0	8,9	5,5	27,0

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

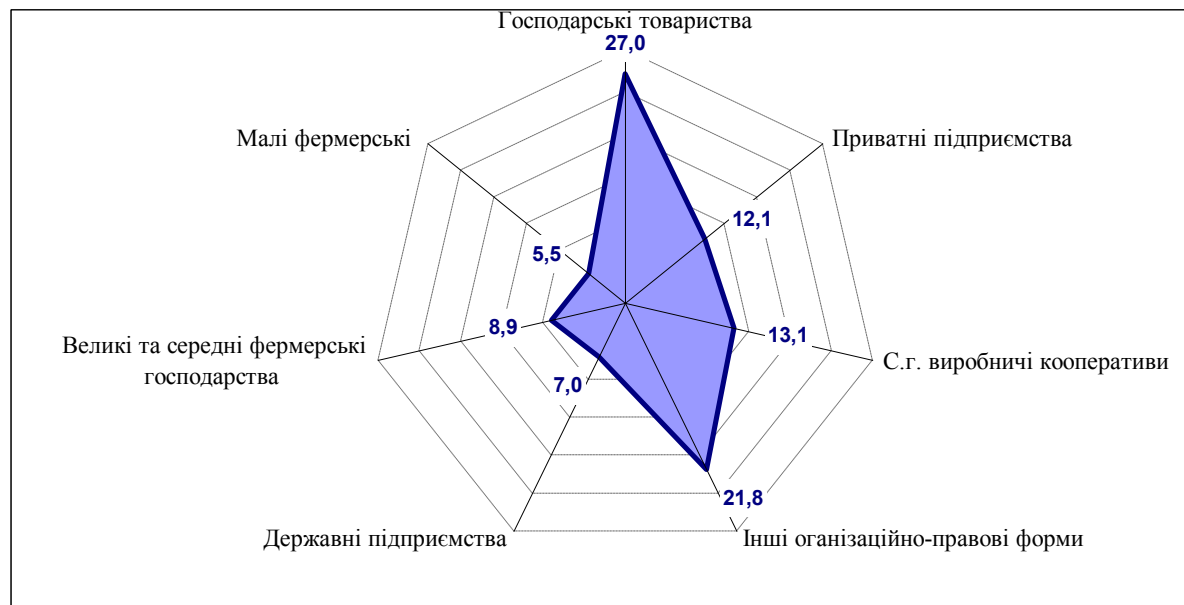

Рис. 3.7. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Ринок сільськогосподарської продукції на 66,1% представлений господарськими товариствами. Саме названа організаційно-правова форма задає конкуренцію на ринку. У середньому на 1 товариство припадає 23990 тис грн виручки від реалізації. Такі господарства характеризуються великим розміром сільськогосподарських угідь. Середня площа підприємств дорівнює 2230 га, а матеріальні витрати складають 71,3% від загальних витрат. Саме підприємства господарські товариства виробляють конкурентоспроможну продукцію і більш ефективно використовують свої ресурси.

Низька конкурентоспроможність державних підприємств пояснюється низьким рівнем виробництва продукції та продуктивності праці. Найнижчий рівень конкурентоспроможності мають малі фермерські господарства, які практично не виробляють продукцію тваринництва, програють великим підприємствам у рівні інтенсифікації виробництва і, відповідно, у виробництві продукції на одиницю площі.

Сьогодні конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції характеризується поступовим підвищенням цін за нестабільного забезпечення якості. Більше того, на ринку панують безліч підприємств малого і середнього бізнесу, які по суті не впливають одноосібно на процес конкуренції. Ринок продукції сільського господарства функціонує в умовах недосконалої конкуренції. Підприємства прагнуть виробляти продукцію, яка дає можливість одержати надвеликі надприбутки, чим призводять до незбалансованості пропозиції і попиту та зниження якості природних ресурсів.

3.2. Організаційно-економічні заходи забезпечення потреби внутрішнього і зовнішнього ринку в продукції рослинництва і тваринництва

Перед Україною відкрилися нові можливості доступу до європейського ринку після вступу до Світової організації торгівлі у 2008 році. Наступним кроком передбачається укладення договору про створення зони вільної торгівлі. Метою даною угоди є зростання торгівлі та інвестиційних потоків між Україною та Європейським Союзом шляхом лібералізації торгівлі. Проте, існують галузі, яким недоцільно підпадати під режим повної лібералізації. В Україні найбільшу проблему в даному питанні становить сільське господарство.

Щоб інтегруватися у внутрішній ринок ЄС, Україна повинна орієнтуватися на європейські вимоги, адже основні перешкоди у торгівлі з ЄС полягають у вимогах до безпечності та якості продукції, її характеристиках, процедурах оцінки відповідності технічним вимогам [141].

Сільськогосподарський потенціал України є високим, проте він великою мірою недовикористовується. Основними проблемами розвитку сільського господарства є:

- обмежений доступ до фінансових ресурсів сільськогосподарських виробників;
- відсутність послідовної державної політики з розвитку сільського господарства, що призводить до неефективного використання державних коштів на підтримку сільського господарства;
- нерозвинена інфраструктура, що призводить до збільшення вартості виробництва, високих втрат продукції під час транспортування або зберігання.

Що ж до експортного потенціалу сільськогосподарської продукції, то хоча в Україні він досить значний, проте цілком не використовується через ряд причин. Основними перешкодами у торгівлі між Україною та ЄС в

першу чергу виступають вищенаведені проблеми розвитку сільського господарства, а також до них ще можна додати занадто формалізовані та довгі митні процедури, низьку частку у виробництві високоякісної продукції, невідшкодування ПДВ експортерам, невідповідність продукції європейським стандартам [142].

Виробництво сільськогосподарської продукції в умовах перманентної кризи в галузі та економіці країни загалом позначилося на забезпеченні населення продовольством і зниженні рівня його економічної доступності, зумовленого низькою платоспроможністю жителів країни, а отже й обсягів споживання населенням основних продуктів харчування (табл. 3.37).

Таблиця 3.37

Споживання основних продуктів харчування (на одну особу за рік)*

Показники	Роки									Рациональні (рекомендовані МОЗ України) норми, кг
	1991	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
М'ясо та м'ясо-продукти, кг	68,2	42	45,7	50,6	49,7	52	51,2	54,4	56,1	83
Молоко та молочні продукти, кг	373,2	235	224,6	213,8	212,4	206	204,9	214,9	220,9	395
Яйця, шт.	272	250	252	260	272	290	310	307	309	290
Хлібні продукти, кг	141,1	133	115,9	115,4	111,7	111	110,4	109,4	108,4	101
Картопля, кг	131,0	127	130,4	131,8	133,0	127	139,3	140,2	135,4	124
Овочі та баштанні продовольчі культури, кг	102,5	33	118,4	129,2	137,1	144,1	162,8	163,4	163,3	161
Плоди, ягоди та виноград, кг	47,4	15	42,1	43,5	45,6	48	52,6	53,3	56,3	90
Риба та рибні продукти, кг	17,5	12,3	15,3	17,5	15,1	14,5	13,4	13,6	14,6	20
Цукор, кг	50,0	39	40,0	40,9	37,9	37	38,5	37,6	37,1	38,4
Олія, кг	11,6	14	14,3	15,0	15,4	14,6	13,7	13,0	13,3	13,4

*Джерело: [143, с. 9]

За даними табл. 3.37, у 2013 р. порівняно з 2012 р. споживання м'яса та м'ясопродуктів збільшилося на 3,1 % і досягло 56,1 кг на одну особу, яєць – на 0,6 % (309 шт.), молока та молочних продуктів – на 2,8 % (220,9 кг), плодів, ягід та винограду – на 5,6 % (56,3 кг). Водночас споживання хліба та хлібопродуктів зменшилося і становило 108,4 кг на рік, або 99,1 % до попереднього року, картоплі – 135,4 кг (96,6 %), цукру – 37,1 кг (97,6 %).

Дані таблиці 3.37 дають підстави для висновку, що олію, овочеві та баштанні культури населення України споживає в межах, наближених до раціональних норм споживання. За такими групами продуктів як м'ясо, молоко, риба, плоди та ягоди, цукор жителі країни споживають менше, а хліба, яєць і картоплі – більше раціональних норм. Проте, таке перевищення за зазначеними групами продовольства, особливо хлібопродуктів і картоплі, є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів.

В умовах обмеженості фінансових та матеріальних ресурсів сільськогосподарських підприємств, недостатньої державної підтримки, зниження купівельного попиту на аграрну продукцію на внутрішньому ринку важливого значення набуває розвиток експорту, який дає змогу при мінімальних додаткових витратах підвищити рентабельність і збільшити прибутковість виробництва. У сучасних економічних умовах господарювання підприємства та об'єднання АПВ мають право безпосередньо здійснювати експортно-імпортні операції.

Зовнішньоекономічна діяльність являє собою сукупність конкретних механізмів системи економічних, організаційних, правових і соціально-психологічних важелів, які забезпечують ефективну взаємодію вітчизняних підприємств зі світовими господарськими структурами на макро- та

мікрорівні з метою прискорення розвитку експортоорієнтованої діяльності, підвищення ефективності торговельних операцій, гарантування продовольчої безпеки країни. Така діяльність є важливим, але складним напрямом господарювання підприємств. Вона вимагає урахування особливостей світового ринку, основу яких становить міжнародний поділ праці та обмін продукцією, взаємозв'язку виробництва і споживання в окремих країнах, передбачення ситуації на ринку.

Збільшення обсягів поставок продукції на світовий ринок стає важливим завданням країни, а сільське господарство входить до четвірки галузей національної економіки, на які припадає 70 % товарного експорту [144, с. 60]. Продукція сільського господарства й харчової промисловості формує значну частину українського експорту. Водночас сільськогосподарська продукція в зовнішній торгівлі України має позитивне сальдо (табл. 3.38).

За 2014 р. експортовано продукції агропромислового виробництва на 9,8 млрд дол. США (на 0,1 млрд дол. США менше, ніж за 2013 р.), що становить 18,1 % вартості експорту України. Водночас у 2014 р. було імпортовано сільськогосподарської продукції і продовольства на 3,2 млрд дол. США, що на 1,2 млрд дол. США менше, ніж у попередньому році.

Найбільший обсяг експорту сільськогосподарської продукції у 2014 р. займала продукція рослинного походження, яка становила 8736,1 млн дол. США або 16,2 % , у т. ч. на зернові культури припадало 12,1 %, на насіння і плоди олійних рослин – 3,1 %, їстівні горіхи та плоди – 0,3 %, овочі – 0,2 %. Імпорт продукції рослинного походження зводиться до 2031,6 млн дол. США (3,7 %), що на 576 млн дол. США менше, ніж у 2013 р.

Таблиця 3.38

Структура експорту-імпорту сільськогосподарської продукції підприємств*

Найменування товарів	Експорт				Імпорт			
	2013 р., млн дол. США	2014 р.			2013 р., млн дол. США	2014 р.		
		млн дол. США	у % до 2013 р.	у % до загального обсягу		млн дол. США	у % до 2013 р.	у % до загаль- ного обсягу
Усього	62305,9	53901,7	86,5	100,0	75834,6	54428,7	71,8	100,0
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1083,1	1014,6	93,7	1,9	1850,4	1124,1	60,8	2,1
01 живі тварини	12,9	14,5	111,9	0,0	112,6	77,4	68,7	0,1
02 м'ясо та їстівні субпродукти	348,5	381,8	109,6	0,7	618,9	239,2	38,7	0,4
03 риба і ракоподібні	20,3	27,4	135,1	0,1	831,0	594,9	71,6	1,1
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	691,5	575,4	83,2	1,1	262,8	185,8	70,7	0,3
05 інші продукти тваринного походження	9,9	15,4	156,1	0,0	25,1	26,8	106,9	0,0
II. Продукти рослинного походження	8849,1	8736,1	98,7	16,2	2607,6	2031,6	77,9	3,7
07 овочі	111,1	129,9	116,9	0,2	175,4	162,6	92,7	0,3
08 їстівні плоди та горіхи	137,9	148,2	107,5	0,3	1196,8	804,8	67,2	1,5
09 кава, чай	10,7	14,6	137,4	0,0	331,1	259,9	78,0	0,5
10 зернові культури	6351,7	6544,1	103,0	12,1	306,5	366,6	119,6	0,7
12 насіння і плоди олійних рослин	2044,8	1687,7	82,5	3,1	389,9	312,0	80,0	0,6
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	3497,4	3822,0	109,3	7,1	403,3	301,7	74,8	0,6

*Джерело: [143, с. 49]

Обсяг експорту живих тварин і продуктів тваринного походження у 2014 р. зменшився порівняно з 2013 р. на 1,9 % (від 1083,1 до 1014,5 млн дол. США) від загального обсягу експорту з України, з них 1,1 % припадає на

молоко і молочні продукти, яйця, мед натуральний, 0,7 % – на м'ясо та їстівні субпродукти; 0,1 % – на рибу і ракоподібні. Водночас імпорт продукції тваринного походження у 2014 р. становив 1124,1 млн дол. США, що на 726,3 млн дол. США або на 39,2 % менше, ніж у 2013 р.

Зниження частки імпорту зумовлено дефляційними та інфляційними процесами в Україні, зниженням купівельної спроможності населення, зростанням обсягів самозабезпечення продовольством. Нарощення обсягів експорту за всіма групами товарів, крім молока і молочних продуктів та насіння і плодів олійних рослин свідчить про позитивну динаміку зовнішньоторговельних операцій для економіки країни (табл. 3.39).

Цінові та кількісні індекси умов торгівлі показують наскільки країна виграє (втрачає) за рахунок зміни цін (кількості) товарів у зовнішній торгівлі з іншими країнами за відповідний період. Цей показник розраховується за допомогою зведених індексів цін по імпорту й експорту товарів загалом як співвідношення індексів цін експорту та імпорту (у % до базисного періоду).

За даними табл. 3.39 кількісний індекс умов торгівлі товарами сільськогосподарського походження у 2014 р., розрахований як відношення обсягу експорту до імпорту, становив 123,8 %, що свідчить про перевищення фізичного обсягу експорту над фізичним обсягом імпорту на 23,8 %. Проте за ціновим індексом зовнішньої торгівлі середні ціни експорту цих товарів нижчі від середніх цін імпорту. Середня виручка від експорту перевищує середні витрати на імпорт на 3,6 %. Отже товари сільськогосподарського походження експортуються з нижчою доданою вартістю, ніж імпортуються.

Найбільше зростання фізичного індексу умов торгівлі спостерігається за такими групами товарів як рослинні матеріали для виготовлення 405,0 %, живі тварини 382,2 %, м'ясо та їстівні субпродукти 265,2 %.

Таблиця 3.39

**Індекси фізичного обсягу, середніх цін та умов торгівлі
у зовнішній торгівлі України товарами за 2014 рік, %**

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Індекс фізичного обсягу (Ласпейреса)		Індекс цін (Пааше)		Індекс умов торгівлі	
	експорт	імпорт	експорт	імпорт	кількісний	ціновий
Усього	92,1	74,4	94,8	98,3	123,8	96,4
у т. ч.						
живі тварини	268,0	70,1	99,1	101,5	382,2	97,6
м'ясо та їстівні субпродукти	115,2	43,4	94,7	91,4	265,2	103,6
риба і ракоподібні	144,2	74,8	100,4	97,1	192,7	103,4
молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	87,0	74,9	99,5	100,2	116,1	99,3
інші продукти тваринного походження	139,7	118,3	119,1	95,3	118,1	125,0
живі дерева та інші рослини	99,6	59,7	109,3	80,4	166,9	135,9
овочі	129,9	95,9	90,6	89,2	135,4	101,5
їстівні плоди та горіхи	120,2	72,0	111,3	93,8	166,8	118,7
кава, чай	135,0	86,3	102,9	92,2	156,4	111,6
зернові культури	127,2	121,5	89,5	96,3	104,7	92,9
продукція борошномельно- круп'яної промисловості	102,9	115,3	90,0	94,4	89,3	95,4
насіння і плоди олійних рослин	91,5	75,7	92,7	100,9	121,0	91,9
рослинні матеріали для виготовлення	397,9	98,3	92,3	104,0	405,0	88,7
жири та олії тваринного або рослинного походження	143,0	77,4	80,2	102,0	184,8	78,6
продукти з м'яса, риби	83,4	68,8	96,5	103,2	121,2	93,5

*Джерело: розраховано авторами за даними [143, с. 82-87]

По решті товарних позицій індекси фізичного обсягу варіюються від 104,7 % по зернових культурах до 192,7 % по рибі і ракоподібних. Продукція борошномельно-круп'яної промисловості має зниження індексу фізичного обсягу до 89,3 %.

Ціновий індекс умов торгівлі характеризується такими параметрами. Найвищий рівень цінового індексу і, відповідно, найкращі торговельні умови мають такі групи товарів: живі дерева та інші рослини 135,9 %, інші

продукти тваринного походження 125,0 %, їстівні плоди та горіхи 118,7 %. Позитивний ціновий індекс містить кава і чай 111,6 %, м'ясо та їстівні субпродукти 103,6 %, риба і ракоподібні 103,4 %, овочі 101,5 %. Інші товари сільськогосподарського виробництва експортуються на не вигідних умовах. Ціновий індекс жирів та олії тваринного або рослинного походження становить 78,6 %, що вказує на перевищення середньої ціни імпортованої продукції над аналогічною експортованою на 21,4 %.

За оцінками спеціалістів, ємність внутрішнього продовольчого ринку оцінюється в межах 302–304 млрд грн. З урахуванням досягнення раціональних норм споживання, які нині по молоку, м'ясу, фруктах і винограду забезпечені лише на 40–70 %, потенційна межа ємності внутрішнього ринку може становити 450–460 млрд грн. Оскільки частка сільгоспвиробників дорівнює близько 40 % від кінцевих цін на продовольчі товари, а обсяги самозабезпечення сільських жителів та прогнозовані обсяги імпорту – майже 70 млрд грн, то частка сільгоспідприємств у прогнозованих обсягах споживчого продовольчого ринку може рівнятися 145–150 млрд грн. Це внутрішній ринок, де можуть формуватися загальні доходи, у т. ч. додана вартість суб'єктів господарювання в аграрному секторі [143].

Нині в Україні рівень споживання м'яса і м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів значно менший від раціональних норм харчування (молоко на 43 %, м'ясо – 34 %), що зумовлено низьким рівнем купівельної спроможності населення. Заходи щодо переробки зерна на продукцію тваринництва на внутрішньому ринку зможуть зменшити імпорт тваринницької продукції низької якості й забезпечити населення України якісним вітчизняним продовольством. Зерно, яке нині активно вивозиться за кордон, є одним із основних кормів при вирощуванні тварин (зокрема, свиней). У 2014 р. обсяг імпорту молочної продукції становив 185,8 млн т (в 2013 р. – 29,7 млн т), яловичини і свинини – 1,9 і 30,6 млн т відповідно (в 2013 р. – 3,7 і 147,0 млн т відповідно) [145, с. 55].

Обмеженість ємності внутрішнього ринку стала однією з основних причин дисбалансів у структурі виробництва окремих видів продукції, цінових диспропорцій, наявності значних соціальних проблем [146, с. 11]. Серед чинників, що обмежують ємність внутрішнього аграрного ринку України, можна виділити наступні:

- низький рівень доходів, у т. ч. купівельної спроможності населення;
- низька ефективність сільськогосподарського виробництва, значною мірою зумовлена ціновим диспаритетом міжгалузевих відносин;
- невідповідність розподілу доходів відносно економічної участі в загальних трансакціях між усіма учасниками ринку сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів;
- низький рівень державного регулювання аграрного ринку, відсутність ефективних програм або невиконання діючих програм державної підтримки споживачів і виробників сільськогосподарської продукції.

З розвитком тваринництва й підвищенням купівельної спроможності населення виникає необхідність зміни напрямку використання зерна, переорієнтації його з експорту на вітчизняне виробництво продукції тваринництва і таким чином задоволення внутрішніх потреб. Це також створить умови для отримання продукції з вищою доданою вартістю.

За оцінками Національної академії аграрних наук, Україна має більший на 6–10 млн т (2015–2017 рр.) потенціал нарощування обсягів виробництва зерна, ніж можливості нарощування його внутрішнього споживання та експорту [147]. Потенційні можливості сільськогосподарського виробництва і ємності ринку продовольства в Україні за нашими підрахунками, майже у 2,5 рази перевищують фактичні.

Українська економіка є експортоорієнтованою – експорт товарів та послуг становить 50 % ВВП. За даними Державної служби статистики України, обсяг експорту товарів та послуг у 2014 р. становив 63,9 млрд дол. США, скоротившись порівняно з 2013 р. на 14,6 %, або на майже 11 млрд дол. США в грошовому виразі.

Науковці стверджують, що на світовому ринку відбувається поступова трансформація спеціалізації України. Найбільше зростання в структурі аграрного експорту в останні роки спостерігається по зернових культурах. Вони забезпечують половину валютних надходжень, а їх частка в загальному експорті зростає від 10,2 % у 2012 р. до 12,1 % у 2014 р. Кожна 11 тонна зерна, яка продавалася на світовому ринку 2012 року, була вітчизняного виробництва. За обсягами експорту ячменю та кукурудзи наша країна посідала 4 місце, пшениці – 8 місце у світі [148, с. 6]. Водночас структура товарної структури експорту аграрної продукції свідчить, що більша його частина має сировинний характер продукції з низькою доданою вартістю.

Відповідно до чинних міжнародних угод, Україні надано односторонні торговельні преференції з боку ЄС, наслідки яких доволі неоднозначні. В 2014 р. з України до країн ЄС експортовано на 12 % більше товарів порівняно з 2013 р., насамперед за рахунок аграрної продукції. В першому півріччі 2015 р. внаслідок різкого зниження світових цін на продовольство обсяги експорту агропродукції скоротилися майже на третину. Викликає занепокоєння й та обставина, що близько 70 % вітчизняного експорту припадає на сировинну продукцію.

ЄС надав Україні квоти на 36 товарних позицій, з яких частка продукції традиційного українського експорту (м'яка пшениця, кукурудза, продукція птахівництва, мед) не виправдано мала. Так, у 2015 р. вже 4 січня було вибрано квоти на мед, в I кварталі достроково вичерпано річні квоти на експорт кукурудзи, майже вичерпані на яблучний і виноградний соки та використано квартальну квоту на м'ясо птиці. За 8 місяців 2015 р. на 91 % вичерпано квоту на постачання цукру, на 92 % – перероблених томатів. На кінець серпня використання квот на зернові становило 95 % з урахуванням їх розширення для ячменю. Проте майже не використано квоти на етанол, крохмаль, солод, гриби.

Виробництво етанолу, крохмалю і солоду з сировини українського походження забезпечене ринками збуту зазначених продуктів переробки в

межах наданих Україні квот. Крім переваг у вигляді валютних надходжень, виробництво й експорт цих та інших продуктів переробки створює додану вартість всередині країни, що сприяє розвитку сільського господарства й зміцненню економіки держави загалом.

За оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України загальний економічний ефект від торгових преференцій ЄС для української економіки може становити 497 млн євро і включатиме 340 млн євро від збільшення експорту агропродукції [149]. Проте нині експортувати свою продукцію до ЄС можуть далеко не всі аграрні підприємства, що зумовлено невідповідністю українського законодавства у сфері безпеки продуктів харчування європейському, а також несертифікованістю українських підприємств. Зона вільної торгівлі включає як можливості економічного зростання, так і загрози для країни, її галузей і підприємств.

Модернізація систем безпечності і якості харчових продуктів тваринного й рослинного походження дасть змогу забезпечити продовольчу безпеку країни в умовах євроінтеграції аграрного сектора економіки, підвищити конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку.

В Україні для цього напрацьована певна законодавча база – це Закони: «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 06.09.2005 р. № 2809-IV [150]; «Про ветеринарну медицину» від 16.11.2006 р. № 361-V [151]; «Про карантин рослин» від 19.01.2006 р. № 3369-IV [152].

Вони гармонізовані до міжнародних вимог, Угоди СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, Санітарного кодексу наземних тварин Міжнародного Епізоотичного Бюро, схвалено урядом Концепцію Загальнодержавної цільової економічної програми проведення моніторингу залишкових кількостей препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також в харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі на 2008–2013 роки.

Станом на жовтень 2013 р. фонд національних стандартів становив 27 тис. документів, з яких 7074 національних стандартів, гармонізованих з

міжнародними та європейськими, що становить 15 % загальної кількості міжнародних та європейських стандартів. Із прийнятих національних стандартів, гармонізованих з міжнародними та європейськими, 1340 стандартів, це стандарти, добровільне застосування яких може сприйматись як доказ відповідності продукції вимогам технічних регламентів, розроблених на базі директив ЄС.

У 70-х роках ХХ ст. під егідою ФАО/ВООЗ створена міжнародна програма розробки стандартів харчових продуктів. Головним її органом є комісія «Кодекс Аліментаріус», до якої входить 117 країн. Крім комісії «Кодекс Аліментаріус», міжнародні стандарти розробляє ЄС, а також Міжнародна організація стандартів (ISO). В Україні питаннями контролю якості та безпеки харчових продуктів займається Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації (Держстандарт) та Міністерство охорони здоров'я.

Проте, нині набула поширення якісна фальсифікація харчових продуктів, тобто їх підроблення за допомогою харчових і нехарчових добавок, які імітують для покращення органолептичних характеристик, або заміна продукту вищого гатунку більш низьким. Поширеними способами якісної фальсифікації є використання добавок, які імітують покращення якості, а також пересортування.

За даними Комітету охорони прав споживачів, в Україні близько 80 % харчової продукції фальсифіковано за одним або кількома показниками. Найпоширенішою є асортиментна фальсифікація, тобто підробка, яка здійснюється шляхом повної або часткової заміни харчового продукту його замінником іншого виду або найменування із збереженням подібності однієї або кількох його характерних ознак.

У підвищенні якості продукції значну роль відіграють її стандартизація і сертифікація. В Україні правові та організаційні засади стандартизації, спрямовані на забезпечення єдиної технічної політики в цій сфері, регулюються Законом України «Про стандартизацію» [153].

Результатом стандартизації є нормативні документи в даній сфері. Вони встановлюють правила, загальні принципи чи характеристики різних видів діяльності або їх результатів. Такими нормативними документами є стандарт, кодекс ustalеної практики і технічні умови. Залежно від рівня суб'єкта стандартизації, який приймає чи схвалює нормативні документи у сфері стандартизації, розрізняють такі їх види (табл. 3.40)

Стандарти перших двох видів застосовуються на добровільних засадах. Проте згідно із Законом «Про стандартизацію» їх застосування в цілому чи окремих положень цих стандартів стає обов'язковим для всіх суб'єктів господарювання, якщо це передбачено в технічних регламентах чи інших нормативно-правових актах.

Технічний регламент або інший нормативно-правовий акт приймається органом державної влади. В ньому встановлюються технічні вимоги до продукції, процесів чи послуг безпосередньо або через посилання на стандарти.

Таблиця 3.40

Види стандартів залежно від рівня суб'єкта стандартизації

№ з/п	Назва стандарту
1	Національні стандарти, кодекси ustalеної практики та класифікатори, прийняті чи схвалені центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації
2	Стандарти, кодекси ustalеної практики та технічні умови, прийняті чи схвалені іншими суб'єктами стандартизації. Ними можуть бути місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання та їх об'єднання. Їм надається право встановлювати нормативні документи у відповідних сферах діяльності та в межах їх повноважень. Вказані види стандартів повинні відповідати умовам ринку, сприяти розвитку вільної торгівлі і підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції
3	Міжнародні (регіональні) стандарти – стандарти, що прийняті міжнародним (регіональним) органом стандартизації (органом певного географічного або економічного простору). Ці стандарти можуть впроваджуватися як національні за умови їх прийняття центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації
4	Стандарти підприємств. Окремими підприємствами можуть розроблятися стандарти на продукцію (роботи, послуги), що використовуються та є обов'язковими в тому господарстві, яке його розробило і впровадило. Наприклад, у сільськогосподарських підприємствах можуть бути розроблені стандарти на виконання окремих технологічних операцій (оранки, посіву, збирання, формування густоти рослин тощо) або на окремі види проміжної сільськогосподарської продукції, що використовується для виробничого споживання (наприклад, корми)

Обов'язковими вимогами, що встановлюються технічним регламентом та іншими нормативно-правовими актами, є: захист життя, здоров'я та майна людини, захист тварин і рослин, охорона довкілля, безпека продукції, процесів і послуг, усунення загрози для національної безпеки країни тощо.

Сертифікація – це процедура, за допомогою якої визнаний у встановленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу встановленим законодавством вимогам. Вона є важливою ланкою управління якістю продукції. В Україні питання сертифікації продукції регулюється Законом України «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 р. № 2406-III [154].

Підтвердження відповідності – це діяльність, наслідком якої є гарантування того, що продукція, системи якості, системи управління якістю, системи управління довкіллям відповідають встановленим законодавством вимогам.

Кабінет Міністрів України затверджує нормативно-правовий акт – технічний регламент з підтвердження відповідності, в якому містяться: опис видів продукції, що підлягає обов'язковому підтвердженню відповідності; вимоги безпеки для життя та здоров'я людини, тварин, рослин, а також майна та охорони довкілля; процедури підтвердження відповідності цим вимогам; правила маркування і введення продукції в обіг.

Із введенням у дію цього нормативно-правового акту спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері підтвердження відповідності офіційно публікує перелік національних стандартів, добровільне застосування яких виробником чи постачальником сприймається як доказ відповідності продукції вимогам технічних регламентів.

Існують істотні відмінності підтвердження відповідності в законодавчо регульованій та нерегульованій сфері. В першій з них підтвердження відповідності є обов'язковим для виробника і постачальника, в другій – на добровільних засадах.

Відповідність продукції вимогам законодавства засвідчується декларацією про відповідність або сертифікатом відповідності. Декларацію про відповідність продукції складає виробник, якщо це передбачено технічним регламентом з підтвердження відповідності на цей вид продукції. При цьому виробник повинен надати органам, що здійснюють державний нагляд у сфері підтвердження відповідності, необхідну документацію, яка підтверджує об'єктивність декларування.

Сертифікація в законодавчо регульованій сфері проводиться по тих видах продукції й відповідно до вимог, які передбачені технічним регламентом з підтвердження відповідності.

Сертифікацію здійснюють акредитовані спеціально уповноважені органи із сертифікації. У разі позитивного рішення цей орган видає виробникам сертифікат відповідності – документ, який підтверджує, що продукція, системи управління якістю, системи якості, системи управління довкіллям, персонал відповідають встановленим вимогам конкретного стандарту чи іншого нормативного документа, визначеного законодавством.

Виробник чи постачальник зобов'язаний наносити на продукцію національний знак відповідності в законодавчо регульованій сфері і тим самим засвідчувати відповідність позначеної ними продукції вимогам технічних регламентів. У разі підтвердження відповідності уповноваженим органом із сертифікації до національного знака відповідності додається ідентифікаційний номер цього органу.

У законодавчо нерегульованій сфері виробник може скласти декларацію про відповідність за власною ініціативою. Це ж стосується сертифікації продукції. Вона здійснюється на договірних засадах між виробником чи постачальником і органом із сертифікації.

Нині обов'язковою умовою виходу на міжнародний ринок є наявність у продавця сертифіката відповідності, що засвідчує відповідність продукції вимогам міжнародних стандартів ISO серії 9000, які швидко поширюються в світі і регулюють єдині всесвітні вимоги до систем якості підприємств-

постачальників. Складається така ситуація, що підприємства, які не володіють сертифікатом на систему якості, підтверджуючи тим самим її відповідність стандартам ISO серії 9000, майже не мають шансів на укладання більш-менш пристойного контракту і на участь у міжнародних тендерах, а їх товар оцінюється на світовому ринку в декілька разів дешевше.

Забезпечення якості відповідно до стандартів ISO серії 9000 – це умова необхідна, але не завжди достатня для гарантії конкурентоспроможності товару, оскільки багато підприємств й далі вдосконалюють виробництво з орієнтацією на випуск товару з ще кращими якісними параметрами, ніж цього вимагають вказані стандарти.

На відміну від європейських країн головним критерієм для бізнесу і споживача виступає зовсім не якість товару в цілому і продуктів харчування зокрема, а ціна. Норми безпеки, які повинні міститися в державних стандартах залишаються незмінними вже тривалий час, зусилля вітчизняних стандартизаторів і споживачів ігноруються державними інститутами. Державний контроль не в змозі припинити як випуск вітчизняної низькоякісної продукції, так і ввіз на територію України товарів сумнівної якості, що в першу чергу стосується продуктів харчування та напівфабрикатів. Все це відбувається на фоні існування досить розвиненої системи стандартизації, метрології і сертифікації та наявності відповідних кадрів.

Створення ефективної системи контролю повинно базуватися на сертифікації виробника, а вже потім, на контролю якості продукції, яку він виробляє. Така практика розвинених країн. Сертифікації піддається ґрунти, де вирощується сировина, власне сировина, обладнання, технологічне обладнання, кадри, транспортування, торгівельна мережа та багато інших аспектів діяльності підприємства. Отже, діє ефективний контроль на всьому ланцюжку від виробництва до реалізації. Слід відмітити, що в деяких країнах ЄС, наприклад Великобританії, підприємство не має права брати участь у

державному замовленні, якщо воно не сертифіковане, а до сертифікації у більшості країн Європейського союзу долучаються вітчизняні організації.

Практика державного замовлення може послужити ефективним прийомом підвищення якості продукції в Україні та збільшити конкурентоспроможність українських продовольчих товарів на світовому ринку.

Важливу роль відіграє зобов'язання підприємства щодо самостійного контролю, таким чином досягається один з найважливіших принципів – дотримання одноосібної відповідальності підприємства. Якщо підприємству стає відомо про певні невідповідності нормативним документам, то навіть при найменшій підозрі на це воно повинне вжити всіх необхідних заходів з метою перевірки і усунення причин.

До основних пріоритетів щодо якості та безпеки продуктів харчування належать:

- контроль за якістю та безпекою продовольчої сировини і супутніх матеріалів, харчових продуктів, особливо дитячих;
- контроль за безпекою імпоротної продукції, особливо виготовленої на основі генетично модифікованих організмів (обов'язкове маркування такої продукції);
- подальше удосконалення нормативно-правової бази, зокрема розроблення національних медико-біологічних вимог і санітарних норм якості продовольчої сировини та харчових продуктів;
- надання громадянам юридичної підтримки у відшкодуванні їм матеріальних і моральних збитків у разі заподіяння шкоди від вживання небезпечних продуктів харчування;

– організація санітарної просвіти населення щодо профілактики харчових отруєнь та аліментарної профілактики негативного впливу дії чинників довкілля.

Важливо, щоб якість харчових продуктів була ідентична тим вимогам, які закладено в державних стандартах і технічних умовах на їх виробництво. *Ідентифікація харчових продуктів - це виявлення відповідності їхніх характеристик, указаних при маркуванні, у супровідних документах чи в інших засобах інформації, висунутим до них вимогам.* Як засоби ідентифікації харчових продуктів використовують нормативні, технічні та товарносупровідні документи, а також маркування.

Необхідно вносити у маркування харчових продуктів інформацію про їх приналежність до конкретної товарної партії. В Україні маркування, яке ідентифікує конкретну товарну партію, використовується лише для продукції консервної промисловості (консерви, пресерви).

Застосування системи безпеки та якості харчових продуктів у ланцюгу «від лану до столу» (НАССР – Hazard Analysis and Critical Control Point), що регулюється близько 160 європейськими директивами, які необхідно запровадити в законодавство України для створення аналогічної системи. НАССР являє собою концепцію, яка передбачає систематичну ідентифікацію, оцінку й управління небезпечними факторами, які впливають на безпеку продуктів харчування.

Необхідно гармонізувати всю нормативно-правову базу; прийняти Концепцію державної політики у сфері управління безпечністю харчових продуктів та продовольчої сировини на основі принципів НАССР; прийняти національні відповідники стандартів ISO серії 22000; докорінно поліпшити систему санітарії та гігієни на виробництві харчових продуктів; створити єдиний орган з контролю за їх безпечністю; запровадити ефективну систему підготовки та підвищення кваліфікації інженерно-технічного персоналу підприємств галузі з урахуванням сучасних міжнародних вимог

У кожному шаблі існуючої системи організації контролю за харчовими продуктами в Україні бракує узгодженості, починаючи із законодавства і закінчуючи лабораторними дослідженнями. Ці проблеми:

по-перше – призводять до перехресного контролю харчових продуктів, а отже до додаткових витрат часу і коштів суб'єктів підприємницької діяльності;

по-друге – зумовлюють неврегульованість, яка спричиняє корупцію;

по-третє, не забезпечують ефективного і повноцінного контролю.

Така ситуація наражає на небезпеку самих споживачів. Окрім того, що продукція дорожчає, адже свої витрати підприємець закладає в кінцеву ціну продукту, споживач не є стовідсотково захищеним від недоброякісної та небезпечної продукції.

Нагальною необхідністю стає проведення адаптації українського законодавства до європейського, гармонізації нормативної бази з міжнародними і європейськими стандартами, поступового переходу від обов'язкової сертифікації до оцінки відповідності за вимогами технічних регламентів, зміцнення та розвиток спроможності українських інституцій у сфері ринкового нагляду за досвідом держав-членів СС.

Першим кроком по вдосконаленню системи контролю за харчовою продукцією має стати розробка Національної стратегії забезпечення продовольчої безпеки країни.

Враховуючи аналіз організації контролю в Україні та досвід європейських країн, доцільним є створення ефективної системи контролю за харчовою продукцією через об'єднання всіх функцій забезпечення безпеки продуктів харчування в одному відомстві, яке б відповідало за продовольчу безпеку з чітко окресленим колом повноважень. Це дасть можливість: гармонізувати стандарти на харчові продукти і скоординувати заходи

контролю по всьому ланцюгу «з лану до столу»; приймати термінові та послідовні рішення та вживати заходи задля ефективного захисту споживачів; підвищити рентабельність та ефективність використання бюджетних ресурсів та експертних знань; надавати більш ефективні та якісні консультаційні послуги. Таким органом може бути Агентство продовольчої безпеки Міністерства аграрної політики України, організаційна структура якого побудована за принципом структуризації подібних агенцій в Європейських країнах на основі реорганізації існуючих управлінських структур, які опікуються даними проблемами.

Важливим є також розробка і ухвалення Закону України «Про загальні принципи, структуру і вимоги продовольчого законодавства» на основі принципів Регламентів (ЄС) № 178 / 2002 Європейського парламенту і Ради від 28 січня 2002 року «Про встановлення загальних принципів та вимог законодавства щодо харчових продуктів, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та встановлення процедур у галузі безпеки харчових продуктів», що встановлює загальні принципи та вимоги до харчового законодавства та № 852 / 2004 Європейського Парламенту і Ради від 29 квітня 2004 року «Про проведення офіційного контролю з метою забезпечення перевірок додержання закону про продукти харчування та фураж і правил, що стосуються здоров'я та благополуччя тварин», яким встановлені загальні правила гігієни харчових продуктів для європейських підприємців.

Важливого значення набуває вдосконалення ветеринарно-санітарного контролю шляхом запровадження системного дослідження мікробіологічних ризиків.

Введення обов'язковості виконання Технічного регламенту щодо маркування харчових продуктів, повинно було б надавати можливість отримати такі вигоди:

- в інтересах держави – забезпечення виконання статті 50 Конституції України щодо гарантування кожному громадянину України права вільного доступу до інформації про якість харчових продуктів (оскільки принцип достовірності щодо якості порушений);

- гармонізувати вимоги щодо маркування харчових продуктів з європейськими вимогами;

- встановити загальні, чіткі та прозорі вимоги до маркування харчових продуктів, виконання яких суб'єктами господарювання періодично контролюватиметься відповідним державним органом у межах його компетенції;

- в інтересах суб'єктів господарювання запровадити гармонізовані з європейськими вимоги до маркування харчової продукції для забезпечення рівних конкурентних умов у цій сфері;

- запровадити самостійний регуляторний акт, яким встановлюється загальний перелік відомостей, які слід зазначати у маркуванні всіх харчових продуктів, замість існування окремих вимог у різних законодавчих актах, що стосуються однієї і тієї ж продукції тощо;

- в інтересах споживачів привести до рівня поінформованості вітчизняного споживача про вид і характеристики харчового продукту до європейського рівня (хоча, наприклад помітка «Без ГМО», сьогодні ще не означає, що так воно є насправді).

Система норм та нормативів кожного підприємства, зайнятого виробництвом продуктів харчування та й сировини для харчової промисловості повинна базуватись на принципах безпечного для здоров'я людини виробництва. І цей принцип повинен бути закладений в основи планування діяльності підприємств харчової промисловості (табл. 3.41).

Таблиця 3.41

Цілі та очікувані результати

№ з/п	Цілі	Очікувані результати
1	2	3
1	Забезпечити гармонізацію національних стандартів з міжнародними та європейськими на відповідність продукції вимогам технічних регламентів, розроблених на базі директив ЄС	Підвищення якості й конкурентоспроможності продукції на вітчизняному і світовому ринках
2	Для створення ефективної системи контролю забезпечити сертифікацію товаровиробника	Сертифіковане підприємство має право брати участь у державному замовленні
3	Введення обов'язковості виконання Технічного регламенту щодо маркування харчових продуктів, поінформованості вітчизняного споживача про вид і характеристики харчового продукту до європейського рівня, забезпечення маркування харчових продуктів інформацією про їх приналежність до конкретної товарної партії (нині маркування, яке ідентифікує конкретну товарну партію, використовується лише для продукції консервної промисловості)	Забезпечить виконання ст. 50 Конституції України щодо гарантування кожному громадянину України права вільного доступу до інформації про якість харчових продуктів
4	Прийняття Концепції державної політики у сфері управління безпечністю харчових продуктів та продовольчої сировини на основі принципів НАССР	Забезпечить управління небезпечними факторами, які впливають на безпеку продуктів харчування по всьому ланцюгу «з лану до столу»
5	Розроблення Національної стратегії забезпечення продовольчої безпеки країни	Забезпечить поступовий перехід від обов'язкової сертифікації до оцінки відповідності за вимогами технічних регламентів, зміцнення та розвитку спроможності українських інституцій у сфері ринкового нагляду за досвідом країн-членів ЄС
6	Створення Агентства продовольчої безпеки Міністерства аграрної політики України, організаційна структура якого побудована за принципом структуризації подібних агенцій в Європейських країнах на основі реорганізації існуючих управлінських структур, які опікуються даними проблемами	Дасть можливість гармонізувати стандарти на харчові продукти і скоординувати заходи контролю по всьому ланцюгу «з лану до столу»; приймати термінові та послідовні рішення та вживати заходи для ефективного захисту споживачів; підвищити рентабельність та ефективність використання бюджетних ресурсів та експертних

		знань; надавати більш ефективні та якісні консультаційні послуги
--	--	--

Продовження таблиці 3.41

1	2	3
7	Розроблення й ухвалення Закону України «Про загальні принципи, структуру і вимоги продовольчого законодавства»	Врахування основних принципів Регламентів (ЄС) № 178 / 2002 Європейського парламенту і Ради від 28 січня 2002 року «Про встановлення загальних принципів та вимог законодавства щодо харчових продуктів, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та встановлення процедур у галузі безпеки харчових продуктів», що встановлює загальні принципи та вимоги до харчового законодавства та № 852 / 2004 Європейського Парламенту і Ради від 29 квітня 2004 року «Про проведення офіційного контролю з метою забезпечення перевірок додержання закону про продукти харчування та фураж і правил, що стосуються здоров'я та благополуччя тварин», яким встановлені загальні правила гігієни харчових продуктів для європейських підприємств
8	Запровадження системного дослідження мікробіологічних ризиків	Створення мікробіологічних лабораторій
9	Розроблення й запровадження на підприємствах аграрного сектору систем менеджменту якості згідно з міжнародним стандартом ISO 9001:2008 та концепції менеджменту якості TMQ	Проходження міжнародної сертифікації та забезпечення якості й конкурентоспроможності продукції

*Джерело: систематизовано авторами

Виховання культури безпечного виробництва і споживання їжі має стати важливим завданням засобів масової інформації, державних та громадських організацій. Крім того, у профільних вищих навчальних закладах України доцільно ввести в навчальні плани дисципліни з продовольчого права.

З наявністю різних технологій виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, як в Україні так і за її межами, виникає проблема безпечності їх (продукції, продуктів) для життєдіяльності людини.

Проблема полягає у забезпеченні вимог ЄС та СОТ щодо безпечності сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, оскільки Україна здійснює курс на Євроінтеграцію, розширення експорту своєї продукції.

Стан розв'язання проблеми знаходиться на початковій стадії, на якій розробляються законопроекти.

Так, в нашій країні прийнятий Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» із змінами № 67-VIII (67-19) від 28.12.2014 р., ВВР, 2015, № 4, ст. 19 [155], поданий на розгляд у Верховну Раду Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо безпечності харчових продуктів» підготовлено на виконання доручення Прем'єр-міністра України від 03 жовтня 2014 року № 35018/1/1-14 та доручення Віце-прем'єр-міністра України – Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 29 січня 2015 року № 35018/4/1-14 [156].

Для розв'язання зазначеної проблеми необхідно переходити на європейські стандарти виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Стандарти безпечності сільськогосподарської продукції та продуктів харчування повинні бути єдині, одним нормативним документом, що здійснює технічне регулювання (узгодження) показників якості виробництва, переробки продукції.

Програмні заходи та цілі. Програмні заходи та цілі доцільно розподілити на державний і виробничий рівень. На *державному рівні* необхідно: 1) визначитись з єдиним державним контролем, службою яка буде проводити аналіз якості виробленої продукції (ветеринарна чи то інша); 2) узгодженість стандартів ЄС та СОТ з вітчизняними стандартами; 3) забезпеченість виробників необхідним технічним обладнанням, додатковими ресурсами; 4) координація та інформаційне забезпечення виробників.

На *виробничому рівні* необхідно: 1) визначитись з науково технічним рівнем виробництва; 2) запровадження нових технологій з

ресурсозбереження; 4) встановлення пріоритетів у розвитку виробництва, та переробки продукції, конкурентних переваг; 5) зайнятість та кадровий потенціал виробництва, переробки продукції.

Очікувані результати. Передбачається витратити кошти на виконання програмних заходів для державного – 36 і виробничого рівня – 64%, від загального фінансування прийнятого за 100 умовних одиниць. При рентабельності здійснення програмних заходів з 85% матимемо вартість програм державного і виробничого рівня відповідно 66,6 і 118,4 умовних одиниць, разом 185 умовних одиниць, це буде загальне фінансування (якщо прийняти одиницю вимірювання млн грн, то матимемо 185 млн грн). Прибутки від програм державних і виробничих заходів можливо одержати відповідно у таких розмірах 30,6 і 54,4 умовних одиниць, разом 85 умовних одиниць. Отже, ефект може складати 85 умовних одиниць, або в одиницях вимірювання 85 млн грн.

3.3. Визначення рівня продуктивності і ефективності використання комплексу вітчизняних і зарубіжних машин при вирощуванні різних сільськогосподарських культур з врахуванням зональних особливостей

З переходом до ринкової економіки для вітчизняних промислових підприємств почали складатися конкурентні взаємовідносини між підприємствами, а також з іноземними виробниками. Даний процес на більшість промислових підприємств-виробників ТВТП (Товарів виробничо-технічного призначення) особливо підприємств-гігантів, мав пагубний вплив, через: 1) обумовленість радянського спадку; 2) особливості конкуренції; 3) через характер взаємовідносин між підприємствами в конкурентному середовищі; 4) відсутність досвіду в сфері маркетингу й менеджменту; 5) брак інвестицій, 6) дефіцит кваліфікованих спеціалістів –

маркетологів; 7) недосконале державне регулювання та інші проблеми, що призводять до втрачання підприємствами своєї частки на ринку.

Основним гальмом, що свідчить про низький попит на продукцію вітчизняних машинобудівних підприємств є відкритість ринку для західних виробників і зростання імпорту, яке відбувається не стільки за рахунок збільшення обсягу ринку, скільки за рахунок витіснення з нього українських виробників.

Замість того, щоб інвестувати кошти в машинобудівну галузь України по виготовленню сільськогосподарської техніки, кошти витрачаються на закупівлю імпортних машин на мільярди гривень. Так, лише в 2014 р. на придбання сільськогосподарської техніки в цілому по Україні витрачено 4,790 млрд грн і з них на закупівлю чужоземних технічних засобів витрачено -3,992,7 млрд, тобто майже 85%, як показано на рисунку 3.8.

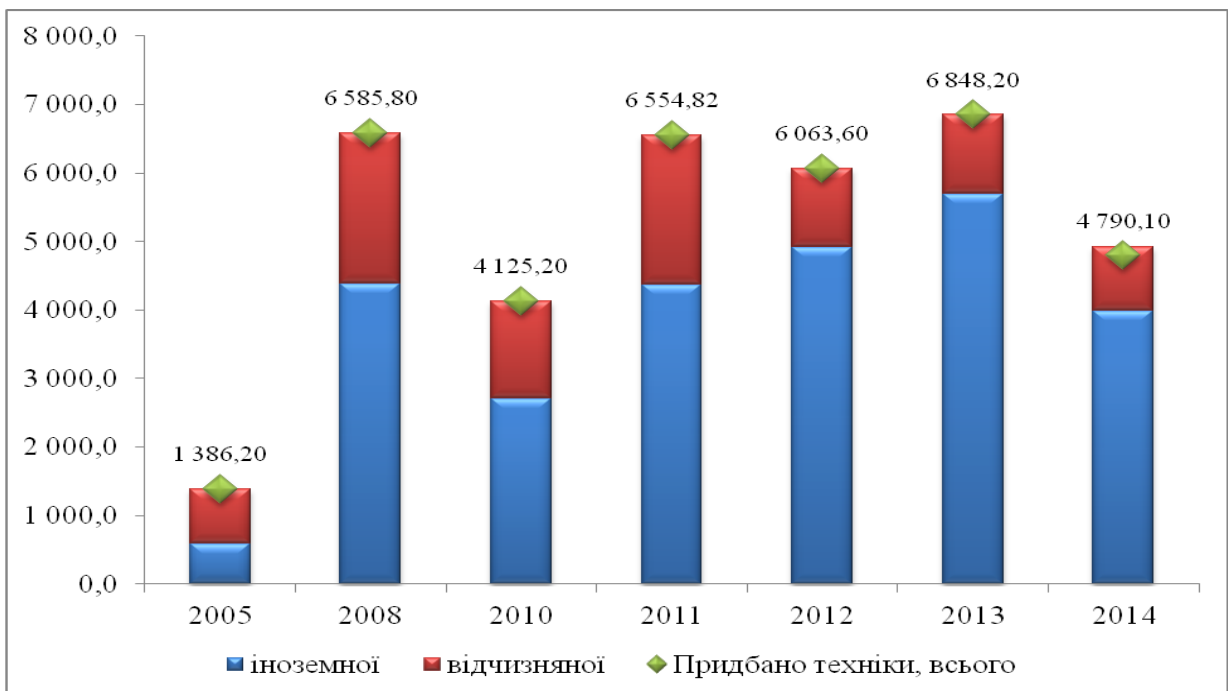

Рис. 3.8. Придбання сільськогосподарської техніки, млн грн

*Джерело: розраховано авторами за даними Мінагрополітики України

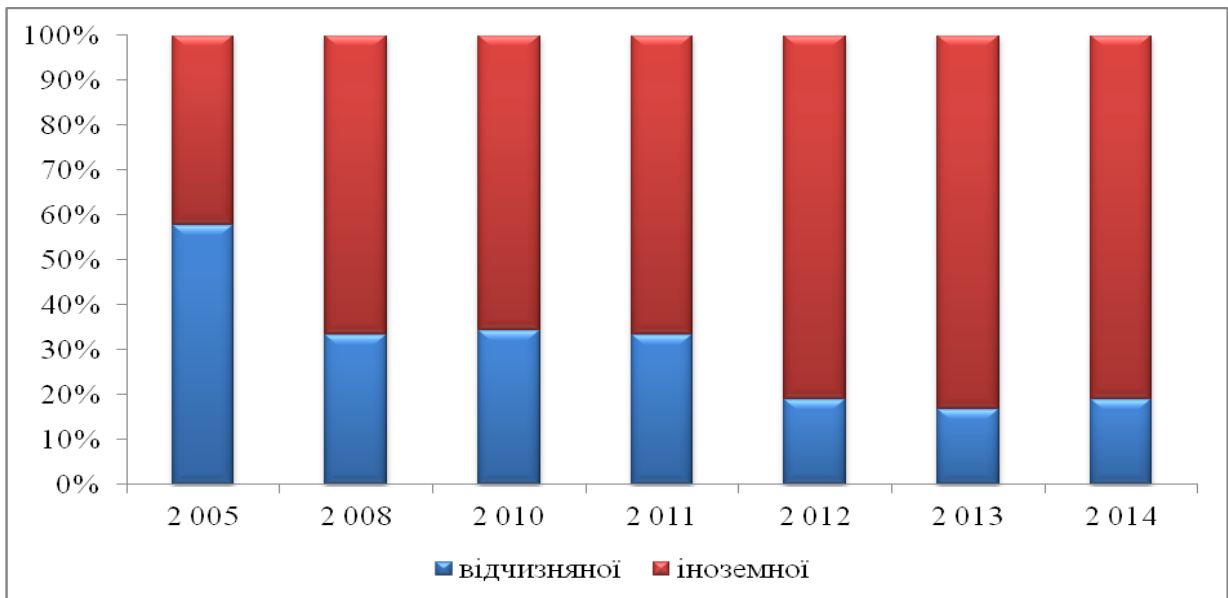

Рис. 3.9. Питома вага придбання вітчизняної та іноземної сільськогосподарської техніки в Україні*

*Джерело: розраховано авторами за даними Мінагрополітики України

На рис. 3.9. відображено частку в структурі придбання техніки, і прослідковується негативна тенденція скорочення частки вітчизняної техніки. Вартість придбання вітчизняної техніки в 2014 році по відношенню до 2005 року зросла лише на 15,8 % , тоді як іноземної в 6,8 рази, це говорити про значний відтік коштів з економіки країни тільки на придбання технічних засобів для сільськогосподарського виробництва.

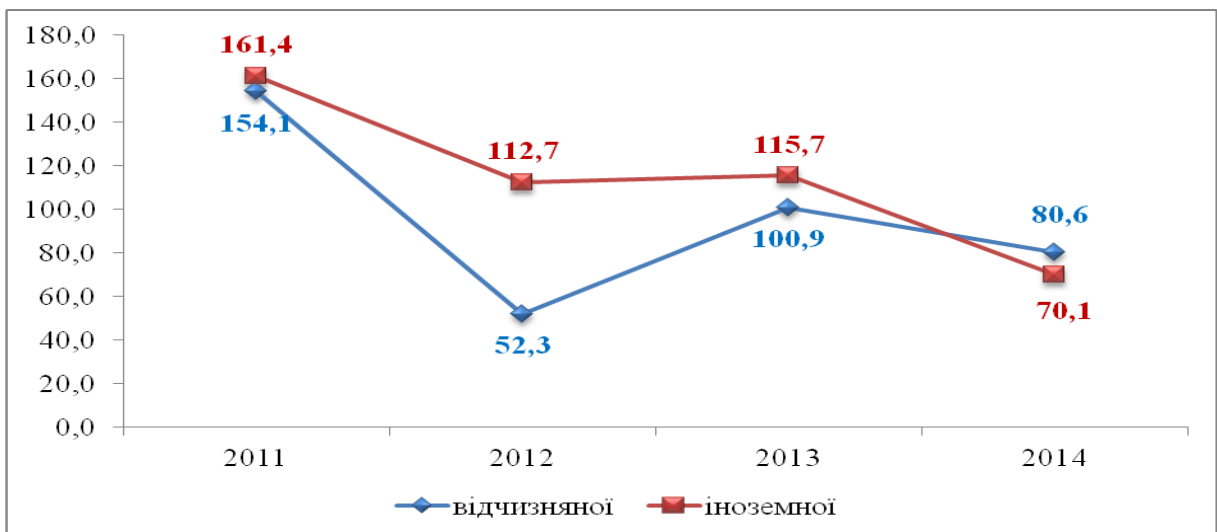

Рис. 3.10. Тенденція придбання вітчизняної та іноземної сільськогосподарської техніки в Україні по відношенню до попереднього року*

*Джерело: розраховано за даними Мінагрополітики України

Скорочення обсягів придбання сільськогосподарської техніки відображено на рис. 3.10 говорить про з дорожчання технічних засобів і зниження платоспроможності виробників, оскільки міжнародна економічна криза вплинула не тільки на покупців, але й на продавців та виробників сільськогосподарської техніки. В Україні середня ціна в 2014 році на трактори зросла по відношенню до 2013 року на 32% , що на нашу думку і вплинуло на скорочення обсягу закупок тракторів у 2014 році до 2674 одиниць, тоді як у 2011 році число їх закупок складало 5068 од. тобто скоротилось на 47,2 % , як ми бачимо на рис. 3.11.

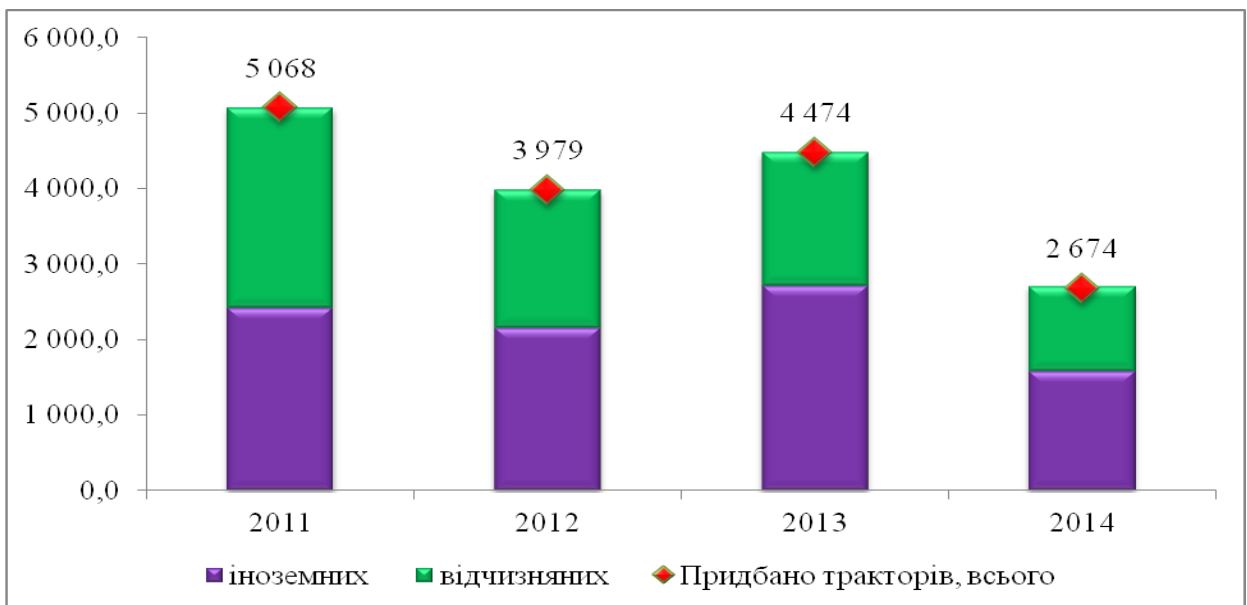

Рис. 3.11. Придбано тракторів сільськогосподарськими виробниками, одиниць

*Джерело: розраховано за даними Мінагрополітики України

Лідери тракторного ринку практично не змінилися за останні роки рис. 3.12. Основними постачальниками тракторів біля 47% є Мінський тракторний завод (МТЗ), Харківський тракторний завод (ХТЗ) – 9,1 %, а також міжнародні корпорації JOHN DEERE – 10,6 % та CNH (Case/NewHolland) їх частка на ринку України в 2014 році становила 6,1%. Порівняно з попереднім роком, варто сказати про втрати позицій МТЗ, а також про збільшення частки корпорації JOHN DEERE - 10,6% та AGCO. Крім зазначених вище виробників,

невеликі обсяги техніки продають такі компанії, як CLAAS, DEUTZ–FAHR та ARGO, а також виробники з країн колишнього СРСР: ТРАКОМ (Кишинівський тракторний завод), Володимирський тракторний завод, Волгоградський тракторний завод і Петербурзький тракторний завод рис. 3.12, 3.13, 3.14, 3.15. Основними особливостями представленої на ринку тракторної техніки є: висока якість, високий ступінь уніфікації, використання нових технологій і матеріалів, різноманітність модифікацій. Виробники із пострадянських країн пропонують доволі дешеву, але морально застарілу техніку. Їхня ніша сьогодні ще стала, але в найближчому майбутньому вони поступово втрачатимуть свої позиції в міру відставання від потреб сільгоспвиробників.

Рис. 3.12. Питома частка купівлі сільськогосподарськими підприємствами нової сільськогосподарської техніки по основним виробникам в Україні за 2014 р.

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

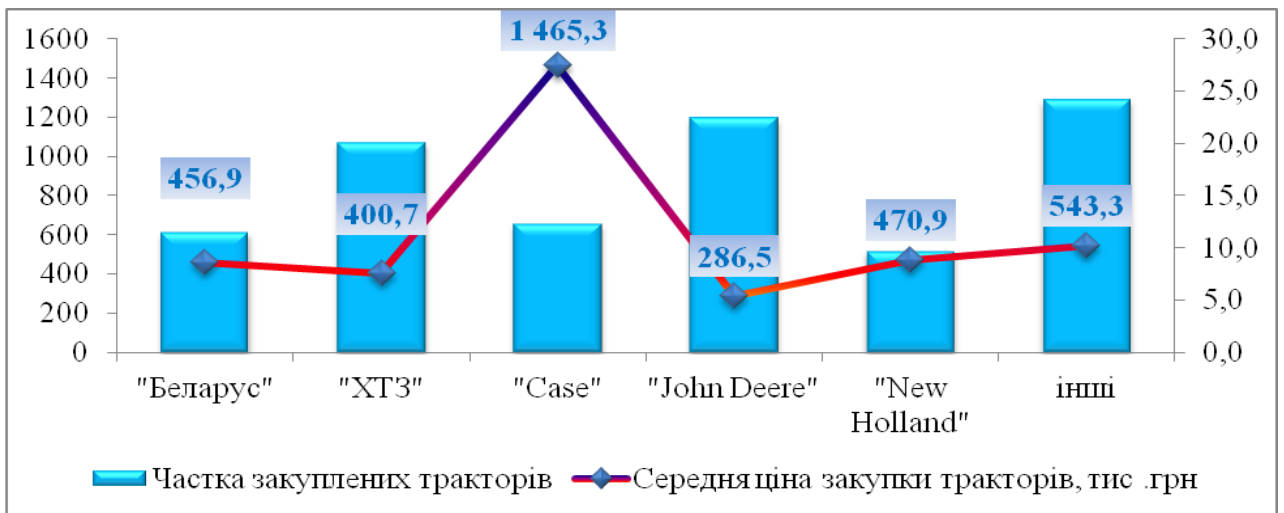

Рис. 3.13. Середня ціна придбання сільськогосподарськими підприємствами нової сільськогосподарської техніки по основним виробникам в Україні за 2014 р.

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Серед тракторів потужністю від 80 до 136 к. с. виробники сільськогосподарської продукції України надають перевагу Білоруській техніці по марці «Беларус» – 58,8 %, а по марці «МТЗ» - 15,6 %, що становить 74,4 %, тобто білоруські трактора являються абсолютними лідерами на ринку України. Все це говорить про те, що дана техніка влаштовує виробників за багатьма показниками, такими як, якість, термін експлуатації, комфорт та не менш важливим фактором – ціна техніки. Середня ціна по марці «Беларус» на дану групу техніки в 2014 році склала 214 тис. грн, що на 31,6 % менше за середню ціну по тракторах відповідної потужності інших виробників (рис. 3.14).

Коли мова заходить про техніку більш продуктивну і більш потужнішу ситуація на ринку трішки змінюється так по групі більше 136 к. с. рис. 3.14 виробники надають перевагу тракторам таких марок, як: «John Deere» частка якої при купівлі у 2014 році склала 22,4 %, «Case» – 12,2 %, «Беларус» – 11,5 %, «New Holland» – 9,6 %, а серед вітчизняних нарощують свою присутність на ринку трактора марки «ХТЗ» – 20,1 % , що є безумовно позитивним явищем і говорить про перспективність розробок Харківського тракторного заводу. Трактора марки «ХТЗ» мають перед аналогами суттєву перевагу це ціну, яка в

2014 р. по даній групі склала 543,3 тис. грн, що на 58,3% менше за середню ціну сформовану по групі.

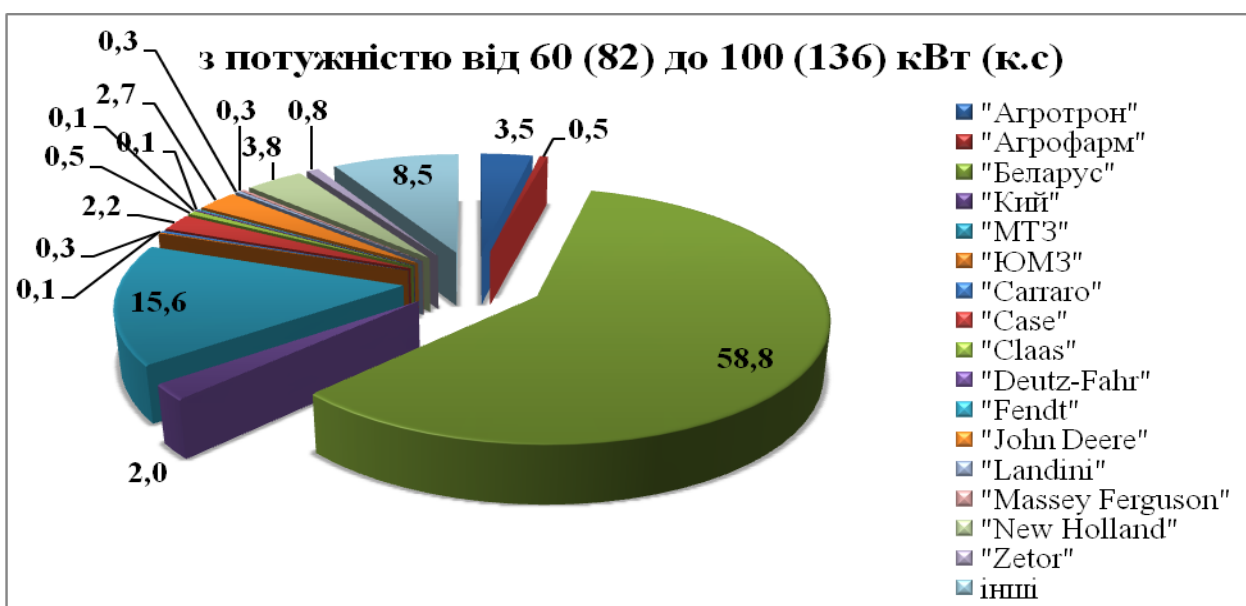

Рис. 3.14. Питома частка купівлі сільськогосподарськими підприємствами нової сільськогосподарської техніки з потужністю від 60 (82) до 100 (136) кВт (к.с) в Україні за 2014 р.

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

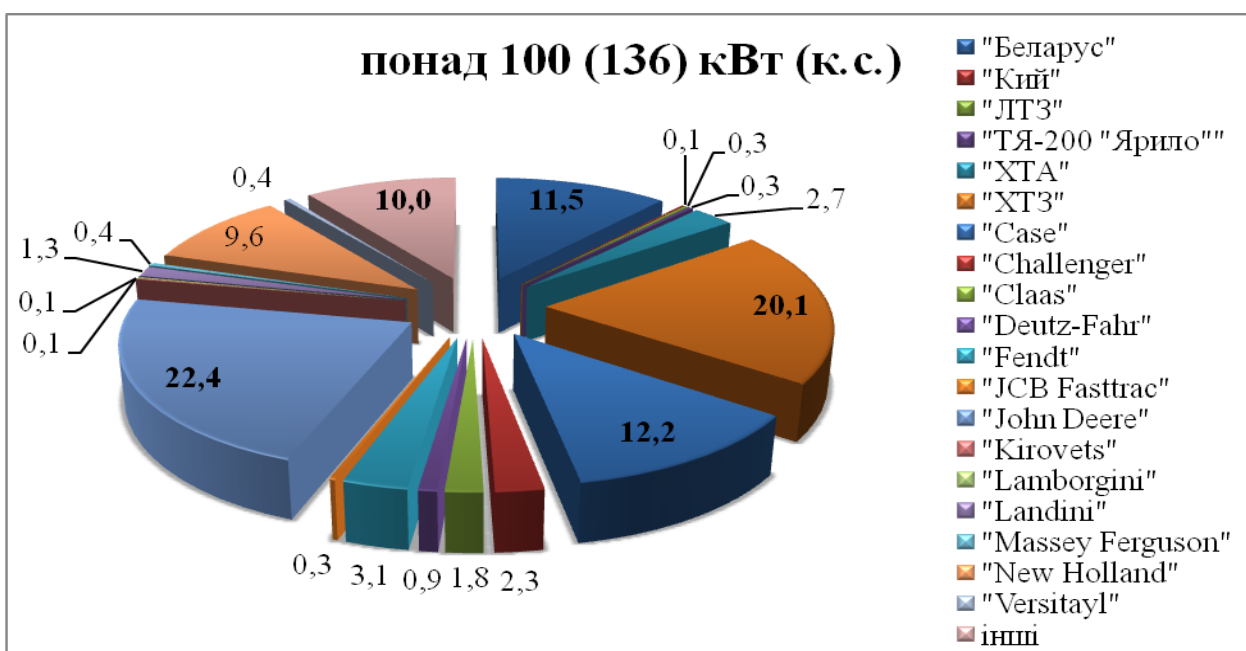

Рис. 3.15. Питома частка купівлі сільськогосподарськими підприємствами нової сільськогосподарської техніки з потужністю понад 100 (136) кВт (к.с.) в Україні за 2014 р.

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Зважаючи на те, що виробники сільськогосподарської надають переваги при купівлі тракторам марок «ХТЗ», «Беларус», «John Deere» нами зроблено порівняльний розрахунок по продуктивності та ефективності відповідної марки в розрізі тракторів з різною потужністю (табл. 3.42).

Таблиця 3.42
Розрахунок ефективність використання техніки на оранці*

Показники	Вітчизняної			Іноземної					
				Білоруської			Американської		
	ХТЗ-16331	ХТЗ-17221-21	«Коваль-5350»	Беларус-1523	Беларус-2022	Беларус-3022ДЦ.1	JOHN DEERE 7820	JOHN DEERE-8400	JOHN DEERE 8530
	ПНЛ-5-35а	ПНЛ-8-40а	ПНЛ-8-40а	ППО-5-40	ППО-7-40к	ППО-8-40к	KUHN-MASTE R-5	KUHN CHALLENGER 8T	KUHN CHALLENGER 10T
<i>Потужність, к.с.</i>	180	240	350	155	212	303	174	260	325
Вартість техніки всього, тис. грн	876	1061	2216	886	992	2110	1898	3039	4009
в т.ч. трактора, тис. грн	749	914	2068	760	823	1899	1666	2532	3376
плуга, тис. грн	127	148	148	127	169	211	232	506	633
Продуктивність за годину, га	1,33	2,11	2,64	1,33	1,95	2,48	1,37	2,34	2,88
Затрати праці на гектар, люд.-год.	10,70	6,77	5,42	10,72	7,33	5,75	10,45	6,11	4,95
Затрати пального на 1 га, л	23,23	19,38	15,81	17,36	15,89	17,93	18,80	13,67	14,02
Оплата праці з нарахуваннями на 1 га, грн	20,1	12,7	10,2	20,2	13,8	10,8	19,7	11,5	9,3
Вартість пального на 1 га, грн	435	363	296	325	297	335	352	256	262
Вартість ремонтно-обслуговуючої бази, грн /га	147	111	161	148	119	174	297	299	315
в т.ч. амортизація на 1 га, грн	75	57	83	75	60	89	152	153	162
<i>Прямі затрати без інших та загальновиробничих на 1га, грн</i>	474	391	319	359	324	361	387	278	283
Експлуатаційні витрати, грн/га	620	502	480	507	443	535	683	577	598
<i>Експлуатаційні витрат на 1 к.с., грн</i>	345	209	137	327	209	177	393	222	184
Питомі капіталовкладення, грн	548	417	607	554	444	655	1116	1128	1189
Приведені витрати, грн/га	703	565	571	591	509	633	851	746	776
Всього затрат на 1 га, грн	664	537	514	543	474	572	731	618	640
всього витрат на 1 к.с., грн	3,69	2,24	1,47	3,50	2,23	1,89	4,20	2,38	1,97

* Джерело: розраховано авторами

Визначено, що із зростанням потужності техніки зростає її продуктивність, скорочуються затрати праці, зменшується кількість паливо-мастильних матеріалів, що позитивно впливає на підвищення ефективності та зниження собівартості продукції в подальшому. Так з розрахунку видно (табл. 3.42), що при оранці з використанням більш потужнішого трактора вітчизняного виробництва марки «Коваль 5350» + плуга ПНЛ-8-40а дає змогу скороти витрати на дану операцію на 150 грн, тобто на 22,6 %, по відношенню до трактора ХТЗ-16331 + ПНЛ-5-35а витрати при оранці на ньому складатимуть 664 грн на 1 га. В перерахунку на витрат затрачених на 1 к.с. «Коваль 5350» має 147 грн, ХТЗ-16331– 369 грн, тобто в 2,5 рази більше.

При обробітку ґрунту іноземними тракторами Білоруського виробництва затрати на 1 га скорочуються і в перерахунку на 1 к.с. , але в порівнянні трактор «Коваль 5350» і Беларус-3022ДЦ.1 останній незначно поступається, оскільки має меншу потужність двигуна. Глибока оранка ґрунту тракторами фірми «John Deere» виділяє свою продуктивністю за швидкістю виконання операції , а оранка трактором JOHN DEERE 8530 + KUHN CHALLENGER 10T дає можливість скоротити затрати праці на 1 га до 4,95 люд.-год., що на 8,67 % менше ніж виконання даної операції вітчизняним «Коваль 5350» зниження витрат паливо-мастильних матеріалів 1,79 л на га (11,3 %) , але витрати на 1 га з використанням JOHN DEERE 8530 зростуть до 640 грн на 24,5 % більше ніж у вітчизняного і причина цьому вартість техніки. Трактор JOHN DEERE 8530 дорожчий за вітчизняний «Коваль 5350» 1308 тис. грн, тобто на 63,2 %, що значно підвищує витрати на ремонт, обслуговування та амортизаційні відрахування.

В структурі витрат наведених в таблиці 3.43 нами вираховано, що на оранці вітчизняними тракторами основна частка витрат припадає на паливо-мастильні матеріали 55-67 % , на амортизацію 10-17 % , тоді як у американської техніки пальне займає 40-50 % , амортизація 20-25 % та зростає вартість ремонтно-обслуговуючої бази до 50 %. Це значна частка в структурі витрат в

короткостроковому періоді, але зважаючи на термін експлуатації, продуктивність та комфортність техніка себе показує з найкращої сторони.

Таблиця 3.43

Структура витрат, %*

Показники	Вітчизняної			Іноземної					
				Білоруської			Американської		
	ХТЗ-16331	ХТЗ-17221-21	«Коваль 5350»	Беларус-1523	Беларус-2022	Беларус-3022ДЦ.1	JOHN DEERE 7820	JOHN DEERE-8400	JOHN DEERE 8530
	ПНЛ-5-35а	ПНЛ-8-40а	ПНЛ-8-40а	ППО-5-40	ППО-7-40к	ППО-8-40к	KUHN-MASTE R-5	KUHN CHALLENGER 8T	KUHN CHALLENGER 10T
Оплата праці з нарахуваннями	3,03	2,37	1,99	3,72	2,91	1,89	2,69	1,86	1,46
Вартість пального	65,48	67,47	57,58	59,82	62,77	58,61	48,12	41,41	41,01
Вартість ремонтно-обслуговуючої бази	22,11	20,70	31,40	27,33	25,06	30,41	40,56	48,39	49,21
в т.ч. амортизація	11,23	10,54	16,07	13,89	12,76	15,57	20,76	24,84	25,28
<i>Інші та загальновиробничі витрати</i>	9,38	9,47	9,04	9,14	9,26	9,08	8,63	8,34	8,32
Всього затрат	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*Джерело: розраховано авторами

У зв'язку з низьким урожаєм, змінними кліматичними умовами, використанням сільськогосподарської продукції для виробництва біопалива та рядом інших факторів ціни на продовольчі товари у світі постійно зростають. У багатьох країнах світу уже виник дефіцит продовольства. Зокрема, за даними Міністерства сільського господарства США, у 2008 році дефіцит зерна у цій країні сягає понад 29 млн тонн. З кожним роком значно зростає собівартість сільськогосподарської продукції і в Україні, а особливо у рослинництві. Якщо у 2004 р. собівартість 1 т зерна пшениці озимої за наявної технології виробництва була в межах 520 грн, то в 2014 р. вона вже становила 1462 грн. Різке зростання собівартості продукції зумовлено значним підвищенням ціни на технічні засоби, паливно-мастильні матеріали, мінеральні та органічні добрива, засоби захисту рослин, енергоносії, а також оплату праці.

Деякі автори стверджують, що така тенденція перманентного зростання цін призведе аграріїв, які господарюють за традиційним застарілим методом, до поступового та незворотного розорення. І це дійсно так. Цю те у підтверджує і світовий досвід. Досить простежити розвиток і занепад фермерства в США. Так, на початку минулого сторіччя в них було понад 15 мільйонів ферм, а на початку XXI сторіччя їх лишилося менше мільйона. Американський латифундист Джон Кристан говорить: «Ви хочете інвестувати величезні асигнування в ідею фермерства, яка народилася двісті років тому в США і померла від старості природною смертю? Придивіться краще. Америку годують не фермери, а крупно земельні кооперативи...» За даними статистики, кооперативи вже володіють понад 86% с.-г. угідь США [157].

Аналогічна тенденція спостерігається і в інших країнах світу, тобто відбувається концентрація оброблюваних площ з метою підвищення продуктивності технічних засобів і трудових ресурсів та зменшення питомих витрат робочого часу, палива та коштів. Так, у федеральній землі Північний Рейн Вестфалія (Німеччина) двадцять років тому було 4 800 господарств, що забезпечували молочними продуктами велику частину Європи і положення яких залишало бажати багатьох кращого. Вже на початок 2000 року з них лишилося тільки 400, а на кінець 2008 року з попередньої кількості працює лише 200 підприємств. Проведена концентрація і укрупнення господарств сприяло зменшенню собівартості продукції та підвищенню продуктивності праці майже в два рази. Відбувається така концентрація шляхом економічного руйнування дрібних господарств. На їх місці були створені великі товарні кооперативи, які надійніше дотували й одержували більш якісну і дешеву продукцію за рахунок впровадження прогресивних технологій і новітніх засобів виробництва. Деякі фахівці від землеробства цю залежність пропонують вирішувати просто. Тобто, на їхню думку, потрібно економити на ресурсах, які напряду не впливають на якість і кількість урожаю. Але ж таких ресурсів, які б не впливали на собівартість продукції, практично не існує. Автори цього вислову стверджують, що при

використанні традиційних технологій землеробства лівова частка затрат припадає на пальне, амортизацію техніки та трудові витрати. Мінімізувати витрати вказаних ресурсів можна, запровадивши заощаджувальні системи землеробства, зокрема, – технологію прямого посіву. Для переконання цього твердження автори наводять три варіанти виконання цієї технологічної операції [157].

Таблиця 3.44

Розрахунок ефективності використання техніки при посіві*

Показники	Посів					
	ХТЗ-16331	ХТЗ-16331	ХТЗ-181	Разом посів по традиційній технології	Беларус-3022ДЦ.1	John Deere-8400
Агрегат	ПНЛ-5-35а	ККП-6	КЛЕН-6 (2)+СПУ 11-1			Rapid A 600С
Тип операції	глибока оранка	передпосівний обробіток	посів зернових		прямий посів	прямий посів
Вартість техніки, тис.грн	875,72	869,39	1608,92	3354,03	3376,27	3123,05
в т.ч. трактор	749,11	749,11	977,14	2475,36	1899,15	2532,20
сівалка	126,61	120,28	631,78	878,67	1477,12	590,85
Продуктивність за годину	1,33	1,80	6,70	x	4,20	4,80
Потреба часу для виконання робіт, год.	0,75	0,56	0,15	1,45	0,24	0,21
затрати праці на гектар, люд.-год.	10,70	7,94	2,13	20,77	3,40	2,98
затрати пального на 1 га, л	23,23	8,70	6,30	38,23	10,50	6,80
Оплата праці з нарахуваннями на 1 га, грн	20,13	13,23	4,01	37,37	6,40	5,60
Вартість пального на 1 га, грн	434,63	162,78	117,87	715,28	196,46	127,23
Вартість ремонтно-обслуговуючої бази, грн	146,76	135,49	180,05	462,30	260,94	290,70
в т.ч. амортизація на 1 га, грн	74,57	69,03	92,55	236,15	134,10	149,47
<i>Прямі затрати без інших та загальнопромислових</i>	473,61	183,06	127,00	783,66	211,37	138,34
Всього затрат на 1 га	663,79	340,85	328,54	1333,18	505,37	459,08
<i>Експлуатаційні витрати, грн/га</i>	<i>620,36</i>	<i>318,55</i>	<i>307,04</i>	<i>1245,96</i>	<i>472,31</i>	<i>429,04</i>
<i>Питомі капіталовкладення, грн</i>	<i>548,29</i>	<i>507,60</i>	<i>680,50</i>	<i>1736,39</i>	<i>986,00</i>	<i>1099,05</i>
<i>Приведені витрати, грн/га</i>	<i>702,61</i>	<i>394,69</i>	<i>409,12</i>	<i>1506,42</i>	<i>620,21</i>	<i>593,90</i>

*Джерело: розраховано авторами

В таблиці 3.44 наведений порівняльний розрахунок використання техніки при посіві з використанням традиційного посіву та прямого посіву іноземною технікою з використанням сівалок точного висіву. З даного

розрахунку видно, що вартість задіяної техніки на рівні 3 млн грн, але результат значно відрізняється. При прямому посіві зростає продуктивність праці, зменшується час на виконання даної операції до 85,7 % , скорочується оплата праці на 85 %, затрати на паливо-мастильні матеріали знижуються на 82,2 %, але вартість ремонтної бази зменшується лише на 37, 11 % . За нашими розрахунками загальні витрати можуть скоротитись до 880 грн з 1 га, тобто до 65-70 %, це дає можливість стверджувати в доцільності використання і придбання високопродуктивної техніки для посіву в технології обробітку ґрунту (no – till) яку потрібно використовувати з дотриманням норм екологічної безпеки.

З цією метою використані вітчизняні і зарубіжні технічні засоби, які вважаються найбільш ефективними в порівнянні з іншими, щоб не залучати до розрахунків інші машини і знаючи, що решта буде менше ефективна, ніж ті, які прийняті авторами. З наведених показників можна зробити висновок, що основний вплив на збільшення собівартості продукції має ціна технічних засобів. А тим більше що продуктивність посівних агрегатів нульового варіанту більша лише на 50 %, а не у декілька разів.

При порівнянні ефективності використання вітчизняних комбайнів та іноземних на збиранні врожаю в таблиці 3.45 визначено перспективність збирання залежно від продуктивності техніки.

Зростання продуктивності комбайна КЗС-1218СХ на 26,9 % по відношенню до ДОН-1500Б дає можливість скоротити затрати праці на 1 га люд.-год. до 22 %, затрати на паливо-мастильні матеріали скоротяться на 23 %, але зросте вартість ремонтно-обслуговуючої бази комбайна КЗС-1218СХ на 45 %, оскільки вартість комбайна більша в 2,2 рази.

В цілому це вплине на зростання витрат не суттєво лише на 12,3 %. У комбайна John Deer-9400 продуктивність вища на 34,6 % , але і вартість ремонтно-обслуговуючої бази зростає до 52 % проте це не значно підвищило витрати до 9,5 %. Зважаючи на швидкість збирання врожаю і зменшення

втрат комбайна John Deer-9400 вважаємо більш ефективнішим і перспективнішим у збиранні сільськогосподарських культур.

Таблиця 3.45

Порівняння ефективності використання вітчизняної та іноземної техніки при збиранні врожаю залежно від продуктивності на урожайність пшениці 5 т з га*

Показники	Збирання врожаю				
	ДОН-1500Б	КЗС-1218СХ	По відношенню до ДОН-1500Б, %	John Deer-9400	По відношенню до ДОН-1500Б, %
Трактор					
Агрегат	Х-7	ЖЗС-7		Х-7	
Вартість техніки, тис. грн	1282,56	2844,09		2738,58	
в т.ч. комбайна	1160,6	2722,1		2616,6	
Продуктивність за годину	2,70	3,43	126,92	3,64	134,62
Потреба часу для виконання всього обсягу робіт, год.	0,74	0,58	78,79	0,55	74,29
затрати праці на гектар, люд.-год	5,28	4,16	78,79	3,92	74,29
затрати пального на 1 га, л	19,34	14,92	77,11	12,20	63,06
Оплата праці з нарахуваннями на 1 га, грн	47,71	37,59	78,79	35,44	74,29
Вартість пального на 1 га, грн	361,89	279,06	77,11	228,22	63,06
Вартість ремонтно-обслуговуючої бази, грн	454,11	658,45	145,00	689,33	151,80
в т.ч. амортизація на 1 га, грн	232,92	338,41	145,29	354,36	152,14
<i>Прямі затрати без інших та загальновиробничих</i>	425,29	328,75	77,30	273,56	64,32
Всього затрат на 1 га	940,96	1056,31	112,26	1030,30	109,49
<i>Експлуатаційні витрати, грн/га</i>	<i>879,40</i>	<i>987,20</i>	<i>112,26</i>	<i>962,90</i>	<i>109,49</i>
<i>Питомі капіталовкладення, грн</i>	<i>1712,63</i>	<i>2488,28</i>	<i>145,29</i>	<i>2605,59</i>	<i>152,14</i>
<i>Приведені витрати, грн/га</i>	<i>1136,30</i>	<i>1360,45</i>	<i>119,73</i>	<i>1353,73</i>	<i>119,14</i>

*Джерело: розраховано авторами

Враховуючи те, що в Україні низький рівень концентрації виробництва сільськогосподарської продукції (майже 68% її надходить з дрібних селянських господарств, у яких середній розмір сільгоспугідь становить близько 30 га, а в США лише 14% таких ферм), необхідно розвивати

кооперацію сільськогосподарських підприємств. У нашій країні є всі передумови для укрупнення сільськогосподарських підприємств, а отже значного поліпшення використання матеріальних, енергетичних, технічних, земельних і грошових ресурсів. Замість того щоб інвестувати чужоземного виробника, закупаючи технічні засоби на десятки і сотні мільярдів гривень, треба ці кошти вкласти у відновлення роботи підприємств сільськогосподарського машинобудування, особливо енергетичних засобів (тракторів з потужністю двигуна 280-380 к.с. і більше, самохідних комбайнів, посівної техніки тощо), що стабілізує забезпечення енергетичних потужностей, необхідних для виконання всього комплексу робіт, передбачених технологією виробництва сільськогосподарської продукції. Повна технологічна забезпеченість сільськогосподарського виробництва технічними засобами, вітчизняними машинами сприятиме збільшенню концентрації виробництва, що підвищить продуктивність праці майже на 25% та зменшить собівартість продукції на 18-20% і буде сприяти зростанню конкурентоспроможності нашої продукції.

Розроблені техніко-технологічні та економічні параметри визначення ефективності виробництва основних с.-г. культур сприятимуть оптимізації машинно-тракторного парку шляхом обчислення технологічної потреби залежно від структури посівних площ. Оптимізація МТП дозволить зменшити витрати на придбання технічних засобів в межах 18-21%. У порівнянні з тим, що маємо зараз і крім того зменшити собівартість продукції рослинництва на 15-20%, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках.

З метою вдосконалення цих відносин доцільно мати підґрунтя, на якому б базувались показники обчислення необхідних витрат на виробництво продукції. Загальновідомо, що основою будь-якого виробництва продукції є технологія. Технологія - це регламентація і послідовність виконання сільськогосподарських робіт з метою підвищення ефективності використання

машин, матеріально-технічних засобів, енергетичних ресурсів та коштів для збільшення продукції з виробничої площі.

З метою визначення ефективності технології, яка має застосовуватись при розрахунках собівартості виробництва будь-якої продукції, розроблена програма для персонального комп'ютера. З її допомогою можна обчислювати безліч варіантів за короткий час, що при традиційних засобах зробити неможливо.

Технології можуть бути типові, прогресивні, ресурсозберігаючі, енергозберігаючі, інтенсивні та інші. Наприклад, інтенсивна технологія це система агротехнічних прийомів, які мають змогу максимально реалізувати генетичний потенціал сортів і одержувати урожайність у 2-3 рази вищу, ніж забезпечують природні біокліматичні фактори в сфері виробництв. В основі агротехніки таких технологій закладений принцип оптимізації факторів урожайності протягом всього періоду вегетації посівів. З цією метою інтенсивні технології передбачають вирощування сортів чи гібридів інтенсивного типу, розміщення їх в освоєних науково-обґрунтованих сівозмінах після кращих попередників та застосування необхідної кількості добрив, розрахованих на високий приріст урожайності на основі балансу між виносом елементів живлення урожаєм і вмістом їх рухомих форм у ґрунті.

Ресурсозберігаючий варіант інтенсивної технології забезпечує високий рівень економічної ефективності виробництва продукції. Практично при однаковій урожайності він дозволяє суттєво зменшити собівартість продукції, підвищити окупність затрат і продуктивність праці в порівнянні з високозатратною технологією. За даними літературних джерел трудомісткість виробництва пшениці при ресурсозберігаючій технології нижча на 20, а собівартість на 17% відносно до високозатратної технології.

При складанні відповідної технології завжди враховують умови та вимоги до виробництва тієї чи іншої культури. Передусім необхідно обґрунтовувати агрофізичні процеси виробництва культури, а також засоби, за допомогою яких будуть виконуватись операції технологічного процесу,

захист рослин, технологічні швидкості обробки ґрунту, при посіві і збиранні культур, агротехнічні строки збирання та інші. При вирощуванні кукурудзи на зерно з урожайністю 80-100 ц/га не маючи запасу вологи 6 тисяч метрів кубічних на гектар, не можна одержати таку кількість зерна. Тобто недостатнє використання потенційної сили культури може бути обумовлено несвоєчасним виконанням або порушенням вимог щодо проведення технологічних операцій вирощування, збирання врожаю, обробки чи переробки продукції.

Для значної більшості спеціалістів аграрного виробництва застосування комп'ютерних програм дає необмежену можливість в короткий термін прорахувати необхідну кількість варіантів виробництва будь-якої культури по використанню агротехнічного, енергетичного, трудового потенціалу та витрат коштів підприємства (господарства).

Дослідження підтверджують, що продуктивність різних технічних засобів при виконанні однакової операції технологічного процесу виробництва сільськогосподарських культур, наприклад на оранці, може збільшуватись в 3,2 рази, а витрата палива - в 1,7; на суцільній культивуванні, відповідно в 2,3 та 1,5, а при посіві - 2,8 та 1,6 разів.

З наведених даних видно, що при виконанні однакової технологічної операції різними агрегатами продуктивність і витрати палива мають відмінність між собою в декілька разів, тобто їх витрати будуть відбиватись на ефективності виробництва продукції.

За даними технології можна обрахувати потребу в робочій силі, та визначити трудомісткість виробництва будь-якої культури, її собівартість та рентабельність, а також потребу в технічних засобах на 1000 га.

З запровадженням комп'ютерних програм у сільськогосподарських підприємствах (господарствах) по розрахунку технологічного процесу виробництва продукції є можливість:

- коригувати вартість окремих операцій і технологію в цілому, залежно від умов, що складаються (строки, режими і якість виконуваних робіт);

- з метою зменшення витрат та підвищення ефективності виробництва є можливість суміщувати та диференціювати операції, для забезпечення необхідних агротехнічних якостей всього технологічного процесу;

- розробляти і використовувати в кожному господарстві технічну документацію на технологію, яка матиме оптимальні технологічні характеристики кожної операції, їх нормативне значення з допустимим відхиленням, а також перелік показників і методів поопераційного контролю, тобто керувати технологією виробництва продукції.

Простежується залежність продуктивності, витрат палива, собівартості робіт, які передбачені технологією виробництва продукції від розміру оброблюваної площі та застосовуваних машинно-тракторних агрегатів.

За багаторічними даними встановлено що приведені витрати на одиницю наробітку оптимальні на 4-му році експлуатації тракторів зернозбиральних комбайнів, а потім зростають.

Техніко-технологічні напрями підвищення ефективності виробництва сільськогосподарських культур полягають в застосуванні прогресивних технологій та високопродуктивних засобів.

У світовій практиці зростають ціни на технічні засоби щорічно в межах 6-7% до їх попередньої вартості. Тобто ціна машини за 13-14 років збільшується в два рази. В той же час в Україні ціна на технічні засоби протягом останніх шести років зросла в 2,6 рази, замість щорічних 6-7%.

РОЗДІЛ 4

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Прогноз розвитку аграрного сектору на короткострокову, середньострокову, довгострокову перспективу

Організація стабільного конкурентоспроможного господарського механізму взаємопов'язана із нарощуванням виробництва, збутом продукції і зниженням виробничих витрат.

В умовах ринкових відносин прогнозування обсягів виробництва – та вісь, навколо якої обертається все планування на підприємстві.

Перед товаровиробниками постає низка серйозних економічних проблем, зокрема: здороження матеріальних ресурсів, нестабільні економічні відносини, формування структури виробництва, відсутність інформації на ринку; низькі реалізаційні ціни та низький споживчий попит; обмежена конкурентність на ринку; відсутність впевненості у точному виконанні угод, що перешкоджає налагодженню довгострокових стосунків із покупцями та клієнтами; обмежений доступ до конкурентних пропозицій щодо постачання продукції та нерозвинена інфраструктура тощо.

Всі вищенаведені елементи зобов'язані функціонувати як цілісна система, призначена для задоволення інтересів як виробників, так і споживачів.

У підприємствах керівники підрозділів повинні розробляти програми виробництва продукції відповідно до вимог прогнозів. Використовуючи прогнози виробництва, реалізації, збуту, потреби в матеріальних ресурсах. Фінансовий відділ повинен використовувати їх для оцінки ймовірного доходу, складання оперативних бюджетів на різні періоди. Це дає можливість

відділам кадрів визначати потреби підприємства в робочій силі, набирати й навчати нових робітників.

Тривалість прогнозованого періоду повинна залежати від призначення або мети прогнозу. Їх складають відповідно до потреб окремих підприємств, з урахуванням продукції, що випускається, і умов виробництва. На нашу думку, прогнози реалізації продукції (робіт, послуг) повинні бути короткостроковими, середньостроковими і довгостроковими.

Короткострокова перспектива. Короткостроковий прогноз має охоплювати період від одного місяця до одного року. Слід зазначити той факт, що в країнах з розвинутою ринковою економікою більшість підприємств розробляють прогнози річного обсягу реалізації для охоплення операцій за фінансовий або календарний рік. Прогнозовану реалізацію використовують як основу для планування потреб у коштах, продукції та робочій силі протягом року. Подібні прогнози часто розбивають на піврічні й кварталні періоди. Деякі підприємства розробляють свої прогнози на сезонних потребах або циклах виробництва.

Прогноз виробництва продукції рослинництва. В Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» було розроблено методiku прогнозування виробництва продукції рослинництва на короткострокову перспективу в таблиці 1 відображено результати прогнозування за даною методикою і їх порівняння з фактичними даними. Встановлено, що методика має не значне відхилення – це дає змогу нам оперативно здійснювати розрахунки та робити відповідні висновки. Розроблені прогнози за такими варіантами як: оптимістичний, середній, песимістичний, дають змогу реагувати на зміну в структурі виробництва та оперативно її коригувати (табл. 4.1) [158; 159].

Таблиця 4.1

**Прогнозні і фактичні показники урожайності та валових зборів
сільськогосподарських культур в Україні**

Культури	Варіант прогнозу	Урожайність, ц/га			Валовий збір, млн т		
		прогноз	фактично	% до прогнозу	прогноз	фактично	% до прогнозу
2011 рік							
Зернові і зернобобові культури	серед.	35,5	37,0	104,2	55,6	56,7	102,0
з них: пшениця	опт.	31,1	33,5	107,7	20,7	22,3	107,7
кукурудза	опт.	58,7	64,4	109,7	20,8	22,8	109,6
ячмінь	серед.	24,3	24,7	101,6	8,9	9,1	102,2
Цукрові буряки	серед.	365	363	99,5	194	187	96,4
Соняшник	серед.	17,3	18,4	106,4	8,2	8,7	106,1
Картопля	серед.	162,0	168,0	103,7	23,4	24,3	103,8
Овочі	опт.	190,0	195,0	102,5	9,6	9,8	102,1
2012 рік							
Зернові і зернобобові культури	серед.	32,1	31,2	97,2	47,2	46,2	97,9
з них: пшениця	опт.	32,5	28,0	86,2	18,3	15,8	86,3
кукурудза	опт.	54,0	47,9	88,7	27,0	21,0	77,8
ячмінь	серед.	23,5	21,1	89,8	7,7	6,9	89,6
Цукрові буряки	серед.	406,0	410,8	101,2	18,2	18,4	101,1
Соняшник	серед.	17,0	16,5	97,1	8,6	8,4	97,9
Картопля	песим.	168,1	161,0	95,7	24,3	23,3	95,9
Овочі	опт.	189,4	199,2	105,2	9,5	10,0	105,3
2013 рік							
Зернові і зернобобові культури	опт.	38,4	39,9	103,9	61,9	63,0	101,8
з них: пшениця	опт.	32,4	33,9	104,6	21,5	22,3	103,7
кукурудза	опт.	58,2	64,1	110,1	28,1	30,9	110,0
ячмінь	серед.	24,9	23,4	94,0	8,0	7,6	95,0
Цукрові буряки	опт.	394,0	398,9	101,2	10,6	10,8	100,9
Соняшник	опт.	18,8	21,7	115,4	9,6	11,0	114,6
Картопля	серед.	154,0	159,7	103,7	21,5	22,3	103,7
Овочі	опт.	193,1	199,9	103,5	9,5	9,9	104,2
2014 рік							
Зернові і зернобобові культури	серед.	40,7	43,4	106,6	64,2	63,4	98,8
з них: пшениця	опт.	37,1	40,5	109,2	23,7	24,5	103,4
кукурудза	песим.	60,9	60,2	98,9	29,9	27,6	92,3
ячмінь	опт.	27,5	30,5	110,9	9,2	9,2	100,0
Цукрові буряки	опт.	431,5	469,5	108,8	14,8	15,5	104,7
Соняшник	песим.	19,9	18,3	92,0	9,9	9,3	93,9
Картопля	серед.	178,1	176,4	99,0	23,2	23,7	102,2
Овочі	серед.	205	219,9	107,3	10,3	10,4	101,0

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Спостерігається незначне відхилення фактичної урожайності та валових зборів сільськогосподарських культур проти прогнозованих у 2011–2014 роках за оптимістичним, середнім і песимістичним варіантами, що підтверджує достовірність розрахованих прогнозів.

У 2014 році попередні результати аграрного виробництва продукції рослинництва свідчать про його позитивну динаміку (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

**Виробництво продукції рослинництва
в усіх категоріях господарств України, тис. т ***

Роки	Зернові і зерно-бобові культури, всього	в тому числі			Соняшник	Цукрові буряки	Картопля	Овочі, усього	Плоди та ягоди	Виноград
		пшениця	кукурудза	ячмінь						
2012	46216,2	15762,6	20961,3	6936,4	8387,1	18438,9	23250,2	10016,7	2008,7	456,0
2013	63051,3	22279,3	30949,5	7561,6	11050,5	10789,4	22258,6	9872,6	2295,3	575,4
% до 2012	136,4	141,3	147,7	109,0	131,8	58,5	95,7	98,6	114,3	126,2
2014 (очік.)	63423,6	24498,1	27 591,7	9204,5	9 258,4	15546,3	23674,8	10420,7	2046,5	471,3
% до 2013	100,6	110,0	89,2	121,7	83,8	144,1	106,4	105,6	89,2	81,9
2015 (прогноз)										
оптимістичний	65893,8	24948,1	30589,8	8428,7	9648,5	12137,9	23463,2	10411,0	1970,7	396,9
% до 2014	103,9	101,8	110,9	91,6	104,2	78,1	99,1	99,9	96,3	84,2
середній	62879,1	23833,7	29233,8	8009,4	9384,7	11735,6	22764,8	10145,3	1912,9	376,5
% до 2014	99,1	97,3	106,0	87,0	101,4	75,5	96,2	97,4	93,5	79,9
песимістичний	59864,4	22719,3	27877,7	7590,1	9120,9	11333,2	22066,4	9879,6	1855,2	356,0
% до 2014	94,4	92,7	101,0	82,5	98,5	72,9	93,2	94,8	90,7	75,5

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Так, виробництво *зернових і зернобобових культур* в заліковій вазі у 2014 р. досягло 63,4 млн т проти 63,1 млн т в 2013 р., з них *пшениці* – 24,5 (на 10% більше), *ячменю* – 9,2 млн т (на 21,7% більше). Зросло виробництво *гороху, вівса, проса* – відповідно на 36,8%, 30,4 і 80,1%. Валовий збір *кукурудзи* склав 27,6 млн т, що на 3,3 млн т менше проти 2013 року, що було обумовлено зниженням урожайності культури в степовій зоні в зв'язку зі значним дефіцитом вологи в період наливу зерна.

Недостатні запаси вологи в степовій зоні в цей період негативно позначилися і на врожайності *соняшнику*, що спричинило її зниження

порівняно з 2013 роком на 3,4 ц/га, або на 15,7%. Окрім того, зменшилися площі до збирання під соняшником по Україні через тимчасово окуповані території в Донецькій і Луганській областях. Валовий збір соняшнику в 2014 році склав 9,3 млн т проти 11,1 млн т в 2013 році, що становить 83,8% до попереднього року.

Цукрових буряків вироблено 15,5 млн т, що в 1,44 рази більше, ніж в 2013 році, що обумовлено як збільшенням площ на 22,4% до 331,1 тис. га, так і ростом урожайності – на 17,7%, або на 70,6 ц/га.

Сої вироблено 3,6 млн т проти 2,8 млн т в 2013 році за рахунок збільшення площ на третину (з 1,4 до 1,8 млн га).

Розрахунки *прогнозу виробництва продукції рослинництва на 2015 рік* здійснено на основі даних Державної служби статистики України про фактичні площі посіву озимих культур і даних Міністерства аграрної політики та продовольства України по прогнозу посіву ярих культур. Рівень продуктивності визначений за опрацьованою в ННЦ «Інститут аграрної економіки» методикою короткострокового прогнозування на основі методу адаптивного моделювання динамічних рядів, які включають 50-річні дані урожайності сільськогосподарських культур.

В межах прогнозу урожайності виробництво основних видів продукції рослинництва в Україні на 2015 рік визначено за трьома варіантами: оптимістичним, середнім і песимістичним.

У 2015 році прогнозується за оптимістичним варіантом збільшення виробництва *зернових і зернобобових культур* на 3,9% до 65,9 млн т (табл. 4.2) За середнім варіантом валовий збір зернових і зернобобових культур становитиме 62,9 млн т (99,1% до 2014 року), за песимістичним – 59,9 млн т, що на 5,6% менше.

За оптимістичним варіантом *пшениці* у 2015 році прогнозується зібрати 25,0 млн т (101,8% до 2014 року), за середнім – 23,8 млн т (97,3%), песимістичним – 22,7 млн т (92,7%).

Зросте виробництво *кукурудзи*: за оптимістичним варіантом – до 30,6 млн т (на 10,9%), середнім – до 29,2 (на 6,0%) та песимістичним – до 27,9 млн т (на 1,0%).

Знизяться обсяги виробництва *ячменю* через зменшення посівних площ на 191 тис га: за оптимістичним варіантом до 8,4 млн т (на 8,4%), за середнім – до 8,1 (на 13,0%), песимістичним – до 7,6 млн т (на 17,5%).

Соняшнику буде зібрано за оптимістичним варіантом 9,6 млн т (на 4,2% більше), середнім – 9,4 (на 1,4 більше), песимістичним – 9,1 млн т (на 1,5% менше).

Знизяться обсяги виробництва *цукрових буряків* через зменшення площ на 40,9 тис га (на 12,4%): за оптимістичним варіантом до 12,1 млн т (на 21,9%), за середнім – до 11,7 (на 24,5%), песимістичним – до 11,3 млн т (на 27,1%).

Обсяги виробництва *картоплі* за оптимістичним варіантом складуть 23,5 млн т (99,1% до 2014 року), за середнім – 22,8 (96,2%), песимістичним – 22,1 млн т (93,2%).

Овочів за оптимістичним варіантом буде зібрано на рівні очікуваних у 2014 році – 10,4 млн т, за середнім – 10,1 (97,4%), песимістичним – 9,9 млн т (94,8%).

За прогнозом *плодів та ягід* буде зібрано 1,86 – 1,97 млн т (90,7–96,3% до очікуваних у 2014 році).

Прогнозується зниження виробництва *винограду* до 0,4 млн т.

В Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» за опрацьованою методикою короткострокового прогнозування, побудованої на основі методу адаптивного моделювання динамічних рядів здійснюється прогноз урожайності сільськогосподарських культур в Україні на 2016 рік.

Прогноз урожайності сільськогосподарських культур.

1. *Зернові і зернобобові.* За даними 1950-2015 років. Адаптивна модель поліном першого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,12$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 35,28 + 0,58t$$

Прогноз на 2016 рік – $37,87 \pm 1,97$.

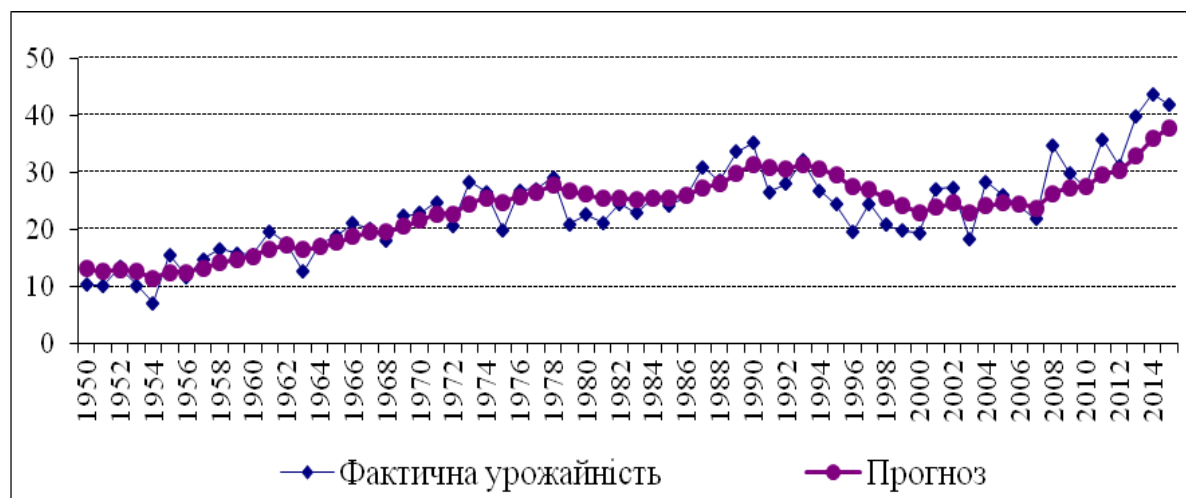

Рис. 4.1. Графік ряду врожайності зернових та зернобобових за 1950-2015 роки

2. Пшениця озима.

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,09$ Рівняння для прогнозу

$$U_t = 34,92 + 0,3t + 0,01t^2$$

Прогноз на 2016 рік – $35,53 \pm 3,82$.

Рис. 4.2. Графік ряду врожайності пшениці озимої за 1955-2015 роки

3. Пшениця яра.

Адаптивна модель – поліном першого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,2$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 26,68 + 0,57t.$$

Прогноз на 2016 рік – $32,47 \pm 1,82$.

Рис. 4.3. Графік ряду врожайності пшениці ярої за 1955-2015 роки

4. Жито озиме.

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha =$

0,13. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 25,11 + 0,40t + 0,03t^2.$$

Прогноз на 2016 рік – $25,96 \pm 2,32$.

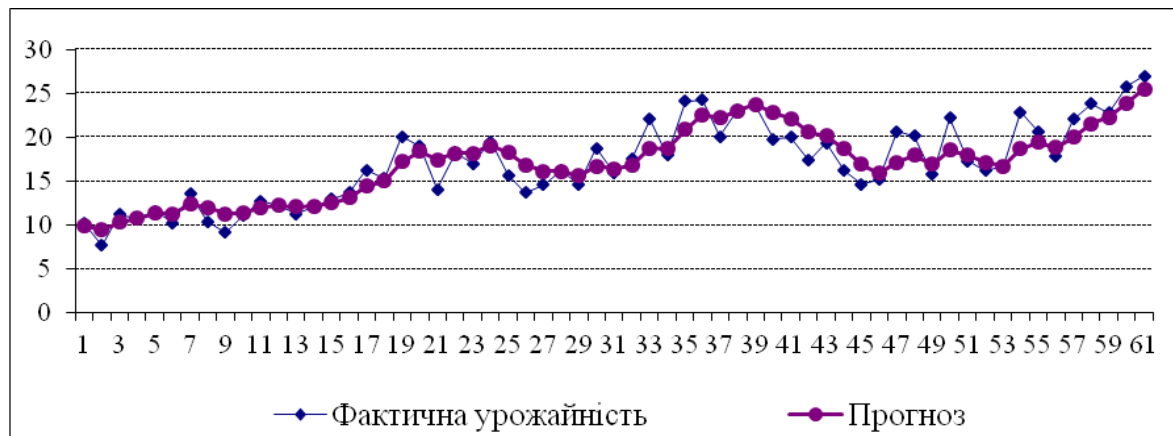

Рис. 4.4. Графік ряду врожайності жита озимого за 1955-2015 роки

5. Ячмінь озимий.

Адаптивна модель поліном першого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,22$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 29,79 + 0,58t.$$

Прогноз на 2016 рік – $30,95 \pm 2,47$.

Рис. 4.5. Графік ряду врожайності ячменю озимого за 1955-2015 роки

6. Ячмінь ярий.

Адаптивна модель поліном першого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,16$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 26,18 + 0,34t.$$

Прогноз на 2016 рік – $26,87 \pm 2,34$.

Рис. 4.6. Графік ряду врожайності ячменю ярого за 1955-2016 роки

7. Кукурудза.

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,22$ Рівняння для прогнозу

$$U_t = 58,82 + 0,84t + 0,06 t^2$$

Прогноз на 2016 рік – $60,60 \pm 4,18$.

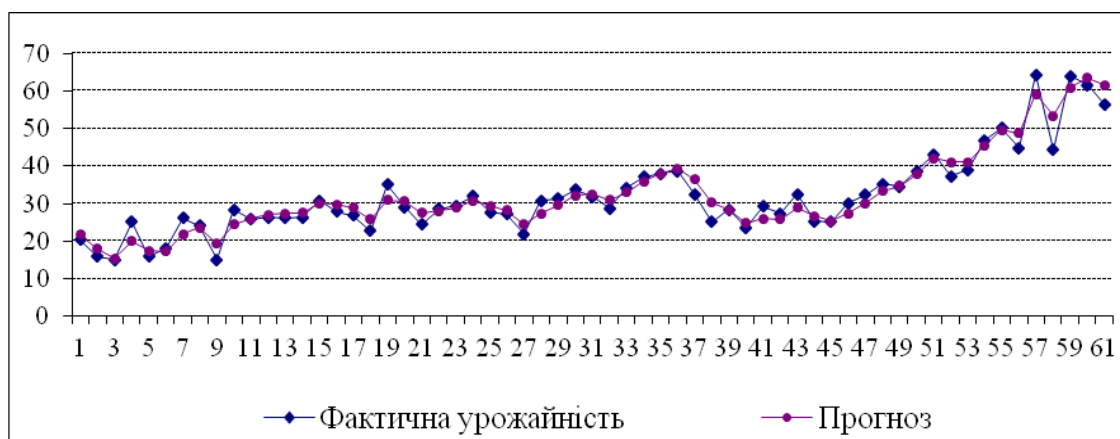

Рис. 4.7. Графік ряду врожайності кукурудзи за 1955-2015 роки

8. Гречка

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,17$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 11,81 + 0,28 t + 0,03 t^2$$

Прогноз на 2016 рік – $12,43 \pm 1,69$.

Рис. 4.8. Графік ряду врожайності гречки за 1955-2016 роки

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,17$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 11,04 + 0,25 t$$

Прогноз на 2016 рік – $11,55 \pm 0,98$.

9. Просо

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,13$ Рівняння для прогнозу

$$U_t = 17,22 + 0,34t + 0,03t^2.$$

Прогноз на 2016 рік – $17,96 \pm 2,37$.

Рис. 4.9. Графік ряду врожайності проса за 1955-2015 роки

10. Овес

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,125$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 22,44 + 0,31t + 0,02t^2.$$

Прогноз на 2016 рік – $23,12 \pm 2,11$.

Рис. 4.10. Графік ряду врожайності вівса за 1955-2016 роки

11. Зернобобові

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,125$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 19,36 + 0,15t + 0,0010t^2.$$

Прогноз на 2016 рік – $19,68 \pm 2,16$.

Рис. 4.11. Графік ряду врожайності зернобобових за 1955-2015 роки

12. Цукрові буряки.

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,08$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 401,40 + 8,94t + 0,32t^2.$$

Прогноз на 2016 рік – $419,92 \pm 26,74$.

Рис. 4.12. Графік ряду врожайності цукрового буряка за 1950-2015 роки

13. Соняшник.

Адаптивна модель поліном першого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,18$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 20,55 + 0,62t.$$

Прогноз на 2016 рік – $21,79 \pm 1,25$.

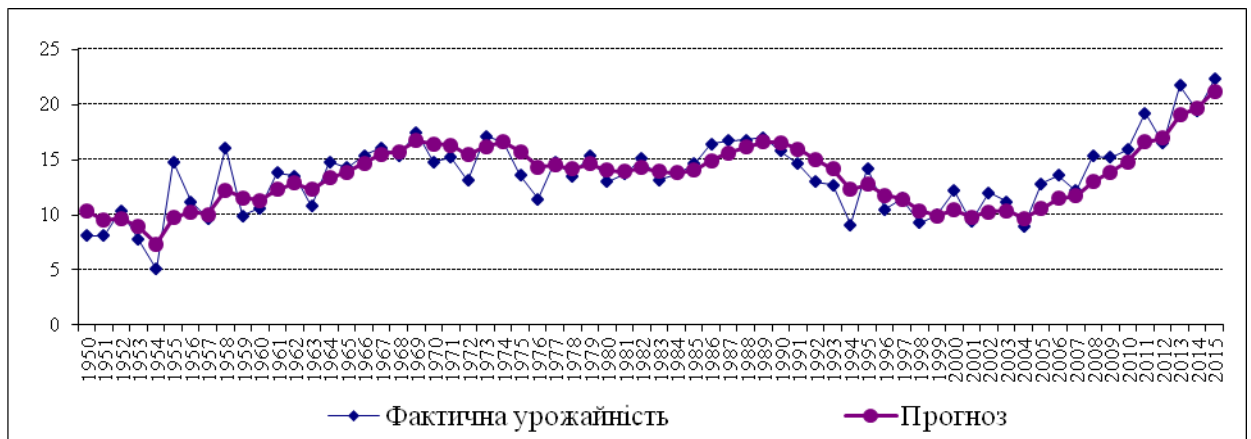

Рис. 4.13. Графік ряду врожайності соняшнику за 1950-2015 роки

14. Соя

Адаптивна модель поліном першого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,125$ Рівняння для прогнозу

$$U_t = 19,40 + 0,43t.$$

Прогноз на 2016 рік – $20,27 \pm 1,03$.

Рис. 4.14. Графік ряду врожайності сої за 1980-2015 роки

15. Ріпак

Адаптивна модель поліном першого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,12$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 23,85 + 0,77t.$$

Прогноз на 2016 рік – $25,40 \pm 1,63$.

Рис. 4.15. Графік ряду врожайності ріпаку за 1990-2015 роки

16. Картопля.

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,1$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 165,78 + 2,55t + 0,11t^2.$$

Прогноз на 2016 рік – $171,09 \pm 9,75$.

Рис. 4.16. Графік ряду врожайності картоплі за 1950-2015 роки

17. Овочі.

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,085$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 200,14 + 3,03t + 0,09t^2.$$

Прогноз на 2016 – $206,39 \pm 12,06$.

Рис. 4.17. Графік ряду врожайності овочів за 1950-2015 роки

18. Продовольчі баштанні.

Адаптивна модель поліном першого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,085$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 83,68 + 0,91t.$$

Прогноз на 2016 – $85,5 \pm 6,5$.

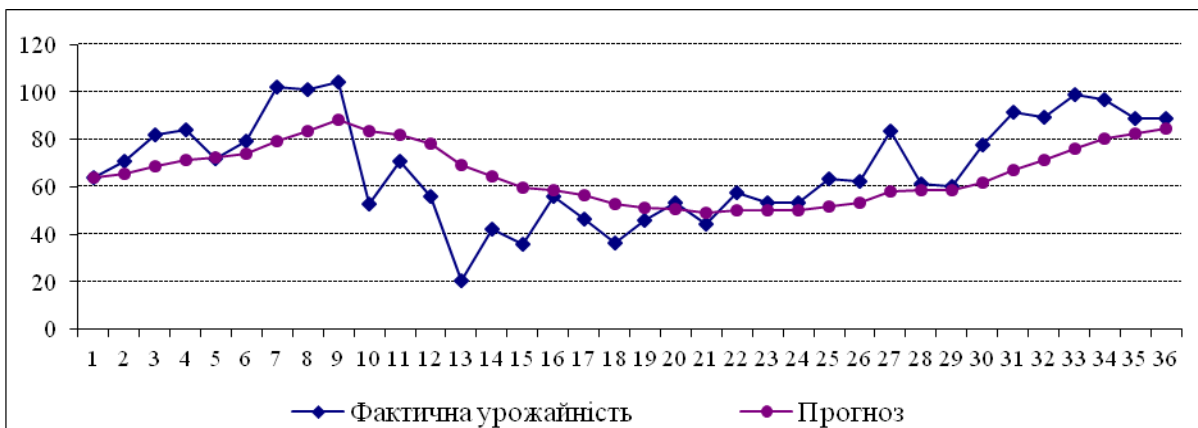

Рис. 4.18. Графік ряду врожайності овочів за 1955-2015 роки

19. Плоди та ягоди

Адаптивна модель поліном другого порядку. Коефіцієнт вирівнювання $\alpha = 0,08$. Рівняння для прогнозу

$$U_t = 98,96 + 4,14t + 0,23t^2.$$

Прогноз на 2016 рік $98,70 \pm 7,05$.

Рис. 4.19. Графік ряду врожайності плодів та ягід за 1980-2015 роки

У таблиці 4.3 наведено зведені дані прогнозу урожайності сільськогосподарських культур на 2016 рік.

Таблиця 4.3

Зведені дані*

№ з/п	Культура	Прогноз на 2016, ц/га	Похибка, ц/га
1	Зернові і зернобобові	37,87	±1,97
2	Пшениця озима	35,53	±3,82
3	Пшениця яра	32,47	±1,82
4	Жито озиме	25,96	±2,32
5	Ячмінь озимий	30,95	±2,47
6	Ячмінь ярий	26,87	±2,34
7	Кукурудза	60,6	±4,18
8	Гречка	12,43	±1,69
9	Просо	17,96	±2,37
10	Овес	23,12	± 2,11
11	Зернобобові	19,68	± 2,16
12	Цукрові буряки	419,92	±26,74
13	Соняшник	21,79	±1,25
14	Соя	20,27	±1,03
15	Ріпак	25,4	±1,63
16	Картопля	171,09	±9,75
17	Овочі	206,39	±12,06
18	Продовольчі баштанні	85,5	±6,5
19	Плоди та ягоди	98,7	±7,05

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

На основі результатів моделювання нами сформовано прогноз виробництва зернових та зернобобових на 2016 рік з врахуванням погодних умов та стану посівів. Результат висвітлено в порівнянні з 2014 і 2015 роками (табл. 4.4)

Таблиця 4.4

Виробництво продукції зернових та зернобобових по всіх категоріях господарств в Україні, тис. т*

Продукція	2013 р. ¹		2014 р. ²		2015 р. ² (очікуване)		2016 р. ² (прогноз)		% до:	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	2014р	2015р
<i>Зернові та зернобобові культури, всього</i>	62285,3	100	63859,3	100	61332,4	100	57122,4	100	89,5	93,1
в т.ч. пшениця	21927,8	35,2	24114,0	37,8	27277,3	44,5	18641,8	32,6	77,3	68,3
жито	637,2	1,0	478,0	0,7	399,2	0,7	337,8	0,6	70,7	84,6
ячмінь	7351,9	11,8	9046,1	14,2	8576,2	14,0	8202,4	14,4	90,7	95,6
овес	461,4	0,7	612,5	1,0	511,5	0,8	553,9	1,0	90,4	108,3
горох	267,3	0,4	359,0	0,6	399,7	0,7	374,9	0,7	104,4	93,8
кукурудза	30862,0	49,5	28496,8	44,6	23387,9	38,1	28275,2	49,5	99,2	120,9
просо	99,1	0,2	178,0	0,3	212,3	0,3	198,4	0,3	111,5	93,5
гречка	178,3	0,3	167,4	0,3	150,8	0,2	173,3	0,3	103,5	114,9
рис	64,1	0,1	50,9	0,1	69,9	0,1	61,9	0,1	121,7	88,6
сорго	348,1	0,6	224,2	0,4	205,7	0,3	244,6	0,4	109,1	119,0
інші зернові та зернобобові	88,1	0,1	132,4	0,2	141,9	0,2	58,1	0,1	43,9	40,9

¹⁾ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м.Севастополя

²⁾ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м.Севастополя, також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

На 2016 рік прогнозується зниження валового виробництва зернових та зернобобових культур на 10,5 % по відношенню до 2014 року та на 6,9 % до 2015 року за рахунок зменшення потенційної урожайності на озимі зернові.

Динаміку виробництва зернових і зернобобових культур в Україні за період з 2005 по 2014 роки, очікуваного в 2015 році та прогноз на 2016 рік на рис. 4.20 [160].

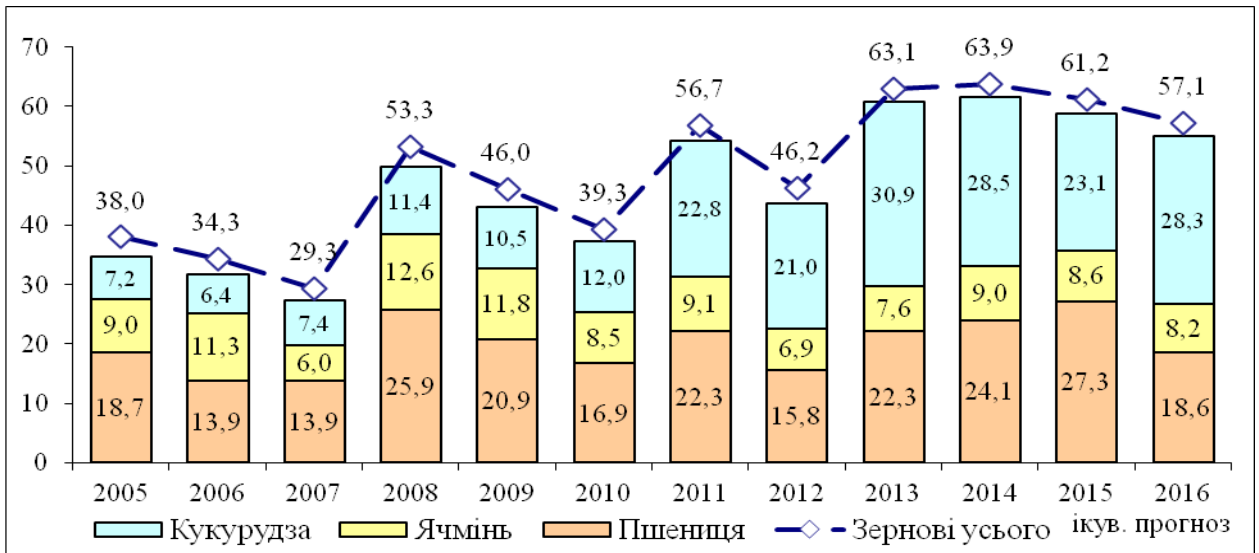

Рис. 4.20. Виробництво зернових і зернобобових культур в Україні*, МЛН ТОНН

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

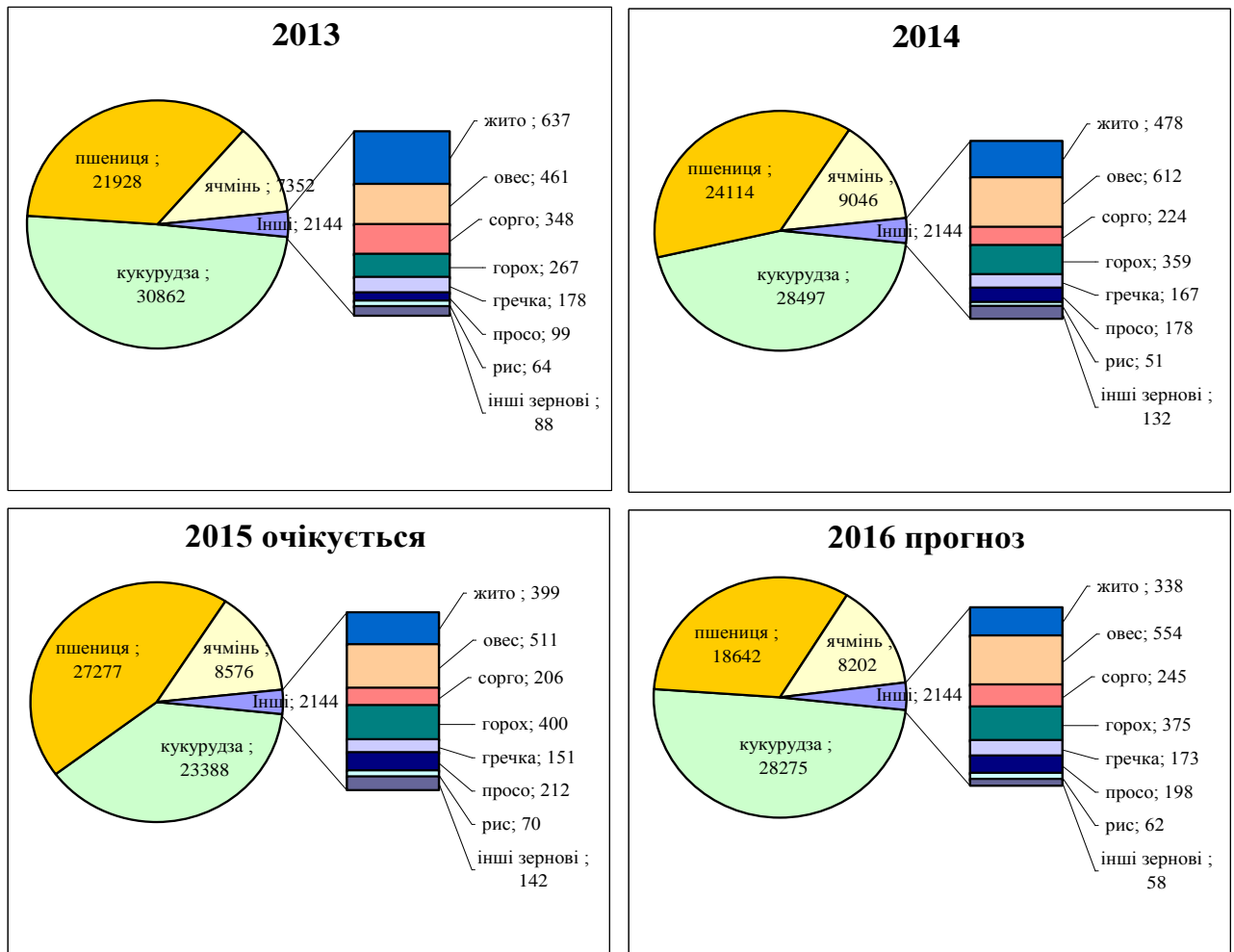

Рис. 4.21. Виробництво зернових і зернобобових культур в Україні 2013-2016 рр.*, млі тонн

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Виробництво технічних, картопле-баштанних та плодово-ягідних культур на 2016 рік наведено в таблиці 4.5, прогноз здійснено на основі розрахунків з використаннями адаптивного моделювання.

Таблиця 4.5
Виробництво продукції технічних, картопле-баштанних та плодово-ягідних культур по всіх категоріях господарств в Україні, тис. т*

Продукція	2013 р. ¹⁾	2014 р. ²⁾	2015 р. ²⁾ (очікуване)	2016р. ²⁾ (прогноз)	% до:	
					2014 р.	2015 р.
Цукрові буряки	10789,4	15734,1	10126,5	13500,0	85,8	133,3
Соняшник	10941,2	10133,8	11092,0	11500,0	113,5	103,7
Соя	2740,7	3881,9	3795,1	4085,0	105,2	107,6
Ріпак	2335,3	2198,0	1768,3	1733,4	78,9	98,0
Картопля	21851,5	23693,4	20831,2	22950,0	96,9	110,2
Овочі, всього	9396,3	9637,5	9141,0	9208,6	95,5	100,7
Плодово-ягідні культури	2168,3	1999,0	2684,1	2301,6	115,1	85,7
Виноград	456,0	435,6	490,7	435,6	100,0	88,8

¹⁾ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

²⁾ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

У 2016 році валовий збір цукрових буряків зросте до 13,5 млн т тобто на 33,3 % більше ніж в 2015 році, соняшнику на 3,7 % , сої – 7,6 % , зниження валового виробництва ріпаку на 2 % відбудеться в основному за рахунок скорочення посівної площі озимого ріпаку. Скорочення площ на озимі зернові в 2015 році призведе до підвищення площ під технічні культури та картоплю валовий збір на яку зросте на 10,2 % по відношенню до 2015 року, тобто зросте на 2,1 млн т.

1.2. Виробництво продукції тваринництва

У 2014 році вироблено м'яса всього при вирощуванні худоби і птиці 3375 тис. т, що на рівні 2013 року (табл. 4.6). За основними видами слід відмітити зниження виробництва м'яса великої рогатої худоби до 646 тис. т

(на 4,2%) через зменшення поголів'я на 2% та *овець* до 37 тис. т (на 4,7%) при їх вирощуванні. Зросло виробництво м'яса *свиней* до 1059 тис. т (на 1,1%) та *птиці* – до 1584 тис. т (на 1,0%).

Молока вироблено 11,4 млн т (99,0% до 2013 року).

Зросло виробництво *яєць* на 3,3% до 20,3 млрд шт.

Вовни вироблено 3,4 тис. т, що на 3,6% менше.

Збільшення виробництва м'яса *свиней* і *птиці* та *яєць* зумовлене зростанням поголів'я – *свиней* на 2,3%, *птиці* на 7,6%.

Прогноз виробництва продукції тваринництва у *2015 році* здійснено з урахуванням тенденцій, які склалися за останні роки з поголів'ям тварин і *птиці* та виробництвом продукції відповідного виду (*розрахунки в додатку К*).

Виробництво (вирощування) м'яса *худоби* і *птиці* у 2015 році за середнім варіантом становитиме 3,5 млн т, що на 3,7% більше, ніж у 2014 році.

Виробництво м'яса *свиней* зросте на 2,8% до 1,1 млн т, *птиці* – на 6,6% до 1,7 млн т.

За прогнозом, буде відбуватись подальший спад виробництва м'яса *великої рогатої худоби* – за середнім варіантом на 1,8% до 634 тис. т.

Таблиця 4.6

Виробництво м'яса (вирощування), молока, яєць та вовни у всіх категоріях господарств України, тис. т*

Роки	Худоби і птиці, всього	в тому числі				Молоко	Яйця, млрд шт.	Вовна
		ВРХ	свиней	овець	птиці			
2012	3150	671	976	39	1414	11378	19,1	3,7
2013	3379	674	1048	39	1569	11488	19,6	3,5
% до 2012	3375	646	1059	37	1584	11370	20,3	3,4
2014 (очік.)	99,9	95,8	101,1	95,3	101,0	99,0	103,3	96,4
% до 2013								
2015 (прогноз)								
оптимістичний	3563	641	1111	39	1721	11619	21,8	3,4
% до 2014	105,6	99,2	104,9	106,2	108,7	102,2	107,7	101,0
середній	3499	634	1090	38	1688	11504	21,4	3,4
% до 2014	103,7	98,2	102,8	103,2	106,6	101,2	105,6	100,0
песимістичний	3435	628	1068	37	1654	11389	21,0	3,4
% до 2014	101,8	97,3	100,8	100,1	104,4	100,2	103,5	99,0

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Динаміку виробництва м'яса худоби та птиці при вирощуванні наведено на рис. 4.22.

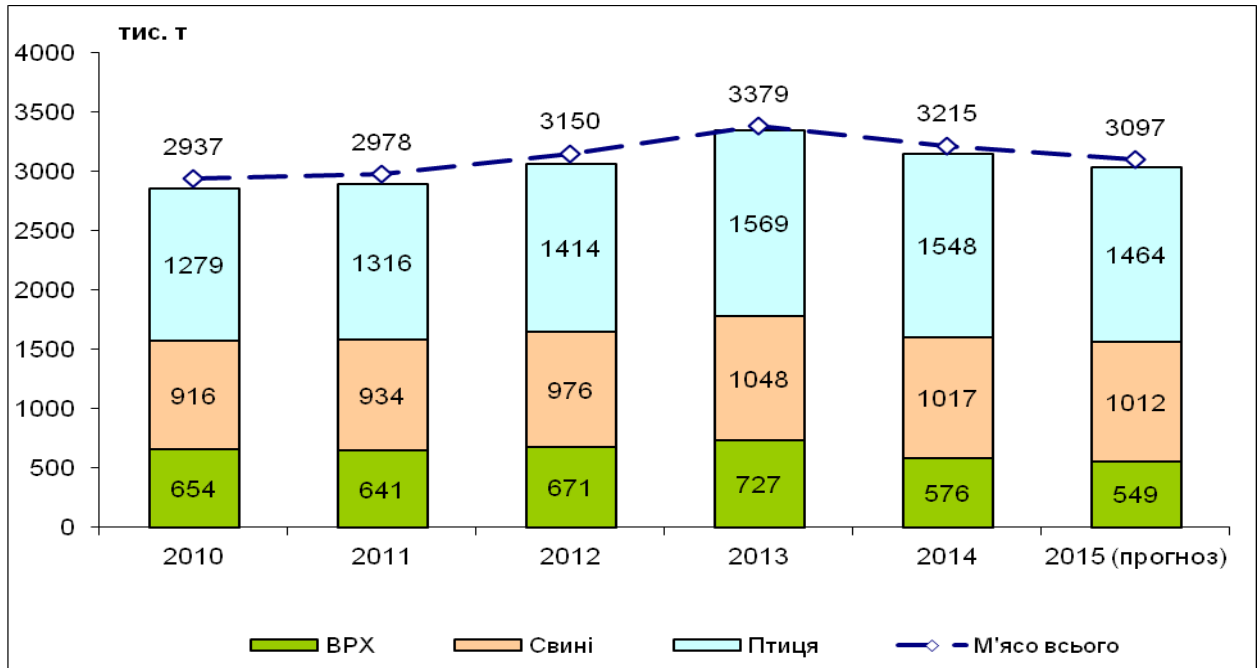

Рис. 4.22. Виробництво (вирощування) худоби та птиці в Україні*

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Молока буде вироблено 11,5 млн т, або на 1,2 % більше.

Яєць прогнозується одержати 21,4 млрд шт. (на 5,6 % більше), а вовни – 3,4 тис. т (на рівні очікуваного в 2014 році).

Динаміку виробництва молока, яєць і вовни наведено на рис. 4.23.

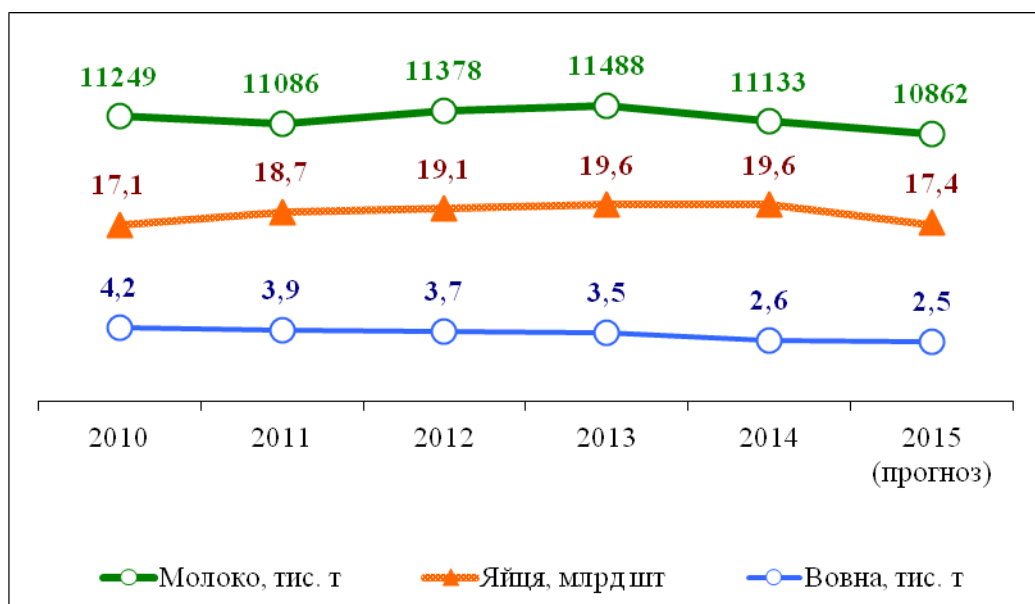

Рис. 4.23. Виробництво молока, яєць, вовни в Україні*

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

1.3. Виробництво валової продукції сільського господарства

Виробництво сільськогосподарської продукції прогнозується в рослинництві за результатами посівів сільськогосподарських культур, а у тваринництві з урахуванням поголів'я худоби і птиці станом на 1 червня 2015 року.

Прогнози обсягів виробництва можуть бути використані для коригування заходів щодо забезпечення своєчасного завершення збирання врожаю, формування ефективної маркетингової політики, регулювання аграрного ринку, створення відповідних запасів продукції, визначення цін на вироблену продукцію.

Динаміку виробництва валової продукції сільського господарства України в постійних цінах 2010 року відображено на рис. 4.24 [160].

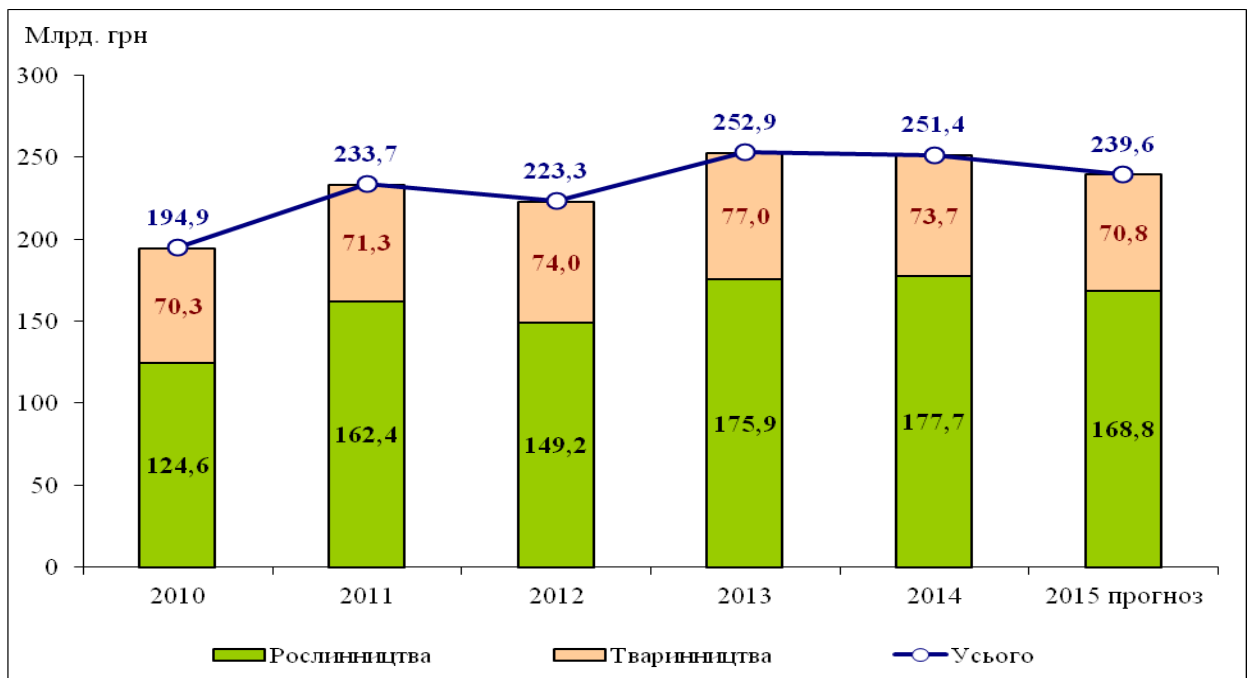

Рис. 4.24. Валова продукція сільського господарства України*, млрд грн

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

За розрахунками обсяги валової продукції сільського господарства у 2015 році становитимуть 239,6 або на 4,7 % менше ніж у 2014 році.

Валова продукція рослинництва прогнозується на рівні 168,8 млрд грн – на 5 % менше проти 2014 року, тваринництва – 70,8 млрд грн, або на 4 % менше.

Обсяги виробництва зернових і зернобобових культур прогноуються на рівні 61,2 млн тонн проти 63,9 млн т у 2014 р., тобто на 4,2 % менше.

Очікується зменшення виробництва переважної більшості продукції рослинництва.

У тваринництві прогнозується зменшення поголів'я, виробництва м'яса, молока, яєць і вовни.

Динаміку приросту і спаду виробництва валової продукції сільського господарства в Україні наведено на рис. 4.25.

Рис. 4.25. Динаміка приросту і спаду виробництва валової продукції сільського господарства в Україні*
(у відсотках до попереднього року)

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Виходячи з очікуваного виробництва у 2014 році та прогнозу на 2015 рік обчислено обсяг валової продукції за постійними цінами 2010 року (табл. 4.7)

Таблиця 4.7

**Виробництво валової продукції сільського господарства
в усіх категоріях господарств України, млрд грн***

Роки	Всього продукції сільського господарства	у тому числі	
		рослинництва	тваринництва
2012	223,3	149,2	74,0
2013	252,9	175,9	77,0
% до 2012	113,3	117,9	104,0
2014 (очік.)	255,3	178,7	76,6
% до 2013	101,0	101,6	99,6
2015 (прогноз)			
оптимістичний	259,9	180,0	80,0
% до 2014	101,8	100,7	104,3
середній	252,5	173,7	78,7
% до 2014	98,9	97,2	102,8
песимістичний	245,0	167,5	77,5
% до 2014	96,0	93,7	101,2

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

У 2014 році очікується зростання виробництва валової продукції сільського господарства до 255,3 млрд грн, що на 1% більше, ніж у 2013 році, в тому числі продукції рослинництва – до 178,7 млрд грн (на 1,6% більше). Виробництво валової продукції тваринництва становитиме 76,6 млрд грн (99,6%).

У 2015 році за оптимістичним варіантом виробництво валової продукції сільського господарства зросте до 259,9 млрд грн, що на 1,8% більше, ніж в 2014 році, в тому числі продукції рослинництва до 180 млрд грн (на 0,7% більше) а тваринництва – до 80 млрд грн (на 4,3% більше).

Обсяги виробництва валової продукції сільського господарства за середнім варіантом становитимуть 252,5 млрд грн (98,9%), у тому числі продукції рослинництва – 173,7 млрд грн (97,2%) і тваринництва – 78,7 млрд грн (102,8%).

II. Собівартість і дохідність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах України

І. Методика короткострокового прогнозування собівартості продукції, її дохідності, прибутковості та рентабельності в сільськогосподарських підприємствах України за 2015 рік

1.1. Загальні положення. Визначення собівартості продукції, її дохідності та рентабельності виробництва окремі по видах продукції, рослинництву, тваринництву та рослинництві і тваринництві в цілому проводиться по сільськогосподарських підприємствах України, які звітують за формою № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств». Їхня питома вага до сільськогосподарських підприємств, включаючи фермерські господарства, по сільськогосподарських угіддях становить 89,1 %, а по ріллі – 89,4 %.

1.2. Методика прогнозування собівартості сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах України на 2015 рік

Собівартість продукції, яка може скластися у 2015 році визначалася шляхом збільшення (зменшення) фактичних затрат за попередній 2014 рік на відповідний коефіцієнт по всіх статтях калькуляції окремих видів продукції.

1.2.1. Визначення коефіцієнтів змін по статтях затрат у рослинництві на прикладі пшениці:

– *«Насіння та посадковий матеріал».* Коефіцієнт зростання витрат на гектар посіву зернових культур під урожай 2015 року визначався виходячи із зростанням цін на зерно на внутрішньому ринку та імпортне насіння.

– *«Прямі витрати на оплату праці».* Коефіцієнт зростання оплати праці визначено 1,25.

– *«Мінеральні добрива».* Визначено співвідношенням ціни 1 т NPK, внесених під урожай 2015 р., до ціни 1 т NPK, внесених під урожай 2014 р., який становить 1,403. Враховуючи, що під урожай 2015 р. внесено мінеральних добрив на 7 % більше, коефіцієнт приросту затрат по цій статті на гектар посіву становитиме 1,50 (1,403 x 1,07)

– *«Нафтопродукти».* Середня ціна за 1 л пально-мастильних матеріалів під урожай 2014 р. (з 9-го міс. 2013 р. по 8-ий міс. 2014 р.)

становила 12,41 грн, під урожай 2015 р. (з 9-го міс. 2014 р. по 8-ий міс. 2015 р.) – 18,87 грн. Отже, коефіцієнт зміни затрат по цій статті під урожай 2015 р. проти 2014 р. становитиме 1,52 (18,87 грн : 12,41 грн)

– *«Амортизація необоротних активів»*. Якщо врахувати, що проти 2014 р. приріст основних засобів у 2015 р. становитиме 1,5%, вартість яких у 10 разів більша від балансової, то вартість необоротних активів, а відповідно і амортизаційні відрахування зростуть на коефіцієнт 1,50.

– *«Оплата послуг і робіт сторонніх організацій», а також «Решта матеріальних витрат»* визначена сумою затрат на мінеральні добрива та нафтопродукти. Так, при вирощуванні пшениці у 2014 р. ці затрати на 1 га по таких статтях становили відповідно 511 грн і 725 грн і разом – 1236 грн, а розрахунково у 2015 р. відповідно 772 та 1094 разом – 1866 грн. Отже, середній коефіцієнт приросту по вказаних статтях становитиме 1,51 (1866 грн : 1236 грн).

За таким порядком визначаються коефіцієнти приросту затрат по інших культурах.

– *«Відрахування на соціальні заходи»*. Коефіцієнт приросту відрахувань на соціальні заходи дорівнює коефіцієнту по статті «Прямі витрати на оплату праці», який становить 1,25.

– *«Решта матеріальних витрат»*. Визначається як середній коефіцієнт по статті «Оплата послуг і робіт сторонніх організацій», який становить 1,51.

– *«Решта інших прямих та загальновиробничих витрат»*. Коефіцієнт визначається як середній по статтях «Решта матеріальних витрат», «Прямі витрати на оплату праці» та «Відрахування на соціальні заходи». У 2014 р. витрати на ці статті на 1 га вирощування пшениці становили 1170 грн (725+326+119), а у 2015 р. становитимуть – 1651 грн (1094+408+149). Отже, коефіцієнт приросту становить 1,41 (1651 грн : 1170 грн).

– *«Інші прямі та загальновиробничі витрати»*. Коефіцієнт обчислюють як середній коефіцієнт на амортизацію, відрахування на соціальні заходи і решта інших прямих та загальновиробничих витрат. У 2014 р. затрати по цих статтях на 1 га пшениці становили 1501 грн (321+119+1061) а у 2015 р. –

2126 (480+149+1496). Отже, коефіцієнт змін за цією статтею – 1,417 (2126 грн : 1501 грн).

Коефіцієнт приросту собівартості інших культур, по яких у звіті (форма № 50-сг) відсутні показники структури виробничих витрат (горох, гречка, просо, сорго, рис, картопля, овочі, плоди, баштанні, виноград, ягоди) коефіцієнт приросту витрат на гектар визначається на рівні, який у середньому склався по основних зернових культурах, по яких у звіті відображена структура собівартості.

1.2.2. Коефіцієнти приросту затрат на виробництво продукції тваринництва. По основних елементах затрат при виробництві продукції тваринництва використано коефіцієнти, розраховані для галузі рослинництва: по нафтопродуктах – 1,52; прямих витратах на оплату праці – 1,25 та відрахуваннях на соціальні заходи – 1,25. По інших статтях витрат розраховуються відповідні коефіцієнти.

Розрахунок коефіцієнтів приросту затрат:

– по статті «Корми». При виробництві молока цей коефіцієнт формується із розмірів приросту собівартості зерна та інших кормів, який визначено за такою методикою: коефіцієнт приросту собівартості зернових і зернобобових культур у 2015 р. становить 1,58 (188,46 грн : 119,33 грн). Такий самий коефіцієнт застосовується для інших кормових культур. Враховуючи, що 60 % виробництва молока одержують за рахунок кормів урожаю 2014 року при коефіцієнті приросту вартості кормів 1, а 40 % виробництва – за рахунок кормів урожаю 2015 року за коефіцієнта 1,58, то середній коефіцієнт приросту собівартості кормів при виробництві молока у 2015 р. проти 2014 р. становитиме 1,232 ($1 \times 0,6 + 1,58 \times 0,4$).

При вирощуванні живої маси великої рогатої худоби, овець і кіз використовується коефіцієнт як по молоку – 1,232.

При вирощуванні свиней і птиці та виробництві яєць кормів урожаю 2014 року використовується 20 % (коэф. 0,2), а урожаю 2015 року 80 %

(коєф. 0,8). За цих умов коефіцієнт приросту собівартості власних кормів становитиме 1,463 ($1 \times 0,2 + 1,58 \times 0,8$).

У структурі витрат на корми по тваринництву використовуються придбані корми. Коефіцієнт зростання їх вартості у 2015 р. дорівнює 1,7.

Враховуючи те, що власних кормів при виробництві *молока* використовується 60 % (коєф. 0,6), а придбаних – 40 % (коєф. 0,4), для *вирощування ВРХ, овець і кіз* – 70 % (коєф. 0,7) і 30 % (коєф. 0,3), а для вирощування свиней і птиці та виробництва яєць – 20 % (коєф. 0,2) і 80 % (коєф. 0,8), загальний коефіцієнт приросту вартості кормів при виробництві молока становитиме 1,419 ($1,232 \times 0,6 + 1,7 \times 0,4$), вирощуванні овець і кіз – 1,372 ($1,463 \times 0,7 + 1,7 \times 0,3$) продукції свинарства і птахівництва – 1,653 ($1,463 \times 0,2 + 1,7 \times 0,8$);

– по статтях *«Оплата послуг і робіт сторонніх організацій» та «Решта матеріальних витрат»*. Визначається як середній від коефіцієнту приросту на корми і нафтопродукти. Так, при виробництві молока у 2015 р. ці затрати по даних статтях витрат у розрахунку на 1 ц молока становитимуть 226 грн (200 грн + 26 грн), а у 2014 р. були 158 грн (141 грн + 17 грн). Тоді коефіцієнт приросту становитиме 1,43 ($226 : 141$);

– по статті *«Решта інших прямих та загальновиробничих витрат»*. Визначається як середній по статтях *«Решта матеріальних витрат», «Оплата праці», «Відрахування на соціальні заходи»*. У 2015 р. на виробництві молока затрати по цих статтях становитимуть 131 грн ($51 + 59 + 21$), а у 2014 р. – 100 грн ($36 + 47 + 17$). Коефіцієнт приросту затрат за цією статтею буде 1,31 ($131 \text{ грн} : 100 \text{ грн}$);

– по статті *«Амортизація необоротних активів»*. Якщо врахувати, що порівняно з 2014 р. приріст необоротних активів у 2015 р. становитиме 1,5%, вартість яких у 10 разів вища від балансової – тобто на 15%, то вартість фондів, а відповідно амортизаційні відрахування зростуть у 1,5 рази. Такий коефіцієнт (1,5) застосовується по всій продукції тваринництва – молоку, яловичини, свинини, продукції птахівництва і вівчарства.

Отже, собівартість продукції, яка може скластися у 2015 р., визначається збільшенням витрат 2014 року на коефіцієнт приросту по всіх її елементах.

2.1. Собівартість продукції. На основі фактичних за 2013 р. показників виробничої собівартості продукції та визначених коефіцієнтів зміни затрат по статтях калькуляції, розрахована виробнича собівартість кожного виду продукції у 2014 р., повна їх собівартість (відповідно до співвідношення, що склалося за попередні роки), виручка від реалізації продукції, прибуток і рівень рентабельності та прогноз цих показників на 2015 рік наведені у табл. 4.8.

Отже, собівартість продукції, яка може скластися у 2015 р., визначається збільшенням витрат 2014 року на коефіцієнт приросту по всіх її елементах.

2.1. Собівартість продукції. На основі фактичних за 2013 р. показників виробничої собівартості продукції та визначених коефіцієнтів зміни затрат по статтях калькуляції, розрахована виробнича собівартість кожного виду продукції у 2014 р., повна їх собівартість (відповідно до співвідношення, що склалося за попередні роки), виручка від реалізації продукції, прибуток і рівень рентабельності та прогноз цих показників на 2015 рік наведені у табл. 4.8.

Таблиця 4.8

**Повна собівартість сільськогосподарської продукції в
сільськогосподарських підприємствах України***

Продукція	2011 р., грн/ц	2012 р., грн/ц	2013 р., грн/ц	2014 р.		2015 р. (прогноз)	
				грн/ц	до 2013р., %	грн/ц	до 2014р., %
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Продукція рослинництва</i>							
Зернові всього	108,18	134,61	127,57	144,1	113,0	198,78	125,6
у т.ч. пшениця	112,82	139,14	133,99	146,2	109,1	198,12	131,7
жито	116,89	125,72	128,86	135,6	105,2	178,06	119,0
гречка	300,26	303,14	270,96	279,4	103,1	358,74	127,1
кукурудза	97,72	127,01	118,58	140,1	118,1	197,92	120,8
ячмінь	115,89	141,95	143,95	144,6	100,5	188,46	124,8

Продовження таблиці 4.8

1	2	3	4	5	6	7	8
горох	186,41	202,58	225,90	223,9	99,1	399,20	175,6
овес	128,89	137,91	133,17	135,8	102,0	162,63	129,6
просо	113,76	135,67	138,56	153,5	110,8	224,40	142,3
сорго	118,74	165,31	137,30	160,8	117,1	326,74	134,3
рис	200,84	194,84	221,88	291,7	131,5	370,34	130,6
інші зернові	167,97	178,37	230,79	279,8	121,2	308,05	96,1
Соняшник	205,44	246,32	232,05	281,9	121,5	390,69	111,4
Соя	235,24	278,37	296,40	346,8	117,0	508,14	127,8
Ріпак	315,05	323,27	283,26	324,2	114,5	475,02	133,4
Цукрові буряки	38,04	37,15	38,89	42,2	108,5	67,27	150,0
Картопля	174,29	147,25	151,03	196,6	130,2	233,36	132,5
Овочі відкритого ґрунту	98,45	88,34	107,96	111,5	103,3	168,34	136,3
Овочі закритого ґрунту	723,53	896,11	900,96	992,2	110,1	1499,38	137,2
Плоди	232,99	234,32	81,69	139,6	170,9	413,50	124,9
Ягоди	1565,52	1408,03	1078,89	1373	127,3	1496,93	108,0
Виноград	224,39	234,58	191,34	207,2	108,1	298,49	143,2
Хміль	3364,49	3902,95	4151,22	5011	120,7	6039,49	123,4
Продукція тваринництва							
Приріст живої ваги:							
ВРХ	1 591	1 755	1 858	2128,4	114,6	2 563	119,4
свині	1 418	1 563	1 550	1747,7	112,8	2 410	128,5
вівці і кози	1 794	1 884	2 166	2748,5	126,9	2 701	112,7
птиця	1 247	1 208	1 175	1281,5	109,1	1 661	119,2
Молоко	264	266,5	304,3	328,3	108,0	420	119,3
Вовна	2 354	2 264	2 536	2854,9	1124,0	3 174	115,4
Яйця (тис. шт.)	375	413	442	503,2	113,8	705	128,5

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Собівартість виробництва продукції рослинництва і тваринництва в 2015 році за прогнозом зростатиме.

2.2. Ціни на продукцію сільського господарства. Середньорічна ціна на сільськогосподарську продукцію, яка складеться у 2014 р. визначалася

виходячи із фактичних обсягів реалізації продукції та ціни на неї, що склалися за січень–листопад 2014 р. (форма № 21-заг), у тому числі окремо за листопад. Розраховано кількість продукції, яка буде реалізована до кінця року – за грудень, а ціну за грудень визначено експертним шляхом, враховуючи фактичні ціни та тенденції їх зміни, які встановилися за останні роки (табл. 4.9.)

Таблиця 4.9

Ціна на сільськогосподарську продукцію*

Продукція	2011 р., грн/ц	2012 р., грн/ц	2013 р., грн/ц	2014 р.		2015 р. (прогноз)	
				грн/ц	до 2013 р., %	грн/ц	до 2014 р., %
<i>Продукція рослинництва</i>							
Зернові, всього	136,36	155,10	129,49	181,28	140,0	272,6	150,4
у т.ч. пшениця	132,70	155,51	137,21	187,23	136,5	264,6	141,3
жито	129,79	132,57	109,09	127,97	117,3	204,4	159,7
гречка	477,07	377,52	267,34	361,93	135,4	750,0	207,2
кукурудза	135,43	152,10	120,41	176,83	146,9	276,7	156,5
ячмінь	134,43	158,17	144,74	171,14	118,2	257,9	150,7
горох	207,64	215,12	225,54	291,49	129,2	437,3	150,0
овес	156,97	151,63	129,72	150,4	115,9	218,1	145,0
просо	151,03	118,66	142,77	216,02	151,3	308,4	142,8
сорго	122,13	146,50	105,19	151,22	143,8	204,1	135,0
рис	225,02	218,71	262,12	459,8	175,4	1 150,0	250,1
інші зернові	189,65	194,90	219,27	342,37	156,1	410,9	120,0
Соняшник	322,49	359,09	298,21	384,72	129,0	623,3	162,0
Соя	291,84	343,48	343,22	466,51	135,9	723,2	155,0
Ріпак	416,19	392,34	307,70	418,8	136,1	720,1	171,9
Цукрові буряки	51,92	43,00	39,96	49,7	124,4	69,6	140,0
Картопля	205,04	115,58	185,72	214,66	115,6	299,5	139,5
Овочі відкритого ґрунту	108,16	82,36	115,52	130,1	112,6	174,8	134,3
Овочі закритого ґрунту	777,74	895,13	934,18	1115,24	119,4	1 355,7	121,6
Плоди	274,68	255,04	289,35	234,82	112,9	442,5	188,4
Ягоди	1396,13	1480,41	1225,82	1526,49	124,5	1 700,0	111,4
Виноград	352,65	406,51	386,50	333,56	86,3	492,7	147,7
Хміль	1785,87	2028,31	3669,13	4536,23	123,6	5 200,0	114,6
<i>Продукція тваринництва</i>							
Приріст живої ваги:							
ВРХ	1 196,68	1 236,94	1 053,70	1365,12	129,6	2308,5	169,1
свині	1 364,79	1 594,11	1 552,57	1845,87	118,9	2533,4	137,2
вівці і кози	1 083,42	1 129,44	1 239,11	1312,45	105,9	1715,6	130,7
птиця	1 037,97	1 120,97	1 057,67	1084,47	102,5	1497,2	138,1
Молоко	313,12	272,74	345,75	364,49	105,4	442,7	121,4
Вовна	692,79	882,75	693,14	709,7	102,4	1214,7	171,2
Яйця (тис. шт.)	520,72	630,81	652,91	799,11	122,4	1281,7	160,4

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

У 2015 році прогнозується зростання цін на всі види сільськогосподарської продукції. При цьому враховувалися тенденції зміни цін на сільськогосподарську продукцію протягом року, що залежить як від обсягів реалізації, так і від кон'юнктури на ринку (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

**Динаміка цін реалізації на продукцію рослинництва
у 2013 і 2014 рр., грн за тону***

	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
Пшениця (2013 р.)												
Помісячно												
Реалізація, тис. т	256	293	249	240	197	258	2519	3157	2288	1423	1089	1600
Ціна реалізація, грн/т	1758	1816	1815	1790	1788	1572	1293	1281	1347	1320	1377	1364
З накопиченням												
Реалізація, тис. т	997	2170	3186	3840	4351	4711	4890	5018	5798	9543	14535	20378
Ціна реалізація, грн/т	1758	1789	1797	1795	1794	1756	1465	1384	1375	1368	1369	1368
Пшениця (2014 р.)												
Помісячно												
Реалізація, тис. т	317	485	544	483	356	271	2645	3098	2443	1684	1193	-
Ціна реалізація, грн/т	1550	1618	1743	2018	2150	2078	1787	1804	1876	1940	1923	-
З накопиченням												
Реалізація, тис. т	317	802	1345	1818	2173	2444	5089	8187	10630	12314	13507	-
Ціна реалізація, грн/т	1550	1591	1652	1760	1824	1852	1818	1813	1827	1843	1850	-
Ячмінь (2013 р.)												
Помісячно												
Реалізація, тис. т	49	84	91	96	81	241	645	724	425	242	200	295
Ціна реалізація, грн/т	1752	1865	1863	1793	1711	1449	1357	1401	1442	1420	1342	1371
З накопиченням												
Реалізація, тис. т	49	133	225	321	401	643	1288	2012	2436	2678	2878	3173
Ціна реалізація, грн/т	1752	1823	1839	1826	1803	1670	1513	1473	1468	1463	1455	1447
Ячмінь (2014 р.)												
Помісячно												
Реалізація, тис. т	59	70	141	134	96	467	999	988	507	264	234	-
Ціна реалізація, грн/т	1403	1545	1641	1582	1659	1691	1659	1681	1866	1825	1705	-
З накопиченням												
Реалізація, тис. т	59	128	270	397	493	960	1959	2948	3455	3720	3954	-
Ціна реалізація, грн/т	1403	1480	1564	1596	1608	1649	1654	1663	1693	1702	1703	-
Кукурудза (2013 р.)												
Помісячно												
Реалізація, тис. т	997	1173	1016	654	511	360	179	128	780	3745	4992	5843
Ціна реалізація, грн/т	1672	1751	1838	1811	1729	1606	1572	1546	985	921	976	1174
З накопиченням												
Реалізація, тис. т	997	2170	3186	3840	4351	4711	4890	5018	5798	9543	14535	20378
Ціна реалізація, грн/т	1672	1715	1754	1764	1759	1748	1741	1736	1635	1355	1225	1210
Кукурудза (2014 р.)												
Помісячно												
Реалізація, тис. т	1776	1643	1499	1268	650	425	208	172	735	2702	3425	
Ціна реалізація, грн/т	1126	1292	1667	2170	2433	1981	2091	2177	1513	1457	1750	
З накопиченням												
Реалізація, тис. т	1776	3420	4919	6176	6826	7251	7459	7631	8365	11067	14492	
Ціна реалізація, грн/т	1126	1206	1346	1518	1605	1627	1640	1652	1640	1595	1632	

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

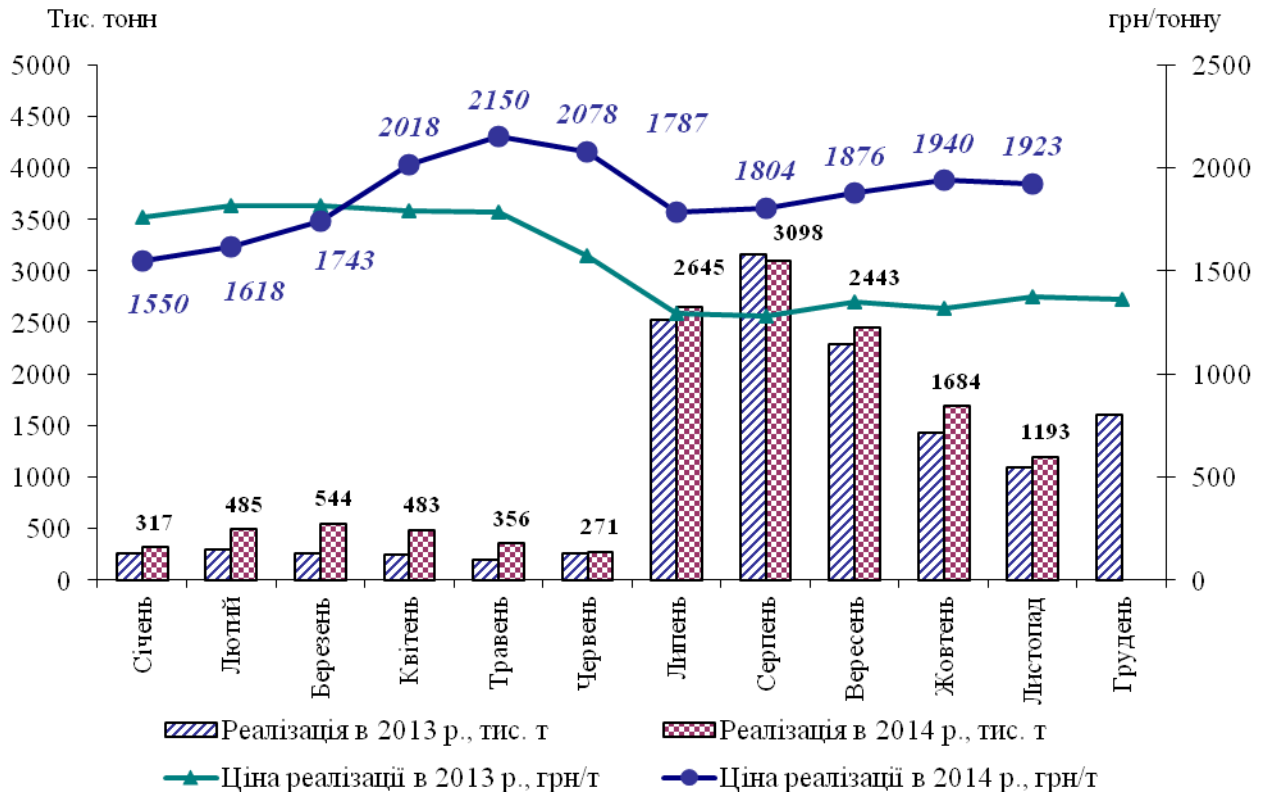

Рис. 4.26. Динаміка цін на пшеницю в сільськогосподарських підприємствах України*

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

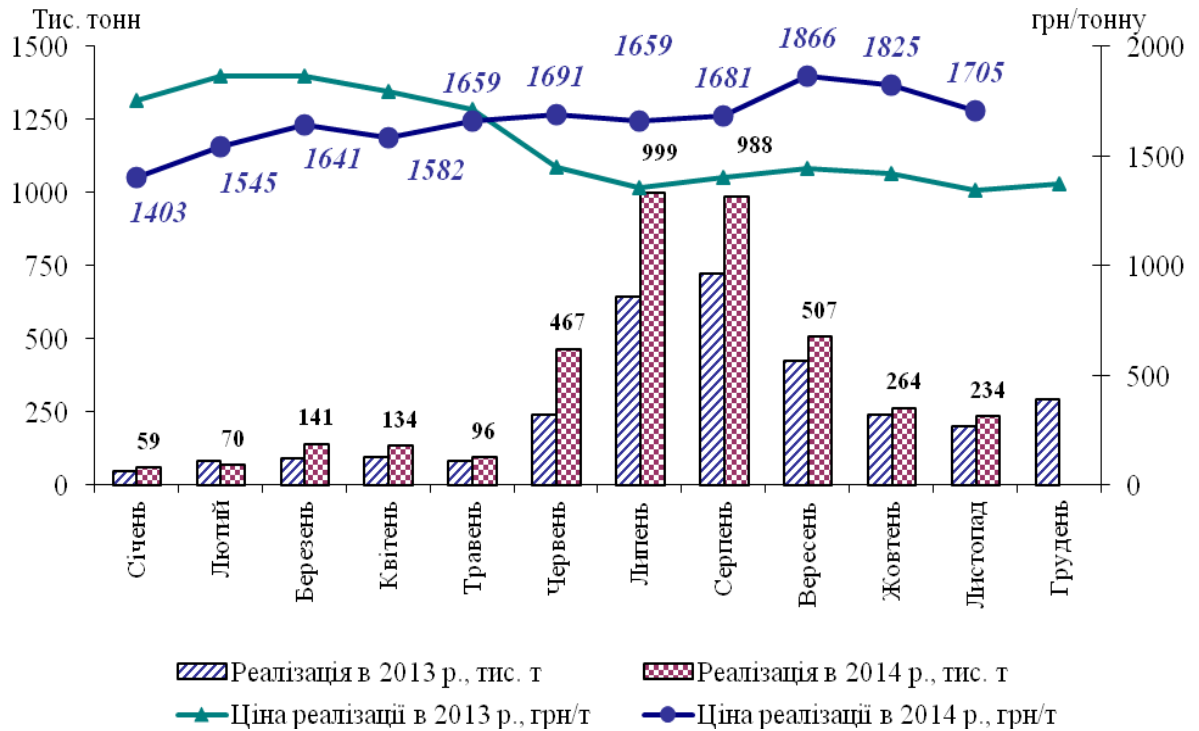

Рис. 4.27. Динаміка цін на ячмінь в сільськогосподарських підприємствах України*

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

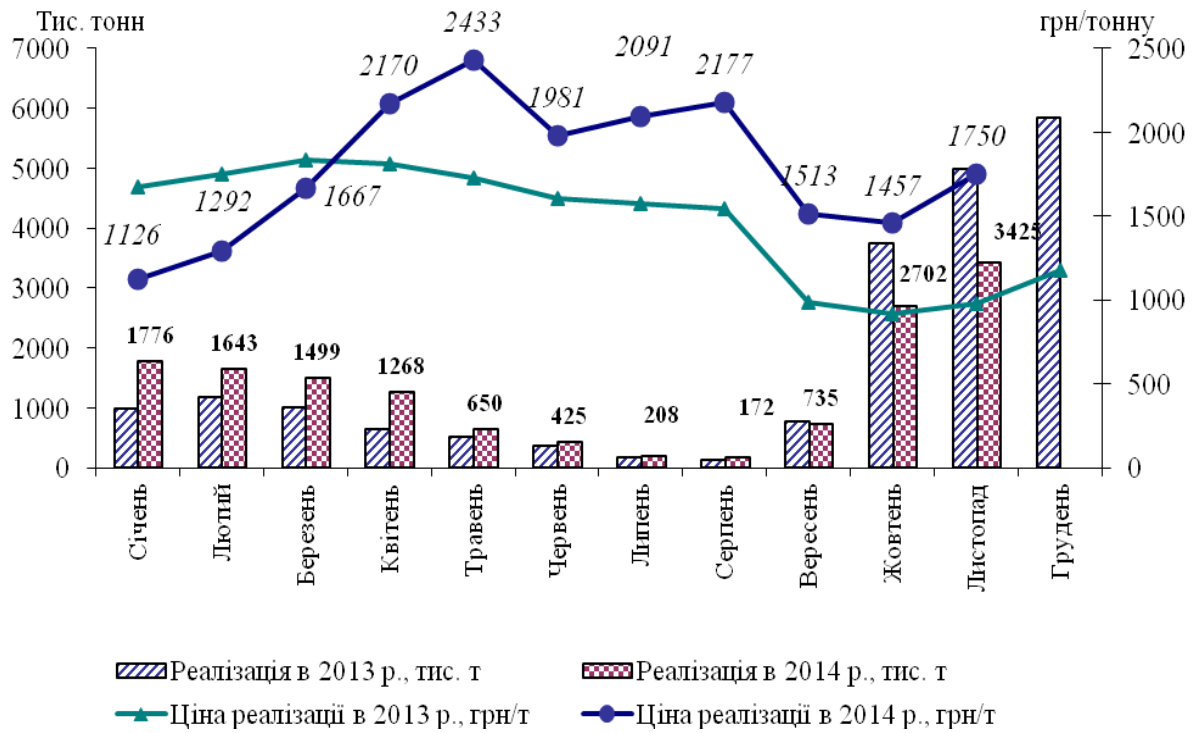

Рис. 4.28. Динаміка цін на кукурудзу в сільськогосподарських підприємствах України*

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Таблиця 4.11
Динаміка цін реалізації на продукцію тваринництва у 2013 і 2014 рр., грн за тонну*

Роки	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
ВРХ												
2013	11200	11260	11224	10635	10505	10073	10248	10403	10915	10983	10821	10760
2014	10912	11314	11194	10911	11830	12809	13858	14285	15180	16386	16777	
Свині												
2013	15547	14654	15168	15618	16097	15624	16383	16681	17015	16144	15289	15811
2014	15223	14368	15382	16741	17424	18075	19338	20779	21840	20760	19833	
Молоко												
2013	3124	3247	3347	3384	3241	3169	3223	3328	3427	3480	3621	3783
2014	3845	3939	3903	3514	3319	3215	3376	3423	3422	3655	3743	
Яйця												
2013	655	670	631	509	463	560	615	609	778	817	811	748
2014	592	641	739	650	761	691	784	775	848	1013	870	

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

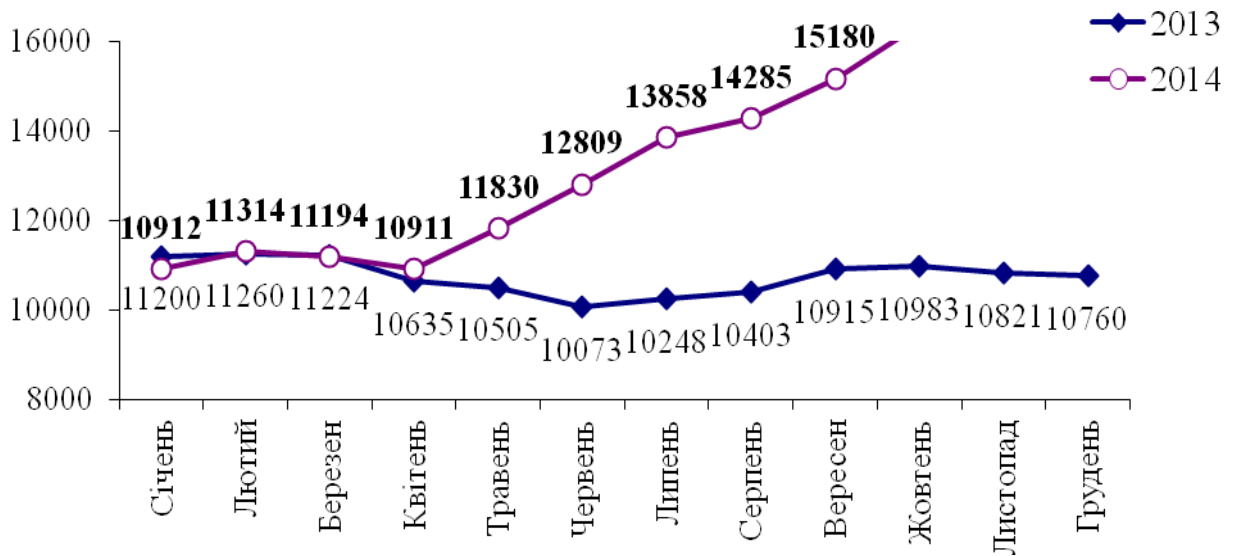

Рис. 4.29. Динаміка цін на живу вагу ВРХ в сільськогосподарських підприємствах України, грн за тону*

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

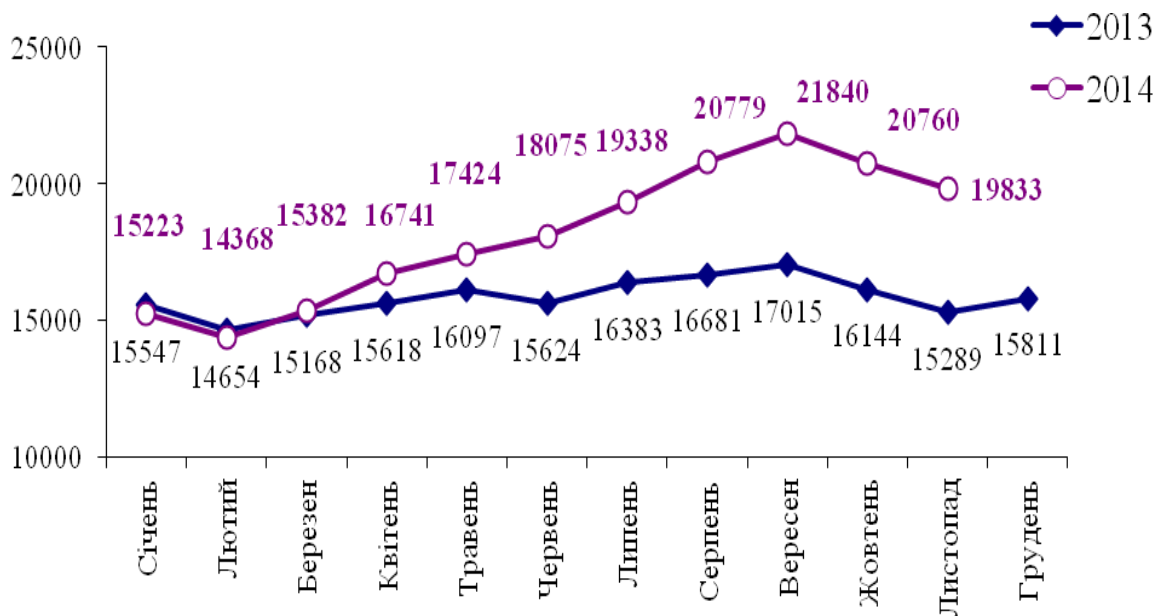

Рис. 4.30. Динаміка цін на живу вагу свиней в сільськогосподарських підприємствах України, грн за тону*

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

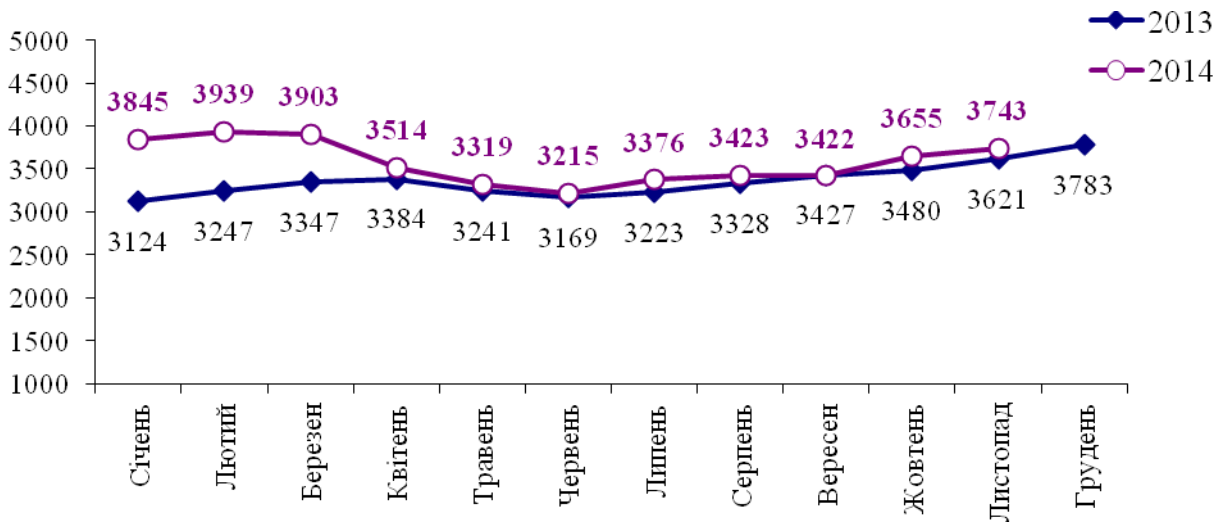

Рис. 4.31. Динаміка цін на молоко в сільськогосподарських підприємствах України, грн за тону*

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

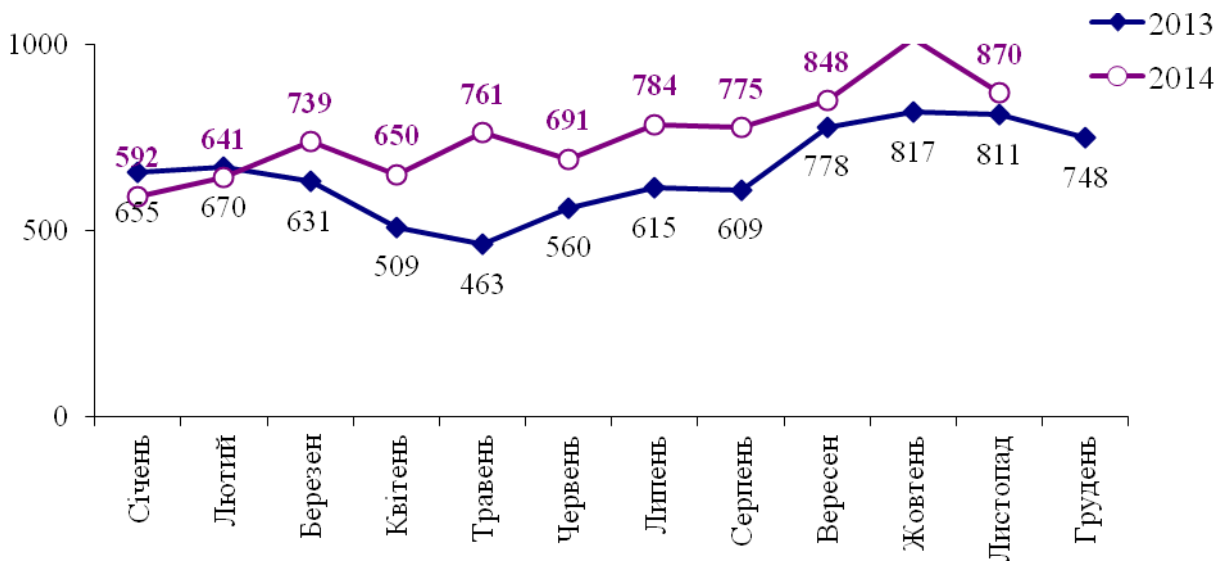

Рис. 4.32. Динаміка цін на яйця в сільськогосподарських підприємствах України*

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

4. *Обсяги виробництва і реалізації продукції в сільськогосподарських підприємствах.* Виробництво і реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами, які звітуються за формою № 50-ст, до загальної кількості сільськогосподарських підприємств визначається відповідно до відношення

площі сільськогосподарських угідь, яке склалося у 2014 році.

Обсяги виробництва продукції *рослинництва* визначено за даними Державної служби статистики і Міністерства аграрної політики та продовольства України з урахуванням ходу збирання сільськогосподарських культур станом на 19 вересня 2015 року і тенденцій приросту, що склалися за минулі року (табл. 4.12)

Таблиця 4.12

**Виробництво і реалізація продукції рослинництва в Україні,
млн т***

Продукція	Усі категорії господарств			у т.ч. сільськогосподарські підприємства			з них сільськогосподарські підприємства, що звітуються по формі № 50-сг					
	Виробництво, млн т			Виробництво, млн т			Виробництво, млн т			Реалізація, млн т		
	2014	2015 (прогноз)	% до 2014	2014	2015 (прогноз)	% до 2014	2014	2015 (прогноз)	% до 2014	2014	2015 (прогноз)	% до 2014
Зернові і зернобобові, всього	63,9	62,3	97,5	49,9	47,9	95,89	45,3	42,5	93,8	38,22	37,47	98,0
у т.ч. пшениця	24,1	27,3	113,1	18,8	22,0	117,21	16,9	19,5	115,7	14,06	14,16	100,7
жито озиме	0,5	0,4	83,5	0,3	0,2	73,40	0,2	0,2	75,6	0,23	0,20	85,2
гречка	0,2	0,2	99,0	0,1	0,1	106,97	0,1	0,1	81,7	0,10	0,06	58,1
кукурудза на зерно	28,5	24,4	85,6	24,1	19,5	80,77	22,6	17,8	78,9	19,37	19,07	98,4
ячмінь	9,0	8,5	94,5	5,5	5,0	90,34	4,6	4,1	89,3	3,82	3,36	88,0
горох	0,4	0,4	111,4	0,3	0,4	112,87	0,3	0,3	110,5	0,21	0,23	113,4
овес	0,6	0,5	82,5	0,3	0,2	67,69	0,3	0,2	64,0	0,11	0,12	105,9
просо	0,2	0,2	124,5	0,1	0,2	144,24	0,1	0,1	143,2	0,07	0,11	161,0
рис	0,1	0,1	35,1	0,1	0,1	35,09	0,1	0,0	36,0	0,03	0,03	88,8
Цукрові буряки	15,7	9,3	59,3	14,6	8,5	58,17	14,2	8,2	57,4	5,16	4,17	80,8
Соняшник	10,1	9,7	95,9	8,7	7,9	90,84	7,6	6,9	89,7	7,74	7,25	93,7
Соя	3,9	4,2	107,7	3,7	4,0	110,07	3,2	3,4	108,9	2,44	2,93	120,3
Ріпак	2,2	1,8	80,1	2,1	1,7	80,60	1,9	1,6	81,0	1,92	1,66	86,3
Картопля	23,7	20,4	86,2	0,8	0,4	56,04	0,6	0,3	53,0	0,52	0,52	100,6
Овочі відкритого ґрунту	9,2	9,3	101,2	1,2	1,0	80,20	0,9	0,7	77,1	0,67	0,60	89,8
Плодово-ягідні культури	2,0	2,0	99,2	0,3	0,4	116,16	0,2	0,3	135,4	0,21	0,26	126,9
Виноград	0,4	0,4	84,7	0,2	0,2	100,11	0,2	0,2	105,2	0,17	0,16	91,7

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Обсяги виробництва продукції *тваринництва* у 2015 р. визначено виходячи із змін проти 2014 р. поголів'я і виробництва продукції за 8 міс. та

можливого приросту за 9–12 міс. 2015 року (за формами господарювання і видами продукції) (табл. 4.13).

Таблиця 4.13

Виробництво і реалізація продукції тваринництва в Україні*

Продукція	Усі категорії господарств			у т.ч. сільськогосподарські підприємства			з них сільськогосподарські підприємства, що звітуються за формою № 50-сг					
	Виробництво, тис. т			Виробництво, тис. т			Виробництво, тис. т			Реалізація, тис. т		
	2014 р.	2015 р. (прогноз)	% до 2014р	2014 р.	2015 р (прогноз)	% до 2014р	2014р.	2015 р. (прогноз)	% до 2014р.	2014р.	2015 р. (прогноз)	% до 2014р.
Вирощування худоби і птиці, тис. т	3215,4	3079,8	95,8	2039,8	2010	98,54	1959,7	1930	98,5	10047,3	1939	19,3
у т.ч.: ВРХ	576,6	501,1	86,9	160,6	155	96,51	148,3	139,5	94,1	175,3	166,4	94,9
свиней	1017	1005,5	98,9	563,1	585,1	103,91	529,1	550	104,0	433,1	454,8	105,0
овець	27,4	26,3	96,0	2,5	2,4	96,00	2,5	2,4	96,0	1,85	1,95	105,4
птиці	1547,6	1500,2	96,9	1311,2	1265	96,48	1277,4	1235,7	96,7	9434,3	1313	13,9
Молоко	11132,8	10710	96,2	2647,5	2570	97,07	2633,8	2 391,0	90,8	2446,8	2385,2	97,5
Яйця, млрд шт.	19,59	17,2	87,8	12,5	10,1	80,80	11,2	9	80,4	10,8	8,7	80,6
Вовна, тис. т	2602	2270	87,2	379	310	81,79	312,4	277	88,7	262,9	233	88,6

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

4.3. *Економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах.* На основі визначених обсягів реалізації продукції, її повної собівартості та реалізаційної ціни розраховано ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах – затрати, дохід, прибутки і рівень рентабельності (табл. 4.14)

У 2014 році за розрахунками повна собівартість виробництва реалізованої продукції сільського господарства проти 2013 року зростає на 32,3 % – до 139,7 млрд грн, у т. ч. продукції рослинництва на 34,1 % – до 108,1 млрд грн, а тваринництва – на 25,9 % – до 31,6 млрд грн.

Таблиця 4.14

**Ефективність сільськогосподарського виробництва в
сільськогосподарських підприємствах України ***

Показники	Повна собівартість реалізованої продукції, млрд грн					Дохід (виручка від реалізації), млрд грн				
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р. (прогноз)	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р. (прогноз)
Всього:	73,8	98,7	105,6	139,7	170,3	93,7	118,9	117,4	156,5	199,6
у т.ч. рослинництва	53,7	76,5	80,6	108,1	131,1	71,0	93,6	89,6	121,7	154,9
тваринництва	20,1	22,2	25,1	31,6	39,2	22,7	25,3	27,9	34,8	44,7
Показники	Прибуток, млрд грн					Рівень рентабельності, %				
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р. (прогноз)	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р. (прогноз)
Всього:	19,9	20,2	11,8	16,9	29,2	27,0	20,5	11,2	12,1	17,1
у т.ч. рослинництва	17,3	17,0	9,0	13,7	23,8	32,3	22,3	11,1	12,6	18,1
тваринництва	2,6	3,2	2,8	3,2	5,4	13,0	14,3	11,3	10,1	13,9

* Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Дохід (виручка від реалізації) продукції сільського господарства у 2014 р. становитиме 156,5 млрд грн, що на 33,3% більше 2013 року, в т. ч. продукції рослинництва – 121,7 млрд грн (на 35,8% більше), тваринництва – 34,7 млрд грн (на 24,7% більше).

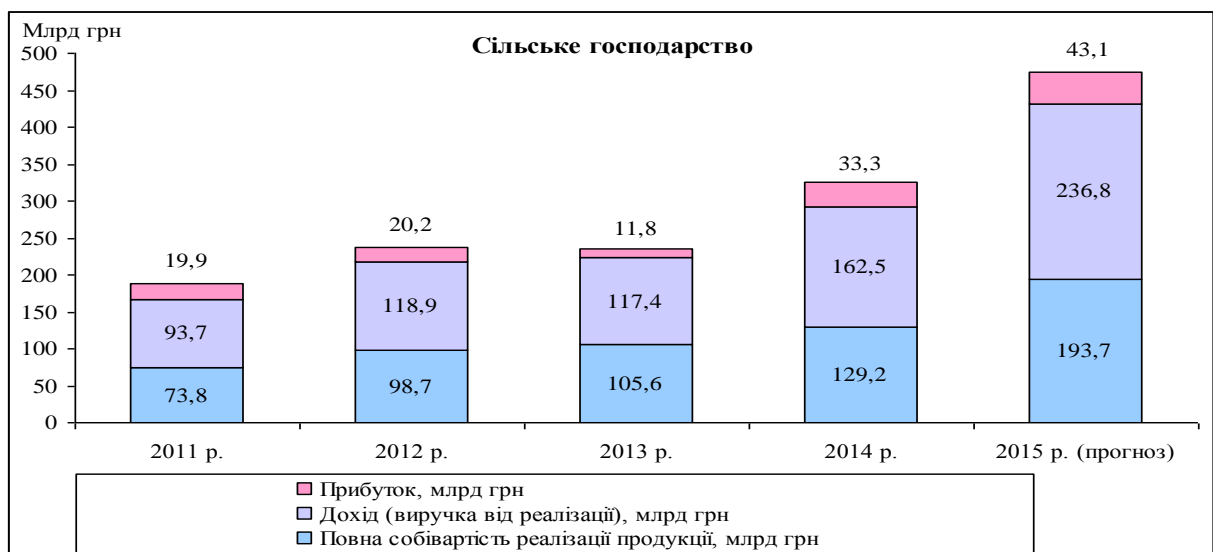

Рис. 4.33. Затрати, дохід і прибуток при реалізації продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах*

* Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Сільськогосподарськими підприємствами України від виробництва продукції сільського господарства буде одержано 16,9 млрд грн *прибутку*, у т. ч. в рослинництві – 13,7 і тваринництві – 3,2 млрд грн, що проти 2013 р. відповідно на 43,2%; 52,2 і 14,3% більше.

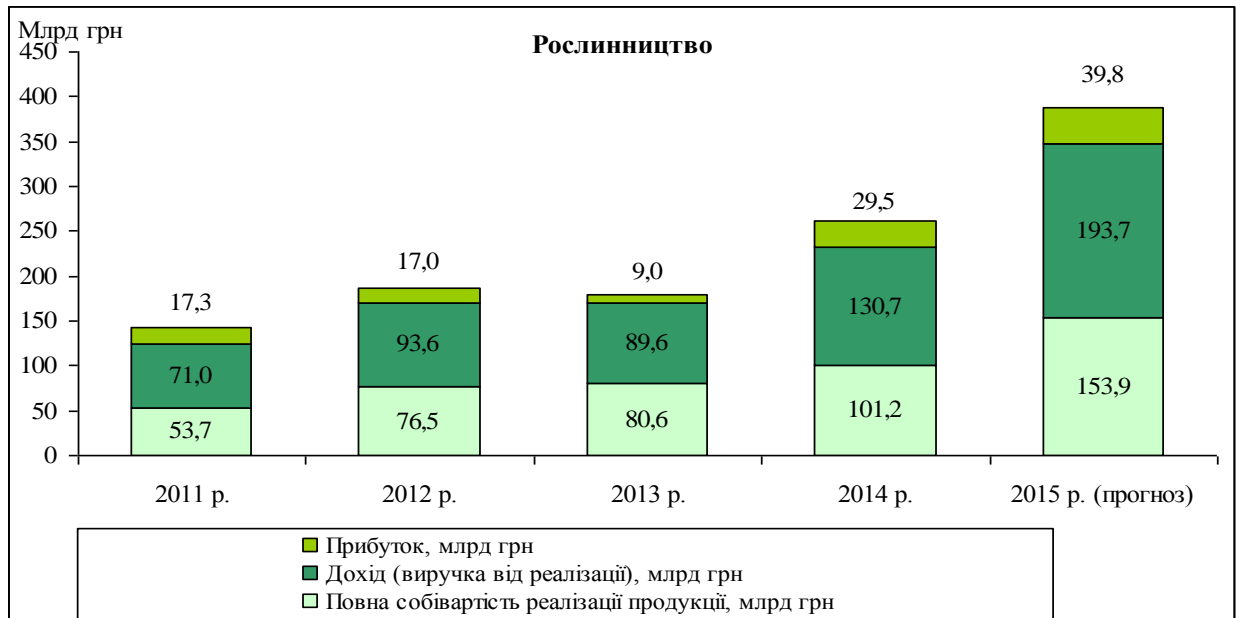

Рис. 4.34. Затрати, дохід і прибуток при реалізації у рослинництві в сільськогосподарських підприємствах*

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

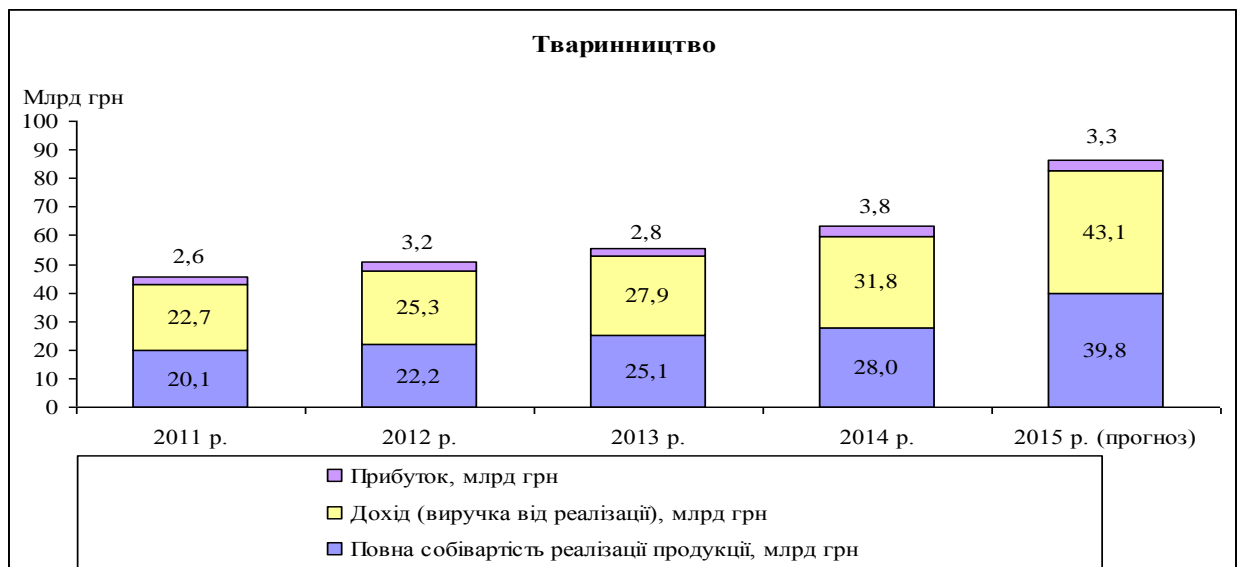

Рис. 4.35. Затрати, дохід і прибуток при реалізації у тваринництві в сільськогосподарських підприємствах*

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства підвищиться до 12,1 % проти 11,2 % у 2013 р., у тому числі рослинництва – до 12,6 % проти 11,1 % і тваринництва – до 10% проти 11,3 %.

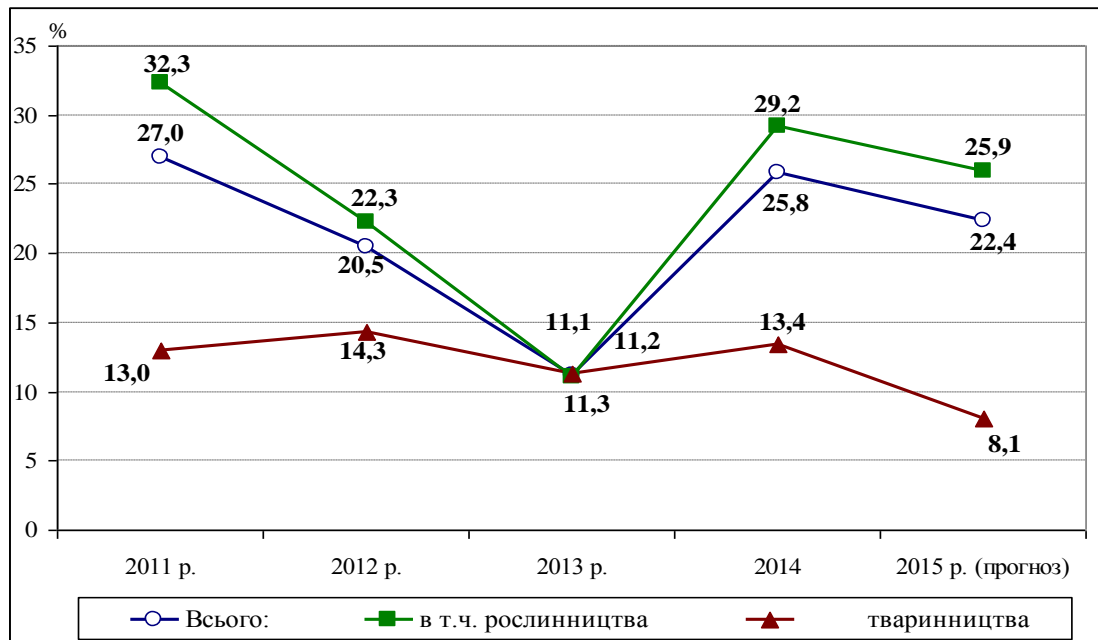

Рис. 4.36. Рівень рентабельності продукції в сільськогосподарських підприємствах України*

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

У 2015 році прогнозується зростання *повної собівартості виробництва* реалізованої продукції сільського господарства проти 2014 року на 21,9 % – до 170,3 млрд грн, у т. ч. продукції рослинництва на 21,3 % – до 134,1 млрд грн, тваринництва – на 24,1 % – до 39,2 млрд грн.

Дохід (виручка від реалізації) продукції сільського господарства становитиме 199,6 млрд грн, що на 27,5% більше 2014 року, в т. ч. продукції рослинництва – 154,9 млрд грн (на 27,3% більше), тваринництва – 44,7 млрд грн (на 28,4% більше).

Сільськогосподарськими підприємствами України від виробництва продукції сільського господарства буде одержано 29,2 млрд грн *прибутку*, у т. ч. в рослинництві – 23,8 і тваринництві – 5,4 млрд грн, що проти 2014 р. відповідно на 72,8%; 73,7 і 68,8% більше.

Рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства підвищиться до 17,1 % проти 12,1 % у 2014 р., у тому числі рослинництва – до 18,1 % проти 12,6 % і тваринництва – до 13,9 проти 10,1 %.

Зміни в ефективності окремих видів продукції наведено в *додатку Р*.

За розрахунками, у 2014 р. основними культурами, які формуватимуть *прибуток* сільськогосподарських підприємств у *галузі рослинництва*, будуть *зернові, соняшник, соя і ріпак*. Від реалізації зернових прогнозується отримати 8,3 млрд грн прибутку, що становитиме 60,6% прибутків від рослинництва, соняшнику – 2,2 млрд грн (16,1%), сої – 1,0 млрд грн (7,7%).

Прибутки, які будуть отримані від зернових культур, більш як на 82,5% забезпечать *пшениця* – 4,6 млрд грн (56,0%) і *кукурудза на зерно* – 2,7 млрд грн (32,5%).

Рентабельність пшениці у 2014 р. становитиме 23,9%, *кукурудзи на зерно* – 9,3%. Виробництво *жита і сорго* будуть *збитковими* – відповідно - 62,3 і -62,1 млн грн за рентабельності (-15,9) і (-30,1) %.

Рентабельність соняшнику становитиме 8,4%, *сої* – 11,5%.

У *тваринництві* прибутковим буде виробництво *живої маси свиней, молока і яєць*.

За прогнозом, із 3,2 млрд грн прибутку, які будуть отримані сільськогосподарськими підприємствами від тваринництва, з них 3,0 млрд грн, або 93,3% – від реалізації *яєць*.

Виробництво *живої маси свиней* забезпечить прибуток відповідно 118 млн грн.

Рентабельність виробництва *молока* прогнозується на рівні 2,0%, *яєць* 43,5%, виробництва (приросту) *живої маси свиней* – 1,4%.

Виробництво (приріст) *живої маси великої рогатої худоби, овець та кіз, птиці і вовни* буде збитковим.

Збиток при виробництві *живої маси великої рогатої худоби* становитиме 1,3 млрд грн, *овець та кіз* 22,5 млн грн, *птиці* 61,8 *вовни* 6,3 млн грн, а рентабельність буде відповідно -37,5%; -44,0; -3,4; та -72,5%.

За прогнозом у 2015 р. від реалізації зернових буде отримано 11,0 млрд грн прибутку, що становитиме 46,2% загального прибутку від реалізації, соняшнику – 6,6 млрд грн (27,7%), сої – 3,0 млрд грн (12,7%). Прибутки, які будуть отримані від зернових культур, більш як на 89,9% забезпечать *пшениця* – 6,4 млрд грн (58,5%) і *кукурудза на зерно* – 3,5 млрд грн (31,4%).

За розрахунками, *рентабельність пшениці* у 2015 р. становитиме 23,9%, *кукурудзи на зерно* – 9,3%.

У *тваринництві* прибутковим буде виробництво *живої маси свиней і птиці*, виробництво *молока і яєць*.

За прогнозом, із 5,4 млрд грн прибутку, які будуть отримані сільськогосподарськими підприємствами від тваринництва, 3,8 млрд грн, або 70,4%, становитиме прибуток від реалізації *яєць*.

Виробництво *живої маси свиней* забезпечить прибуток 707,4 млн грн.

Рентабельність виробництва *молока* прогнозується на рівні 7,1%, *яєць* 43,5%, виробництва *живої маси свиней* – 6,5%.

Виробництво *живої маси великої рогатої худоби, овець та кіз і вовни* буде збитковим.

Збиток при виробництві *живої маси великої рогатої худоби* становитиме 1,5 млрд грн, *овець та кіз* – 24,9 млн грн, *вовни* – 7,2 млн грн, а рентабельність буде відповідно -34,4%; -41,2 та -71,1%.

У 2015 році р. в усіх категоріях господарств прогнозується збільшення проти 2014 року виробництво продукції рослинництва і тваринництва.

За оптимістичним прогнозом обсяги виробництва валової продукції сільського господарства у 2015 році становитимуть 259,9 млрд грн і перевищать на 1,8 %. Валова продукція рослинництва прогнозується на рівні 180,0 млрд грн і зросте на 0,7 % проти очікуваної у 2014 року, тваринництва – 80,0 млрд грн, або на 4,3 % більше.

За середнім варіантом прогнозу обсяги валової продукції сільського господарства у 2015 році становитимуть 252,5 млрд грн, або 98,9% до 2014

року. Валова продукція рослинництва прогнозується на рівні 173,7 млрд грн (97,2% до 2014 року), тваринництва – 78,7 млрд грн (102,8%).

У сільськогосподарських підприємствах обсяги реалізації продукції рослинництва зростуть на 27,3 %, тваринництва – на 28,4, а в цілому сільськогосподарської продукції – на 27,5 %.

Прибутки від реалізації сільськогосподарської продукції у 2015 році становитимуть 29,2 млрд грн при рівні рентабельності 17,1 % проти розрахункових у 2014 році 16,9 млрд грн і рівня рентабельності 12,1% та фактичних у 2013 році – 11,8 млрд грн і 11,2%.

Населення України в продуктах рослинництва забезпечено на рівні раціональних норм споживання хліба, картоплі, цукру та олії, а овочами – на 87,3%, плодами, ягодами та виноградом – на 53%. На перспективу потреба населення буде забезпечена (табл. 4.15).

Таблиця 4.15

**Споживання основних продуктів харчування,
вироблених з рослинницької продукції населенням України***
(на одну особу в рік, кг)

Продукти	Раціональна норма	Фактично			2009 р. до норми, %	Прогноз		
		2005 р.	2008 р.	2009 р.		2015 р.	2020р.	2030р.
Хлібні продукти (крупя, борошно; хліб та макаронні вироби у перерахунку на борошно)	100	123,5	115,4	111,7	111,7	120	120	120
Картопля	128	135,6	131,8	133,0	103,9	131	131	131
Овочі та баштанні	157	120,2	129,2	137,1	87,3	161	201	215
Плоди, ягоди та виноград	86	37,1	43,5	45,6	53,0	87	89	104
Цукор	32	38,1	40,9	37,9	118,4	40	43	45
Олія	13	13,5	15,0	15,4	118,5	15	15	15

*Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Завдання аграрного сектору спрямовується на зменшення імпорту та збільшення експорту продукції (табл. 4.16).

Таблиця 4.16

**Прогноз виробництва та імпорту основних видів
рослинницької продукції*, тис. тонн**

Продукція	Обсяг виробництва	Обсяг експорту	Обсяг імпорту	Частка імпорту до виробництва, %
1	2	3	4	5
2009 р.				
Зерно	46028	26160	136	0,3
Цукор	1275	88	92	7,2
Олія	2899	2483	50	1,7
Картопля	19666	15	5	0,0
Овочі	8976	347	232	2,6
Плоди, ягоди та виноград	2087	284	1139	54,6
2015 р.				
Зерно	55000	27300	200	0,4
Цукор	3510	800	0	0
Олія	4308	3477	50	1,2
Картопля	20000	20	5	0,0
Овочі	11000	400	200	1,8
Плоди, ягоди та виноград	2668	300	755	28,3
2020 р.				
Зерно	80000	35900	200	0,3
Цукор	4095	1000	0	0
Олія	5352	3887	50	0,9
Картопля	21000	25	5	0,0
Овочі	14000	477	100	0,7
Плоди, ягоди та виноград	4478	300	643	14,4
2030 р.				
Зерно	95000	40225	200	0,2
Цукор	4212	1000	0	0
Олія	5359	3789	50	0,9
Картопля	21000	30	5	0,0
Овочі	15000	595	100	0,7
Плоди, ягоди та виноград	5609	300	643	11,5

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Стабілізація і подальший ефективний розвиток зернового господарства у сільськогосподарських підприємствах знаходиться у тісному зв'язку з вирішенням з боку держави фінансових і матеріально-технічних проблем села. Виходячи з динаміки розвитку макроекономічних процесів щодо підтримки сільського господарства, включаючи державне регулювання ринку зерна, прогнозні показники його виробництва в Україні у 2015 р. передбачаються на рівні 55 млн тонн, у 2020 р. – 80 млн тонн. У 2030 році Україна спроможна виробити 95 млн тонн зерна (табл. 4.17).

Таблиця 4.17

Перспектива виробництва зернових та зернобобових культур*

Культура	Фактично		Прогноз		
	1990 р.	2009 р.	2015 р.	2020 р.	2030 р.
Зернові та зернобобові культури, всього	51009	46028	55000	80000	95000
Озимі зернові, всього	33560	24608	27353	38479	47240
у т. ч.: пшениця озима	30348	20037	24003	34099	42000
жито озиме	1259	952	1600	1880	2240
ячмінь озимий	1953	3619	1750	2500	3000
Ярі зернові, всього	14159	20756	26602	39890	45866
у т.ч.: пшениця яра	26	849	840	1125	1134
жито яре	0,8	1,7	3,0	4,5	5,3
ячмінь ярий	7216	8214	10500	13800	13250
овес	1303	731	1000	1600	1800
суміш колосових	1,5	3,4	10,0	8,2	5,2
кукурудза на зерно	4737	10486	13000	21450	27300
просо	338	139	540	780	1000
гречка	420	189	510	900	1110
рис	118	143	199	222	261

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Досягнення перспективних обсягів виробництва продукції забезпечить населення країни продуктами зерновиробництва в повному обсязі, галузь тваринництва в кормах на рівні не менше 22-40 млн тонн, сформує експортний потенціал у 27,3- 40,2 млн тонн [161].

Для вирішення поставлених завдань у галузі зерновиробництва необхідно перейти на інтенсивний шлях розвитку, що повинен бути зорієнтований на раціональніше використання ресурсів агроєкосистеми без зниження рівня її продуктивності, з урахуванням максимального використання біологічного потенціалу культурних рослин за рахунок створення більш адаптивних сортів і гібридів та науково-обґрунтованого технологічного регулювання їх росту і розвитку.

Особливу увагу необхідно приділити в першу чергу виробництву тієї зернопродукції, що користується попитом на світовому ринку, а це в першу чергу зерно продовольчої пшениці, яке б за якісними показниками відповідало європейським стандартам.

Зернові фуражні культури слід задіяти в самозабезпечуваній системі ведення сільського господарства, за якої частина продукції використовуватиметься для виготовлення енергетичних ресурсів, а саме біоетанолу.

Для забезпечення ефективного ведення сільського господарства необхідно знижувати собівартість продукції і підвищувати ціни на неї. Ціна має відшкодувати витрати і забезпечувати прибуток, необхідний для розширеного відтворення на рівні 14–15 % на авансований у виробництво основний і оборотний капітал, включаючи вартість землі.

Прогнозування у 2011 - 2014 рр. собівартості продукції, ціни на неї, дохідності і рентабельності та їх моніторинг протягом поточного року, визначення ціни на продукцію, яка склалася на певну дату давало можливість приймати управлінські рішення на ринку продукції і впливати на зростання ціни, отже відповідно на формування прибутку. У результаті щорічно зростали прибутки сільськогосподарських підприємств. За 2011-2014 роки середньорічні прибутки сільськогосподарських підприємств від реалізації сільськогосподарської продукції зросли на 4 млрд грн.

Доцільно на державному рівні встановити контроль за цінами на матеріально-технічні ресурси, роботи і послуги для сільськогосподарського виробництва., для чого слід створити державну і регіональні погоджувальні комісії по встановленню узгоджувальних цін на сільськогосподарську продукцію а також оптові й роздрібні ціни на продукцію її переробки.

4.2. Напрями підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції рослинництва і тваринництва в сільськогосподарських підприємствах і особистих селянських господарствах

Проблема підвищення ефективності агропромислового виробництва - визначальний фактор економічного і соціального розвитку суспільства.

Важливою умовою зростання економічної ефективності галузей рослинництва є підвищення урожайності всіх сільськогосподарських культур і зниження матеріально-грошових затрат на виробництво та реалізацію продукції. Можливий резерв поліпшення чинників першого порядку засвідчує досвід і значні відмінності у рівні урожайності між окремими підприємствами, що перебувають порівняно в однакових умовах. Це також підтверджує досвід наукових установ і дослідних станцій, де урожайність сільськогосподарських культур з 1 га в будь-який рік вища на 4-5 ц порівняно з урожайністю відповідних культур у навколишніх господарствах.

На рівень урожайності сільськогосподарських культур вагомий вплив, зазвичай, мають природно-кліматичні умови, забезпеченість підприємств матеріально-грошовими ресурсами і технікою.

Наприклад, забезпечити вирощування високих і стійких урожаїв сільськогосподарських культур на півдні країни неможливо без розвинутої мережі зрошуваного землеробства, запровадження високопродуктивних, стійких до посухи сортів і гібридів.

Зростання урожайності зернових культур стримується, насамперед, недостатнім рівнем інтенсифікації галузі, нехтуванням вимог агротехніки та технології виробництва. Досвід засвідчує, що лише застосування раціональної системи землеробмеліоративних, економічних і організаційних заходів, враховує умови цієї зони та підприємства, скерована на ефективне використання землі, може забезпечити підвищення урожайності зернових культур. Важливим заходом, що може врахувати більшість елементів раціональної системи землеробства і на основі цього підвищити урожайність, є застосування інтенсивної технології вирощування зернових, яка забезпечує приріст урожаю на 10-15 ц/га за інших рівних умов.

Важливе значення має внесення необхідної кількості мінеральних добрив і в певних пропорціях. Порушення співвідношення внесення азотних, фосфорних і калійних добрив не дає змоги одержати адекватну віддачу від затрат, а надмірне внесення азотних добрив сприяє росту стеблостою і за несприятливих погодних умов спричиняє вилягання хлібів.

Запровадження інтенсивної технології вирощування зернових неможливе без комплексної механізації виробництва. Забезпеченість підприємств надійною технікою і в достатній кількості допомагає якісно і в оптимальні агротехнічні терміни виконувати всі види робіт, що сприяє підвищенню врожайності зернових культур і значно зменшує втрати. За оцінкою вчених, приріст урожаю зернових культур за інтенсивної технології забезпечується внаслідок раціонального застосування мінеральних добрив - на 30-35 %, засобів захисту рослин - на 20-25%, запровадження високоврожайних сортів - на 15-18 %. Решти приросту врожаю досягають через дотримання агротехнічних термінів і високу якість технологічних процесів вирощування зернових культур.

Дослідження наукових установ підтвердили: збираючи врожай зернових культур на п'ятий день після повного дозрівання, ми втрачаємо 2-3 % зерна, на десятий - до 15-20 %, а на двадцятий понад 25 %. Беручи це до уваги, більшість аграрних підприємств розробляє заходи, спрямовані на

впровадження нових форм організації та стимулювання праці, щоб завершити жнива за десять днів, унаслідок чого одержати практично весь вирощений урожай. Застосування прогресивних форм організації й оплати праці за кінцевий результат сприяє значному підвищенню врожайності зернових культур і продуктивності праці в зерновому виробництві [162].

Підвищення врожайності й застосування комплексної механізації виявляється не лише у збільшенні валових зборів зерна, а й у підвищенні економічної ефективності його виробництва (продуктивність праці, собівартість продукції, рентабельність). За зростання врожайності хоч і мають місце додаткові затрати праці та засобів, але темпи зростання останніх нижчі. Тому з підвищенням врожайності трудомісткість продукції та її собівартість знижуються.

Важливим чинником підвищення економічної ефективності зернової галузі є поліпшення якості зерна. Зерно сильних і твердих сортів пшениці з вмістом білка 15-17% і клейковини 28-43 % користується великим попитом і реалізується за вищою ціною. Високий вміст білка у зерні є також важливим чинником зростання кількості перетравного протеїну в кормових раціонах тварин, сприяє збільшенню виробництва продукції тваринництва [163].

Ефективність виробництва цукрових буряків значною мірою залежить від раціонального розміщення посівів у зонах і підприємствах, які мають сприятливі природно-економічні умови для їх вирощування. Доцільною також є оптимальна концентрація посівів цукрових буряків (11-13 % у структурі посівної площі) у сировинних зонах цукрових заводів, оскільки продукція галузі - малотранспортабельна. Як інші технічні культури, цукрові буряки чутливо реагують на монокультуру. Освоєння правильних сівозмін (найкраще семипільна) дає змогу додатково збирати 40-50 ц коренів з 1 га [163].

Цукрові буряки вибагливі до родючості ґрунту, виносять з урожаєм у 2-3 рази більше поживних речовин, аніж зернові культури. Тому високі врожаї можна вирощувати лише із застосуванням у комплексі мінеральних та органічних добрив в оптимальних дозах. Досвід окремих підприємств

засвідчує, що для одержання урожаю 350-400 ц/га, з урахуванням конкретних ґрунтово-кліматичних умов, під посіви доцільно вносити 50-60 т органічних, 4-6 ц азотних, 6-8 ц фосфорних і 3-4 ц калійних добрив.

Оскільки цукрові буряки - трудомістка культура, то для підвищення врожайності й зниження собівартості велике значення має впровадження у виробництво інтенсивної технології, яка передбачає комплексну механізацію вирощування і збирання цукрових буряків.

До важливих проблем підвищення ефективності буряків цукристість коренів не перевищує 17,5 %. Основними причинами такого явища є недостатня насінницька й селекційна робота, порушення агротехніки вирощування, особливо забезпечення рослин поживними речовинами та мікроелементами, недостатній рівень боротьби зі шкідниками і хворобами, порушення оптимальних термінів збирання.

Підвищення економічної ефективності виробництва картоплі також пов'язане з інтенсифікацією галузі, яка передбачає застосування комплексної механізації на всіх стадіях підготовки ґрунту, садіння бульб, догляду й особливо збирання та сортування врожаю, внесення раціональних доз органічних і мінеральних добрив, використання насіння високоврожайних районованих сортів, запровадження прогресивної технології вирощування та збирання картоплі, її зберігання в типових сховищах.

Картопля вимагає освоєння картопляних сівозмін і внесення достатньої кількості органічних і мінеральних добрив. Там, де панує монокультура, рослини частіше зазнають впливу шкідників і хвороб, знижується урожайність і якість бульб, порушується їх стандартність. Дуже важливо дотримуватися оптимальних термінів садіння і догляду за посівами. Дослідження показали, що запізнення з садінням картоплі на 5 днів призводить до зниження урожаю на 20 ц/га, а на 10 днів - на 40 ц/га. Вагомим заходом підвищення економічної ефективності виробництва картоплі є впровадження прогресивної голландської технології, яка передбачає одночасне вирівнювання і розпушування ґрунту та внесення мінеральних

добрив. Садіння бульб відбувається на відстані 32 см насінням діаметром 36 мм на глибину 6 см із шириною міжрядь 70 см. Подальшою операцією є після сходове, коли з'являються 2-3 листочки, загортання їх у гребені. Потім ґрунт механічно не обробляється, а лише вживаються заходи боротьби з хворобами та шкідниками. Умовою широкого застосування техніки на виробництві картоплі, а відтак - і підвищення ефективності галузі, є концентрація її вирощування у спеціалізованих підприємствах у найсприятливіших природних умовах, зокрема в сировинних зонах підприємств харчової, крохмале-патокової та спиртової промисловості.

Щоб досягти урожайності бульб 250-300 ц/га, під час садіння картоплі необхідно вносити не менше 40-50 т органічних і 250-300 кг діючої речовини мінеральних добрив у розрахунку на 1 га посіву.

Резервом зниження собівартості виробництва картоплі є комплексна механізація процесів збирання, сортування і закладання бульб на зберігання. Розрахунки засвідчують, що в загальному обсязі затрат на вирощування урожаю картоплі, близько 70 % припадає на стадії збирання та операції, пов'язані зі сортуванням і закладанням бульб на зберігання. За цих процесів і за реалізації продукції спостерігаються високі втрати. Забезпечення типовими картоплесховищами з регульованим повітряним і вологісним режимами, обладнаними системою механізмів на завантажувально-розвантажувальних роботах і сортуванні бульб, є важливою умовою зниження втрат і затрат ручної праці в картоплярстві. Доцільно зберігати продовольчу картоплю в міських сховищах, а насінневу - в сховищах підприємств-виробників.

Важливим напрямом підвищення економічної ефективності виробництва картоплі є вибір шляхів і каналів її реалізації. Так, реалізація картоплі за бартерною угодою має рівень рентабельності на 25 пунктів нижчий, ніж середній рівень рентабельності за всіма іншими каналами реалізації.

Оскільки в наш час виробництво картоплі зосереджене у власних підсобних господарствах населення і фермерських господарствах, то для

підвищення ефективності галузі необхідно зміцнювати їх матеріально-технічну базу, налагодити забезпечення їх насінням високопродуктивних сортів картоплі й ефективними засобами боротьби зі шкідниками та хворобами. Важливим резервом подальшого розвитку картоплярства може стати розвиток кооперації, тобто створення кооперативів, які будуть здійснювати обслуговування виробників необхідними матеріально-технічними ресурсами, заготівлю та реалізацію продукції.

У підвищенні ефективності виробництва овочів з-поміж усіх заходів важливим є раціональне їх розміщення з урахуванням умов вирощування, економіки підприємства та біологічних особливостей окремих овочевих культур. Наприклад, теплолюбні з високим рівнем концентрації й товарності доцільно вирощувати підприємствам півдня України у сировинних зонах овочеконсервних заводів і в приміських районах великих міст, промислових центрів. Овочівництво є достатньо трудомісткою галуззю. Щоб знизити її, необхідно впроваджувати комплекс машин, які не лише забезпечили б зниження затрат праці, а й значно зменшили матеріально-грошові витрати та втрати продукції, сприяли б поліпшенню її якості. Особливі проблеми пов'язані з упровадженням індустриальних технологій на вирощуванні та збиранні томатів, цибулі, моркви, капусти й інших трудомістких овочевих культур.

Значно підвищується ефективність виробництва овочів завдяки використанню органічних і мінеральних добрив у певному співвідношенні для кожної окремої культури. Під овочеві культури ефективним є внесення не менше 30 т органічних і 250 кг діючої речовини мінеральних добрив. Унесені 100 кг діючої речовини азотних, фосфорних і калійних добрив дають приріст урожаю капусти 75 ц/га, томатів - 32, цибулі - 17, огірків - 26 і столових буряків - 74 ц/га.

Високу ефективність галузі овочівництва забезпечують поліпшення якості виробництва продукції, якісне її збереження в умовах підприємства

впродовж тривалого часу, прямі зв'язки між підприємствами - виробниками і споживачами овочевої продукції.

Важливим напрямом зростання ефективності сільськогосподарського виробництва є підвищення рівня забезпеченості господарств основними і оборотними фондами та поліпшення їх використання. Із зростанням фондооснащеності сільськогосподарського виробництва відбувається підвищення його ефективності, проте спостерігається деяке зниження фондівіддачі. Тому очевидне значення раціонального використання машинно-тракторного парку, автомобілів, виробничих приміщень і їх обладнання, кормів, насіння, мінеральних добрив та інших засобів виробництва. На рівень ефективності виробництва в господарствах істотно впливають склад виробничих фондів, співвідношення основних виробничих фондів і оборотних засобів, частка технічних засобів в основних виробничих фондах. Підвищення віддачі основних фондів є одним з головних факторів інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва і зростання його ефективності.

У системі заходів зростання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва чільне місце займає підвищення якості продукції. Поліпшення якості сільськогосподарської продукції має велике економічне і соціальне значення, воно рівнозначне збільшенню виробництва продукції. Підвищення ефективності виробництва і досягнення більш високих кінцевих результатів нерозривно пов'язані з проблемою якості, розв'язання якої вимагає вдосконалення технології виробництва сільськогосподарської продукції і збільшення потужностей для її переробки і зберігання. За рахунок використання резервів поліпшення якості та збереження виробленої продукції можна на 20-30% підвищити рівень її споживання, що сприятиме більш повному задоволенню потреб населення в продуктах харчування.

Вагомим джерелом підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є раціональне використання трудових ресурсів і зростання

продуктивності праці на основі застосування прогресивних форм її організації та відповідних методів матеріального і морального заохочення працівників у досягненні високих кінцевих результатів. У зв'язку з цим очевидна необхідність всіх господарств та їх виробничих підрозділів на господарський розрахунок, самофінансування і самоуправління. В сучасних умовах лише наукова організація виробництва і праці в змозі створити умови для високоефективного використання трудових ресурсів і всіх елементів сільськогосподарського виробництва.

Для підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва господарства повинні застосовувати оптимізацію сівозмін, що поліпшить використання земельних ресурсів, і це дасть змогу уникнути виснаження земель.

Сучасна аграрна політика спрямована на підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі вдосконалення економічних відносин між галузями в системі агропромислового комплексу. Це передбачає насамперед створення системи цін на продукцію агропромислового комплексу, яка б орієнтувала всі його ланки на високі кінцеві результати і створювала умови для роботи сільськогосподарських та переробних підприємств на принципах господарського розрахунку і самофінансування.

Основними чинниками, які забезпечують підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва на підприємстві будь-якої форми власності, є підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин і птиці, зниження матеріально-грошових затрат з розрахунку на одну голову. З усіх чинників зовнішнього середовища, що впливають на рівень продуктивності тварин і птиці, найбільше має їх годівля, рівень впливу якої становить 50-60 %. Достатня і повноцінна годівля тварин і птиці - основа стабільності й зростання продуктивності. Розв'язання цього завдання можливе на основі досягнень науково-технічного прогресу, впровадження прогресивних технологій кормовиробництва і раціональних форм організації

праці. Система годівлі, її повноцінність вимагають не лише достатньої кількості кормів і збалансованого раціону за поживними речовинами, а й економічного обґрунтування типів годівлі. Для кожного виду тварин обумовлено певний тип годівлі - це співвідношення різних видів кормів у раціоні. Залежно від зони може бути корм силосний, концентратний, силосно-коренеплідний, силосно-сінний, силосно-сінажний, силосно-сінажно-концентратний.

Економічне значення типу годівлі полягає насамперед у тому, що він вміщує біологічно допустимі норми різних за вартістю видів кормів у раціоні. Наприклад, для корів з продуктивністю 4000 кг молока на рік збалансований раціон може складатися з 15 % соковитих, 5 % коренеплодів, 20 % сіна й інших грубих, 35 % зелених і 25 % концентрованих кормів. У зв'язку з цим кожна кормова одиниця повинна мати не менше 110 г перетравного протеїну. Лише за цієї умови затрати корму в розрахунку на 1 ц молока можуть становити 1,1-1,3 ц кормових одиниць.

З розширенням асортименту кормів у раціонах і особливо зі збільшенням у них частки дорогих комбікормів собівартість кормової одиниці може значно зрости. Однак подорожчання, спричинене поліпшенням біологічної цінності кормів, позитивно впливає на продуктивність тварин, їх вартість, легко окуповується додатково отриманою продукцією.

Важливим чинником, що впливає на кінцеві результати молочних ферм, є раціональна система відтворення стада, поліпшення його породного складу та ліквідація яловості корів. Унаслідок яловості продуктивність корови знижується на 30-35 %, зменшується вихід телят і зростають непродуктивні витрати. Наукові дослідження засвідчують, що за збільшення виходу телят на 100 корів з 80 до 90 голів продуктивність основного стада зростає на 10 %. Яловість корів можна знизити внаслідок поліпшення системи відтворення молочного стада й удосконаленням племінної роботи, раціональної годівлі та догляду за тваринами. Досвід підтверджує, що молочне поголів'я стає продуктивнішим, якщо основне стадо щорічно

поповнювати не менше ніж на 25 первісток з розрахунку на 100 корів. Це дасть змогу перевірити їх продуктивність і вибракувати низькопродуктивних тварин. Недоцільно утримувати корови віком понад 10 років, оскільки їх молочна продуктивність і абсолютна кількість жиру в молоці після п'ятого-шостого отелення знижується.

Для укомплектування основного стада підприємства необхідно придбати тварин з високим генетичним потенціалом, здатних для промислової технології виробництва молока, які мають продуктивність і м'ясні якості, високу життєздатність молодняку. Найповніше цим вимогам відповідають тварини чорно-рябої породи. Окупність кормів у цієї породи тварин на 25-30 % вища від інших.

Підвищити продуктивність молочного стада можна внаслідок планування рівномірності отелень. Доведено практикою, що корови осінньо-зимових отелень мають вирівнянішу лактаційну криву, і від них одержують молока на 400-600 кг більше, ніж від корів літніх отелень.

Певною мірою можна підвищити ефективність скотарства через поліпшення якості продукції. Підвищення вмісту жиру в молоці на 0,1 % понад основний (базова жирність) рівнозначне підвищенню продуктивності стада корів на 2,8 %. Ціни на молоко, реалізоване другим сортом, на 7 %, а на несортове - на 20 % нижчі, ніж на молоко першого сорту. Молоко, що відповідає стандартам першого сорту, повинно містити в середньому 3,4 % жиру, 3,3% білка і 4,7% молочного цукру, а також мати

Певний смак, колір, запах, показники кислотності, чистоти та бактеріального забруднення. Молоко першого сорту й охолоджене до +6°C може стимулюватись надбавкою до закупівельної ціни.

Неабияке значення у підвищенні ефективності скотарства мають концентрація та спеціалізація виробництва. Вони сприяють застосуванню індустріальних методів виробництва і впровадженню прогресивних

технологій. Широка індустріалізація тваринництва на основі машинної технології з високим рівнем комплексної механізації й автоматизації всіх виробничих процесів не лише сприяє збільшенню виробництва продукції та підвищенню економічної ефективності галузі, а й поліпшенню умов праці. Характер праці тваринників змінюється, вона набуває вузької спеціалізації та високої кваліфікації, що значно підвищує її продуктивність. Зростає відповідно й оплата.

У спеціалізованих підприємствах середньодобові прирости живої маси молодняку великої рогатої худоби становлять не менше 700-800 г, а термін вирощування і відгодівлі скорочується до 12-15 міс. При цьому досягається жива маса однієї голови до 450-500 кг, що забезпечує реалізацію продукції вищої вгодованості. Реалізаційна ціна на худобу вищої вгодованості на 35 % вища, ніж ціна на худобу нижчої вгодованості.

Основним напрямом збільшення та здешевлення виробництва свинини є послідовна інтенсифікація галузі. Вона передбачає зміцнення кормової бази, поліпшення племінних і продуктивних якостей поголів'я, запровадження нових технологій, індустріалізацію виробництва й удосконалення організаційних форм у галузі. Повинні зрости середньодобові прирости тварин, скоротитись терміни вирощування та відгодівлі, а також має зменшитись падіж тварин.

Важливим заходом зниження собівартості продукції і збільшенням її обсягів є концентрація та спеціалізація. Підприємства, які мають поголів'я понад 2000 голів, виробляють на 100 га ріллі свинини на 20-25 % більше, а собівартість 1 ц приросту на 25-30 % нижча, ніж у підприємствах, де поголів'я не перевищує 500 свиней.

Підвищення ефективності свиначства досягається, насамперед, унаслідок інтенсивного використання основних свиноматок. Висока плідність може стати результатом лише повноцінної та різнотипної годівлі тварин, доброго утримання й догляду за ними, відбору в основне стадо свиноматок від багатоплідних і крупноплідних помісей. Удосконалення

племінних і продуктивних якостей свиней забезпечує підвищення плідності на 7-10 % і прискорює ріст поросят. Утримання свиноматки, від якої отримують щорічно менше 12 поросят, - збиткове.

З метою збільшення кількості приплоду практикують утримання молодих свинок для разових опоросів. Використання свинок разового опоросу дає змогу виявити з-поміж них високоплідних, і це дешевше, ніж здійснювати селекційний підбір через придбання.

Застосування системи турових опоросів (а це є можливо внаслідок переходу до штучного осіменіння маток) дає змогу отримувати поросят у сприятливий час року і краще організувати працю на фермі. Через турові опороси можна підвищити виробництво свинини на 10-15 % і знизити її собівартість на 14-18 % порівняно з цими ж показниками за циклічної системи.

Важливим заходом у збільшенні виробництва свинини й її здешевленні є нові прогресивні технології годівлі. Суха відгодівля свиней з використанням преміксів забезпечує середньодобовий приріст тварин 600-800 г, сприяє широкому впровадженню промислових методів у свинарстві, спрощує характер і підвищує рівень продуктивності праці, знижує собівартість продукції.

Економічно доцільним вважається виробництво свинини тоді, коли на 1 ц приросту витратити не більше 6-7 кормових одиниць упродовж відгодівельного періоду (6-7 міс) і досягти за цей час живої маси однієї голови 100-110 кг.

Незважаючи на те, що вівці найменш вибагливі до утримання та годівлі, вирішальною умовою зростання ефективності галузі є створення міцної кормової бази. Підприємствам необхідно в середньому на вівцю, від якої настригають 4-5 кг вовни й отримують до 15 кг приросту живої маси, заготовити 5-6 ц кормових одиниць, причому вміст протеїну в кожній масі бути не менше 105-110 г. Раціони повноцінної годівлі тварин упродовж року

повинні містити грубі корми, збагачені концентрованими кормами та білково-мінеральними добавками.

Важливим у системі заходів, спрямованих на поліпшення кормової бази, є докорінне та поверхнєве поліпшення природних

і створення культурних пасовищ. На культурних пасовищах щільність овець у розрахунку на 1 га можна збільшити у 6-6 разів, а вихід вовни і баранини - в 4-5 разів. Затрати, понесені на створення культурних пасовищ з постійною огорожею, скуповуються за 3-4 роки.

Продуктивність галузі можна підвищити внаслідок удосконалення структури стада. Доцільно, щоб у стаді тонкорунних овець було не менше 60-65 % маток, а м'ясо-вовнових і каракульних - не менше 70-75 %. Особливе значення для розвитку вівчарства має штучне осіменіння маток, яке дає змогу регулювати окоти з перенесенням їх на зимовий і ранньовесняний періоди. Досвід підприємств засвідчує, що залежно від спеціалізації та способу утримання, від 100 маток можна одержати 110-120 ягнят у тонкорунному і напівтонкорунному та 150-170 у каракульному вівчарстві. Затрати праці на 1 ц вовни можуть сягнути 120-130 людино-годин.

У м'ясному вівчарстві доцільно запроваджувати промислове схрещування маток з плідниками м'ясних порід і для виробництва вовни високої якості. Завдяки цьому прирости відгодівельного молодняку зростають і зменшуються витрати кормів на одиницю продукції, внаслідок чого збільшується вихід продукції на вівцематку на 15-18 %. Отримання якісної продукції вівчарства особливо актуальне, оскільки дефектна і надмірно засмічена вовна має великі скидки на забруднення та низьку закупівельну ціну. На практиці через недостатню годівлю, підприємства продають до 40 % овець нижче від середньої вгодованості, худих, ціна на цю продукцію на 25-40 % нижча від цін на тварин середньої вгодованості.

Подальший розвиток і підвищення ефективності вівчарства вимагає зміцнення матеріально-технічної бази, спеціалізації й концентрації

виробництва. Як засвідчує досвід, раціональним розміром вівчарської ферми у Степу та Лісостепу є 6-10 тис., а на Поліссі - 3-6 тис. овець.

Найважливішим із заходів, спрямованих на поліпшення ефективності птахівництва, є його спеціалізація й концентрація. Вони дають змогу застосовувати науково обґрунтовану технологію виробництва продукції, що сприяє підвищенню продуктивності праці, зменшенню витрат кормів, а відтак, - собівартості яєць і м'яса птиці. Дуже важлива система відтворення стада і тривалість використання птиці. У виробництві товарного яйця доцільно використовувати курей упродовж року, оскільки в наступний рік їх несучість знижується на 20-25 %. Індиків і качок доцільно вибраковувати у 1,5-2-річному віці, а гусей - після 6 років використання, оскільки продуктивність їх з віком підвищується. Заміна повинна відбуватися з поліпшенням племінних і продуктивних якостей поголів'я. Гібридна птиця не лише сприяє підвищенню продуктивності, а й стійкіша до хвороб, має триваліший строк несучості й характеризується високою оплатою корму.

Не менш важливим чинником підвищення ефективності є годівля повноцінними сухими і гранульованими комбікормами, у складі яких - необхідні поживні речовини, вітаміни та мікроелементи. На продуктивність праці й собівартість продукції впливає система утримання птиці. На зміну вигульному утриманню в підприємствах з невеликими птахофермами птицю утримують у клітках і в великогабаритних пташниках на глибокій підстилці, планчастій і сітчастій підлозі. Використання багатоярусної системи утримання курей дає змогу розмістити на одиниці виробничої площі в 4-5 разів більше птиці, ніж за будь-якої іншої системи. За такого утримання забезпечується ретельний догляд за птицею. Можна виявити курей, котрі припинили нестися або мають ознаки захворювання. Витрати кормів на виробництво яєць зменшуються приблизно на 10 % порівняно з витратами за напільного утримання. Як недолік виникає потреба переміщати птицю з клітки в клітку в міру її росту. Тому технологія вирощування курей у

багатоярусних кліткових батареях потребує вдосконалення з метою використання безпересадочного утримання птиці до 150-денного віку і запровадження автоматизованого технологічного обладнання, яке забезпечує миття яєць, обробку маслами, маркування та розфасування.

Важливим напрямом підвищення ефективності виробництва м'яса птиці є також поглиблення спеціалізації галузі. Лише розведення м'ясних порід і ліній, їх гібридизація і широкий розвиток на цій основі бройлерної промисловості та впровадження передової технології, що сприяє зростанню продуктивності поголів'я, може забезпечити потреби населення в дешевому дієтичному м'ясі.

4.3. Шляхи підвищення ефективності і конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств

Останнім часом в Україні розвинувся рух органічного виробництва, який має своє зародження у 90-х роках в Європі. *Сьогодні вкрай потрібно провести механізм впровадження органічного виробництва*, який враховує його особливості, переваги та недоліки. Органічна продукція характеризується своєю натуральністю та безпекою у харчуванні. Однак її вирощування має свої особливості, більшість з яких сьогодні в країні є негативними, що спонукає до відмови сільськогосподарських виробників від її вирощування:

- В Україні відсутня достатня кількість офіційно-зареєстрованих сертифікаційних центрів, що не дає право виробникам продавати продукцію як органічну. Більшість такої продукції прирівнюється за ринковою ціною до звичайної.

- Нерозвинута інфраструктура ринку органічної продукції. Відсутні офіційно зареєстровані підприємства оптової та роздрібної торгівлі органічної продукції.

- Низька кількість кваліфікованого персоналу (економістів, технологів, агрономів, тваринників), що спеціалізуються на вирощуванні органічної продукції.

- Несформований попит на органічну продукцію. У майбутньому необхідно більше уваги приділити поширенню інформації про органічність продукції серед населення.

- Чітке дотримання сівозмін. Відсутність мінеральних добрив та засобів захисту рослин у процесі виробництва спонукатиме сільськогосподарські підприємства до чіткого дотримання сівозмін задля запобігання хворобам рослин та підтримки родючості.

Наведені особливості виробництва органічної продукції мають як переваги, так і недоліки, які постають перед виробниками. До переваг органічного вирощування відносимо:

- Безпека харчування. Дослідження показують, що основним фактором вибору органічної продукції населенням виступає безпека харчування (відсутність хімічних елементів) та поживність. В той же час не існує прямого зв'язку між споживчою моделлю органічної продукції та оцінкою про здоров'я. Точно не встановлено: що більш поживне – органічна чи звичайна продукція.

- Смакові якості. За рахунок більшого вмісту вітамінів, збалансованої кількості мінералів більшість органічних видів продукції кращі на смак.

- Захист середовища. Використання органічного виробництва спрямоване на підвищення екологізації територій, родючості ґрунтів, зниження забруднення ґрунтовних вод, поліпшення здоров'я тварин. Споживачі піклуються про вплив інтенсивного виробництва на навколишнє середовище.

- Зниження витрат виробництва. При впровадженні та адаптації органічного виробництва удвічі знижуються витрати виробництва на матеріальні ресурси порівняно із інтенсивними технологіями, за рахунок відсутності мінеральних добрив та хімічних засобів захисту.

- Надзвичайні прибутки. Налагоджений збут продукції та олігополізація ринку дає можливість продавати органічну продукцію втричі більше за звичайну ціну.

Проти переваг, які у своїй більшості є соціальними, існують прямі недоліки при виробництві органічної продукції, які й впливають на стримання розвитку органічного виробництва.

- Відсутність прямих дотацій. Органічне виробництво, як специфічна галузь, у своїй більшості не дотується. Виробники одержують дотації за звичайних умов виробництва. Державні дотації на ринку в основному отримують домінантні підприємства.

- Низька родючість ґрунтів. Недотримання сівозмін та надання переваги останніми роками вирощуванню прибуткових культур знизили якість земель, більшість з яких не може бути застосована для органічного виробництва у подальшому.

- Адаптація. Існують великі проблеми адаптації звичайних сільськогосподарських виробництв до особливостей ведення органічного виробництва (перекваліфікація робітників, сертифікація продукції протягом не менше ніж три роки, поліпшення якості ресурсів).

- Екологічність. Наявність забруднених зон в країні: Чорнобильська зона, урбаністичні місця – що унеможлиблює вирощування в цих регіонах органічної продукції.

- Спрямованість на прибутковість виробництва. Більшість виробників шукають переваги з точки зору фінансових міркувань та не піклуються про збереження середовища та здоров'я людини.

- Ринкова інфраструктура. В Україні відсутні об'єкти ринкової інфраструктури, які б забезпечували зберігання, транспортування та розподіл органічної продукції. Сьогодні практично відсутні спеціалізовані магазини, а роздрібні магазини не поширюють інформацію про наявність та переваги органічної продукції.

- Олігополістичний вид ринку. На регіональному рівні ринок органічної продукції являє собою олігополістичний тип. Отже, існують великі бар'єри входження до нього.

- Відсутність ринкової рівноваги між попитом та пропозицією органічної продукції, що спонукає виробників продавати її за нижчими цінами.

- Труднощі, що виникають при зберіганні (невеликий термін зберігання) та сертифікації продукції, що спрямована на експорт.

- Висока ціна реалізації. Висока ціна реалізації на органічну продукцію порівняно із звичайною стримує зростання попиту на неї. У дитячому харчуванні ціна на той же самий обсяг продукції, наприклад, по яловичині, птиці, молоку, сиру, кефіру, соку та рису перевищує звичайну відповідно у 8,8; 5,28; 5,5; 5,2; 14,0; 2,6 та 4,7 рази.

Задля врахування переваг органічного розвитку виробництво повинно бути спрямоване на застосування закритого типу виробничого процесу, а саме розвиток диверсифікаційних процесів та завоювання нового ринку. Така позиція дозволить господарствам зайняти своє місце на ринку, що знаходиться тільки на початковому етапі свого розвитку. Закритий тип виробництва дасть можливість зменшити виробничу собівартість за рахунок використання і контролювання власних матеріальних ресурсів, які відповідають всім принципам органічного руху: використання лише органічних добрив, відсутність стимуляторів та біодобавок у кормах тварин. Використання власної лабораторії якості більшою мірою удосконалив організацію процесу органічного виробництва. З одного боку недоліком закритої системи організації виробничого процесу є низька товарність продукції, з іншого – продукція, що спрямована на власні потреби господарства, знижує собівартість виробництва, тим самим підвищуючи показники конкурентоспроможності продукції (табл. 4.18).

Таблиця 4.18

**Прогнозування конкурентоспроможності пшениці при органічному
виробництві, 2014 р.***

Показники	Звичайне виробництво за інтенсивною технологією	Органічне виробництво	Органічне виробництво порівняно із звичайним, %
Площа, га	1180,0	1180,0	100,0
Урожайність, ц/га	35,0	35,0	100,0
Витрати добрив за нормою внесення NPK на 1 га, кг д. р.	245	245	-
у т. ч. мінеральні добрива	110	-	х
органічні добрива, т	10	18	8
Виробничі витрати, тис. грн	5589,4	4983,6	86,7
у т.ч. витрати на мінеральні добрива	2901,6	-	х
витрати на органічні добрива	590,0	1062,0	180,0
витрати на засоби захисту рослин	67,3	253,4	376,7
Витрати на 1 га, грн	4736,8	4104,7	86,7
Витрати на 1 ц, грн	135,3	117,3	86,7
Затрати праці на 1 га, люд.-год.	21,1	11,4	53,9
Ціна реалізації продукції, грн/ц	180,0	180,0	100,0
Виручка від реалізації, тис. грн	7062,3	7062,3	100,0
Повна собівартість, тис. грн	5460,0	4851,3	88,9
Прибуток на 1 га, грн	1245,7	1873,7	150,4
Прибуток на 1 ц реалізованої продукції, грн	37,5	53,5	142,9
Рентабельність, %	26,3	45,6	19,3 п.п
Норма прибутку, %	13,5	24,1	10,6 п.п.

*Джерело: розрахунки автора

Навіть при вирощуванні пшениці 3-4 класу господарство має можливість отримати прибуток у розмірі 53,5 грн із розрахунку на один центнер продукції проти 37,5 грн при звичайному виробництві. Дані свідчать, що при реалізації 95% продукції рівень рентабельності органічного виробництва досягатиме 45,6%. При рівнозначних умовах реалізації, норма

прибутку становитиме 24,1%, що на 10,6 пунктів більше порівняно із виробництвом пшениці за інтенсивною технологією.

У перший рік впровадження органічного землеробства собівартість продукції буде нижчою за рахунок значного зниження витрат на добрива. Витрати на захист рослин будуть вищими майже у 3,8 рази ніж при інтенсивній технології. Проте, є резерв зниження витрат на засоби захисту рослин через 3-4 роки з 253 до 100 грн, що на 1 ц становить не 117, а 108 гривень.

Органічне виробництво, при великих витратах на сертифікацію продукції, дає можливість сільськогосподарським підприємствам відмовитися від кредитування у пікові періоди, а при закритому циклі виробництва забезпечуватиме процес вирощування продукції власними матеріальними фондами. Залишається питання щодо розмірів виробництва окремих видів продукції та структури товарної продукції. Дані щодо розмірів виробництва розраховані для сільськогосподарських підприємств, виробничий напрям яких зернова-м'ясна, середній розмір сільськогосподарських угідь 5500 га. Умови органічного виробництва потребують чіткого дотримання та контролю не лише технологій, а й використання органічної сировини. Тому для підвищення конкурентоспроможності тваринництва, яка потенційно є затратною галуззю, балансова ув'язка виробництва визначається на основі потреб у кормах та плановій урожайності сільськогосподарської продукції. У структурі кормів враховані пшениця, ячмінь, кукурудза, горох, коренеплоди, сіно, сінаж, силос, солома, шрот соняшниковий, збиране молоко, трав'яне борошно. Для забезпечення належного рівня урожайності та повного задоволення у кормах пропонується використовувати 10-пільну сівозміну: пар, озима пшениця, коренеплоди, ячмінь, горох, озима пшениця, кукурудза на зерно, ячмінь, соняшник, ярі зернові. Дуже часто при інтенсифікації виникає проблема із

застосуванням добрив та захистом засобів рослин. І використання біологічних речовин в органічному виробництві є основною передумовою його розвитку. Біопрепарати захисту рослин та тварин, гній в якості добрив є обов'язковим елементом технології вирощування. В.Я. Месель-Веселяк порахував, що 21 млн тонн соломи, що заробляють у ґрунт, надають 798 тис. тонн NPK. За умов удобрення одержується 45-50 центнерів зерна без застосування добрив [164, с. 17]. У такому випадку ефективна діяльність органічного господарства базується на таких принципах: першочергове використання продукції на власну сировину, чітке дотримання сівозмін, а потім на реалізацію; відповідний догляд та постійний санітарний контроль за тваринами, дотримання принципів диверсифікації виробництва, використання лише органічних технологій, реалізація продукції тільки як органічної за належною ціною відповідно до необхідної документації, забезпечення оптимального балансу між галузями та окремими видами продукції (табл. 4.19).

Сільськогосподарські підприємства, що займаються виробництвом органічної продукції, мають зерново-м'ясний напрям. При цьому, для забезпечення прибутковості підприємства основні види товарної продукції мають бути спрямовані лише на реалізацію і не використовуватись як сировина у потребах господарства.

Такими видами продукції виступають жито та яловичина, які є конкурентними на органічному ринку, як внутрішньому так і зовнішньому. Їх виробництво дозволить одержати виручку з одиниці ресурсів відповідно 38,6 тис. грн/га та 11,8 тис. грн/гол. Взагалі вирощування жита характеризується конкурентною віддачею ресурсів: займаючи 11% посівних площ, виробництво жита забезпечуватиме 26% виручки від реалізації в цілому по господарству.

Таблиця 4.19

Оптимальні параметри органічного виробництва у типовому сільськогосподарському підприємстві*

№ з/п	Вид продукції	Показники			
		частка у товарній продукції, %	структура поголів'я, %	структура посівних площ, %	спрямування на власні потреби, %
1	Жито	25,9	-	11,1	-
2	М'ясо ВРХ	20,4	53,2	-	-
3	Ячмінь	17,3	-	22,2	58,5
4	Кукурудза	13,9	-	11,1	38,1
5	Молоко	11,2	26,3	-	3,4
6	М'ясо свиней	7,3	20,5	-	-
7	Пшениця	2,7	-	22,2	87,3
8	Соняшник	1,3	-	11,1	88,0
9	Горох	-	-	11,1	100,0
10	Коренеплоди	-	-	2,1	95,9
11	Кукурудза на силос	-	-	-	98,6
12	Овес	-	-	9,0	99,8
	Разом	100,0	100,0	100,0	*

*Джерело: власні розрахунки автора

Майже 45% посівних площ відводиться під вирощування пшениці та ячменю з причини дотримання сівозмін та повного задоволення у потребах кормового раціону. Виручка з одиниці площі становитиме відповідно 2,0 та 12,8 тис. грн. Більша частина соняшнику вирощується для подальшого використання у власному виробництві. Пропонується реалізовувати лише 22% на органічну олію. Особливості ведення органічного сільського господарства потребують віддати перевагу виробництву телятини та молока, ніж свинини, для чого необхідно довести у структурі поголів'я ВРХ до 80%. На даний час телятина на м'ясному ринку вважається дієтичним продуктом, більш того – виробництво дитячого харчування вимагає чіткого дотримання технологій, які передбачають використання якісної сировини. Отже необхідно, щоб виробництво було спрямоване на конкурентний ринок та підтримати його спроможність перш за все на рівні підприємства та

регіонального ринку. З цього приводу основним показником, який свідчить про конкурентоспроможність, виступає різниця між виробничою і реалізаційною ціною продукції. Таким чином, зміни у виробництві мають зосередитися на цих двох показниках. Оскільки органічний ринок України можна сьогодні назвати олігополістичним, що свідчить про неможливість конкретного виробника впливати на неї, то стратегічні цілі підприємства повинні зосередитися на зниженні собівартості одиниці продукції. Більше того, підприємство має бути впевнене, що використовує органічну сировину. Вирощування кормових культур дає можливість зменшити собівартість продукції. Індекс ефективності даних культур низький, однак слугуючи за сировину, кормові культури постають рушійною силою конкурентоспроможності окремих галузей тваринництва. Згаданий вид продукції не сприймається споживачем як органічна. Забезпечення вищевикладених принципів дає можливість встановити розміри органічного виробництва (табл. 4.20).

Товарність коренеплодів, кукурудзи, гороху та вівса не перевищує 5%, однак їхня частка у структурі посівних площ сягає 22%. Органічне виробництво має розвиватися у господарствах великого розміру, де вартість валової продукції у порівнянних цінах перевищує 10 млн грн, що дасть можливість покрити витрати на розвиток виробництва і сертифікацію.

У даному випадку витрати на сертифікацію продукції та організацію власної лабораторії якості становитимуть 150 тис. грн щорічно. За розрахунками, прибутковість досягається за умов залучення у виробництво понад 5000 га сільськогосподарських угідь.

З причини специфічних умов використання органічної продукції споживачами вартість товарної продукції значно перевищуватиме валову, навіть при тому, що товарність більшості видів продукції буде нижча 50%, а деякі культури не спрямовуватимуться на реалізацію взагалі. Так, по галузі рослинництва товарна продукція перевищує валову у 7,7 разів.

Таблиця 4.20

Модель розмірів сільськогосподарського підприємства Степу з виробництва конкурентоспроможної органічної продукції*

Показники	Проект
Площа сільськогосподарських угідь, га	5504
у т.ч. рілля	5276
пасовища	56
сінокоси	172
Посівні площі	4975,8
Пшениця	1055,2
Соняшник	527,6
Жито	527,6
Кількість тварин, ум. голів	1523
Виробництво продукції, ц	
пшениця	20154,3
соняшник	6964,3
жито	21420
молоко	11328
приріст ВРХ	3377,5
приріст свиней	1525
Валова продукція у порівнянних цінах 2005 р., тис. грн	11180,7
у т.ч. рослинництва	6222
тваринництва	4958,7
Товарна продукція, тис. грн	78487,7
у т.ч. рослинництва	47921
тваринництва	30566,7
Прибуток від реалізації, тис. грн	21326,1
Кількість робітників, осіб	160

*Джерело: власні розрахунки автора

Незважаючи на «кормову» спрямованість рослинництва, прибуток такого типу господарства досягатиме 21 млн грн за рентабельності 34%.

Технологічна ефективність прямо впливає на конкурентоспроможність продукції підприємства на ринку через поліпшення якості продукції. Для товарів, що конкурують на ринку високоякісної продукції, технологічні

переваги виступають значним результативним фактором. Технології вирощування сільськогосподарської продукції, що впливають на конкурентоспроможність останньої можна розділити залежно від виробництва на інтенсивні, екстенсивні, високоякісні, органічні та гнучкі у часі.

Неможливо зупинитися на одній технології і вважати її найбільш ефективною та конкурентоспроможною. На наш погляд, кожна із технологій має свої переваги, врахування яких при визначених умовах виробництва конкретного підприємства дасть можливість конкурувати на ринку. При низькій спеціалізації виробництва бажано використовувати технології екстенсивного типу, no-till технології дають можливість зберегти вологу та захистити озимі у зимовий період.

Для забезпечення прибутковості при використанні no-till технології мінімальний обсяг виробництва становитиме 1151,6 ц товарного насіння, при інтенсивній – 1668,8 центнер. При плановій урожайності, що передбачена у дослідних технологіях, мінімальна площа посівів при заданих технологіях відповідно буде 33 та 40 гектар.

Основними факторами зниження витрат при no-till технологіях виступають зменшення витрат на пально-мастильні матеріали за рахунок скорочення кількості обробок, числа проходів агрегатів, поєднання прийомів з використанням комбінованих широкозахватних агрегатів. Одночасно при цій технології збільшуються витрати на закупівлю та утримання техніки. Більша кількість вітчизняної техніки не пристосована для використання no-till технологій. Розробка і впровадження ноутіл відбувалося у 60 роках минулого століття в Сполучених Штатах [165] та одержало масове освоєння наприкінці 90-х років. Тому потреба у специфічній техніці при застосуванні згаданої технології зумовило виробництво комбайнів, сівалок та потужних тракторів у більшості агрохолдингових зарубіжних компаніях.

Порівняння мінімальної технології обробітку ґрунту на базі вітчизняної та зарубіжної техніки свідчить про рівнозначність величин затрат праці й пального, і прямих експлуатаційних витрат. Це говорить про те, що

незважаючи на виробника техніки витрати на обробіток ґрунту за мінімальною технологією будуть набагато меншими. При порівнянні мінімальної технології на базі іноземної та традиційної з вітчизняною технікою бачимо, що витрати на 1 га на 397 грн менші. При умові використання традиційної технології вирощування і порівнюючи її на базі іноземної та вітчизняної ми бачимо в таблиці 4.21, що витрати з використанням іноземної техніки зростуть лише 3 %, тоді як на вартість ремонтно-обслуговуючої бази зростає до 51 %. В умовах постійного зростання собівартості такі витрати можуть призвести до її ще більшого зростання, тому виникає питання про доцільність використання іноземної техніки в традиційній технології обробітку ґрунту.

Проведені дослідження порівняння ресурсозберігаючих технологій на базі вітчизняної та зарубіжної техніки свідчать про таке: по-перше, обробіток за мінімальною технологією зменшує затрати палива, праці і прями експлуатаційні витрати від 25 % до 38 %; по друге, собівартість виконання різних технологічних операцій іноземною технікою зростає за рахунок високої вартості технічних засобів. По третє, високопродуктивна іноземна техніка дійсно забезпечує економію поточних витрат на багато років вперед господарству при певних умовах, а саме посівна площа понад 10 тис. га, певний визначений набір сільськогосподарських культур, наявність вільних коштів. Проте такі характеристики не є характеристиками середнього сільськогосподарського підприємства. Таким чином, ми вважаємо більш доцільним впровадження мінімального обробітку на основі вітчизняної в доукомплектуванні з продуктивною іноземною технікою.

При використанні no-till технології з іноземною технікою обробітку ґрунту можливо зекономити від 20 % до 40 % витрат на 1 га., в основному за рахунок таких статей витрат, як паливо-мастильні матеріали від 30 % до 50 % та оплати праці 40 – 60 %.

Таблиця 4.21

Порівняння ефективності різних технологій вирощування озимої пшениці*

Показники	Традиційна				%	Мінімальна з іноземною технікою	%	No-till технологія з іноземною технікою	%
	з вітчизняною технікою	%	з іноземною технікою	%					
затрати праці на гектар, люд.-год.	6,3	100	5,4	86	4,7	75	4,6	73	
затрати пального на 1 га, л	94	100	68	72	67	71	63	67	
Оплата праці з нарахуваннями на 1 га, грн	160	100	125	79	110	69	94	59	
Вартість пального на 1 га, грн	1845	100	1334	72	1299	70	1181	64	
амортизація на 1 га, грн	662	100	956	144	743	112	581	88	
Вартість ремонтно-обслуговуючої бази, грн	739	100	1119	151	886	120	665	90	
Всього затрат на 1 га, грн	4897	100	5064	103	4500	92	4074	83	

*Джерело: власні розрахунки автора

Вітчизняний механізований парк ще не може конкурувати за своїми характеристиками на внутрішньому ринку. З цієї причини сільськогосподарські підприємства зазвичай відмовляються від використання no-till (табл. 4.22).

Звичайно нижчі виробничі витрати спостерігаються при використанні no-till технології вітчизняною технікою. Так, загальні витрати по вирощуванню пшениці за no-till технологією менші відповідно при інтенсивній технології та no-till технології зарубіжною технікою на 20,4 і 3,1%. Разом із тим, непристосованість техніки до умов no-till потенційно зменшують товарність зерна на 8%, що порівняно з іншими двома дослідними технологіями відповідно менше на 3 та 5%. Нижчі якісні показники зерна, а саме відсоток засміченості, також обумовлюють зниження ціни реалізації.

Таблиця 4.22

Оцінка конкурентоспроможності пшениці при використанні різних технологій вирощування*

Показники	Звичайна технологія	Технологія no-till з імпоротною технікою
Площа, га	100	100
Виробничі витрати, тис. грн	739,40	661,43
у т. ч. витрати на паливо, тис. грн	184,47	118,11
Витрати на 1 га, грн	7393,99	6614,28
Витрати на 1 ц, грн	147,88	132,29
Затрати праці, люд.-год.	2113,65	761,81
Затрати праці на 1 га, люд.-год.	8,96	6,96
Затрати праці на вирощування 1 ц продукції, ц/люд.-год.	0,18	0,14
Урожайність, ц/га	50	50
Товарність, %	95	97
Обсяги реалізації, ц	4750	4850
Ціна реалізації продукції, грн/ц	220	220
Виручка від реалізації, тис. грн	1045	1067
Повна собівартість, тис. грн	849,01	760,89
Повна собівартість на 1 га, тис. грн	8,49	7,61
Прибуток на 1 га, тис. грн	1,96	3,06
Прибуток на 1 ц, грн	39,20	61,22
Рентабельність, %	23,1	40,2
Індекс якісної продуктивності	0,96	0,951

*Джерело: власні розрахунки автора

Незважаючи на більші виробничі конкурентні переваги використання вітчизняної техніки при no-till технології, остання постає менш конкурентною порівняно з інтенсивною технологією та застосуванням імпоротної техніки за якісними характеристиками, що в свою чергу знижує показники конкурентоспроможності продукції.

Найбільшу віддачу з одного гектара посівів має технологія no-till з використанням імпоротної техніки, порівняно з двома іншими технологіями, прибуток 3,06 тис. грн з одного гектара, що забезпечує максимальну

рентабельність виробництва 40,2 %. У той же час індекс ефективності спостерігається при використанні інтенсивної технології в межах 96%.

За нашими розрахунками використання no-till технології при вирощуванні зернових культур лише на 15 % посівних площ дасть можливість заощадити 2,5 млрд грн.

Отже, природно-кліматичні умови та виробничі передумови, яким притаманні різні види технологій, прямо впливають на подальшу конкурентоспроможність продукції. При заданих умовах виробництва та використання виробничих ресурсів більш конкурентоспроможною буде продукція, яка вирощується за технологією no-till.

При більших обсягах виробництва в умовах посушливого клімату рекомендується використовувати no-till та мінімальну технологію. Пропонується задіяти під no-till технології 20% , а під мінімальну – 50 % посівів пшениці, соняшнику та ріпаку посушливої зони, а саме Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської та Херсонської.

Для підвищення конкурентоспроможності продукції важливим постає використання інноваційних та ресурсозаощаджуючих технологій у виробничому процесі. Технологічний потенціал постає передумовою конкурентоспроможності продукції:

- поліпшується якість використання виробничих ресурсів (збереження якості ґрунтів при ноутіл технології);
- збільшується маржа між ціною та собівартістю продукції (ангарне утримання свиней на глибокій підстилці);
- можливість реалізації перед збільшенням пропозиції на ринку за більшою ціною (підзиме вирощування соняшнику);
- задовольняється попит кінцевих споживачів (дотримання якості при холодних ланцюгах).

Природні та кліматичні особливості ставлять виробництво сільськогосподарської продукції у різних зонах в нерівні умови. Проект виробництва забезпечує стовідсоткове задоволення сільськогосподарських

підприємств у кормах, посівному матеріалі та страховому фонді. При цьому площі під соняшником та ріпаком не перевищують 15% посівних площ у жодній природно-кліматичній зоні, врахована максимальна урожайність. Однак, їх врахування надає можливість надати конкурентну перевагу продукції в різних зонах за окремо взятими показниками (табл. 4.23).

Таблиця 4.23

**Підвищення конкурентоспроможності продукції
сільськогосподарських підприємств при активізації ресурсно-
технологічної концепції***

Показники	Продукція							
	Пшениця	Ячмінь	Кукурудза на зерно	Соняшник	Ріпак	Молоко	Яловичина	Свинина
СТЕП								
Прибуток на 1 га посівної площі (на 1 гол поголів'я тварин), грн;	630	236	1950	1980	2360	1560	110	621
Прибуток на 1 ц реалізованої продукції, грн/ц;	20,7	9,2	27,4	107,4	117,7	25,3	44,5	413,7
Частка виробництва продукції регіону у загальній реалізації країни, %;	45,8	45,8	45,8	71,6	68,9	19,1	20,3	48,0
Індекс ефективності, од	0,923	0,921	0,912	0,948	0,948	0,954	0,995	0,995
Продуктивність у регіоні, ц/га (ц/гол);	32,0	27,0	75,0	19,4	21,1	65,0	2,6	1,6
ЛІСОСТЕП								
Прибуток на 1 га посівної площі (на 1 гол поголів'я тварин), грн;	998	320	1630,5	730	1980	3630	260	726
Прибуток на 1 ц реалізованої продукції, грн/ц;	21,8	9,7	23,2	30,9	83,4	54,6	118,0	483,7
Частка виробництва продукції регіону у загальній реалізації країни, %;	31,9	31,9	31,9	21,6	19,2	62,0	49,3	34,5
Індекс ефективності, од	0,922	0,920	0,913	0,967	0,965	0,952	0,995	0,995
Продуктивність у регіоні, ц/га (ц/гол);	48,1	34,6	73,9	24,9	25,0	70,0	2,3	1,6
ПОЛІССЯ								
Прибуток на 1 га посівної площі (на 1 гол поголів'я тварин), грн;	123,6	136,1	624,9	823	2365	1120	685	322
Прибуток на 1 ц реалізованої продукції, грн/ц;	3,6	4,8	9,4	50,7	76,1	29,5	281,7	223,0
Частка виробництва продукції регіону у загальній реалізації країни, %;	22,3	22,3	22,3	6,7	11,9	19,0	30,4	17,6
Індекс ефективності, од	0,936	0,924	0,927	0,965	0,965	0,968	0,994	0,995
Продуктивність у регіоні, ц/га (ц/гол);	36,5	29,7	69,7	17,1	32,7	40,0	2,6	1,5

* Джерело: власні розрахунки автора

Обсяги експорту при оптимізації ресурсів значно знижуються. Однак використані технології нададуть можливість підвищити ціну експортної сировини. Більш того, прогноз враховує той фактор, що додана вартість кінцевого продукту буде формуватися у межах країни, та у вигляді сировини продукція буде поступати частково (табл. 4.24).

Таблиця 4.24

Експортна спрямованість регіонів за обсягом виручки від реалізації*

Продукція	Виручка від реалізації, млн грн				Структура реалізації продукції за зонами, %		
	Степ	Лісостеп	Полісся	Україна	Степ	Лісостеп	Полісся
Пшениця	14654,4	16500,9	100,6	31255,8	46,9	52,8	0,3
Ячмінь	1491,2	1535,7	22,0	3048,9	48,9	50,4	0,7
Кукурудза на зерно	443,4	6728,4	819,3	7991,1	5,5	84,2	10,3
Соняшник	179,4	1231,1	0,0	1410,5	12,7	87,3	0,0
Ріпак	294,6	984,1	128,8	1407,5	20,9	69,9	9,2
Молоко	5,5	0,0	38,7	44,2	12,4	0,0	87,6
Свинина	349,2	0,0	15,8	365,0	95,7	0,0	4,3

*Джерело: власні розрахунки автора

Така пропозиція не зможе вплинути на зменшення попиту готової продукції з боку європейських держав з причини порівняно нижчих цін на них.

Основною експортною сировинною продукцією залишається пшениця. Її товарне виробництво практично однаково поділилося між сільськогосподарськими підприємствами Степу та Лісостепу, у співвідношенні 0,47:0,53. З причини пропозиції зменшення посівів технічних культур та спрямування зовнішньої політики на виробництво кінцевого продукту у межах країни, значно зменшилась їх доля у структурі експорту сировини. Взагалі експорто спрямовані підприємства по виробництву товарного насіння технічних культур зосереджені у Лісостепу, де виручка від реалізації ріпаку та соняшнику у структурі реалізації продукції за зонами

відповідно дорівнює 87,3 та 67,9%. Прогноз враховує існуючий потенціал реалізації молока у Східній країнах Західної Європи саме у підприємствах що більш знаходяться у західних областях України. Встановлені економічні зв'язки та висока продуктивність тварин у даному регіоні забезпечуватиме виручку у розмірі 38,7 млн грн. Специфіка реалізації м'яса на експорт полягає у тому, що основна маса яловичини спрямована на ринок азійських країни, а свинина в останні роки не реалізувалась взагалі. Навіть при обмежених умов розвитку галузі скотарства при підвищенні продуктивності праці буде забезпечений весь споживчий вітчизняний ринок. Повертаючись до реалізації на експорт свинини, відразу визначаємо, що неможливо буде замінити потік одного виду м'яса іншим. Причина полягає у тому, що з причин історичних та релігійних особливостей взагалі відсутній азійський ринок свинини. Необхідно більш уваги приділити саме країнам Східної Європи – Польщі, Угорщині, країнам Балканського регіону. Взагалі можна визначити, що на макро рівні підприємства Лісостепу мають конкурентоспроможність технічних культур та кукурудзи на зерно, підприємства Степу – свинини, Полісся – яловичини.

Для підвищення ефективності конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва визначено комплекс інноваційних заходів, впровадження яких забезпечить значний приріст економічного ефекту за такими напрямками:

1. Удосконалення економічних відносин, що передбачає значне зменшення диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію і матеріально-технічні ресурси, які споживаються сільським господарством. Застосування цих пропозицій дасть змогу сільськогосподарським підприємствам одержати 6,8 млрд грн економії.

2. Забезпечення інтенсифікації виробництва продукції рослинництва і тваринництва. У *рослинництві* інтенсифікація має здійснюватись шляхом підвищення урожайності і відповідно збільшення затрат на 1 гектар площі вирощування сільськогосподарських культур. Якщо господарства окремих груп сільськогосподарських підприємств збільшать урожайність з гектара, а відповідно і затрати, наприклад по *пшениці*, який досягли господарства, які за цими показниками розташовані у наступній групі з кращими показниками урожайності, за умов 2014 року, то в цілому сільськогосподарські підприємства від реалізації цієї культури збільшили б прибуток з 5741 до 7576 млн грн, або на 1835 млн грн, чи 32% (*Додаток С*).

По *ячменю* прибуток зростає з 1004 до 1470 млн грн, або на 466 млн грн (46,4%) (*Додаток Т*), а по кукурудзі – з 6969 до 7911 млн грн на 922 млн грн (13,2%) (*Додаток У*).

У *тваринництві* інтенсифікація може здійснюватися через підвищення продуктивності тварин. Так, по молоку поступове підвищення продуктивності корів по групах господарств дало б змогу у 2014 р. підвищити надій на корову з 5054 до 5474 (на 8%) і без зміни поголів'я збільшити прибуток в сільськогосподарських підприємствах з 886 до 1035 млн грн, або на 149 млн грн (7,2%) (*Додаток Ф*). У свинарстві продуктивність (вирощування живої маси на голову) зросла б з 168 до 183 кг – на 9,1%, а прибуток – з 428 до 703 млн грн, або на 275 млн грн (64,4%) (*Додаток Х*). Що стосується виробництва м'яса великої рогатої худоби, то враховуючи його збитковість в усіх групах за кількістю вирощеного м'яса на голову, одержати приріст прибутку немає ніякої можливості (*Додаток Ц*).

Таким чином за рахунок запровадження різного напрямку інновацій дало б змогу сільськогосподарським підприємствам у 2014 році одержати 92 млрд грн прибутку, проти фактично одержаного 33,3 млрд грн, або на 58,7 млрд грн (76,3%) більше (табл. 4.25).

Таблиця 4.25

**Щорічна ефективність впровадження інновацій в
сільськогосподарських підприємствах**

Назва інновацій	млрд грн
Раціональне використання соломи ¹⁾	52,6
Виробництво біодизеля із ріпаку ²⁾	3,3
Підвищення ефективності цукробурякового підкомплексу ³⁾	22,5
в т. ч. для с.-г. підприємств (за рахунок збільшення ціни на цукрові буряки)	1,5
Біоетанол із кукурудзи ⁴⁾	4,7
Зростання продуктивності корів	0,2
Зростання продуктивності свиней	1,2
Прогнозування собівартості продукції, її дохідності і рентабельності в сільськогосподарських підприємствах на 2011-2014 роки (середньорічний приріст прибутку з 2011 по 2014 рр.) ⁵⁾	4,0
Підвищення інтенсифікації виробництва в рослинництві (приріст затрат на 1 га урожайності)	5,5
в т.ч. пшениця ⁶⁾	1,8
ячмінь ⁷⁾	0,5
кукурудза ⁸⁾	0,9
соняшник	2,0
цукрові буряки	0,2
в тваринництві ⁹⁻¹³⁾	0,4
Використання перспективних технологій в рослинництві	2,2
Вирівнювання міжгалузевих економічних відносин	6,8
можлива економія для сільськогосподарських підприємств	92,0
<i>Довідково</i> прибуток у 2014 році	33,3
Перевищення можливої економії над фактичним прибутком	58,7

Відносно до фактичного прибутку 276,3 %

- 1) Розрахунок наведено в розділі 3, підрозділі 3.5, на сторінці 286;
- 2) Розрахунок наведено в розділі 3, підрозділі 3.5, на сторінці 287;
- 3) Розрахунок наведено в розділі 3, підрозділі 3.3, на сторінці 258;
- 4) Розрахунок наведено в розділі 3, підрозділі 3.5, на сторінці 289;
- 5) Розрахунок наведено в розділі 4, підрозділі 4.1, на сторінці 336;
- 6) Розрахунок наведено в додатку С;
- 7) Розрахунок наведено в додатку Т;
- 8) Розрахунок наведено в додатку У;
- 9) Розрахунок наведено в додатку Ф, Х, Ц;

Таким чином, узагальнення показників дало змогу виділити основні шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції аграрних

підприємств, такі як: урегулювання державної політики у сфері аграрного виробництва, затвердження правил, стандартів, вдосконалення політики ціноутворення, запровадження у виробництво новітніх технологій, сучасних виробів нової техніки, використання кращих матеріалів та сировини більш високої якості, модернізацію оснащення та обладнання, реалізацію стратегії розвитку підприємства, еколого-економічне забезпечення конкурентоспроможності продукції, створення ефективної системи державної підтримки та стимулювання розвитку сільськогосподарського виробництва.

ВИСНОВКИ

У дослідженнях здійснено науково-методичне обґрунтування забезпечення конкурентоспроможності господарських формувань і галузей в аграрному секторі АПК. Розроблено пропозиції щодо збільшення обсягів виробництва і нарощування експорту продукції рослинництва і тваринництва, підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Обґрунтована необхідність щодо удосконалення економічних відносин між галузями в агропромисловому комплексі та іншими галузями економіки. Проведено аналіз впливу на ефективність виробництва розмірів та спеціалізації господарств і розроблено пропозиції з ефективного використання технічних засобів у рослинництві. Розроблені методи та моделі прогнозування виробництва сільськогосподарської продукції, що дає змогу здійснювати прогнозування урожайності і валових зборів сільськогосподарських культур в Україні на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу. Розроблено пакет прикладних програм з прогнозування урожайності сільськогосподарських культур.

Обґрунтовані умови ефективного ведення сільськогосподарського виробництва – за розмірами аграрних формувань. Визначені оптимальні розміри посівних площ в сільськогосподарських підприємствах по забезпеченню виробництва зернових та технічних культур. Опрацьовані методичні підходи і визначені напрямки підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції на основі застосування ресурсозберігаючих технологій. Опрацьовані науково-методичні підходи щодо підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції при виконанні агротехнічних операцій за основного обробітку ґрунту при вирощуванні сільськогосподарських культур. Проведена

економічна оцінка різних технологій при вирощуванні зернових культур, цукрових буряків, олійних та овочевих культур.

Опрацьована методика оцінки і здійснені розрахунки ефективного виробництва соломи, ефективності виробництва біодизеля з ріпаку, біоетанолу з меляси і цукрових буряків та зерна кукурудзи.

Опрацьована методика економічної оцінки виробництва органічних добрив з соломи та виробництва біогазу, ефективності органічних добрив при вирощуванні сидеральних та азотфіксуючих культур.

Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції визначається сукупністю економічних і технологічних її параметрів, які у певний час та на певній території відповідають вимогам ринку і задовольняють потреби потенційних споживачів. Це означає, що виробництво продукції на підприємстві, в регіоні, на внутрішньому і зовнішньому ринках повинно відповідати споживчому попиту на цю продукцію. Продукція буде конкурентною, якщо темп росту її якості перевищує темп росту ціни.

До основних чинників, що забезпечують конкурентоспроможність продукції та ефективність її виробництва слід віднести спеціалізацію господарства та його розміри. Їх вплив визначається групуваннями сільськогосподарських підприємств за наступними ознаками: за рівнем спеціалізації – часткою товарної продукції рослинництва та тваринництва у структурі товарної продукції; за системами господарювання – організаційно-правовими формами; за обсягами товарної продукції – виручкою від реалізації рослинницької і тваринної продукції; за розміром підприємств – в залежності від площі сільськогосподарських угідь, ріллі, поголів'я тварин (умовних голів), площею посівів за видами культур чи поголів'я тварин.

Показники конкурентоспроможності поділяються на загальні, що використовуються на всіх рівнях, та часткові, що враховують особливості рівнів ринкового середовища. До загальних відносяться норма прибутку, прибуток на 1 ц реалізованої продукції, продуктивність, рентабельність, сталість виробництва, товарність, ціна реалізації 1 ц продукції, частка

матеріальних витрат у структурі витрат, частка продукції у структурі реалізації сільськогосподарської продукції.

Основним показником, що характеризує ефективність виробництва та конкурентоспроможність на рівні сільськогосподарського підприємства виступає норма прибутку. В ролі додаткових показників конкурентоспроможності на рівні регіону та країни пропонується використовувати обсяг прибутку в рослинництві на 1 га посівних площ чи одну голову тварин в тваринництві.

У результаті досліджень було встановлено, що на державному рівні слід забезпечити рівноцінний прибуток на вкладений капітал для чого слід скористатися формулою ціни, яка враховує термін обороту капіталу (основного та оборотного) і грошову оцінку землі, тобто на основі використання показника норми прибутку, а не норми рентабельності. Це дозволить створити рівні економічні умови для всіх учасників ланцюжка: від виробника продукції до її споживача. Визначений розрахунок ціни забезпечить відшкодування затрат і одержання прибутку в розрахунку на вкладений у виробництво капітал, залежно від терміну його обороту, що дасть змогу удосконалити як міжгалузеві економічні відносини в країні, так і внутрішньогалузеві в аграрному секторі у напрямі створення однакових умов одержання прибутку при формуванні ціни на всі види продукції, роботи і послуги, які виробляються і надаються в різних галузях і сферах економіки України.

Встановлено, що ефективність галузі стримується диспаритетом цін між сільськогосподарською продукцією і матеріально-технічними ресурсами промислового походження, що споживаються сільським господарством. Диспаритет цін призвів до втрати галуззю купівельної спроможності, зниження фондозабезпеченості та рівня оплати праці. Необхідно забезпечити рівновеликий прибуток на одиницю вкладеного капіталу, для чого слід при визначенні ціни врахувати термін обороту капіталу (основного та оборотного) та грошову оцінку землі, використати показник норми прибутку, а не норми

рентабельності. Створення фонду підтримки галузей з уповільненим оборотом капіталу, який би формувався в бюджеті країни за рахунок коштів, одержаних від оподаткування над прибуткових галузей економіки з прискореною оборотністю капіталу, дозволить врегулювати економічні відносини між галузями економіки України – одержання рівновеликих прибутків на рівновеликий авансований у виробництво капітал.

Тому наголошується, що основні зусилля регуляторної політики держави повинні бути спрямовані перш за все на підтримку тих галузей аграрного сектору, які поки що не можуть забезпечити споживання населенням країни основних продуктів харчування в межах фізіологічних норм. В тваринництві це молочне та м'ясне скотарство і свинарство, в яких зменшується чисельність поголів'я і обсяг виробництва продукції, оскільки існуючі ціни реалізації не покривають витрат на їх вирощування і реалізацію, а в рослинництві – виробництво фруктів, ягід і винограду, вирощування яких пов'язане зі значними затратами капіталу і часу на їх відтворення.

На міжгалузевому рівні в агропромисловому виробництві це стосується відносин між товаровиробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами і організаціями торгівлі, які реалізують продукцію.

Науковцями відділу опрацьовані пропозиції з удосконалення методики визначення ефективності використання вітчизняної і зарубіжної техніки при виконанні технологічних операцій в рослинництві.

Обґрунтовано залежності витрат від розміру оброблюваної площі, технології виробництва продукції та ціни на технічні засоби.

Простежена залежність продуктивності культур, витрат палива, собівартості робіт, передбачених технологією, від розміру оброблюваної площі та застосовуваних машинно-тракторних агрегатів вітчизняного та зарубіжного виробництва. Встановлено, що із збільшенням площі обробітку поля і довжини гонів підвищується продуктивність, а витрати палива та інші затрати на 1 га зменшуються. Окрім того, зменшується потреба в технічних

засобах. Тому з метою зниження витрат на виробництво продукції потрібно збільшувати площі культур у сівозміні до раціональних розмірів, які знаходяться в межах 300 – 400 га.

Продовжені дослідження щодо визначення оптимальних розмірів посівних площ по забезпеченню виробництва зернових та технічних культур. Найбільш раціональними площами посівів зернових культур є 2000 га і більше, соняшнику – 901–1000 га, сої – 401–500 га, ріпаку – 301–400 га, цукрових буряків – 1251–1500 га. Сільськогосподарські підприємства з таким рівнем концентрації посівних площ забезпечують найвищу прибутковість.

Розрахунковим методом визначено комплекс техніки при вирощуванні пшениці на площах від 500 га до 2500 га за якого досягається найвищий коефіцієнт її використання.

У відділі розроблена модель прогнозування виробництва сільськогосподарської продукції в основу якої покладений метод адаптивного моделювання. Параметри моделі визначаються у процесі її побудови. Попередня оцінка параметрів цієї моделі базується на даних вихідного часового ряду методом експоненціального вирівнювання. На кожному наступному кроці проводиться коригування параметрів моделі у часі, тобто їх адаптація до нових, неперервно змінюваних, умов розвитку процесу. Функція тренда ряду урожайності має параболічний характер. Статистична достовірність прогнозу дорівнює $P = 95\%$.

Виходячи із прогнозних даних про урожайність і відхилень від неї можна вважати, що визначена урожайність може бути середнім показником, а з урахуванням відхилення в бік збільшення урожайності – максимальним, у бік зменшення – мінімальним показником. Одержані прогнозні показники урожайності та валових зборів сільськогосподарських культур дають змогу скласти баланси їх використання, визначати обсяги експорту й імпорту продукції.

Необхідність прогнозування виробництва сільськогосподарської продукції обумовлюється визначенням стратегії держави в умовах ринкової економіки на перспективу, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності на світових товарних ринках.

Для моделювання і прогнозування виробництва сільськогосподарської продукції розроблено пакет прикладних програм, для чого використана теорія динамічних рядів: методи адаптивного моделювання, методи авторегресії-ковзного середнього (моделі Бокса-Дженкінса та експоненціального вирівнювання рядів).

Відділом проведені дослідження і встановлено, що великі за площею сільськогосподарські підприємства порівняно з середніми забезпечують більші обсяги виробництва продукції та високоефективне ведення галузей шляхом раціонального використання трудових ресурсів, основних виробничих фондів, у тому числі технічних засобів, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції та зростання дохідності від господарської діяльності.

За коефіцієнтом використання технічного засобу та коефіцієнтом комплексного використання системи машин встановлено, що найбільш раціональними можуть бути сільськогосподарські підприємства, площа землі в обробітку в яких становить 1,6-2,5 тис. га, а такі підприємства в Україні займають 17 % ріллі.

Не менш важливе значення у підвищенні ефективності сільського господарства має формування оптимального розміру тваринницьких ферм і комплексів. На підвищення ефективності виробництва впливає рівень концентрації поголів'я, з підвищенням якого створюються умови для зниження затрат праці й коштів на одиницю продукції як прямих, так і накладних (загальногосподарських, загальновиробничих) витрат.

Раціональні розміри тваринницьких ферм у сільськогосподарських підприємствах із виробництва молока мають бути від 400 до 800 корів, із відгодівлі великої рогатої худоби – всього за рік 2 - 3 тис. гол.; відгодівлі

свиней - від 8 до 10 тис. гол., а комплексів - відповідно від 1000 до 1200 корів, від 3 до 6 тис. гол. великої рогатої худоби і від 12 до 24 тис. гол. свиней.

Визначена ефективність виробництва сільськогосподарських культур при використанні різних технічних засобів та варіантів обробітку ґрунту.

Обґрунтовані техніко-економічні параметри сприятимуть більш точному визначенню ефективності, що дозволить коригувати технології виробництва сільськогосподарських культур, зменшити витрати коштів, затрати праці, матеріально-технічних та енергетичних ресурсів.

Використання більш потужних тракторів, комбайнів та інших технічних засобів, які за один прохід виконують кілька технологічних операцій сприятиме зменшенню потреби в чисельності механізаторів, а відповідно і у витратах коштів на виробництво продукції.

Опрацьовані методичні підходи підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції на основі застосування ресурсозберігаючих технологій. Застосування цих технологій дозволить за рахунок раціонального використання матеріальних та енергетичних ресурсів суттєво знижувати собівартість одиниці продукції і на цій основі підвищувати її конкурентоспроможність. При використанні на добриво сидератів, побічної продукції сільськогосподарських культур економія коштів на придбання еквівалентної кількості мінеральних добрив.

При застосуванні ґрунтозахисних, адаптованих до зональних особливостей, технологій обробітку ґрунту, а саме поверхневого і нульового, економічний ефект складе 200–650 грн/га і більше при раціональній організації виробничого процесу.

Досліджувались питання ефективності різних технологій вирощування зернових культур за різним рівнем матеріально-технічного забезпечення з використання вітчизняної та іноземної техніки та з повним, або частковим забезпеченням органічними добривами.

Обґрунтовані техніко-економічні параметри виробництва сільськогосподарської продукції на основі застосування перспективних технологій за різним рівнем матеріально-технічного забезпечення забезпечують зменшення витрат коштів, матеріально-технічних та енергетичних ресурсів, що впливає на підвищення продуктивності виробничого процесу.

Проведена економічна оцінка різних технологій вирощування сільськогосподарських культур. Так, при застосуванні прогресивних енергозберігаючих технологій вирощування зернових культур в порівнянні з традиційною скорочуються на 30% експлуатаційні витрати, на 15% – витрати часу на виконання повного циклу технологічних операцій, на 7,5 % зменшуються затрати на паливо-мастильні матеріали, на 28 % – оплата праці. Скорочення технологічних операцій та використання комбінованих агрегатів дає можливість зменшити амортизаційні відрахування до 42%, оскільки знижується вартість машин в експлуатації на 1 га площі посіву.

Досліджувалась методика визначення ефективності біологічної азотфіксації багаторічними травами та бобовими культурами. На 1 га багаторічні трави за допомогою бульбочкових бактерій накопичують з атмосфери в середньому 120 кг азоту, зернобобові культури та соя – по 100 кг. Економічний ефект від застосування сидератів визначений за такою методикою: затрати на виробництво сидератів на 1 га становлять 810 грн, з сидератами за урожайності 15 т/га у ґрунт надходить 171 кг NPK, вартість NPK сидератів за еквівалентом їх у мінеральних добривах складає 3434 грн. Економічний ефект від застосування сидератів становитиме 2624 грн.

Опрацьовані методичні підходи щодо прогнозування розвитку галузей рослинництва і тваринництва.

Розроблено пакет прикладних програм з прогнозування урожайності сільськогосподарських культур

Визначені прогнозні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та її ефективність в сільськогосподарських підприємствах у 2015

році та прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні на 2016 рік.

Опрацьована методика економічної оцінки виробництва сільськогосподарської продукції за умов самозабезпечення та визначено ефективність діяльності господарюючих суб'єктів.

Використовуючи такі методи прогнозування як нормативний, балансовий, моделювання розраховано варіанти розвитку аграрного сектору України на середньострокову і довгострокову перспективу.

Розроблена модель, яка забезпечить автоматизовані розрахунки поєднання розвитку тваринницьких галузей з рослинництвом: структурою посівних площ, урожайністю і валовими зборами сільськогосподарських культур на рівні сільськогосподарського підприємства, району, області та аграрного сектору України в цілому. Вказана модель може забезпечити зворотні розрахунки, за якими, маючи показники посівних площ, валових зборів та урожайності сільськогосподарських культур, розраховуються обсяги виробництва тваринницької продукції.

Здійснено прогноз обсягів виробництва продукції рослинництва та тваринництва, необхідних для забезпечення продовольчої безпеки держави і, зокрема, забезпечення очікуваної чисельності населення країни необхідними продуктами харчування за науково обґрунтованими нормами споживання, інших господарських потреб, нарощування експортного потенціалу, визначено потребу в кормах і в іншій продукції рослинництва. Сформовано структуру посівних площ, розраховано урожайність і валовий збір продукції рослинництва (по культурах). Що дало змогу вийти на баланс продукції тваринного і рослинного походження (по її видах).

На основі прогнозованого складу сільгоспугідь, питомої ваги в них природних кормових угідь, переводу частини мало продуктивних земель із ріллі в пасовища, внутрішніх і зовнішніх потреб країни в продукції рослинництва, структури посівних площ, урожайності і валового збору

сільськогосподарських культур, визначено обсяги виробництва кормів і на цій базі прогнозовані обсяги виробництва продукції тваринництва (по видах).

Виведено баланс продукції рослинництва і тваринництва для забезпечення продовольчої безпеки країни, в тому числі забезпечення населення необхідними продуктами харчування, промисловості – сировиною та нарощування експортного потенціалу.

Проаналізовано ситуацію, що склалася в сільському господарстві з енергоносіями і мінеральними добривами. Із зростанням ціни на імпортовані газ та інші природні ресурси постійно підвищується вартість мінеральних добрив, що змушує сільськогосподарських товаровиробників менше їх вносити. Нині середня ціна 1 т діючої речовини мінеральних добрив становить 20,08 тис. грн, у 2007 році вона була 3,3 тис. грн, а ціна 1 тис. куб. м імпортованого газу поступово зростає від 50 до 150; 360 і 450 дол. США. Отже, використання соломи на підстилку тваринам для виробництва органічних добрив і безпосереднім внесенням подрібненої соломи в Грунь або шляхом спалювання її в теплових установках можна замінити значну частину мінеральних добрив і природного газу.

Дослідженнями визначено заходи впровадження комплексних інновацій, які можна застосовувати в сільськогосподарських підприємствах, визначені обсяги та ефективність окремих інновацій та їх комплексу.

Від їх впроваджень аграрні підприємства мають можливість одержати 92 млрд грн при 33,3 млрд грн фактично одержаних у 2014 р., що на 58,7 млрд грн або в 2,7 рази більше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.	Эрхард Л. Благосостояние для всех / Л. Эрхард. – М. : Наука, 1991. – 410 с.
2.	Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
3.	Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.
4.	Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо // Соч. в 3 т. – М. : Госполитиздат, 1955. – Т.1. – 360 с.
5.	Шумпетер И. Теория экономического развития / И. Шумпетер. – М. : Прогрес, 1992. – 482 с.
6.	Moor J.F. The death of Competition. – N. - Y.: Harper Business, 1996.
7.	Brandenburger A. M. Nelebuff V. M. Coopetition. – N. - Y.: Doubleday, 1996.
8.	Хайек Ф.А. Познание, конкуренция и свобода / Ф.А. Хайек. – СПб. : Пневма, 1999. – 287 с.
9.	Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; пер. с англ.; под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 2004. – 896 с.
10.	Азоев Г.Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г.Л. Азоев. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
11.	Войчак А.В. Маркетинговий менеджмент: Підручник / А.В. Войчак. – К.: КНЕУ, 1998. – 268 с.
12.	Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III // Відомості Верховної Ради. – 23 березня 2001. – № 12. – ст. 64.
13.	Карлофф В. Деловая стратегия / В. Карллофф; пер.с англ.; науч. ред. и авт. послес. В.А. Приписнова. – М.: Экономика, 1991. – 239 с.

14.	Завьялов П.С. Маркетинг в схемах, рисунках, таблицах: учебное пособие / П.С. Завьялов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 496 с.
15.	Евдокимов Ф.И. Азбука маркетинга: Учебное пособие / Ф.И. Евдокимов, В.М. Гаава. – [3-е изд. перераб. и доп.]. – Д.: Сталкер, 1998. – 432 с.
16.	Шнипко О.С. Конкуренція як специфічна форма конфлікту та співіснування суб'єктів ринку / О.С. Шнипко // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 1. – С. 33 – 39.
17.	Принципы экономической науки: [В 3 т. : Пер. с англ.] / А. Маршалл. – М.: Прогресс Фирма «Универс», 1993. – 350 с.
18.	Кохан Д.О. Недобросовісна зовнішня конкуренція: її суть, причини появи та еволюція її видів / Д.О. Кохан // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Наук. журн.– К., 2005. – №1. – С. 64 – 69
19.	Куранов Л.П. Экономическая теория : учеб. пособие / Л.П. Куранов. – М.: Пресс-сервис, 1998. – 688 с.
20.	Фатхутдинов Р.А. Стратегический маркетинг: учебник / Р.А. Фатхутдинов. – М.: ЗАО «Бизнес-школа, Интел-Синтез», 2000. – 640 с.
21.	Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / [за ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової]. – К.: Основа, 2007. – 488 с.
22.	Управління конкурентоспроможністю підприємства: навчальний посібник / [С.М. Клименко, О.С. Дуброва, Д.О. Барабась та ін.]. – К.: КНЕУ, 2006. – 527 с.
23.	Шепіцен А.О. Стратегія забезпечення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектора економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва» / А.О. Шепіцен. – К., 2004. – 20 с.

24.	Aginer K. A framework for the evaluating the competitiveness of countries Structural change and Economic Dynamics – № 9. – P. 160
25.	Білорус О. Конкуентоспроможність у сучасному глобальному світі / О. Білорус, Ю. Майценко // Економічний часопис XXI. - 2002. – №9. – С. 12 – 16.
26.	Інститут менеджменту і розвитку (IMD) World Competitiveness Yearbook 2000 [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.imd.ch/wcy/ranking
27.	Портер М.Э. Конкуентенция. / М.Э. Портер; пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2003. – 496 с.
28.	Официальный портал: Международной Маркетинговой Группы: Толковый словарь маркетолога [Электронный ресурс]. – режим доступа: http://www.marketing-ua.com/marketing.dictionary.php .
29.	Петров В. Конкуентоспособность / В. Петров // РИСК. – 1999. – №4. – С. 4–11.
30.	Перцовский Н.И. Международный маркетинг: Учеб. пособие / Н.И. Перцовский, И.А. Спиридонов, С.В. Барсукова; Под ред. Н.И. Перцовского. – М.: Высшая школа, 2001. – 239 с.
31.	Кіперман Г.Я. Рыночная экономика: Словарь. / Г.Я. Киперман. – М.: Республика, 1993. – 524 с.
32.	Erlich M. The competitive position of us Exporters. – №4. The conference Board. – 1996. – №101. – P.7.
33.	Економіка підприємства: Підручник / [за заг. ред. С.Ф. Покропивного; вид. 2-ге, перераб. та доп.]. – К.:КНЕУ, 2001. – 528 с.
34.	Хруцкий В.Е. Современный маркетинг: настольная книга по исследованию рынка / В.Е. Хруцкий, И.В. Корнеева. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 528 с.
35.	Фатхутдинов Р.А. Конкуентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 351 с.

36.	Комков Н.И. Многоуровневая структура и подходы к оценке экономической категории «конкурентоспособность» / Н.И. Комков, А.В. Лазарев // Проблемы прогнозирования. – 2007. – №4. – С. 3–20.
37.	Ємельянов С. США: Міжнародна конкурентоспроможність національної промисловості / С. Ємельянов. – М.: Міжн. відн., 2001. – 405 с.
38.	Кардаш В.Я. Маркетингова товарна політика: Підручник / В.Я. Кардаш. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
39.	Михеева Е.Н. Методы оценки конкурентоспособности непродовольственных товаров / Е.Н. Михеева. – Ставрополь, 1999. – 234 с.
40.	Пастущин В. Сучасні погляди на конкурентоспроможність продукції як економічну категорію / В. Пастущин // Наука молода. – №6. – 2006. – С. 24-27.
41.	Маркетинг / [А.Н.Романов, Ю.Ю. Корлюгов, С.А. Красильников и др.]. – М.: Банки и биржи; ЮНИТИ, 1996. – 435 с.
42.	Долинская М.Г. Маркетинг и конкурентоспособность промышленной продукции / М.Г. Долинская, И.А. Соловьев – М.: Издательство стандартов, 1991. – 128 с.
43.	Маркетинг. Словарь / [Г.Л. Азоев, П.С. Завьялов, Л.Ш. Лозовский та ін.]. – М.: ОАО «НПО Экономика», 2000. – 362 с.
44.	Камишніков Р.В. Конкурентоспроможність підприємства в системі маркетингу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва» / Р.В. Камишніков. – К., 2006. – 18 с.
45.	Лупак Р.Л. Конкурентоспроможність торговельного підприємства та механізм її забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Р.Л. Лупак. – Львів, 2008. – 21 с.

46.	Гринів Л.В. Оцінка підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Л.В. Гринів. – К., 2008. – 17 с.
47.	Акаєв А.І. Удосконалення оцінки конкурентоспроможності підприємства в умовах глобалізації / А.І. Акмаєв, Н.В. Коваленко // Культура народів Причорномор'я. - 2007. - №99. - С. 7 - 10.
48.	Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства: Підручник для вузів / А.А. Мазаракі; під ред. проф. Н.М. Ушакової. – К.: Хрещатик, 1999. – 800 с.
49.	Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоуриф. – М.: Дело, 1993. – 702 с.
50.	Миронов М.Г. Ваша конкурентоспособность / М.Г. Миронов. – М.: Альфа-пресс, 2004. – 241 с.
51.	Дзина М.А. Теоретические основы формирования механизма управления конкурентоспособностью предприятия / М.А. Дзина // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – №95. – С. 118 –126.
52.	Шершньова З.Є. Стратегічне управління: Навч. посібник / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська. – К: КНЕУ, 1999. – 384 с.
53.	Кожевникова В.Д. Конкурентоспроможність економіки регіону / В.Д. Кожевникова // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів: Коопосвіта, 2005. – №7– С. 58-63.
54.	Нестеренко С.А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: управлінський аспект: монографія / С.А. Нестеренко. – К. - 2012. – 483 с.
55.	The Global Competitiveness Report 2007 – 2008 [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.gcr.weforum.org .
56.	Бутко М. Інвестиційні аспекти підвищення конкурентоспроможності економіки / М. Бутко // Економіка України – 2004. – №4. – С. 36– 42.

57.	Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б.В. Губський. – К.: Наук. думка, 1997. – 416 с.
58.	Sachs J. Press Releses [Електронний ресурс]. – WEF, 1999. – режим доступу: http://www.weforum.org .
59.	Месель-Веселяк В.Я. Принципи цінового регулювання міжгалузевих відносин в умовах переходу до ринку / В.Я. Месель-Веселяк // Ціни і ціноутворення в умовах переходу до ринкових відносин : Республіканський міжвідомчий тематичний збірник «Економіка і організація сільського господарства». – 1992. – Вип. 91. – С. 20-30.
60.	Месель-Веселяк В.Я. Про вдосконалення міжгалузевих економічних відносин в економіці України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК, 2010. - №6. – С. 8-16.
61.	Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 3-12.
62.	Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. – [2-е вид., переробл. і допов.] – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 218 с.
63.	Кернасюк Ю.В. Наукові засади підвищення економічної ефективності виробництва м'яса великої рогатої худоби // Ю.В. Кернасюк / Вісник Степу : наук. зб. : – Ювілейний випуск до 100-річчя установи. – Кіровоград : КОД, 2012. – С. 185-197.
64.	Кернасюк Ю.В. Організація конкурентоспроможного виробництва молочного і м'ясного скотарства на інноваційній основі / Ю.В. Кернасюк, Н.Б. Павлішина // Вісник Степу : наук. зб. : – Випуск 10. – Кіровоград : ТОВ «Поліграф-Сервіс», 2013. – С. 180-196.
65.	Кернасюк Ю.В. Модель організації конкурентоспроможного ведення скотарства на базі сімейного фермерського господарства / Ю.В. Кернасюк // Матер. 4 Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною

	участю «Роль науки у підвищенні технологічного рівня і ефективності АПК України», 15-16 травня 2014 р. – Тернопіль. – С. 93-95.
66.	Кернасюк Ю.В. Технологічні карти виробництва молока і яловичини з біоенергетичною системою утилізації органічних відходів скотарства / Ю.В. Кернасюк. Кіровоград : Кіровоградська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту сільського господарства степової зони НААН, 2013. – 56 с.
67.	Кернасюк Ю.В. Теоретико-методологічні аспекти визначення оптимальних розмірів ферм з виробництва молока і яловичини в скотарстві / Ю.В. Кернасюк // Інноваційно-технологічні аспекти формування сучасного конкурентоспроможного АПК України [колективна монографія]. – Умань, 2014. – Розд. 1.17 – С. 137–202.
68.	Мазуренко О.В. Організаційно-економічні напрями розвитку тваринництва України / О.В. Мазуренко // Збірник наукових праць Луганського Національного аграрного університету. Економічні науки – 2009. – Вип. №90/94 – С. 90–93.
69.	Мазуренко О.В. Державна підтримка як фактор стабілізації розвитку галузі свинарства / О.В. Мазуренко // Вісник сумського аграрного університету. «Економіка та менеджмент» – 2009. – Вип. 8 (37). – С. 56–58.
70.	Мазуренко О.В. Розвиток ринку свинини в Україні / О.В. Мазуренко // Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». Економіка – підприємництво – 2011. – № 23. – С. 15–20.
71.	Мазуренко О.В. Підвищення ефективності виробництва свинини як фактор забезпечення продовольчої безпеки / О.В. Мазуренко // Вісник ХНАУ. Серія: «Економічні науки» – 2011. – № 5. – С. 136–141.
72.	Месель-Всеселяк В.Я. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України / В.Я. Месель-Всеселяк, О.В. Мазуренко // Під. наук. ред. акад. УААН П.Т. Саблука – К.: ННЦ ІАЕ, 2001. – 198 с.

73.	Мазуренко О.В. Економічна ефективність виробництва свинини / О.В. Мазуренко // Агроінком. – 2004. – № 11– 12. – С. 82–85.
74.	Шанін О.В. Ефективність функціонування сільськогосподарських аграрних формувань різних організаційно-правових форм в Україні / О.В. Шанін // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видав.-полігр. центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 18. – Вип. 3. – С. 81-91.
75.	Зубець М. Розвиток інноваційних процесів в агропромисловому виробництві : монографія / М. Зубець, С. Тивончук. – К. : Аграрна наука, 2004. – 192 с.
76.	Ільїна О. В. Інвестиції як фактор переходу до інноваційного розвитку / О. В. Ільїна // Модернізація національної системи управління державним розвитком : виклики та перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет конф. (Тернопіль, 16-17 грудн. 2015 р.). – Терн.: Крок, 2015. – С. 137-140.
77.	Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2006. – 340 с.
78.	Яценко В. М. Формування та реалізація інвестиційно-інноваційного розвитку сільського господарства / В. М. Яценко // Економіка АПК. – 2004. – № 12. – С. 68–75.
79.	Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : сайт / Держстат України. – Електрон. текстові дані. – [Київ], 1998–2016. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 26.02.2016). – Назва з екрана. – Останнє оновлення: 25.01.2016.
80.	Трегобчук В. Инновационно-инвестиционное развитие национального АПК: проблемы, направления и механизмы / В. Трегобчук // Економіка України. – 2006. – № 2. – С. 4–12.

81.	Геец В. Предпосылки и возможности активизации инвестиционной деятельности в Украине / В. Геец // Банк. дело. – 1999. – № 6. – С. 3–10.
82.	Кваснюк Б. Инвестиционная політика и воспроизводство в Украине / Б. Кваснюк // Экономика Украины. – 1997. – № 9. – С. 16–24.
83.	Лукинов И. Инвестиционная активность в экономическом обновлении и росте / И. Лукинов // Экономика Украины. – 1997. – № 8. – С. 4–8.
84.	Куликов В. Реформационный процесс: инвестиционные императивы / В. Куликов // Рос. экон. журн. – 1996. – № 3. – С. 30–37.
85.	Рэдхэм К. Управление финансовыми рисками : пер с англ. / К. Рэдхэм, С. Хьюс– М. : Инфра-М, 1996. – 328 с.
86.	Уринсон Я. О мерах по оживлению инвестиционного процесса / Я. Уринсон // Вопр. экономики. – 1997. – № 1. – С. 69–76.
87.	Герасимчук Н. Источники и структура капитальных вложений / Н. Герасимчук // Экономика Украины. – 1998. – № 12. – С. 16–24.
88.	Герасимчук Н. Экономические и институциональные условия инвестиционной деятельности / Н. Герасимчук // Экономика Украины. – 1994. – № 12. – С. 3–11.
89.	Гусева К. Ранжирование субъектов Российской Федерации по степени благоприятствования инвестиционного климата / К. Гусева // Вопр. экономики. – 1996. – № 6. – С. 90–99.
90.	Гусева К. Регулирование инвестиционной деятельности в депрессивных регионах / К. Гусева // Экономист. – 1997. – № 5. – С. 15–20.
91.	Шевчук В. Я. Основы инвестиционной деятельности / В. Я. Шевчук, П. С. Рогожин. – К. : Изд-во «Генеза», 1997. – 384 с.
92.	Чумаченко Н. Г. Направления инвестиционной политики в промышленности / Н. Г. Чумаченко // Экономика Украины. – 1999. – № 11. – С. 27–32.

93.	Локшин В. С. Організаційно-економічний механізм реалізації венчурних інвестиційних проектів : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / В. С. Локшин. – Д., 2006. – 18 с.
94.	Ильина Е.В. Институциональные аспекты развития инвестиционной деятельности в Украине / Е.В. Ильина, М.Н. Шевченко, О.Ю. Цывин // Материалы международной научно-практической конференции. Механизм экономико-правового обеспечения национальной безопасности: опыт проблемы, перспективы / Коллектив авторов – Краснодар, 2013. – С. 343-352.
95.	Крупка І.М. Формування макроекономічного інвестиційного середовища в Україні / І.М. Крупка // Фінанси України. – 2004.-№4. – С. 65-69.
96.	Комарова А.І. Регулювання інвестиційного розвитку України та міжнародний досвід / А.І. Комарова // Правосуддя – гарант у сфері економічно - правових відносин – 2000 – Т. №21(1). – С. 147 -151.
97.	Україна. Указ Президента України «Про кредитні спілки» від 12 березня 1993 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .
98.	Україна. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. №2121-111. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .
99.	Україна. Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 15 березня 2001 р. №2299-111. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .
100.	Україна. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо залучення іноземних інвестицій в економіку України» від 7 липня 2003 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .

101.	Україна. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення ВАТ «Агентство з питань іноземних інвестицій» від 29 квітня 2004 р. №259. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .
102.	Україна. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. №1560-ХІІ. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .
103.	Ревуцька Н.П. Сучасні інструменти залучення іноземного капіталу / Н.П. Ревуцька // Цінні папери України. – 2004- №9. - С. 54-56.
104.	Україна. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994 р. №334/94-ВР. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .
105.	Господарський кодекс України : за станом на 12 січ. 2008 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .
106.	Україна. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. №93/96-ВР. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .
107.	Багрянов В.К. Показники інвестиційної діяльності в Україні та їх значення / В.К. Багрянов // Український бізнес – 2004. – №1. – С. 9-14.
108.	Плахій М.О. Вплив інвестиційної політики на економічний розвиток регіонів / М.О. Плахій // Фінанси України – 2004. – № 8. - С. 64-67.
109.	Козлова А.І. Проблеми формування інвестиційного ресурсу / А.І. Козлова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – №5(24). – С. 3-7.
110.	Симоненко Л.І. Інвестиційний процес в Україні в умовах перехідної економіки / Л.І. Симоненко // Фінанси України – 2000. – №5. – С. 112-115.

111.	Україна. Указ Президента України «Про інвестиційні фонди і інвестиційні компанії» від 11 травня 1994 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .
112.	Ільїна О. В. Зовнішня підтримка політики інвестиційного розвитку аграрних підприємств України / О. В. Ільїна // Бухгалтерський облік, аналіз і аудит в управлінні економічними процесами світової і національної економіки: сучасний стан та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 11 груд. 2015 р.). – Терн.: Крок, 2015. – С. 284-286.
113.	Офіційний сайт Міністерства аграрної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minagro.gov.ua .
114.	Доступ до донорських та інвестиційних ресурсів в галузі регіонального розвитку 2015 [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : http://www.EuropeAid/132810/C/SER/UA .
115.	Сльозко О.О. Оцінка ефективності інвестиційних проектів МБРР та ЄБРР в Україні / О.О. Сльозко // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. - Випуск 7. 2015. - С. 66-71.
116.	Аранчій В.І. Кредит у системі фінансового забезпечення інвестиційного розвитку аграрних підприємств / В.І. Аранчій, О.П. Зоря, І.І. Петренко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – №4. – С. 120–124.
117.	Ільїна О. В. Гармонізація міжнародної інвестиційної політики аграрних підприємств / О. В. Ільїна // Роль науки у підвищенні технологічного рівня і ефективності АПК України : матеріали V Ювілейної всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 4 груд. 2015 р.). – Терн.: Крок, 2015. – С. 119-122.

118.	Гайдуцький П. Інфраструктура інвестиційного розвитку : монографія / П.Гайдуцький, В. Баліцька, Ю. Каракай та ін. – К.: Міленіум, 2003. – 218 с.
119.	Саблук П.Т. Формування і розвиток наукових основ забезпечення відтворювального процесу в аграрному виробництві / П.Т. Саблук // Економіка АПК. - № 2. - 2003. - С. 52-60.
120.	Олійник О. Теоретико-методологічні засади державного регулювання аграрного ринку / О. Олійник // Економіка України. - 2005. - № 7. - С. 65-74.
121.	Легеза Д.Г. Показники оцінки конкурентоспроможності продукції / Д.Г. Легеза // Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин : матеріали III Міжн. наук.-практ. конф. (Умань, 5-6 червня 2009р.). – у 2 ч. – Ч. 2. – Умань : Видавець «Сочинський», 2009. – С. 8-9.
122.	Легеза Д.Г. Методологічні основи дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / Д.Г. Легеза // Серія «Економіка та менеджмент» : Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2009. – №4 (35). – С. 98-105.
123.	Легеза Д.Г. Методика дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / Д.Г. Легеза // Маркетингове забезпечення продовольчого ринку України : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Полтава, 7-8 квітня 2009 р.). – Полтава : Полтавська державна аграрна академія, 2009 – С. 62-65.
124.	Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. -№3 – С. 13-20.
125.	Чаянов А. В. Оптимальные размеры сельскохозяйственных предприятий / А.В. Чаянов – М. : Новая деревня, 1928. – 91 с.

126.	Веденічев П.Ф. Оптимальні розміри колгоспів Полісся, Лісостепу та Степу України / П.Ф. Веденічев // Оптимальні розміри колгоспів УРСР / за ред. І.Н. Романеска, П.Ф. Вененічева. – К.: Урожай, 1964. – 257 с.
127.	Новиков Г.И. Методика расчёта оптимальных размеров молочных ферм / Г.И. Новиков // Экономика сельского хозяйства. – 1961 – № 8. – С. 50-56.
128.	Апальков И.Е. Экономика, организация и планирование сельскохозяйственного производства / И.Е. Апальков, А.С. Смирнов. - Изд. 2-е, доп. и перераб. М., «Колос», 1974. – 542 с.
129.	Методические рекомендации по экономическому обоснованию проектов организации территории колхозов и совхозов с использованием математических формул и номограмм. – М. : МСХ, 1976. – 75 с.
130.	Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку): науково-виробниче видання / М.В. Присяжнюк, П.Т. Саблук, В.Я. Месель -Веселяк, М.М. Федоров ; за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
131.	Кундиус В.А. Экономика АПК: учебное пособие / В.А. Кундиус. - Барнаул. : Изд-во АГАУ, 2007. – 669 с.
132.	Организация и управления производством на сельскохозяйственных предприятиях / В.Т. Водяников, А.И. Лысюк, Н.Е. Зимин [и др.] ; под ред. В.Т. Водяникова. – М.: Изд-во «Колос», Издательство СтГАУ «АГРУС», 2006. – 506 с.
133.	Сулин М.А. Землеустройство / М.А. Сулин. – СПб. : Издательство «Лань», 2005. – 448 с.
134.	Машини та обладнання для тваринництва. У двох томах. Т.1. / О.А. Науменко, І.Г. Бойко, О.В. Нанка [та ін.] ; за ред. І.Г. Бойка. – Харків.: ХНТУСГ, 2006. – 225 с.
135.	Месель-Веселяк В.Я. Методичні рекомендації щодо формування спеціалізованих сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції тваринництва та обґрунтування раціональних розмірів ферм і

	комплексів / В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко, П.В. Щепієнко [та ін.], за ред. Месель-Веселяка В.Я., науково-виробниче видання, - Київ. - 2007 р. – 135 с.
136.	Грищенко О.Ю. Методичні підходи до визначення регіональних нормативів виробництва продукції тваринництва / О.Ю. Грищенко // Економіка АПК. - №1, 2012 – С. 39-42.
137.	Кендэл М. Временные ряды / М. Кендэл. – М.: Финансы и статистика, 1981. – 191 с.
138.	Лукашин Ю.П. Адаптивные методы краткосрочного прогнозирования временных рядов: Учеб. пособие / Ю.П. Лукашин. - М.: Финансы и статистика, 2003. - 416 с.
139.	Легеза Д.Г. Виробництво конкурентоспроможної продукції у сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання / Д.Г. Легеза // Серія «Економічні науки»: Вісник Черкаського університету. – 2009. – Вип.153. – С. 59-64.
140.	Науково-методичні засади поглиблення спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах / [М.Й. Малік, І.М. Беженар, О.Ю. Грищенко та ін.]. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. – 104 с.
141.	Ільїн В.Ю. Глобалізація та її вплив на конкурентоздатність підприємств аграрного сектору економіки України : монографія / Ільїн В. Ю. – Луганськ : Ноулідж, 2014. – 436 с.
142.	Ільїн В.Ю. Шляхи адаптації конкурентного статусу аграрних підприємств до євроінтеграційних процесів / В.Ю. Ільїн // Сучасні проблеми та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору економіки України. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції та п'ятнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, Київ., 14 трав. 2015 р. / Редкол.: Ю.О. Лупенко, Я.М. Гадзало, М.Я. Дем'яненко та ін. К. ННЦ «ІАЕ», 2015. - С. 375-380.

143.	Зовнішня торгівля товарами та послугами у 2014 році. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 154 с.
144.	Зоря С. Оцінка підтримки сільського господарства України в міжнародному порівнянні / С. Зоря // Економіка України – № 10. – 2005. – С. 58–67.
145.	Крупа О.М. Оцінка стану продовольчої безпеки в Україні [Електронний ресурс] / О.М. Крупа // Ефективна економіка. – 2013. – № 6. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2146 .
146.	Саблук П.Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 3–16.
147.	Сесія Загальних зборів Національної академії аграрних наук України // АгроІнком. – 2012.– № 1–3. – С. 3–24.
148.	Шпичак О. М. Вигоди та проблеми експорту зерна з України / О. М. Шпичак, О. В. Боднар // Економіка АПК. – 2013. – № 10. – С. 5–15.
149.	Яценюк А.П. Про експорт до Європи: двері відчинені, але туди майже ніхто не йде / А.П. Яценюк, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.unian.ua .
150.	Україна. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 06.09.2005 р. № 2809-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .
151.	Україна. Закон України «Про ветеринарну медицину» від 16.11.2006 р. № 361-V [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua .
152.	Україна. Закон України «Про карантин рослин» від 19.01.2006 р. № 3369-IV. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua

153.	Україна. Закон України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 року № 1315-VII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua
154.	Україна. Закон України «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 р. № 2406-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Режим доступу до вид. : http://www.zakon.rada.gov.ua
155.	Україна. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» із змінами № 67-VIII (67-19) від 28.12.2014 р., ВВР, 2015 р., № 4, ст. 19, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80
156.	Україна. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо безпечності харчових продуктів» від 03 жовтня 2014 року № 35018/1/1-14, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vet.gov.ua/node/2
157.	Кононенко М.П. Визначення витрат коштів на використання техніки при вирощуванні сільськогосподарських культур / М.П. Кононенко // Агроном. - №1. - лютий 2009. - С. 126-131.
158.	Грищенко О. «Стара» історія нового сезону. Прогноз урожайності, ефективності зернових зони Степу / О. Грищенко, О. Бондар // Агроперспектива. - №7 (153), 2013. – С.54-58.
159.	Месель-Веселяк В.Я. Прогноз розвитку зернового виробництва в Україні у 2012 році / В.Я. Месель-Веселяк, О.Ю. Грищенко, М.П. Душко // Економіка АПК. - №3, 2012. – С. 33-36.
160.	Прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2015 році (червень 2015 року) / [Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Грищенко О.Ю., Волосюк Ю.В.] ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяк. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. – 20 с.
161.	Прогноз собівартості продукції, її дохідності та рентабельності в сільськогосподарських підприємствах України за 2015 рік (методика і

	розрахунки) (грудень 2015 року) / [Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Грищенко О.Ю., Волосюк Ю.В.], за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. – 51 с.
162.	Ільїн В.Ю. Вплив інновацій на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств в умовах глобалізації / В.Ю. Ільїн // Часопис економічних реформ. Науково-виробничий журнал. - №1(17). - 2015. - С. 84-88
163.	Грищенко О.Ю. Ефективність галузевих і регіональних сільськогосподарських виробництв / О.Ю. Грищенко // Економіка АПК. - №6. – С. 80-84.
164.	Месель-Веселяк В.Я. Дохідність і розширене відтворення в агропромисловому виробництві / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 12-17.
165.	George Kuepper. Pursuing Conservation Tillage Systems for Organic Crop Production. [Electronic Resource] http://web.archive.org/web/20080612043744/

ДОДАТКИ

Розрахунок валової продукції сільського господарства (можливе виробництво)*

	Виробництво, тис. т		Ціна, грн/ц	Постійні ціни 2010 р.		% до 2014 року
	2014 р. (факт)	2020 р. (можливе виробниц- тво)		Вартість 2014 р. млн грн (факт)	2020 р. (можливе виробниц- тво)	
Зерно	63859,4	80000	105,82	67048	84118	125,5
пшениця	24114,0	33859	102,75	24777,1	34790,5	140,4
жито	478,0	648	91,19	435,9	590,9	135,6
ячмінь	9046,1	11473	95,40	8630,0	10945,2	126,8
овес	612,5	731	88,41	541,5	646,3	119,3
просо	178	346	100,48	178,9	347,7	194,4
гречка	167,44	273	357,69	598,9	976,5	163,0
рис	50,9	61	210,69	107,2	128,5	119,8
кукурудза	28496,8	31663	107,27	30568,5	33965,3	111,1
горох	359,0	675	196,90	706,9	1329,1	188,0
сорго	224,2	231	151,22	339,0	349,3	103,0
інші зернові	132,43	39	123,90	164,1	48,3	29,4
цукрові буряки	15734,1	30000	39,1	6152,0	11730,0	190,7
соняшник	10133,8	10300	284,21	28801,3	29273,6	101,6
соя	3881,9	5168	236,29	9172,5	12211,5	133,1
ріпак	2198,0	2818	277,3	6095,7	7815,2	128,2
картопля	23693,4	24000	100,76	23873,5	24182,4	101,3
овочі	9637,5	12000	230,26	22191,3	27631,2	124,5
плоди і ягоди	1999,1	3784	350,6	7008,8	13266,7	189,3
виноград	435,6	694	225,98	984,4	1568,3	159,3
Інша продукція рослинництва				6380,4	7656,5	120,0
Разом рослинництво				177708,0	219453,0	123,5
Вирощування худоби і птиці, тис. т	3324,0	4549,0		35666	50801	142,4
ВРХ	702	1110,0	1164,16	8172,4	12922,2	158,1
свинина	1027	1817,9	1273,46	13078,4	23150,2	177,0
м'ясо птиці	1517	1517,1	890,13	13503,3	13504,2	100,0
баранина та козлятина	31	40,9	1120,86	347,5	458,4	131,9
Кролі	27	36,9	1200,0	324,0	442,8	136,7
Коні	20,0	26,9	1200,0	240,0	322,8	134,5
Виробництво молока, тис. т	11132,8	13708	248,66	27682,8	34086,3	123,1
Виробництво яєць, млрд шт	19,59	19,59	465,34	9114,6	9114,6	100,0
Вовна, тис. т	1,4	1,8	410,14	5,6	7,5	134,0
Інша продукція тваринництва				1268	1648	130,0
Тваринництво				73731	95657	129,7
Всього				251439	315110	125,3

*Джерело: Статистичний збірник «Рослинництво України»

**Виробництво зернових і зернобобових культур в Україні
(усі категорії господарств)***

Культури	Рік					2011р	2012р	2013р	2014 р. до		Середній темп приросту
	2010	2011	2012	2013	2014	до 2010р	до 2011р	до 2012р	2013р	2010р	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Зібрана площа, тис. га											
Зернові усього	14576	15321	14792	15804	14627	1,051	0,965	1,068	0,926	1,004	1,001
<i>у тому числі:</i>											
пшениця	6284	6657	5630	6566	6011	1,059	0,846	1,166	0,915	0,956	0,989
жито	279	279	298	279	185	1,000	1,067	0,938	0,663	0,663	0,902
ячмінь	4317	3684	3293	3233	3003	0,853	0,894	0,982	0,929	0,696	0,913
овес	311	280	301	241	244	0,901	1,076	0,801	1,010	0,784	0,941
просо	85	156	153	78	99	1,834	0,975	0,511	1,268	1,159	1,038
гречка	199	286	273	168	137	1,439	0,957	0,616	0,812	0,688	0,911
рис	29	30	26	24	10	1,010	0,872	0,938	0,421	0,348	0,768
кукурудза	2648	3544	4372	4827	4627	1,338	1,234	1,104	0,959	1,748	1,150
зернобобові	391	336	303	256	225	0,859	0,903	0,843	0,880	0,575	0,871
сорго	28,7	66,8	136,9	129,3	83,1	2,328	2,049	0,944	0,643	2,895	1,304
інші зернобобові	33	69	144	131	87	2,091	2,087	0,910	0,664	2,636	1,274
Урожайність, ц/га											
Зернові усього	26,9	37,0	31,2	39,9	43,7	1,375	0,844	1,277	1,094	1,620	1,128
<i>у тому числі:</i>											
пшениця	26,8	33,5	28,0	33,9	40,1	1,250	0,835	1,212	1,182	1,496	1,106
жито	16,7	20,7	22,7	22,8	25,8	1,245	1,096	1,005	1,131	1,550	1,116
ячмінь	19,7	24,7	21,1	23,4	30,1	1,256	0,853	1,110	1,288	1,533	1,113
овес	14,8	18,1	20,9	19,4	25,1	1,224	1,158	0,926	1,298	1,704	1,143
просо	13,7	17,8	10,3	13,1	18,0	1,299	0,579	1,267	1,376	1,311	1,070
гречка	6,7	9,9	8,7	10,6	12,2	1,464	0,886	1,217	1,152	1,819	1,161
рис	50,5	57,4	61,9	60,0	49,9	1,136	1,079	0,968	0,832	0,988	0,997
кукурудза	45,1	64,4	47,9	64,1	61,6	1,427	0,744	1,337	0,961	1,364	1,081
зернобобові	15,1	14,6	15,6	14,5	21,4	0,965	1,068	0,931	1,472	1,412	1,090
сорго	21,4	26,3	15,2	27,4	27,0	1,229	0,578	1,803	0,985	1,262	1,060
інші зернобобові	20,5	26,2	15,3	27,3	26,9	1,278	0,584	1,784	0,985	1,312	1,070
Валовий збір, тис. тонн											
Зернові усього	39271	56747	46216	63051	63859	1,445	0,814	1,364	1,013	1,626	1,129
<i>у тому числі:</i>											
пшениця	16851	22324	15763	22279	24114	1,325	0,706	1,413	1,082	1,431	1,094
жито	465	579	677	638	478	1,245	1,169	0,942	0,750	1,028	1,007
ячмінь	8485	9098	6936	7562	9046	1,072	0,762	1,090	1,196	1,066	1,016
овес	459	506	630	467	613	1,103	1,245	0,742	1,311	1,336	1,075
просо	117	279	157	102	178	2,381	0,565	0,648	1,745	1,520	1,110
гречка	134	282	239	179	167	2,106	0,848	0,750	0,935	1,252	1,058
рис	148	170	160	145	51	1,148	0,941	0,908	0,351	0,344	0,766
кукурудза	11953	22838	20961	30950	28497	1,911	0,918	1,477	0,921	2,384	1,243
зернобобові	592	491	473	372	481	0,829	0,964	0,785	1,295	0,812	0,949
сорго	61,4	175,9	208,5	354,4	224,2	2,865	1,185	1,700	0,633	3,651	1,382
інші зернобобові	67	182	220	358	235	2,716	1,209	1,627	0,656	3,507	1,369

*Джерело: Статистичний збірник «Рослинництво України»

**Виробництво в Україні технічних культур, картоплі, овочів, баштанних,
кормових, плодово-ягідних культур, винограду
в усіх категоріях господарств***

1	Рік					Індекси змін					
	2010	2011	2012	2013	2014	2011р до 2010р	2012р до 2011р	2013р до 2012р	2014 р. до		Індекси середньо- річних темпів змін
									2013 р	2010 р	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Зібрана площа, тис. га											
Технічні культури	6917	7175,5	7490	7707,7	8200,6	1,037	1,044	1,029	1,064	1,186	1,044
Цукрові буряки	492,0	515,8	448,9	270,5	330,2	1,048	0,870	0,602	1,221	0,671	0,905
Соняшник	4525,8	4716,6	5081,7	5090,1	5212,2	1,042	1,077	1,002	1,024	1,152	1,036
Соя	1036,7	1110,3	1412,4	1351,0	1792,9	1,071	1,272	0,957	1,327	1,730	1,147
Ріпак, всього	862,5	832,8	547,0	996,1	865,3	0,966	0,657	1,821	0,869	1,003	1,001
Картопля	1411,9	1443,2	1444,1	1394,1	1342,8	1,022	1,001	0,965	0,963	0,951	0,988
Овочі відкритого ґрунту	464,9	501,0	499,5	488,8	459,3	1,078	0,997	0,979	0,940	0,988	0,997
Овочі закритого ґрунту	2,9	3,2	3,3	5,0	4,5	1,104	1,049	1,494	0,906	1,568	1,119
Продовольчі баштанні	81,9	81,8	80,7	82,1	77,3	0,999	0,987	1,017	0,942	0,944	0,986
Кормові культури, всього	2414,9	2328,0	2348,4	2193,7	2023,8	0,964	1,009	0,934	0,923	0,838	0,957
Плодово-ягідні	223,6	223,3	223,4	221,7	210,2	0,999	1,000	0,992	0,948	0,940	0,985
Виноград	67,6	69,1	67,9	67,1	44,2	1,022	0,983	0,988	0,659	0,654	0,899
Урожайність, ц/га											
Цукрові буряки	279,5	363,3	410,8	398,9	476,5	1,300	1,131	0,971	1,194	1,705	1,143
Соняшник	15,0	18,4	16,5	21,7	19,4	1,229	0,898	1,315	0,896	1,299	1,068
Соя	16,2	20,4	17,1	20,5	21,7	1,258	0,837	1,203	1,054	1,336	1,075
Ріпак, всього	17,0	17,3	22,0	23,6	25,4	1,013	1,276	1,072	1,076	1,491	1,105
Картопля	132,5	168,0	161,0	159,7	176,4	1,268	0,958	0,992	1,105	1,332	1,074
Овочі відкритого ґрунту	166,6	188,3	192,0	190,7	199,4	1,130	1,020	0,993	1,045	1,196	1,046
Овочі закритого ґрунту	1310,0	1256,3	1277,4	1110,4	1069,1	0,959	1,017	0,869	0,963	0,816	0,950
Продовольчі баштанні	91,7	89,2	99,0	96,9	88,6	0,972	1,110	0,979	0,915	0,967	0,992
Кормові культури, тис. ц корм. од	25,6	30,0	26,4	29,2	31,6	1,175	0,880	1,104	1,083	1,236	1,054
Плодово-ягідні	78,1	84,9	89,9	103,5	95,1	1,087	1,059	1,152	0,919	1,218	1,050
Виноград	60,3	75,5	67,2	85,7	98,6	1,251	0,889	1,277	1,150	1,633	1,130
Валовий збір, тис. тонн											
Цукрові буряки	13749,2	18740,5	18438,9	10789,4	15734,1	1,363	0,984	0,585	1,458	1,144	1,034
Соняшник	6771,5	8670,5	8387,1	11050,5	10133,8	1,280	0,967	1,318	0,917	1,497	1,106
Соя	1680,2	2264,4	2410,2	2774,3	3881,9	1,348	1,064	1,151	1,399	2,310	1,233
Ріпак, всього	1469,7	1437,5	1204,4	2351,7	2198,0	0,978	0,838	1,953	0,935	1,496	1,106
Картопля	18704,8	24247,7	23250,2	22258,6	23693,4	1,296	0,959	0,957	1,064	1,267	1,061
Овочі відкритого ґрунту	7746,5	9434,9	9592,1	9321,3	9156,4	1,218	1,017	0,972	0,982	1,182	1,043
Овочі закритого ґрунту	376,0	398,0	424,6	551,4	481,1	1,059	1,067	1,299	0,873	1,280	1,064
Продовольчі баштанні	750,8	729,0	798,7	795,3	685,2	0,971	1,096	0,996	0,862	0,913	0,977
Кормові культури, ц/га корм. од	6175,9	6995,1	6211,3	6405,3	6397,8	1,133	0,888	1,031	0,999	1,036	1,009
Плодово-ягідні	1 746,5	1896,3	2008,7	2295,3	1999,0	1,086	1,059	1,143	0,871	1,145	1,034
Виноград	407,9	521,9	456,0	575,4	435,6	1,279	0,874	1,262	0,757	1,068	1,017

* Джерело: Статистичний збірник «Рослинництво України»

Розрахунок впливу на зміни валового збору зернових і зернобобових культур в Україні залежно від зміни урожайності, посівних площ і структури посівів, у всіх категоріях господарств*

	Площа, тис. га		Урожайність, ц/га		Валовий збір, тис. ц			Зміни індексу валового збору	за рахунок	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014	умовний		зміни урожайності	зміни площі
	Π ₀	Π ₁	Υ ₀	Υ ₁	Π ₀ Υ ₀	Π ₁ Υ ₁	Π ₁ Υ ₀			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Зернові усього	14576	14627	26,9	43,7	392709	638593	443756	1,626	1,439	1,00354
<i>у тому числі:</i>										
пшениця	6284	6011	26,8	40,1	168513	241140	161179	1,431	1,496	0,956
жито	279	185	16,7	25,8	4649	4780	3083	1,028	1,550	0,663
ячмінь	4317	3003	19,7	30,1	84849	90461	59026	1,066	1,533	0,696
овес	311	244	14,8	25,1	4585	6125	3594	1,336	1,704	0,784
просо	85	99	13,7	18,0	1171	1780	1358	1,520	1,311	1,159
гречка	199	137	6,7	12,2	1337	1674	920	1,252	1,819	0,688
рис	29	10	50,5	49,9	1480	509	515	0,344	0,988	0,348
кукурудза	2648	4627	45,1	61,6	119530	284968	208889	2,384	1,364	1,748
зернобобові	391	225	15,1	21,4	5923	4811	3408	0,812	1,412	0,575
інші зернові	33	87	20,5	26,9	672	2345	1784	3,490	1,314	2,655
Сума	14575,7	14627,3	229,6272	311,2402	392709	638593	443756,3	x	x	x

*Джерело: дані держслужби статистики

Індекс впливу зміни посівних площ на валовий збір зернових

$$I = \frac{\sum \Pi_1 \times Y_1}{\sum \Pi_0 \times Y_0} = 1,626 = 638593 : 392709 = 1,626$$

Середній індекс впливу зміни урожайності на валовий збір

$$I_{\bar{y}} = \frac{\sum \Pi_1 \times Y_1}{\sum \Pi_1 \times Y_0} = 1,439$$

Середній індекс впливу зміни площ на валовий збір

$$I_{\Pi} = \frac{\sum \Pi_1 \times Y_1}{\sum \Pi_0 \times Y_1} = 1,00354$$

Середній індекс впливу зміни в структурі посівів на валовий збір

$$I_C = \frac{\sum \Pi_1 \times Y_1}{\sum \Pi_0 \times Y_0} \div \frac{\sum \Pi_1}{\sum \Pi_0} = 1,126$$

Групування за урожайністю зернових культур у сільськогосподарських підприємствах України у 2013 році, ц/га

Групи за урожайністю, ц/га	Кількість господарств	Площа усього, тис. га	Валовий збір усього, тис. т	Урожайність, ц/га	Реалізовано усього, тис. т	Повна собівартість 1 ц, грн	Рентабельність, %
1	2	3	4	5	6	7	8
Пшениця							
до 20	1339	467,3	689,6	14,8	565,5	175,8	-22,5
20,1-30	1885	1072,5	2744,7	25,6	2274,6	141,0	-4,9
30,1-40	1919	1193,0	4195,7	35,2	3392,6	135,7	-0,9
40,1-50	1331	888,2	3951,0	44,5	3133,6	130,4	6,7
більше 50	926	686,6	3926,2	57,2	3212,1	123,5	13,8
<i>% до України</i>	<i>12,5</i>	<i>15,9</i>	<i>25,3</i>	<i>158,9</i>	<i>25,5</i>	<i>92,1</i>	
Україна	7400	4307,6	15507,3	36,0	12578,3	134,0	2,4
Ячмінь							
до 15	1283	245,2	274,3	11,2	217,7	191,8	-28,7
15,1-20	1090	248,2	441,4	17,8	333,0	155,4	-10,4
20,1-25	1087	266,1	604,7	22,7	436,5	148,9	-3,8
25,1-30	890	243,3	670,8	27,6	496,1	144,7	0,0
більше 30	1565	434,7	1686,5	38,8	1278,1	131,3	12,2
<i>% до України</i>	<i>26,5</i>	<i>30,2</i>	<i>45,9</i>	<i>151,6</i>	<i>46,3</i>	<i>91,1</i>	
Україна	5915	1437,5	3677,7	25,6	2761,4	144,2	0,2
Кукурудза на зерно							
до 30	896	223,6	465,4	20,8	378,2	150,6	-26,4
30,1-50	1379	633,8	2662,4	42,0	2239,6	137,0	-13,7
50,1-70	1347	872,8	5305,8	60,8	4247,8	119,3	-7,0
більше 70	1789	1699,4	15389,4	90,6	12322,5	113,9	9,1
<i>% до України</i>	<i>33,1</i>	<i>49,6</i>	<i>64,6</i>	<i>130,4</i>	<i>64,2</i>	<i>96,1</i>	
Україна	5411	3429,5	23822,9	69,5	19188,1	118,5	1,5
Соя							
до 10	405	74	55	7,4	44	393,83	-16,8
10,1-15	606	181	234	12,9	221	356,07	-6,5
15,1-20	738	312	554	17,8	484	313,81	7,0
20,1-25	462	205	462	22,5	381	281,60	22,4
25,1-30	279	154	418	27,1	381	280,38	25,8
більше 30	306	134	494	36,7	438	264,24	31,3
<i>% до України</i>	<i>11</i>	<i>13</i>	<i>22</i>	<i>176</i>	<i>22</i>	<i>89</i>	<i>200</i>
Україна	2796	1061	2216	20,9	1950	296,47	15,6
Соняшник							
до 10	596	211	148	7,0	129	301,49	-2,9
10,1-15	789	451	583	12,9	515	296,77	5,7
15,1-20	1052	562	995	17,7	865	249,24	18,5
20,1-25	1128	726	1635	22,5	1392	238,61	21,6
більше 25	2782	1464	4825	33,0	4023	215,32	38,9
<i>% до України</i>	<i>44</i>	<i>43</i>	<i>59</i>	<i>137</i>	<i>58</i>	<i>93</i>	<i>137</i>
Україна	6347	3414	8186	24,0	6925	231,90	28,4
Цукрові буряки							
до 200	44	7	115	162	99	52,10	-30,2
201-300	69	22	586	264	412	44,76	-14,1
301-400	107	60	2257	376	1036	38,64	7,8
401-500	101	80	3667	459	855	38,80	6,8
більше 500	106	39	2138	549	635	33,51	9,3
<i>% до України</i>	<i>25</i>	<i>19</i>	<i>24</i>	<i>130</i>	<i>21</i>	<i>86</i>	<i>341</i>
Україна	427	208	8764	421	3037	38,88	2,7

Площа соняшнику у структурі посівів в 2014 році*

	Площа ріллі, тис. га		Посівна площа, тис. га		Площа соняшнику					
	усі катего- рії	с/г підприєм- ства	усі категорії	с/г підприєм- ства	усі категорії			с/г підприємства		
					тис. га	% у посів- них площ	% у ріллі	тис. га	% у посів- них площ	% у ріллі
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Україна	29835,1	18676,5	27258,2	18855	5149,2	18,9	17,3	4122,7	21,9	22,1
Вінницька	1660,3	1233,0	1615,0	1207,1	193	12,0	11,6	181,3	15,0	14,7
Волинська	607,9	202,9	532,3	216,5	2,4	0,5	0,4	2,4	1,1	1,2
Дніпропетровська	2079,2	1385,6	1918,9	1266,5	512,7	26,7	24,7	426,6	33,7	30,8
Донецька ¹	1562,5	1016,0	1353,6	847,5	428,2	31,6	27,4	300,7	35,5	29,6
Житомирська	1046,2	502,3	819,3	594,5	58,4	7,1	5,6	57,1	9,6	11,4
Закарпатська	192,9	28,4	188,9	26,8	3,6	1,9	1,9	2,5	9,3	8,8
Запорізька	1886,0	1254,6	1600,5	1093,2	552,8	34,5	29,3	376,6	34,4	30,0
Івано-Франківська	375,8	115,1	376,2	163,1	16,5	4,4	4,4	16,3	10,0	14,2
Київська	1279,8	854,3	1149,6	887,5	115,8	10,1	9,0	112,8	12,7	13,2
Кіровоградська	1727,5	1244,1	1665,7	1236,5	539,4	32,4	31,2	402,4	32,5	32,3
Луганська ¹	1230,1	853,8	987,7	762,2	363,8	36,8	29,6	294,6	38,7	34,5
Львівська	720,6	208,1	625,8	305,0	14,4	2,3	2,0	14,4	4,7	6,9
Миколаївська	1644,0	965,5	1550,5	985,1	437,6	28,2	26,6	332,2	33,7	34,4
Одеська	1959,0	1115,9	1837,5	1327,7	355,8	19,4	18,2	287,5	21,7	25,8
Полтавська	1721,8	1308,4	1715,2	1304,0	283,6	16,5	16,5	230,9	17,7	17,6
Рівненська	623,0	224,0	540,9	248,6	3,2	0,6	0,5	3,2	1,3	1,4
Сумська	1157,2	897,9	1086,3	901,4	172,4	15,9	14,9	164,5	18,2	18,3
Тернопільська	823,5	480,6	802,6	547,0	19,3	2,4	2,3	19	3,5	4,0
Харківська	1838,9	1159,0	1715,5	1238,7	411,4	24,0	22,4	344,2	27,8	29,7
Херсонська	1648,0	893,5	1425,6	826,7	316,2	22,2	19,2	224,5	27,2	25,1
Хмельницька	1197,4	805,2	1124,2	867,9	35,6	3,2	3,0	35,2	4,1	4,4
Черкаська	1237,6	955,2	1196,1	958,9	175,7	14,7	14,2	160,3	16,7	16,8
Чернівецька	324,2	117,6	304,9	126,8	5,4	1,8	1,7	2,7	2,1	2,3
Чернігівська	1291,7	855,5	1125,4	915,8	132	11,7	10,2	130,8	14,3	15,3

*Статистичний щорічник України за 2014 рік : збірник / Держ. комітет статистики України ; ред. О. Г. Осауленко. – К. : Консультант, 2014. – 560 с.

Виробництво продукції тваринництва (усі категорії господарств)*

	Рік					2011р до 2010р	2012р до 2011р	2013р до 2012р	2014 р. до		Індекси середньо- річних темтів змін
	2010	2011	2012	2013	2014				2013р	2010р	
I. Поголів'я (на кінець року), тис. голів											
ВРХ усього	4494,4	4425,8	4645,9	4534	3884	0,985	1,050	0,976	0,857	0,864	0,964
<i>у тому числі:</i>											
корови	2631,2	2582,2	2554,3	2508,8	2262,7	0,981	0,989	0,982	0,902	0,860	0,963
ВРХ на відгодівлі	1863	1844	2092	2025	1621	0,989	1,135	0,968	0,801	0,870	0,966
Свині	7960,4	7373,2	7576,7	7922,2	7350,7	0,926	1,028	1,046	0,928	0,923	0,980
Птиця, млн голів	203,8	200,8	214,1	230,3	213,3	0,985	1,066	1,076	0,926	1,047	1,011
в т.ч.: кури і півні	172,6	183,6	181,1	195,3	209,7	1,064	0,986	1,078	1,074	1,215	1,050
Вівці та кози	1731,7	1739,4	1738,2	1735,2	1371,1	1,004	0,999	0,998	0,790	0,792	0,943
у т.ч. вівці	1100,5	1093,2	1073,4	1066,7	785,8	0,993	0,982	0,994	0,737	0,714	0,919
Кролі	5355	5643	5658	5735	5141	1,054	1,003	1,014	0,896	0,960	0,990
Коні	414	396	377	354	317	0,957	0,952	0,939	0,895	0,766	0,935
II. Виробництво (реалізація) продукції (у живій масі, тис. т)											
Худоба та птиця усього	2925,4	3031,8	3120,9	3379,6	3323,5	1,036	1,029	1,083	0,983	1,136	1,032
велика рогата худоба	727,2	679,1	660,8	727,2	701,7	0,934	0,973	1,100	0,965	0,965	0,991
свині	862	968,5	968,5	1029,9	1027,3	1,124	1,000	1,063	0,997	1,192	1,045
птиця всіх видів	1245,3	1297,4	1401,8	1534,1	1517,1	1,042	1,080	1,094	0,989	1,218	1,051
вівці та кози	43	39,4	40,3	38,9	30,6	0,916	1,023	0,965	0,787	0,712	0,918
Кролі	27,2	27,4	29,1	28,9	26,8	1,007	1,062	0,993	0,927	0,985	0,996
Коні	20,7	20,0	20,4	20,6	20,0	0,966	1,020	1,010	0,971	0,966	0,991
II.1 Виробництво, тис. т											
М'ясо - усього (забійна маса)	2059	2144	2210	2389	2360	1,041	1,031	1,081	0,988	1,146	1,035
<i>у тому числі:</i>											
яловичина та телятина	428	399	389	428	413	0,933	0,973	1,101	0,965	0,965	0,991
свинина	631	704	701	748	743	1,116	0,995	1,068	0,992	1,176	1,041
м'ясо птиці	954	995	1075	1168	1165	1,044	1,080	1,087	0,997	1,221	1,051
баранина та козлятина	21	20	20	19	14	0,933	1,005	0,949	0,770	0,686	0,910
Кролі	14	14	14	14	13	1,000	1,000	1,000	0,929	0,929	0,982
Коні	12	12	12	12	12	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Молоко	11249	11086	11378	11488	11133	0,986	1,026	1,010	0,969	0,990	0,997
Яйця, млн штук	17052	18690	19111	19615	19587	1,096	1,023	1,026	0,999	1,149	1,035
Вовна всіх видів, т	4192	3877	3724	3520	2602	0,925	0,961	0,945	0,739	0,621	0,888
III. Продуктивність худоби та птиці на 1 голову, кг											
М'ясо у живій вазі:											
яловичина та телятина на одну голову великої рогатої худоби, кг ¹⁾	161,8	153,4	142,2	160,4	180,7	0,948	0,927	1,128	1,126	1,117	1,028
свиней на одну голову, кг	108,3	131,4	127,8	130,0	139,8	1,213	0,973	1,017	1,075	1,291	1,066
Птиці всіх видів на 1 голову, ц	6,1	6,5	6,5	6,7	7,1	1,058	1,013	1,017	1,068	1,164	1,039
Овець на одну голову, кг	24,8	22,7	23,2	22,4	22,3	0,912	1,024	0,967	0,996	0,899	0,974
Кролів на одну голову, кг	5,1	4,9	5,1	5,0	5,2	0,956	1,059	0,980	1,034	1,026	1,007
Коней на одну голову, кг	50,0	50,5	54,1	58,2	63,1	1,010	1,071	1,075	1,084	1,262	1,060
середній річний удій молока від однієї корови, кг	4275	4293	4454	4579	4920	1,004	1,038	1,028	1,074	1,151	1,036
Вовна на 1 голову овець і кіз, кг	2,42	2,23	2,14	2,03	1,90	0,921	0,961	0,947	0,936	0,784	0,941
Яець на 1 голову птиці, шт.	83,7	93,1	89,3	85,2	91,8	1,113	0,959	0,954	1,078	1,098	1,024
середня річна несучість курей-несучок, шт. *	281	286	293	289	276	1,018	1,024	0,986	0,955	0,982	0,996
Середньодобовий приріст на вирощуванні і відгодівлі: ²⁾											
ВРХ	461	481	504	508	525	1,043	1,048	1,008	1,033	1,139	1,033
свиней	375,0	414,0	448,0	474,0	481,0	1,104	1,082	1,058	1,015	1,283	1,064
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	3,4	3,4	3,3	3,2	3,0	1,000	0,971	0,970	0,938	0,882	0,969

*Джерело: Тваринництво України 2014 (статистичний збірник Державної служби статистики України) і розрахунки авторів

**Розрахунок виробництва продукції тваринництва, необхідної для забезпечення норм
споживання населенням України***

Продукція	Фактично, 2014 р.				Коефіцієнт перерахун- ку забійної у живу вагу	Необхідне виробництво до норми									
						Виробництво				Необхідне поголів'я при продуктивності 2014 р.			Необхідна продуктивність при поголів'ї 2014 р.		
	Поголів'я, тис. гол	Реалізація продукції (у живій масі, тис. т)	Продуктивність - реалізація продукції (у живій масі) на 1 голову, кг	Забійна маса, тис. т		Забійна маса	М'ясо жива маса	Щорічний темп приросту, %	до 2014 р., %	Необхідна кількість поголів'я , тис. гол	Середньорічний темп приросту, %	до 2014 р., %	Необхідна продуктивність, кг на 1 гол	Щорічний темп приросту, %	до 2014 р., %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
М'ясо - усього		3323,5		2360		3668,9	5433,5	8,5	163						
ВРХ	3884	701,7	180,7	412,7	1,700	1254,2	2133	20,4	304	11804	20,4	303,9	549,0	20,4	304
свиней	7350,7	1027,3	139,8	742,6	1,383	1314,4	1818	10,0	177	13011	10,0	177,0	247,4	10,0	177
птиці	213336	1517,1	7,1	1165	1,303	1025,0	1332,5	-2,1	88	187377	-2,1	87,8	6,2	-2,1	88
овець та кіз	1371,1	30,6	22,3	14,4	2,125	37,1	79	17,1	258	3536	17,1	257,9	57,6	17,1	258
кролів	5355	26,8	5,0	13,4	2,000	21,5	43	8,2	160	8592	8,2	160,4	8,0	8,2	160
коней	414,2	20	48,3	11,8	1,694	16,7	28	5,9	141	586	5,9	141,4	68,3	5,9	141
		Вироб- ництво, тис. т	Продук- тивність												
корови	2262,7	11132,8	4920				17735	8,1	159	3605	8,1	159,3	7838,0	8,1	159
яйця, млн шт.	213,3	19587,3	91,8				19244	-0,3	98	213,3	0	100	91,8	0	100
вівці і кози, т	1371,1	2602	1,9				6710	17,1	258	3536	17,1	258	4,9	17,1	258

*Джерело: розрахунки авторі

Прогноз поголів'я тварин, їх продуктивності та виробництва продукції тваринництва до 2020 року*

Прогноз поголів'я

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Індекс середньорічних темпів приросту	% приросту	% до 2014 р.
ВРХ	3884	4078	4282	4496	4721	4957	5205	1,050	5,0	134,0
свиней	7351	7584	7824	8072	8328	8592	8864	1,032	3,2	120,6
птиці	213336	213336	213336	213336	213336	213336	213336	1,000	0,0	100,0
овець та кіз	1371	1404	1438	1472	1508	1544	1581	1,024	2,4	115,3
кролів	5355	5462	5571	5683	5796	5912	6031	1,020	2,0	112,6
коней	414,2	422	431	440	448	457	466	1,020	2,0	112,6
корів	2262,7	2297	2331	2366	2402	2438	2474	1,015	1,5	109,3

Прогноз продуктивності тварин, кг живої маси на голову

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Індекс середньорічних темпів приросту	% приросту	% до 2014 р.
ВРХ	180,7	186	191	196	202	207	213,2	1,028	2,8	118,0
свиней	139,8	149	159	169	180	192	205,1	1,066	6,6	146,7
птиці	7,1	7	7	7	7	7	7,1	1,000	0,0	100,0
овець та кіз	22,3	23	23	24	25	25	25,9	1,025	2,5	116,0
кролів	5,0	5	5	6	6	6	6,1	1,034	3,4	122,2
коней	48,3	50	51	53	54	56	57,7	1,030	3,0	119,4
корів	4920	5018	5119	5221	5326	5432	5541	1,020	2,0	112,6

Прогноз виробництва (у живій масі)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Індекс середньорічних темпів приросту	% до 2014 р.	Норма	% до норми
М'ясо усього, тис. т	3324	3486	3663	3856	4067	4298	4549	1,054	136,9	5618	81,0
ВРХ	702	757	818	882	953	1028	1109,8	1,079	158,2	2132	52,0
свиней	1027	1130	1243	1367	1503	1653	1817,9	1,100	177,0	1818	100,0
птиці	1517	1517	1517	1517	1517	1517	1517,1	1,000	100,0	1332	113,9
овець та кіз	31	32	34	35	37	39	40,9	1,050	133,7	79	51,9
кролів	27	28	30	31	33	35	36,9	1,055	137,6	42	87,8
коней	20	21	22	23	24	26	26,9	1,051	134,5	29	92,3
Молока, тис. т	11132,8	11525	11932	12354	12790	13241	13708	1,035	123,1	17735	77,3
Вовна, тонн	1371,1	1440	1512	1587	1667	1750	1837	1,050	134,0		

*Джерело: розрахунки авторів

Розрахунок вартості технічних засобів (вирощування озимої пшениці 80% і цукрових буряків 20%)

Назва операції	Склад МТА	Повна вартість техніки, тис. грн	Норма завантаження річна, год	100 га			1000 га			1500 га			2000 га			2500 га		
	енерго та с/г. машини			кількість агрегатів	Приходиться вартості машин, тис. грн	Коеф. використання тех. засобів в %	кількість агрегатів	Приходиться вартості машин, тис. грн	Коеф. використання тех. засобів в %	кількість агрегатів	Приходиться вартості машин, тис. грн	Коеф. використання тех. засобів в %	кількість агрегатів	Приходиться вартості машин, тис. грн	Коеф. використання тех. засобів в %	кількість агрегатів	Приходиться вартості машин, тис. грн	Коеф. використання тех. засобів в %
в т.ч.	Т-150-05К-05	247,4	1600	1	20,1	8,1	1	200,7	81,1	2	301,0	121,6	2	401,3	162,2	2	501,6	202,7
	ЮМЗ-6АКЛ	81,0	1600	1	15,1	18,6	2	150,5	185,8	3	225,8	278,7	4	301,0	371,7	5	376,3	464,6
	ДОН-1500 Б	665,3	300	1	80,6	12,1	1	806,4	121,2	2	1209,6	181,8	3	1612,8	242,4	3	2016,0	303,0
	КамАЗ-5320	229,5	1840	1	19,6	8,5	1	195,9	85,4	1	293,8	128,0	2	391,8	170,7	2	489,7	213,4
	ЛДГ-15 А	66,4	120	1	4,5	6,7	1	44,7	67,3	1	67,0	101,0	2	89,4	134,7	2	111,7	168,4
	ПЛН-5-35	24,1	480	1	4,0	16,7	2	40,1	166,7	3	60,1	250,0	4	80,2	333,3	4	100,2	416,7
	КПС-8	39,1	230	1	1,0	2,6	1	10,0	25,6	1	15,0	38,4	1	20,0	51,2	1	25,0	63,9
	МКК- 6-02	219,9	180	1	24,4	11,1	1	244,4	111,1	2	366,6	166,7	2	488,8	222,2	3	611,0	277,8
	СПС-4, 2 А	117,2	180	1	2,4	2,1	1	24,3	20,8	1	36,5	31,2	1	48,7	41,5	1	60,9	51,9
Усього		2782,4			235,8			2358,2			3537,3			4716,4			5895,5	
Вартість тех. засобів, всього					2782,4			3081,2			4509,3			5880,9			6467,9	
Коефіцієнт комплексного використання сист. техн. засобів,%						8,48			76,54			78,45			80,20			91,15
Вартість тех. засобів на 1 га, грн					27824			3081			3006			2940			2587	
Амортизаційні відрахування на 1 га (15%), грн					4174			462			451			441			388	

Комплексний коефіцієнт використання системи технічних засобів в різних сівоzmінах, залежно від розміру посівних площ, в %

Посівні площі, га	Сівоzmіни											
	Зернові (80%) цукрові буряки (20%)											
	комплексний коеф., %	на 1 га, грн		комплексний коеф., %	на 1 га, грн		комплексний коеф., %	на 1 га, грн		комплексний коеф., %	на 1 га, грн	
		вартість тех. засобів	амортизація		вартість тех. засобів	амортизація		вартість тех. засобів	амортизація		вартість тех. засобів	амортизація
100	8	27824	4174									
200	17	13912	2087									
300	25	9275	1391									
400	34	6956	1043									
500	42	5658	849									
600	50	4715	707									
700	57	4157	624									
800	63	3754	563									
900	69	3424	514									
1000	77	3081	462									
1100	69	3406	511									
1200	71	3341	501									
1300	74	3204	481									
1400	74	3199	480									
1500	78	3006	451									
1600	83	2847	427									
1700	82	2888	433									
1800	86	2728	409									
1900	79	2993	449									
2000	80	2940	441									
2100	80	2964	445									
2200	83	2829	424									
2300	87	2719	408									
2400	88	2678	402									
2500	91	2587	388									

Додаток Н

Основні показники роботи цукрових заводів України*

Показники	Фактично за 2011/2012 МР	Фактично за 2012/2013 МР	Фактично за 2013/2014 МР	Прогноз (пропозиція)		
				Виробництво цукру і біоетанолу із меляси	Виробництво біоетанолу із буряка	разом
1	2	3	4	5	6	7
1 Кількість заводів	77,00	63,00	38,00			
2 Потужність виробництва цукру за день, тис. тонн	2300,00					
3 за рік, тис. тонн	2300					
Розділ І. Переробка цукрових буряків						
4 Заготовлено цукрових буряків, тис. т	17787,5	17550,0	9218,4			
5 Ціна 1 т цукрових буряків, грн	412,3	431,2	395,8			
6 Вартість цукрових буряків, всього, млн грн (р.4*р.5)/1000	7333,8	7567,6	3648,6			
7 Перероблено цукрових буряків, тис. т	17364,60	17170,00	9061,3	12500,0	12500,0	25000,0
8 Одержано цукру, тис. т (р.7*0,0134)	2331,00	2226,40	1212,1	1675,0	0,0	1675,0
9 Реалізовано цукру, тис. т	1860,00	1833,00	1826,0	1675,0	0,0	1675,0
10 Ціна 1 т цукру, грн	6000	5210,00	7000,00	7000,0	0,0	7000,0
11 Виручка від реалізації цукру, млн грн (р.10*р.9)/1000	11160,00	9550,0	12782,0	11725,0	0,0	11725,0
12 Одержано меляси, тис. т (р.7*0,039)	676,40	635,80	332,6	487,5	0,0	487,5
13 Реалізовано меляси, тис. т	676,4	636	332,6	0,0	0,0	
14 Ціна 1 т меляси (середня), грн	750,00	900	1100	0,0	0,0	
15 Виручка від реалізації меляси, млн грн (р.13*р.14)/1000	507,30	572,20	366,9	0,0	0,0	
16 Одержано жому, тис. т (р.7*0,8)	13891,7	13736,0	7249,0	10000,0	10000,0	20000,0
17 Реалізовано жому, тис. т	6950	13735,00	7249,0	10000,0	10000,0	20000,0
18 Ціна 1 т жому, грн	20	40,00	40,0	40,0	40,0	40,0
19 Виручка від реалізації жому, млн грн (р.17*р.18)/1000	139,00	549,40	290,0	400,0	400,0	800,0
20 Виручка від реалізації (цукру, жому, меляси), всього, млн грн (р.11+р.15+р.19)	11806,30	10671,60	13438,90	12125,0	400,0	12525,0
21 в т.ч. виручка від реалізації цукру і жому, млн грн (р.20-р.15)	11299,00	10099,40	13072,0	12125,0	400,0	12525,0
22 Затрати на виробництво цукру, меляси, жому, всього, млн грн	11993,50	12556,00	12368,0	8300,0	5600,0	13900,0
22a в т.ч. вартість газу, електроенергії, вугілля	3649,00	3139,00	3092,0	2517,0	1827,0	4344,0
23 Прибуток від реалізації цукру, меляси, жому, млн грн (р.20-р.22)	-187,20	-1884,40	1070,90	3825,00	-5200,00	-1375,00
24 Рівень рентабельності виробництва цукру, меляси, жому, % (р.23/р.22)*100	-1,56	-15,01	8,66	46,08	-92,86	-9,89
Розділ ІІ. Розрахунок ефективності виробництва біоетанолу						
26 Із меляси, тис. тонн	676,4	636,0	332,6	487,5	0,0	487,5
27 Із цукрового буряку (р.7), тис. тонн					12500,0	12500,0
28 Вихід біоетанолу із меляси (р.26*0,237), із буряку (р.27*0,0656), тис. т	160,31	150,73	78,83	115,5	820,0	935,5
29 млн л (р.28*1,266)*1000	202,95	190,83	99,79	146,3	1038,1	1184,4
30 Ціна 1 л, грн	9,45	10,00	15,00	20,0	20,0	20,0
31 Вартість біоетанолу, млн грн (р.29*р.30)/1000	1917,86	2290,0	1496,91	2925,4	20762,4	23687,8
32 Вартість всієї продукції всього, млн грн (р.11+р.19+р.31)	13216,86	12007,67	14568,91	15050,4	21162,4	36212,8
33 Економія газу, електроенергії, вугілля 30% (р.22a*0,3)	1094,70	941,70	927,60	755,1	548,1	1303,2
34 Всього реалізації (виручка), млн грн (р.21+р.31)	13216,86	12389,4	14568,91	15050,4	21162,4	36212,8
35 Всього затрат, млн грн (р.22-р.33)	10898,80	11614,30	11440,40	7544,9	5051,9	12596,8
36 Прибуток (р.34-р.35)	2318,06	775,1	3128,51	7505,5	16110,5	23616,0
37 Рівень рентабельності, % (р.36/р.35)*100	21,27	6,67	27,35	99,5	318,9	187,5

*Джерело: розрахунки автора

Додаток П

Розрахунок ціни закупівлі цукрових буряків цукровими заводами України при фактичній реалізації продукції

	Показники	2011/2012 МР	2012/2013 МР	2013/2014 МР
	I. Сільськогосподарські виробники			
1.	Закуплено (перероблено на цукрових заводах) у сільськогосподарських виробників цукрових буряків, тис. т	17364,6	17170	9061,3
2.	Урожайність, т/га	420		
3.	Площа (р. 1 : р. 2), тис. га	413,4		
4.	Ціна 1 т, грн	412,3	431,2	395,8
5.	Виручка від реалізації (р. 4 x р. 1):1000, млн грн	7159,4	7403,7	3586,5
6.	Повна собівартість на 1 т, грн	380,4	371,5	441,9
6а.	в т.ч. амортизація, грн (р.6 x р.6 б)/100	14,1	12,5	21,8
6б.	% до затрат, грн	3,71	3,37	4,94
7.	Затрат всього (р. 6 x р. 1) : 1000), млн грн	6605,5	6378,7	4004,2
7а.	в т.ч. амортизація (р. 7 x р. 6б : 100), млн грн	245,1	215,0	197,8
7б.	без амортизації (р.7 - р.7а), млн грн	6360,4	6163,7	3806,4
7в.	Прибуток на 1 т (р.4 - р.6)	31,9	59,7	-46,1
8.	Прибуток (р. 5 - р. 7), млн грн	553,9	1025,0	-417,7
9.	Вартість основних засобів, млн грн (5% амортизація) (р. 7а : 0,05)	4901,3	4299,2	3956,1
9а	Оцінка землі 1 га ріллі, грн	11751,0	20635,0	20635,0
9б	всього, млн грн (р.9а + р.9)	16652,3	24934,2	24591,1
10.	Вартість авансованого капіталу (р.9 + р.7+ 9б)-7а	27914	10463	7763
10а.	Рівень рентабельності, % (р.8 : р.7) x 100	8,4	16,1	-10,4
10б.	Норма прибутку (р.8 : р.10) x 100	2,0	9,8	-5,4
	II. Цукрові заводи за умов виробництва біоетанолу із меляси			
11.	Затрати на переробку цукрових буряків, млн грн	10898,8	11614,3	11440,4
12.	в т.ч. власні зарплати, без затрат на сировину (р. 11 - р. 5), млн грн	3739,4	4210,6	7853,9
12а.	в т.ч. амортизація (р.12 x р. 6б : 100), грн	138,7	126,3	235,6
13.	Вартість основних засобів, млн грн (р.12 а : 0,043)	3226,30	2937,63	5479,49
14.	Вартість авансованого капіталу (р. 13 + р. 12) - р. 12а), млн грн	6826,9	7021,9	13097,8
15.	Разом вартість авансованого капіталу (р. 14 + р. 10), млн грн	34740,9	17484,8	20860,3
16.	Прибуток, млн грн	2318,06	2318,06	2318,06
17.	Прибуток на 1 грн капіталу (р.16 : р.15) x100, грн	6,7	13,3	11,1
18.	Прибуток для сільськогосподарських виробників, (р. 17 x р. 10) : 100), млн грн	1863	1387	863
19.	Прибуток для цукрових заводів (р. 17 x р. 14)/100	455,5	930,9	1455,5
20.	Прибуток і затрати для сільськогосподарських виробників (р. 18 + р. 7), млн грн	8468,0	7765,8	4866,8
21.	Ціна 1 ц буряків (р. 20 : р. 1) x 1000), грн	488	452	537
22.	Прибутки - збитки цукрових заводів (факт.)	-187,2	-1884,4	1070,9
23.	Прибутки за умов переробки меляси га біоетанол	2318	393	3129
24.	Збільшення прибутку (р.23 - р. 22)	2505	2278	2058
25.	Збільшення прибутку на 1 грн авансованого капіталу (р. 24 : р. 15), грн	0,0721	0,1303	0,0986
26.	Прибуток на авансований капітал, всього (р. 25 x р. 15)	2505,3	2277,8	2057,6
27.	в т.ч.: для сільськогосподарських підприємств (р. 25 x р. 10)	2013,0	1363,0	765,7
27а	Для цукрових заводів (р.25 x р. 14)	492,3	914,8	1291,9
28.	Збільшення виручки від реалізації (р. 27 + р. 5)	9172,4	8766,7	4352,1
29.	Ціна 1 т цукрових буряків (р. 28 : р. 1), грн	0,53	0,51	0,48

Додаток Р

Рентабельність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах України*

	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р. (прогноз)
Зернові всього	26,0	15,2	1,5	14,9	15,2
<i>у т.ч.</i> пшениця	17,6	11,8	2,4	23,9	23,9
жито	11,0	5,4	-15,3	-15,9	0,0
гречка	58,9	24,5	-1,3	12,0	12,0
кукурудза	38,6	19,8	1,5	9,3	9,3
ячмінь	16,0	11,4	0,6	13,8	13,8
горох	11,4	6,2	-0,2	30,4	25,0
овес	21,8	10,0	-2,6	17,7	17,7
просо	32,8	-12,5	3,0	50,2	25,0
сорго	2,9	-11,4	-23,4	-30,1	0,0
рис	12,0	12,3	18,1	34,1	34,1
інші зернові	12,9	9,3	-5,0	0,9	0,9
Соняшник	57,0	45,8	28,5	8,4	25,0
Соя	24,1	23,4	15,8	11,5	25,0
Ріпак	32,1	21,4	8,6	15,7	20,0
Цукрові буряки	36,5	15,7	2,7	10,8	10,8
Картопля	17,6	-21,5	23,0	21,9	21,9
Овочі відкритого ґрунту	9,9	-6,8	7,0	5,7	5,7
Овочі закритого ґрунту	7,5	-0,1	3,7	2,6	2,6
Баштанні	2,4	33,5	-7,9	35,7	25,0
Плоди	17,9	8,8	154,6	-4,5	12,0
Ягоди	-10,8	5,1	13,6	-2,7	10,0
Виноград	57,1	72,6	101,7	59,4	59,4
Хміль	-46,9	-48,0	-11,6	-20,3	0,0
<i>Всього по рослинництву</i>	32,3	22,3	11,1	12,6	18,1
Приріст живої ваги:					
ВРХ	-24,8	-29,5	-43,3	-37,5	-34,4
свині	-3,7	2,0	0,2	1,4	6,5
вівці і кози	-39,6	-40,0	-42,8	-44,0	-41,2
птиця	-16,8	-7,2	-10,0	-3,4	1,5
Молоко	18,5	2,3	13,6	2,0	7,1
Вовна	-70,6	-61,0	-72,7	-72,5	-71,1
Яйця (тис. шт.)	38,8	52,6	47,6	43,5	43,5
<i>Всього по тваринництву</i>	13,0	14,3	11,3	10,1	13,9
<i>Всього по рослинництву і тваринництву</i>	27,0	20,5	11,2	12,1	17,1

* Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Розрахунок можливого зростання ефективності виробництва пшениці у 2014 році за рахунок зростання урожайності

	Групи за урожайністю, ц/га (фактично)							усього
	до 20	30	40	50	60	70	більше 70	
Кількість господарств	503	1264	1698	1623	1024	404	221	6737
Площа, тис. га	160	545	925	1091	701	320	142	3884
Урожайність, ц/га	15	26	36	45	55	64	78	43
Валовий збір, тис. т	243	1416	3287	4910	3839	2047	1109	16852
Реалізовано, тис. т	208	1183	2673	4003	3234	1801	904	14006
Виробничі витрати: на 1 га, грн	2523	3553	4540	5484	6340	7012	8659	5262
на 1 ц, грн	166,7	136,6	127,8	121,8	115,8	109,6	110,7	121,3
Виробничі витрати, млн грн	404	1935	4201	5982	4445	2244	1228	20438
Повна собівартість 1 ц, грн	179,8	153,6	148,0	146,7	142,4	147,6	133,5	146,3
Повна собівартість усього, млн грн	374	1817	3956	5871	4606	2659	1207	20490
Ціна 1 ц, грн	174,6	175,2	182,0	187,4	192,0	190,7	197,8	187,3
Виручка усього, млн грн	363	2072	4866	7500	6208	3434	1789	26231
Прибуток 1 ц, грн	-5,2	21,6	34,0	40,7	49,6	43,0	64,3	41,0
Прибуток усього, млн грн	-11	255	909	1629	1602	775	582	5741
Рентабельність, %	-2,9	14,0	23,0	27,7	34,8	29,2	48,2	28,0

Пропозиції (розрахунки)

%

	30	40	50	60	60	70	більше 70	Усього	
Кількість господарств	503	1264	1698	1623	1024	404	221	6737	
Площа, тис. га	160	545	925	1091	701	320	142	3884	
Урожайність, ц/га	26	36	45	55	55	64	78	50,2	
Валовий збір, тис. т	417	1935	4165	5974	3839	2047	1109	19486	
Реалізовано, тис. т	382	1701	3551	5067	3234	1801	904	16640	
Виробничі витрати: на 1 га, грн	3553	4540	5484	6340	6340	7012	8659	5909	112,3
на 1 ц, грн	137	128	122	116	116	110	111		
Виробничі витрати, млн грн	569	2472	5074	6916	4445	2244	1228	22949	
Повна собівартість 1 ц, грн	154	148	147	142	142	148	133		
Повна собівартість усього, млн грн	587	2518	5208	7217	4606	2659	1207	24001	117,1
Ціна 1 ц, грн	175	182	187	192	192	191	198		
Виручка усього, млн грн	670	3096	6652	9727	6208	3434	1789	31577	120,4
Прибуток 1 ц, грн	22	34	41	50	50	43	64		
Рентабельність, %	14	23	28	35	35	29	48		
Прибуток усього, млн грн	82	579	1445	2511	1602	775	582	7576	132,0
Рентабельність, %	14,0	23,0	27,7	34,8	34,8	29,2	48,2	31,6	

Збільшення витрат, млн грн	165	538	874	934	0	0	0	2510
Збільшення виробництва, тис. т	174	518	877	1064	0	0	0	2634
Зміна собівартості 1 ц, грн	-26,2	-5,6	-1,3	-4,2	0,0	0,0	0,0	
Зміна ціни 1 ц, грн	0,6	6,8	5,4	4,6	0,0	0,0	0,0	
Зміна прибутку 1 ц, грн	26,8	12,4	6,7	8,9	0,0	0,0	0,0	
Зміна повної собівартості, млн грн	213	701	1251	1346	0	0	0	3511
Зміна виручки, млн грн	306,5	1024,2	1786,9	2228,0	0,0	0,0	0,0	5346
Збільшення прибутку, млн грн	93,3	323,6	535,5	882,1	0,0	0,0	0,0	1835

Розрахунок можливого зростання ефективності виробництва ячменю у 2014 році за рахунок зростання урожайності

	Групи за урожайністю, ц/га, (фактично)							усього
	до 15	20	25	30	40	50	більше 50	
Кількість господарств	326	540	842	843	1446	795	510	5302
Площа, тис. га	56	114	201	210	386	234	156	1357
Урожайність, ц/га	12	18	23	28	35	44	59	34
Валовий збір, тис. т	69	204	459	582	1340	1038	912	4604
Реалізовано, тис. т	54	166	390	466	1074	874	742	3766
Виробничі витрати: на 1 га, грн	2041	2619	3191	3634	4267	5190	6791	4227
на 1 ц, грн	164,9	146,3	140,1	131,4	122,9	116,8	116,0	124,6
Виробничі витрати, млн грн	115	299	643	764	1647	1212	1057	5737
Повна собівартість 1 ц, грн	177,5	162,6	160,0	144,6	142,5	139,3	139,2	144,6
Повна собівартість усього, млн грн	96	270	624	674	1530	1218	1034	5445
Ціна 1 ц, грн	158,3	160,2	159,7	162,9	165,6	177,7	186,6	171,2
Виручка усього, млн грн	86	266	623	760	1778	1553	1385	6449
Прибуток 1 ц, грн	-19,1	-2,4	-0,2	18,3	23,1	38,3	47,3	26,7
Прибуток усього, млн грн	-10	-4	-1	85	248	335	351	1004
Рентабельність, %	-10,8	-1,5	-0,2	12,7	16,2	27,5	34,0	18,4

Пропозиції (розрахунки)

%

	20	25	30	40	50	50	більше 50	Усього	
Кількість господарств	326	540	842	843	1446	795	510	5302	
Площа, тис. га	56	114	201	210	386	234	156	1357	
Урожайність, ц/га	18	23	28	35	44	44	59	39,1	
Валовий збір, тис. т	100	260	557	730	1715	1038	912	5313	
Реалізовано, тис. т	85	221	488	615	1448	874	742	4475	
Виробничі витрати: на 1 га, грн	2619	3191	3634	4267	5190	5190	6791	4725	111,8
на 1 ц, грн	146	140	131	123	117	117	116		
Виробничі витрати, млн грн	147	364	732	897	2003	1212	1057	6413	
Повна собівартість 1 ц, грн	163	160	145	142	139	139	139		
Повна собівартість усього, млн грн	138	354	706	876	2018	1218	1034	6345	116,5
Ціна 1 ц, грн	160	160	163	166	178	178	187		
Виручка усього, млн грн	136	354	795	1018	2573	1553	1385	7815	121,2
Прибуток 1 ц, грн	-2	0	18	23	38	38	47		
Рентабельність, %	-1	0	13	16	27	27	34		
Прибуток усього, млн грн	-2	-1	89	142	555	335	351	1470	146,4
Рентабельність, %	-1,5	-0,2	12,7	16,2	27,5	27,5	34,0	23,2	

Збільшення витрат, млн грн	32	65	89	133	356	0	0	676
Збільшення виробництва, тис. т	31	56	98	149	375	0	0	708
Зміна собівартості 1 ц, грн	-14,9	-2,6	-15,4	-2,1	-3,2	0,0	0,0	
Зміна ціни 1 ц, грн	1,9	-0,5	3,1	2,7	12,1	0,0	0,0	
Зміна прибутку 1 ц, грн	16,7	2,1	18,6	4,8	15,2	0,0	0,0	
Зміна повної собівартості, млн грн	42	85	82	202	488	0	0	900
Зміна виручки, млн грн	50,6	88,0	172,7	258,7	795,4	0,0	0,0	1365
Збільшення прибутку, млн грн	8,3	3,4	90,4	56,7	306,9	0,0	0,0	466

Розрахунок можливого зростання ефективності виробництва кукурудзи у 2014 році за рахунок зростання урожайності

	Групи за урожайністю, ц/га (фактично)							усього
	до 40	50	60	70	80	90	більше 90	
Кількість господарств	1708	630	586	509	474	376	765	5048
Площа, тис. га	592	279	348	351	400	438	843	3250
Урожайність, ц/га	28	45	55	65	75	84	104	69
Валовий збір, тис. т	1674	1259	1911	2276	3000	3686	8753	22559
Реалізовано, тис. т	1584	1093	1500	1955	2434	3248	7261	19076
Виробничі витрати: на 1 га, грн	4835	5911	6842	7581	8482	9398	10356	7934
на 1 ц, грн	170,9	130,9	124,5	116,9	113,1	111,7	99,8	114,3
Виробничі витрати, млн грн	2861	1649	2379	2659	3393	4117	8732	25788
Повна собівартість 1 ц, грн	168,3	136,3	136,2	133,0	138,0	156,5	132,1	140,7
Повна собівартість усього, млн грн	2666	1490	2043	2600	3359	5082	9591	26831
Ціна 1 ц, грн	172,7	153,5	161,0	163,2	172,7	175,6	191,4	177,3
Виручка усього, млн грн	2735	1678	2415	3191	4203	5703	13894	33819
Прибуток 1 ц, грн	4,4	17,2	24,8	30,2	34,7	19,1	59,3	36,6
Прибуток усього, млн грн	69	188	372	591	844	621	4303	6989
Рентабельність, %	2,6	12,6	18,2	22,7	25,1	12,2	44,9	26,0

Пропозиції (розрахунки)

%

	50	60	70	80	80	90	більше 90	Усього	
Кількість господарств	1708	630	586	509	474	376	765	5048	
Площа, тис. га	592	279	348	351	400	438	843	3250	
Урожайність, ц/га	45	55	65	75	75	84	104	75,5	
Валовий збір, тис. т	2671	1533	2255	2631	3000	3686	8753	24530	
Реалізовано, тис. т	2582	1367	1844	2310	2434	3248	7261	21047	
Виробничі витрати: на 1 га, грн	5911	6842	7581	8482	8482	9398	10356	8386	105,7
на 1 ц, грн	131	124	117	113	113	112	100		
Виробничі витрати, млн грн	3497	1909	2635	2976	3393	4117	8732	27258	
Повна собівартість 1 ц, грн	136	136	133	138	138	156	132		
Повна собівартість усього, млн грн	3520	1862	2452	3188	3359	5082	9591	29054	108,3
Ціна 1 ц, грн	154	161	163	173	173	176	191		
Виручка усього, млн грн	3964	2201	3010	3989	4203	5703	13894	36964	109,3
Прибуток 1 ц, грн	17	25	30	35	35	19	59		
Рентабельність, %	13	18	23	25	25	12	45		
Прибуток усього, млн грн	444	339	558	802	844	621	4303	7911	113,2
Рентабельність, %	12,6	18,2	22,7	25,1	25,1	12,2	44,9	27,2	

Збільшення витрат, млн грн	637	260	257	316	0	0	0	1469
Збільшення виробництва, тис. т	998	274	344	356	0	0	0	1971
Зміна собівартості 1 ц, грн	-32,0	-0,1	-3,2	5,0	0,0	0,0	0,0	
Зміна ціни 1 ц, грн	-19,1	7,5	2,3	9,4	0,0	0,0	0,0	
Зміна прибутку 1 ц, грн	12,8	7,6	5,4	4,5	0,0	0,0	0,0	
Зміна повної собівартості, млн грн	853	372	410	588	0	0	0	2223
Зміна виручки, млн грн	1228,2	522,9	595,1	798,7	0,0	0,0	0,0	3145
Збільшення прибутку, млн грн	374,9	151,2	185,4	210,5	0,0	0,0	0,0	922

**Розрахунок можливого підвищення ефективності виробництва
молока в сільськогосподарських підприємствах у 2014 році за рахунок
зростання продуктивності корів**

Показник	Групи за продуктивністю корів, кг										
	до 1500	1501- 2000	2001- 2500	2501- 3000	3001- 4000	4001- 5000	5001- 6000	6001- 7000	більше 7000	усього	
Усього с.-г. підприємств, що звітуються по ф.50с.г.	8561	8562	8563	8564	8561	8561	8562	8563	8564	8565	
Кількість господарств, які виробляють даний вид продукції	161	106	157	161	306	284	241	153	169	1738	
Поголів'я факт., тис. голів	19	15	19	50	65	83	100	73	96	521	
На одне господарство, голів	115	138	124	313	214	291	416	476	570	300	
Надій від корови, кг	836	1740	2259	2838	3463	4493	5513	6462	8108	5054	
Одержано молока, тис. т	15	25	44	143	227	371	553	471	782	2631	
Реалізовано молока, тис. т	12	22	38	135	202	341	520	440	734	2444	
Витрати, млн грн	44	74	132	437	703	1181	1772	1386	2293	8024	
Виручка від реалізації, млн грн	38	70	123	392	693	1216	1916	1623	2838	8910	
Прибуток, млн грн	-7	-4	-10	-45	-10	35	145	237	545	886	
Собівартість (повна) 1 ц, грн	371,5	342,5	349,0	324,4	347,1	346,7	340,4	315,1	312,3	328,3	
Ціна 1 ц, грн	315,1	323,6	323,2	291,1	342,3	356,9	368,2	369,0	386,5	364,5	
Прибуток 1 ц, грн	-56,4	-18,8	-25,8	-33,3	-4,8	10,2	27,8	53,9	74,2	36,3	
Рентабельність, %	-15,2	-5,5	-7,4	-10,3	-1,4	2,9	8,2	17,1	23,8	11,0	
	Пропозиції (розрахунки)										
	1501- 2000	2001- 2500	2501- 3000	3001- 4000	4001- 5000	5001- 6000	5001- 6000	6001- 7000	більше 7000	усього	
Кількість господарств	161	106	157	161	306	284	241	153	169	1738	
Поголів'я, тис. голів	19	15	19	50	65	83	100	73	96	521	100,0
На одне господарство, голів	115	138	124	313	214	291	416	476	570	300	100,0
Надій від корови, кг	1740	2259	2838	3463	4493	5513	5513	6462	8108	5474	108,3
Одержано молока, тис. т	32	33	55	174	294	455	553	471	782	2850	108,3
Реалізовано молока, тис. т	29	29	49	166	270	425	520	440	734	2663	109,0
Витрати, млн грн	98	102	160	577	936	1447	1772	1386	2293	8771	109,3
Виручка від реалізації, млн грн	93	95	143	569	963	1565	1916	1623	2838	9806	110,1
Прибуток, млн грн	-5	-8	-16	-8	27	118	145	237	545	1035	116,8
Собівартість (повна) 1 ц, грн	342	349	324	347	347	340	340	315	312	329,3	100,3
Ціна 1 ц, грн	324	323	291	342	357	368	368	369	386	368,2	101,0
Прибуток 1 ц, грн	-18,8	-25,8	-33,3	-4,8	10,2	10,2	28	54	74	38,9	107,2
Рентабельність, %	-5,5	-7,4	-10,3	-1,4	2,9	2,9	8	17	24	11,05	
Збільшення поголів'я, тис. голів	0	0	0	0	0	0			0	0	
Збільшення виробництва, тис. т	17	8	11	32	67	84			0	219	
Зміна повної собівартості, млн грн	54	28	27	140	233	265			0	747	
Зміна виручки, млн грн	55	24	21	177	270	349			0	896	
Збільшення прибутку, млн грн	1,3	-3,5	-6,6	36,9	37,2	83			0	149	

**Розрахунки зміни ефективності виробництва м'яса свиней в
сільськогосподарських підприємствах у 2014 році залежно від
продуктивності**

Показник	Групи за вирощуванням на 1 голову, кг									
	до 75	75,1-100	100,1-125	125,1-150	150,1-175	175,1-200	200,1-225	225,1-250	більше 250	усього
Усього с.-г. підприємств, що звітуються по ф.50с.г.	8561	8561	8561	8561	8561	8561	8561	8561	8561	8561
Кількість господарств, які виробляють даний вид продукції	728	344	193	245	128	127	51	39	48	1903
Поголів'я факт., тис. голів	283	349	229	520	281	378	428	375	311	3154
На одне господарство, голів	389	1015	1184	2123	2193	2978	8395	9622	6471	1657
Приріст на 1 голову, ц	48	93	116	137	163	194	218	236	270	168
Одержано приросту, тис. т	13,7	32,4	26,4	71,2	45,8	73,6	93,3	88,5	83,9	528,8
Реалізовано м'яса свиней, тис. т	17,9	35,1	23,3	65,7	43,0	63,3	34,5	70,0	79,7	432,5
Витрати, млн грн	381	597	409	1134	747	1073	564	1133	1520	7558
Виручка від реалізації, млн грн	272	658	414	1198	764	1174	614	1327	1566	7986
Прибуток, млн грн	-109	60	5	63	17	100	50	195	47	428
Собівартість (повна) 1 ц, грн	2128	1701	1751	1728	1739	1694	1633	1617	1908	1747
Ціна 1 ц, грн	1518	1873	1772	1824	1779	1853	1777	1895	1967	1846
Прибуток 1 ц, грн	-610	172	21	96	40	159	144	278	59	99
Рентабельність, %	-28,7	10,1	1,2	5,6	2,3	9,4	8,8	17,2	3,1	5,7
	Пропозиції (розрахунки)									
	75,1-100	100,1-125	125,1-150	150,1-175	175,1-200	175,1-200	200,1-225	225,1-250	більше 250	усього
Кількість господарств	728	344	193	245	128	127	51	39	48	1903
Поголів'я, тис. голів	283	349	229	520	281	378	428	375	311	3154
На одне господарство, голів	1015	1184	2123	2193	2978	2978	8395	9622	6471	1657
Приріст на 1 голову, ц	93	116	137	163	194	194	218	236	270	183
Одержано приросту, тис. т	26	40	31	85	55	74	93	88	84	577
Реалізовано м'яса свиней, тис. т	31	43	28	79	52	63	35	70	80	480
Витрати, млн грн	520	732	487	1371	877	1073	564	1133	1520	8277
Виручка від реалізації, млн грн	572	806	514	1447	959	1174	614	1327	1566	8980
Прибуток, млн грн	52	74	27	76	82	100	50	195	47	703
Собівартість (повна) 1 ц, грн	1701	1701	1728	1728	1694	1694	1633	1617	1908	1747
Ціна 1 ц, грн	1873	1873	1824	1824	1853	1853	1777	1895	1967	1846
Прибуток 1 ц, грн	171,7	171,7	96,3	96,3	158,5	158,5	144,1	277,9	58,6	99,0
Рентабельність, %	10,1	10,1	5,6	5,6	9,4	9,4	8,8	17,2	3,1	5,7
Збільшення поголів'я, тис. голів	0	0	0	0	0	0			0	0
Збільшення виробництва, тис. т	13	8	5	14	9	0			0	48
Зміна повної собівартості, млн грн	139	135	79	237	130	0			0	719
Зміна виручки, млн грн	300	149	101	250	195	0			0	994
Збільшення прибутку, млн грн	161,7	13,6	22,2	13,2	64,8	0,0			0,0	275

**Розрахунки зміни ефективності виробництва м'яса ВРХ в
сільськогосподарських підприємствах у 2014 році залежно від
продуктивності**

Показник	Групи за вирощуванням на 1 голову, кг									
	до 75	75,1-100	100,1-125	125,1-150	150,1-175	175,1-200	200,1-225	225,1-250	більше 250	усього
Усього с.-г. підприємств, що звітуються по ф.50с.г.	8561	8561	8561	8561	8561	8561	8561	8561	8561	8561
Кількість господарств, які виробляють даний вид продукції	398	490	471	336	146	38	23	12	16	1930
Поголів'я факт., тис. голів	84	202	217	179	76	16	5	1	9	789
На одне господарство, голів	212	413	461	534	518	417	225	62	542	409
Приріст на 1 голову, ц	74	128	174	228	275	322	366	437	997	187
Одержано приросту, тис. т	6,2	25,9	37,8	40,8	20,8	5,1	1,9	0,3	8,6	147,5
Реалізовано м'яса ВРХ, тис. т	11,8	33,1	46,5	49,0	20,7	6,5	1,8	0,6	4,3	174,2
Витрати, млн грн	262	669	1049	1053	430	125	29	11	84	3713
Виручка від реалізації, млн грн	143	438	633	673	289	103	24	7	68	2379
Прибуток, млн грн	-119	-231	-416	-380	-141	-23	-5	-3	-16	-1334
Собівартість (повна) 1 ц, грн	2231	2021	2256	2151	2075	1921	1647	1815	1961	2131
Ціна 1 ц, грн	1217	1324	1361	1375	1396	1572	1344	1246	1592	1365
Прибуток 1 ц, грн	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рентабельність, %	-45,5	-34,5	-39,7	-36,1	-32,7	-18,2	-18,4	-31,4	-18,8	-35,9
	Можливі варіанти (розрахунки)									
	75,1-100	100,1-125	125,1-150	150,1-175	175,1-200	175,1-200	200,1-225	225,1-250	більше 250	усього
Кількість господарств	398	490	471	336	146	38	23	12	16	1930
Поголів'я, тис. голів	84	202	217	179	76	16	5	1	9	789
На одне господарство, голів	413	461	534	518	417	417	225	62	542	409
Приріст на 1 голову, ц	128	174	228	275	322	322	366	437	997	235
Одержано приросту, тис. т	11	35	49	49	24	5	2	0	9	185
Реалізовано м'яса ВРХ, тис. т	16	43	58	57	24	7	2	1	4	212
Витрати, млн грн	330	859	1174	1192	467	125	29	10	84	4271
Виручка від реалізації, млн грн	216	563	769	802	382	103	24	8	68	2935
Прибуток, млн грн	-114	-296	-405	-390	-85	-23	-5	-2	-16	-1336
Собівартість (повна) 1 ц, грн	2021	2021	2021	2075	1921	1921	1647	1647	1961	2131
Ціна 1 ц, грн	1324	1324	1324	1396	1572	1572	1344	1344	1592	1365
Прибуток 1 ц, грн	-697	-697	-697	-679	-349	-349	-303	-303	-369	-766
Рентабельність, %	-34,5	-34,5	-34,5	-32,7	-18,2	-18,2	-18,4	-18,4	-18,8	-35,9
Збільшення поголів'я, тис. голів	0	0	0	0	0	0			0	0
Збільшення виробництва, тис. т	5	9	12	8	4	0			0	38
Зміна повної собівартості, млн грн	68	191	125	139	37	0			0	559
Зміна виручки, млн грн	73	125	136	129	93	0			0	556
Збільшення прибутку, млн грн	5,4	-65,8	11,2	-10,0	55,9	0,0	0,0	1,5	0,0	-2